

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЗБІРНИК ТЕЗ

17 КВІТНЯ 2022 РОКУ
М. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Хмельницький національний університет
Державний податковий університет
Громадська організація «Подільська правова ліга»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
III Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 60-річчю
Хмельницького національного університету

17 квітня 2022 р.

Хмельницький

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Хмельницького національного університету,
протокол № 5 від 02.06.2022 р.*

Подані тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (17 квіт. 2022 р., м. Хмельницький).

Розглянуті проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного та іншого вітчизняного законодавства в контексті стандартів ЄС.

Спрямовано на залучення юридичних фахівців для стимулювання і підтримки наукової діяльності правничої спільноти України.

Редакційна колегія:

Козут О. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лагойда Т. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лучковська С. І. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ

*Матеріали подані в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, автентичність цитат
та правильність посилань несуть автори*

Г20 **Гармонізація** законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. 271 с. (укр., англ.).
ISBN978-966-330-409-0

Висвітлено проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного, іншого вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Окреслено перспективи розвитку правничої науки в умовах євроінтеграції.

Для науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів юридичних спеціальностей, практикуючих юристів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

УДК 34(477):061.1ЄС

МНОЖИННІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ТА ВИДИ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ЗАЛЕЖНО ВІД СУБ'ЄКТІВ ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ

Слід зазначити, що нотаріальна діяльність характеризується множинністю її суб'єктів залежно від місця та конкретних обставин здійснення нотаріальних дій. Такими суб'єктами є безпосередньо нотаріуси, а також посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи та інші суб'єкти, про яких далі піде мова.

Відповідно до ст. 92 Конституції України організація і діяльність нотаріату визначаються виключно законами України [1]. Нормативно-правовими актами, якими прямо чи опосередковано врегульована нотаріальна діяльність є Цивільний кодекс України [2], Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII [3], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [4], Консульський статут України, затверджений Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 [5].

Розглянемо види нотаріальних дій, які мають право здійснювати окремі категорії суб'єктів нотаріальної діяльності.

Загальні положення про повноваження щодо вчинення нотаріальних дій містяться у розділі II Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII [3]. Зокрема, нотаріуси мають право вчиняти такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності, вимоги про нотаріальне посвідчення правочину тощо); вживають заходів щодо охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя (колишнього подружжя) на підставі спільної заяви або в разі смерті одного з подружжя; видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися; провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса; накладають та знімають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації; накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту; посвідчують факт, що

фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують час пред'явлення документів; передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; приймають у депозит грошові суми та цінні папери; вчиняють виконавчі написи; вчиняють протести векселів; вчиняють морські протести; приймають на зберігання документи; інші дії, покладені на нотаріусів згідно із законом. Державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають дублікати і засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів [3].

Згідно із ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить, серед іншого, вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання, реєстрація актів цивільного стану [4].

Відповідно до Закону України «Про нотаріат», у сільських населених пунктах уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії: вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. При цьому два останні із наведених видів діяльності мають право вчиняти уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону [3].

Особливості здійснення нотаріальних дій консульськими установами визначаються Законом України «Про нотаріат» та Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 [5].

Так, згідно із Законом України «Про нотаріат», консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, а також крім договорів оренди, суборенди, емфітевзису земельних

ділянок сільськогосподарського призначення; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів. Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України [3].

Крім вже названих суб'єктів нотаріальної діяльності, окрема група суб'єктів має право посвідчувати заповіти (крім секретних). До таких суб'єктів відносяться головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України; начальники пошуківих або інших експедицій; командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [2; 3].

До нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються довіреності, посвідчені начальниками госпіталів, санаторіїв та інших військово-лікувальних закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями; командирами (начальниками) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; начальниками установ виконання покарань чи слідчих ізоляторів; довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреності на користування та розпорядження транспортними засобами [2; 3].

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Про Консульський статут України : Указ Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>

АРЗЯНЦЕВА ДАР'Я АНДРІЇВНА,

доц. кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. екон. наук, доц.;

БЕЛОВА ЮЛІЯ ДМИТРІВНА,

директор юридичного департаменту Міністерства
з питань стратегічних галузей промисловості, канд. юрид. наук;

ПУНДА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
д-р юрид. наук, доц.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НЕПРЯМИХ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Сучасний етап розвитку цивілізації відзначається всеохоплюючим запровадженням засобів інформатизації процесів державного управління через створення масштабних баз даних та широкого доступу органів влади до персональних даних громадян. Водночас, побудова демократичної соціальної правової держави, найвищою цінністю в якій є людина, її честь і гідність, недоторканність і безпека, як і підтримання ефективного функціонування державних інститутів, перебувають у нерозривному зв'язку із необхідністю вдосконалення захисту основних прав людини та громадянина. Надзвичайний темп прогресу інформаційних технологій та активність у формуванні баз персональних даних в системі публічного управління загострили проблему захисту різноманітних інформаційних прав і свобод людини. Без врахування досвіду досконалого дослідження міжнародних стандартів щодо захисту персональних даних суб'єктами публічної адміністрації, базових принципів їх захисту, вивчення особливостей національних регулятивних підходів окремих держав, які мають розвинене законодавство і багаторічний досвід з питань захисту прав і свобод людини, у т.ч. права на захист персональних даних, українське ускладнюється розуміння сучасних проблем національного правового регулювання відносин із захисту персональних даних в управлінських відносинах. Особливої актуальності у цьому світлі зазначене питання набуло у контексті прийнятого 27 квітня 2016 р. Регламенту (Євросоюз) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб стосовно

обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних. Положення цього Регламенту спрямовані на гармонізацію захисту основних прав і свобод фізичних осіб, щодо діяльності з переробки і на забезпечення вільного потоку персональних даних між державами-членами ЄС. Інформатизація сфери податкової діяльності вимагає узгодження інтересів органів влади та окремих осіб у частині забезпечення захисту персональних даних, що особливо важливо у частині інформації, яка акумулюється у податковій звітності та інших документах. Особливого інтересу зазначені питання набувають у контексті запровадження в Україні досвіду використання непрямих методів податкового контролю.

Ст. 67 Конституції України передбачає обов'язок кожної особи сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом [1]. Податки є основою формування державних доходів, що їх одержує держава на підставі своїх владних повноважень для виконання властивих їй функцій. Відповідно, охорона податкової системи залишається одним із основних напрямів внутрішньої діяльності держави. Протиправне невиконання платником податків своїх зобов'язань грубо ігнорує вказаний конституційний обов'язок, у якому втілено публічний інтерес усіх членів суспільства і сумлінне виконання якого справедливо визнається однією з необхідних умов існування соціуму. Прийнятий Верховною Радою України 15.06.2021 р. Закон України, який передбачає податкову амністію та нульове декларування одночасно, має на меті на певний час усунути невизначеність між оподаткованими та неоподаткованими активами, що належать фізичним особам-платникам податків в Україні (резиденти та нерезиденти, які на момент отримання активу були податковими резидентами в Україні). Проте залишаються відкритими питання порядку проведення перевірок задекларованих у ході податкової амністії активів і посилення заходів податкового контролю після неї, що є чинником, який визначить успішність цієї деклараційної кампанії. Одним із таких заходів має стати запровадження непрямих методів контролю майнового становища платника податку на доходи фізичних осіб. Сьогодні актуалізуються питання, щодо яких є досить високі очікування завдяки потенціалу розвитку міждержавного обміну податковою інформацією, значній цифровізації податкових відносин та розвитку концепції вини платника податку, яку потрібно доводити, використовуючи такі методи доказування.

Непрямі методи застосовуються переважно до фізичних осіб, оскільки, як свідчить досвід, гроші, які не були оподатковані, завжди потрапляють до однієї чи кількох осіб. Зазвичай методи контролю засновані на перевірці доходів і витрат в обов'язкових фінансових книгах та документах, що ведуться платником податків та переносяться до їхніх податкових декларацій. Переоцінка податку базується на різницях, які виникають щодо цих книг та податкових декларацій. У свою чергу, непрямі методи визначають податкове зобов'язання шляхом аналізу фінансових операцій, використовуючи інформацію з інших джерел, крім податкових декларацій

та офіційних документів фінансової звітності. Як правило, податкова оцінка ґрунтується на детальній інформації, яка вказує на розумне визначення правильного податкового зобов'язання. Непрямі методи використовуються окремо або в сукупності в залежності від складності, труднощі (конкретної ситуації), джерел інформації, що перевіряється. При визначенні оціненого оподатковуваного доходу враховуються кошти, задекларовані платником податку відповідно до податкового законодавства. Разом з широким запровадженням зазначених методів податкових перевірок виникли певні ускладнення, практика вирішення яких судовими органами у частині забезпечення прав суб'єктів персональних даних привертає нашу увагу. Яскравим прикладом цього є Постанова Конституційного Суду Республіки Молдова від 6 серпня 2020 року № 22 «Про винятковий випадок неконституційності деяких положень ст. 226-16 ч. (11) Податкового кодексу, ухваленого Законом № 1163 від 24 квітня 1997 року (надання податкової інформації судовим інстанціям та органам кримінального переслідування як засобу доказування) (звернення № 18g/20» [2].

В межах розгляду скарги у цій справі Конституційний Суд Республіки Молдова наголосив, що «на думку Парламенту, механізм декларування та забезпечення конфіденційності податкової інформації є частиною норм, що належать до регулювання процесу управління та легалізації капіталу. В той саме час відповідно до бюджетно-податкової політики було вирішено надати суб'єктам оподаткування можливість добровільно задекларувати доходи та майно, які підпадають під положення глави 11 Податкового кодексу [Непрямі методи оцінки оподатковуваного доходу фізичних осіб]. Глава 11 Податкового кодексу визначає, що застосування непрямих методів оцінки оподатковуваного доходу фізичних осіб відбувається із дотриманням гарантій конфіденційності, передбаченої ст. 226-16 Податкового кодексу Республіки Молдова. Відповідно, аби забезпечити зазначеним у ст. 226-3 Податкового кодексу суб'єктам захист інформації, законодавець передбачив, що будь-яка інформація, отримана Державною податковою службою, розглядається як податкова таємниця та надається органам кримінального переслідування та судовим інстанціям лише з метою розгляду справ про ухилення від сплати податків. Таким чином, Конституційний Суд зазначає, що інформація про доходи та майно платників податків, одержана податковими органами, розглядається як податкова таємниця та може містити персональні дані цих осіб. Конституційний Суд зазначає, що обмеження права доступу до певної категорії інформації застосовується для захисту іншого основного права – права на приватне життя, передбаченого ст. 28 Конституції. Отже, це обмеження переслідує як мінімум одну законну мету (захист прав, свобод та гідності інших осіб), на яку посилається частина друга ст. 54 Конституції Республіки Молдова [2]. Тобто, зазначена Постанова Конституційного Суду Республіки Молдова прямо відповідає встановленим у європейських нормативних актах принципам легітимної мети обробки персональних даних.

Нормативне закріплення принципів захисту персональних даних було здійснено в ч. 1 ст. 6 Директиви 95/46/ЄС, відповідно до котрої: обробка персональних даних повинна здійснюватися добросовісно і законно; збирання персональних даних повинно здійснюватися для встановлених, чітких і законних цілей, і надалі не допускається обробка таких даних будь-яким способом, несумісним із цими цілями. Держави-учасники встановлять необхідні гарантії для персональних даних, що зберігаються триваліші терміни в історичних, статистичних або наукових цілях [3]. Цей перелік принципів інколи доповнюють такими: 1) персональні дані повинні оброблятися з дотриманням прав фізичної особи, включаючи право на доступ до даних; 2) персональні дані повинні оброблятися з дотриманням вимог щодо захисту інформації; 3) персональні дані не повинні передаватися за межі країни без відповідного захисту. Інколи до вказаних принципів додають також принцип підзвітності, згідно з яким кожен володілець повинен вживати всіх необхідних заходів із метою дотримання стандартів захисту персональних даних в ході їх обробки, а також бути здатним у будь-який момент надати наглядовому органу/суб'єкту персональних даних документи, що продемонструють, яких саме заходів було вжито.

Втручання є необхідним у демократичному суспільстві, якщо відповідає нагальній суспільній потребі і, зокрема, є пропорційним переслідваній законній меті. Наприклад, інтереси національної безпеки при здійсненні перевірки при прийнятті на важливу з точки зору національної безпеки посаду, переважають приватні інтереси суб'єкта персональних даних.

Це дозволяє запропонувати введення у податкове законодавство положень, які б визначали поняття «*податкова таємниця*», що комплексно включало б відомості вся сукупність яких відповідала б вимогам щодо поводження з персональними даними на основі принципів напрацьованих у директивних актах ЄС.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%B> (дата звернення: 15.01.2021).

2. Постанова Конституційного Суду Республіки Молдова від 06.08.2020 р. № 22 «Про винятковий випадок неконституційності деяких положень статті 226-16 ч. (11) Податкового кодексу, ухваленного Законом № 1163 від 24.04.1997 р. (надання податкової інформації судовим інстанціям та органам кримінального переслідування як засобу доказування) звернення № 18g/20». http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=127177

3. Белова Ю. Д. Стандарти захисту права на персональні дані відповідно до Директиви 95/46/ЄС. *Часопис «Університетські наукові записки» Хмельницького університету управління та права*. 2017. № 3 (63). С. 130–139.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ФІНЛЯНДІЇ

За даними Всесвітнього економічного форуму щорічні втрати, пов'язані з корупцією, становлять не менше ніж 2,6 трлн доларів США, або 5 % світового валового внутрішнього продукту. Відповідно до даних Програми розвитку ООН у країнах, що розвиваються, пов'язані з корупцією втрати перевершують обсяги офіційної допомоги на цілі розвитку в 10 разів [1]. Водночас деякі світові держави все ж досягають значних успіхів у сфері протидії корупції.

Найменш корумпованими державами за рейтингом корумпованості «Transparency International» є Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Республіка Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Великобританія, Гонконг, Австрія, Ізраїль, США, Чилі, Ірландія, Німеччина, Японія. Уряди сприймають корупцію цих країн як серйозну проблему національної безпеки [2, с. 27]

Загалом модель розвитку корупції тісно пов'язана з правовими системами та умовами їх покращення, а заходи запобігання корупції можуть бути як універсальними, тобто закріпленими в міжнародно-правових актах антикорупційного спрямування (формування ефективних антикорупційних законодавчих актів, пропаганда законослухняних високоморальних типів поведінки службовця, відстежування корупційних процесів на всіх рівнях і в усіх їх проявах, удосконалення методів забезпечення правопорядку й оздоровлення морально-психологічного стану в конкретному суспільстві [3, с. 421]), так і специфічними, тобто характерними для окремих країн.

Європейській моделі характерний порівняно невисокий рівень корупції за майже повної відсутності низової корупції. Низький рівень корупції підтримують комплекс заходів (інституційних, організаційних, правових) поряд з ефективною дією традиції, культури й інститутів громадянського суспільства. Варто наголосити, що країни, у яких реалізують цю модель, проходять етап, якому властивий досить високий рівень корупції [4, с. 101].

Серед європейських країн найбільш ефективних заходів запобігання корупції, що привели до майже фактичного її викорінення (щорічно фіксують вчинення менше ніж 100 корупційних кримінальних правопорушень) уживають у скандинавських державах. Так, пропонуємо проаналізувати досвід запобігання корупції Фінляндії. Цікаво, що в цій країні майже ніколи не було спеціального закону, присвяченого протидії корупції, та створених спеціалізованих антикорупційних органів. Корупцію завжди вважали різновидом злочинності, а запобігання їй регулювали Конституцією, Кримінальним кодексом, законодавством про державну службу, інструкціями та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. Більше того, особливу роль у запобігання корупції завжди відігравали

етичні норми. У Фінляндії, на відміну від багатьох інших країн, зокрема сусідньої Швеції, немає практики політичних призначень, крім апарату прем'єр-міністра. Основний склад центральної та місцевої адміністрацій залишається досить постійним. До нього входять професійні чиновники, яких призначають мінімум на п'ять років.

Структура державної служби є чіткою, а апарат – не дуже численним. Зокрема, в 1990-х роках кількість державних службовців усіх рівнів скоротилася ледь не на половину – з 230 тисяч до 127 тисяч осіб. Наприклад, в Україні кількість державних службовців на грудень 2021 р. становила 253553 осіб [5]. Обов'язки, права й відповідальність фінських державних службовців чітко прописані і контрольовані. Наприклад, міністр може ухвалити політичне рішення, що відрізняється від пропозиції свого співробітника, але воно не стане юридично зобов'язальним, якщо той не поставити своєї візи, тому що саме він несе правову відповідальність за рішення. Якщо міністр ухвалює рішення, що відрізняється від запропонованого чиновником, останній може уникнути юридичної відповідальності, подавши письмове оскарження. Отже, щодо корупції фінська система потребує подвійної роботи від потенційного корупціонера. Він має контролювати як того, хто ухвалює певне рішення, так і того, хто лише готує таке рішення.

Основним у Фінляндії завжди був принцип, що все в державній адміністрації дійсно повинне бути публічним, відкритим для критики з боку інших чиновників, громадян і ЗМІ. Усі протоколи й записи обговорень (стенограми), зроблені в адміністрації, відкриті для кожного громадянина.

На нашу думку, одним із найважливіших чинників, що перешкоджають поширенню корупції у Фінляндії, є матеріальна та соціальна забезпеченість чиновників [6, с. 139], тому що середня заробітна плата в державному секторі становить приблизно 3500 євро [7]. Щодо України, то середня заробітна плата державного службовця близько 10000 грн.

Досвід Фінляндії яскраво демонструє значущість моральних принципів для скорочення рівня корупції. Зокрема, щиро сприймаючи цінності помірності, самоконтролю та загального блага, у суспільстві усталені важливі обмеження в прагненні до особистої вигоди за рахунок інших. Зазначені цінності також допомагають побудувати взаємну довіру. Таким чином, коли громадяни бачать високо моральну й відповідальну поведінку чиновників, то хочуть брати з них приклад. Культуру відповідальності в державному управлінні можна розвивати та підтримувати, офіційно заявляючи, що етичні цінності є основою державної служби. Кадрова політика уряду Фінляндії робить саме це, наголошуючи, що державна служба базується на етичних цінностях. Отже, яскравим є взаємозв'язок між високим рівнем довіри серед членів суспільства та низьким рівнем корупції.

Вважаємо, що одними з основоположних заходів протидії корупції дійсно є не правові, а моральні, етичні, можливо, навіть духовні. Особистість кожного формується з огляду на певні біологічні й соціальні фактори. Особливе місце в соціальних факторах, безумовно, відіграє приклад. Тобто, якщо дитина під час розвитку, виховання завжди бачить приклади корупційних відносин, сприйняття або навіть схвалення корупції навколо

себе, особливо з боку батьків, то жодні правові та організаційні важелі не зможуть реформувати її прийнятне ставлення до неї. Отже, у розвинених державах, у яких високий рівень життя населення, а основними цінностями є не матеріальні, а духовні, формується неприйнятне й недопустиме сприйняття корупції як соціально згубного явища. Для формування негативного ставлення до корупції необхідним є створення спеціальної освітньої платформи антикорупційного навчання, проведення просвітницьких заходів як для учнів та студентів, так і для службових осіб. Зазначені заходи потрібно проводити постійно й у різних форматах, щоб закласти та закріпити у свідомості негативне ставлення та неприйняття корупції.

Приватний сектор Фінляндії також довгий час додержувався цінностей «найкращої практики», відповідальності, чесності й чесної гри. Етична освіта стала невід’ємною складовою навчання фінського бізнесу з адміністрування. Зокрема, 90 % керівників фінських підприємств вважають, що додержання закону є надзвичайно важливим у їх корпоративній діяльності. Також доведена кореляція між високим рівнем конкурентоспроможності та низьким рівнем корупції. Так, Фінляндія кілька років поспіль посідає перше або друге місце за конкурентоспроможністю у світі, водночас залишається найменш корумпованою [8].

Таким чином, враховуючи позитивний досвід Фінляндії, в Україні можливо використати окремі позитивні заходи запобігання корупції, що застосовуються у Фінляндії. Водночас, сліпе запозичення приписів зарубіжного законодавства у вітчизняне, без врахування рівня правової культури, правової свідомості населення України та історичного розвитку нашої держави, не зможе призвести до позитивних результатів та істотного зниження рівня корупції.

Список використаних джерел

1. ООН назвала сумму ущербів мирової економіки від корупції та взяток. *UA News* : вебсайт. URL: <https://ua.news/ru/oon-nazvala-sumu-zbitkiv-svitovoyi-ekonomiki-vid-koruptsiyi-ta-habariv/> (дата звернення 30.03.2021).
2. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2016. 113 с.
3. Готыжева Ф. В. Опыт борьбы с коррупцией в зарубежных странах и возможность ее использования в России. *Международный журнал прикладных наук и технологий «Integral»*. 2018. № 4. С. 420–425.
4. Качкина Т. Б., Качкин А. В. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : учеб. пособие. Ульяновск : ОАО «Областная типография «Печатный двор»», 2010. 80 с.
5. Аналітична довідка про кількісний склад державних службовців у органах державної влади. *Національне агентство України з питань державної служби* : вебсайт. URL: <https://nads.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2022).

6. Дерябин Ю. С. Можно ли одолеть коррупцию (опыт Финляндии). *Современная Европа*. 2005. № 1. С. 71–81.

7. На яку зарплату можна розраховувати у Фінляндії? *Правова та юридична підтримка мігрантів* : вебсайт. URL: <https://migrant.biz.ua/finliandiia/robota-fi/zarplata-u-finliandi.html> (дата звернення: 28.03.2022).

8. Finland's Successful Experience in the Fight Against Corruption. *ENVÍO MAGAZINE* : website. URL: <https://www.envio.org.ni/articulo/3255> (data of appeal: 26.12.2021).

БОБОКАЛ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства;
КУЧАК ОЛЕНА СВГЕНІЇВНА,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства

ПРОБЛЕМИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Шлюбний договір є одним із найбільш давніх правових інститутів. Він був відомий ще за часів римського права, а у XVII ст. укладався у Франції та Англії й достатньо ефективно захищав права заміжньої жінки та її кровних родичів на сімейне майно [1]. Відновлення інституту шлюбного договору відбулося спочатку в Кодексі про шлюб та сім'ю УРСР, а потім і в Сімейному кодексі України (далі – СК України) та є однією з найбільш важливих новел вітчизняного законодавства.

Однак саме через те, що вітчизняний інститут шлюбного договору порівняно молодий, і через критичне ставлення до нього населення, що зумовлене традиціями радянського періоду, а також недостатністю в населення правових знань про його значення, він так і не набув особливої популярності в нашій державі.

Якщо в Європі та США шлюбні договори укладаються парами під час вступу в шлюб у більше ніж 70 %, то в Україні такий показник не перевищує 3–5 %. При цьому в більшості випадків такі договори укладають особи, які вступають у шлюбні відносини повторно чи в достатньо пізньому віці, маючи у власності на момент вступу в шлюб досить значне майно, переважно нерухомість, а також майно, що задіяне у сфері підприємництва. Через це судами розглядається й менше справ, пов'язаних зі шлюбними договорами.

Теоретичні проблеми шлюбного договору розглядались у наукових дослідженнях Є. Ульяненко, Я. Новохацької, В. Антошкіної, А. Болховітіної, Л. Липець, Г. Гаро тощо. Першою проблемою, яка виникає серед науковців, є відсутність єдиної думки щодо термінології. Якщо точніше, то між ними існує спір про те, як правильно називати зазначений правочин – «шлюбний договір» чи «шлюбний контракт», незважаючи на те, що в

українській літературній мові вказані терміни є синонімами [10]. Одні науковці вважають, що більш правильним буде використання терміна «шлюбний договір», оскільки, відповідно до усталеної практики, термін «контракт» може застосовуватися тільки в галузі трудового або господарського права [3]. Тому в сімейному праві використання такого терміна є неприпустимим. Інші переконані, що термін «шлюбний контракт» більш доцільно використовувати, адже це дасть змогу відмежувати такий вид угоди від інших договорів, які можуть укладатися між подружжям. Крім того, за суб'єктним складом можна буде відрізнити цей договір від інших, які можуть укладатися членами сім'ї й отримати назву «сімейні договори», хоч їх зміст і не регламентується СК України.

Ще однією проблемою є відсутність легального визначення шлюбного договору у вітчизняному законодавстві, що зумовлює появу деяких труднощів у його правовому розумінні й із цього приводу породжує певні суперечки серед науковців. На думку І. Жилінкової, «шлюбний договір може розглядатися як згода осіб, які беруть шлюб або перебувають у шлюбі, якою встановлюються майнові права і обов'язки подружжя в шлюбі та у разі його розірвання» [6]. О. Ульяненко під шлюбним договором розуміє «угоду (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи угоду подружжя, що визначає майнові права та обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема, порядок поділу майна на спільне і роздільне, порядок його використання, відчуження, розподіл доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання».

Дискусійним у юридичній літературі залишається питання, що стосується можливості укладення шлюбного договору через представника. З цього приводу І. Жилінкова зазначає, що шлюбний договір не може бути укладений ані за участю законного представника, ані за довіреністю. Можливість укладення шлюбного договору опікуном недієздатного чоловіка чи дружини, недієздатність яких була встановлена під час перебування у шлюбі, або особою, дієздатність якої була обмежена, зі згоди піклувальника, а також емансипованою особою до реєстрації шлюбу заперечується також Б. Гонгало й П. Крашенінниковим [7]. Натомість А. Слепакова вважає правомірним застосування законного, а також і договірнього представництва, якщо в довіреності будуть визначені всі умови майбутнього договору [8].

Тому Україні потрібно перейняти досвід інших країн (Франції, Бельгії, Німеччини), де укладення шлюбного договору через законного представника чи представника за довіреністю є звичайною практикою. Адже це набагато полегшило б його укладання в тих випадках, коли, наприклад, один із подружжя не може це зробити через тривале відрядження, чи перебуває на лікуванні в іншій місцевості, чи через якісь інші причини.

Певні суперечки між науковцями викликає питання, що стосується можливості передбачення у шлюбному договорі немайнових прав та обов'язків подружжя, адже законодавець у СК України дозволив їм регулювати тільки майнові відносини між собою. Така норма була включена

до нього через специфіку немайнових відносин, які в більшості випадків не піддаються правовому регулюванню, тому їх включення до змісту шлюбного договору здавалось зайвим, адже шлюбним договором, наприклад, не можна зобов'язати подружжя любити й поважати один одного чи не зловживати азартними іграми тощо. Однак майнові відносини подружжя в деяких випадках можуть ставитися в залежність від настання або ненастання умов немайнового характеру. Через це деякі науковці вважають, що за певних умов до складу шлюбного договору можна включити як майнові, так і немайнові права та обов'язки подружжя. Так, Ю. Червоний не раз писав, що включення таких прав і обов'язків до змісту шлюбного договору можливо, але тільки за умови закріплення в цьому договорі санкцій за їх невиконання. Наприклад, у такому договорі можна передбачити право одного з подружжя на компенсацію моральної шкоди в разі негідної поведінки іншого з подружжя. Деякі автори, у свою чергу, вказують на те, що повне законодавче визнання, а також цивільно- й сімейно-правове регулювання особистих немайнових прав свідчать не тільки про можливість, а й про необхідність регулювання таких прав у договірному порядку [9]. Більше того, якщо раніше говорили про можливість закріплення таких прав у договорі тільки за умови встановлення санкцій за їх невиконання, то на сьогодні такі санкції можуть застосовуватися на підставі загальних положень сімейного та цивільного законодавства, зокрема ст. ст. 7, 9 СК України та ст. ст. 272, 275 ЦК України.

Дискусійною є також ч. 4 ст. 93 СК України, відповідно до якої шлюбний договір не може ставити одного з подружжя в надзвичайно невідгідне матеріальне становище. На думку автора СК України З. В. Ромовської, «чи ставить шлюбний договір одного з подружжя у таке становище, належить визначити суду з урахуванням конкретної життєвої ситуації. В одному випадку 1/10 може мати мізерну грошову вартість, у другому – становитиме солідний масток».

Проте не всі науковці вбачають необхідність у такій нормі. На думку К. Дудорової, існування в СК України такої оцінної категорії, як «надзвичайно невідгідне матеріальне становище», нівелює саму ідею договір-ного регулювання шлюбних відносин і створює підґрунтя для зловживань у правозастосовній практиці [5]. Науковець переконує, що законодавством передбачені відпрацьовані механізми для захисту порушених прав учас-ника будь-якої угоди. Відповідно до ст. 103 СК України, якщо один із подружжя вважає, що його інтереси шлюбним договором порушені, правочин може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, установлених ЦК України. Такі підстави передбачаються ст. ст. 223, 229, 230, 231 ЦК України, а також ч. 3 ст. 100 та ст. 102 СК України. Зважаючи на це, автор вважає за доцільне виключити з ч. 4 ст. 93 СК України вказівку на те, що шлюбний договір не може ставити одного з подружжя в надзвичайно невідгідне матеріальне становище.

Підсумовуючи варто зазначити, що наведені вище проблеми не є вичерпними. Потрібно пам'ятати, що інститут шлюбного договору в Україні знаходиться тільки на стадії свого становлення, тому потребує

більш детального вивчення науковців з метою його вдосконалення й конкретизації та усунення наявних суперечностей між нормами цивільного й сімейного законодавства. Тільки так можна буде досягти єдності в правозастосовній практиці під час розгляду конкретних судових спорів.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Селезнева Т. Ю. Брачный договор: преимущества, содержание, функции. *Бюллетень нормативно-правовой информации*. 2003. № 11. С. 7–11.
4. Дорошенко Л. М., Бистра А. О. Деякі аспекти укладання шлюбного договору. *Форум права*. 2013. № 4. С. 93–97.
5. Бєлов Д. М., Палешник Л. І. Деякі проблеми укладення шлюбного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. Том 1.
6. Жилінкова І. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3. С. 122–130.
7. Жилінкова І. Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів. *Проблеми цивільного права*. 2011. № 1 (64). С. 85–94.
8. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов : монографія. М. : Статут, 2005. 444 с.
9. Фурса С. Шлюбний контракт в нотаріальному процесі. *Право України*. 2012. № 5. С. 55–62.
10. Ульяненко О. О. Шлюбний контракт – основа вільного вибору. *Підприємство, господарство та право*. 2003. № 7. С. 259.

ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
завідувач кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доц.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНИХ НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Сьогодні не виникає сумніву твердження, що сталінський тоталітарний режим скоїв жорстокий злочин проти української нації, внаслідок якого мільйони українських селян було виморено штучно організованим голодом. Тема Голодомору є невичерпною та актуальною для широкого кола дослідників. На цей час є понад сім тисяч публікацій, які розкривають ті жахливі події, які відбувалися в Україні в 1932–1933 рр. Досить широкого резонансу набула ця проблема і серед світової громадськості. Низка країн

підтримала нас, визнавши на державному рівні Голодомор 1932–1933 років геноцидом Українського народу. В дослідженні звернуто увагу на деякі аспекти демографічних наслідків цієї трагедії.

Трагедія, масштаби якої просто неможливо усвідомити, завдала нації непоправного удару, соціальні, психологічні і демографічні наслідки якої дають знати про себе і сьогодні [1].

Багато років СРСР приховувала правду про цю жахливу подію. Чому? А тому, що Голодомор 1932–1933 рр. був не випадковим явищем природного чи соціального походження, а наслідком цілеспрямовано застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом [1].

Як писав відомий американський дослідник Голодомору Джеймс Мейс: «Примусова колективізація була трагедією для всього радянського селянства, а для українців то була особлива трагедія. Зважаючи на фактичне знищення міських еліт, вона означала ліквідацію їх як соціального організму й політичного фактору, приречення на становище, яке німці зазвичай називали *Untervolk* («первісний народ»)» [2].

Голодомор став покаранням українців за їхній супротив колективізації сільського господарства і небажання перебувати під владою Росії, наслідком руйнування системи сільського господарства і сіл, спричинене примусовою колективізацією. Це покарання здійснювалося шляхом знищення української культури, мови, традицій. Шляхом штучно організованого голоду радянська влада намагалася вирішити так звану «українську проблему» за наказом Сталіна [3].

Не бажаючи втрачати Україну, радянський режим вибудував план винищення частини української нації, що був замаскований під плани здачі хліба державі. Йшлося про повне вилучення всіх запасів зерна, а потім конфіскацію інших продуктів харчування та майна в якості штрафів за невиконання плану здачі хліба. Перетворивши Україну на територію масового голоду, режим перекрив всі шляхи до порятунку. Відбулася ізоляція голодуючих. З цією метою був застосований режим «чорних дошок» і заборона голодуючих виїжджати за межі України. Колгоспи і села, занесені на «чорні дошки», оточувалися загонами міліції та радянських спецслужб. Заборонялася торгівля та ввезення будь-яких товарів. 22,4 мільйони людей було фізично заблоковано в межах території Голодомору.

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, голод 1932–1933 років виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення населення України, якою скористався тоталітарний комуністичний режим [5].

Коли дослідники говорять про Голодомор 1932–33 рр., мається на увазі період з квітня 1932 по листопад 1933 рр. За ці 17 місяців було вбито понад 7 мільйонів людей в Україні і 3 мільйони українців поза її межами, в регіонах, що історично були заселені українцями: Кубань, Північний Кавказ, Нижнє Поволжя та Казахстан. Пік Голодомору припав на весну 1933 року. В Україні від голоду щохвилини вмирало 17 людей, 1400 – щогодини, понад 30 тисяч – щодня. Питання кількості людських втрат України від Голодомору досі залишається відкритим [4].

Наявні дані не дають змоги безпосередньо оцінити прямі й непрямі втрати населення внаслідок Голодомору, оскільки це потребує достовірної статистики розподілу померлих за причинами смерті, а також детальної інформації про вагітності, внутрішньоутробну та дитячу смертність [6].

Найбільш постраждали від голоду колишні Харківська і Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська). На них припадає 52,8 % загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8–9 і більше разів [1].

У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий у 5–6 разів. У Донбасі – у 3–4 рази. Фактично, голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України. В таких же масштабах голод спостерігався у тих районах Кубані, Північного Кавказу та Поволжя, де жили українці [1].

Смертність від голоду почалася вже в перший місяць діяльності молотовської комісії. З березня 1933 року вона стала масовою. Майже всюди органи ДПУ реєстрували випадки людодства і трупоїдства. Реальні цифри загиблих замовчувалися, що підтверджується наданим владою розпорядженням не реєструвати смерть дітей у віці до одного року. Радянська статистика того часу відома своєю невисокою достовірністю (відомо, що Сталін, незадоволений результатами перепису 1937 р., що показали страхотливий рівень смертності, наказав розстріляти ведучих організаторів перепису), тому визначити чисельність жертв голоду дуже складно [4].

За оцінкою, прямі демографічні втрати (через надсмертність) України внаслідок голоду 1932–1934 рр. становлять 3,9 млн, 90 % з них припадає на 1933 р. Прямі втрати міського населення за цей період становлять 287,6 тис., у т.ч. 67 % у 1933 р.; втрати сільського населення досягають 3,7 млн, 91 % з яких припадає на 1933 рік. Показник прямих втрат населення за період 1932–1934 рр. в розрахунку на 1000 населення становить 133,5, у т.ч. 39,3 у містах та 164,5 в селах. Надлишок смертей у сільській місцевості в 12,7 рази перевищує відповідне абсолютне число надлишкових смертей у міських поселеннях, а для відносних втрат цей розрив становить 4,2 рази [5].

Селяни, не маючи чого їсти, пекли хліб із висівків, з домішками трави, варили юшку з бур'яну, їли бруньки. У селах зникли коні, вівці та інша худоба. Доходило навіть до людодства. Трошки легше було тим, хто працював у колгоспі: для них іноді варили поганеньку юшку, пекли сякий-такий хліб, але того не вистачало. Українське село перетворилося на пустку. Від голоду та страху перед голодною смертю люди дичавіли, забувалися добрі звичаї, їх заступала жорстокість [4].

Проте Сталін в ці трагічні місяці небаченого в історії голодомору спромігся визнати публічно тільки «харчові труднощі в ряді колгоспів». У промові на організованому партапаратом Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників 19 лютого 1933 року він цинічно заспокоїливо заявив: «В усякому разі порівняно з тими труднощами, що їх пережили робітники 10–15 років тому, ваші труднощі, товариші колгоспники, здаються дитячою іграшкою». Гинули українці і в інших місцях, де вони історично проживали. Не менше мільйона загинуло на Кубані [3].

Якщо оцінювати смертність за статтю, то найбільше у роки голоду померло чоловіків (60 %), а віковий розподіл показав, що чверть померлих, тобто близько 1 млн, – це діти віком до 10 років. У зв'язку з цим, середня тривалість життя українців у 1933 році становила 7,3 року в чоловіків і 10,9 років у жінок. У містах показник смертності серед дітей віком 0–4 роки досягає 122 у розрахунку на 1000 осіб, зменшується до близько 10 у віковій групі 10–14 років і залишається практично незмінним у 30–34 роки. Починаючи з 35–39 років, рівень втрат швидко зростає з віком і досягає максимальної величини – 178 для віку 65 років і старше. У сільській місцевості показник смертності дітей віком 0–4 роки становить 175 на кожну тисячу осіб; швидко знижується до мінімальної величини 64 для вікової групи 20–24 роки, після чого різко зростає, досягаючи максимуму 591 у віці 65 років і старше [7].

За всю історію людства подібних показників ніде не було зафіксовано.

Ще одним з болючих наслідків Голодомору була небачена хвиля дитячої безпритульності тих років. Так, у липні 1932 року Уманське районне правління добровільного товариства «Друзі дітей» створило притулок на 600 дітей і за 48 годин заповнило його. Загальна кількість підібраних безпритульних дітей, за даними обласних комітетів, на 5 липня 1933 року становила по Дніпропетровській – 23487, Донецькій – 16886 та Одеській області – 10457 [9]. Це були сироти, батьки яких померли від голоду.

Отже, Україна серед усіх радянських республік мала найбільші людські втрати внаслідок Голодомору. Аналіз даних демографічної статистики 1930-х рр. свідчить, що прямі втрати населення України від голоду 1932 р. становили близько 150 тисяч чоловік. 1933р. голодною смертю загинуло від 3 до 3,5 млн чоловік. Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності, сягали в 1932–1934 рр. 5млн чоловік. Не менше мільйона загинуло на Кубані. Голод у 1933р. був наслідком спроби здійснювати соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами [6].

Сьогодні навіть противники визнання українського Голодомору геноцидом погоджуються з тим, що голод в Україні та інших регіонах СРСР спровокувало свавільне вилучення у селян вирощеного ними врожаю та інших сільськогосподарських продуктів на підставі надмірних хлібозаготівельних планів, встановлених державою за рішенням вищих партійних органів СРСР. Реалізація таких планів неминуче прирікала село на голодну смерть.

Вчений-дослідник Юрій Соболев [8] піддав аналізу офіційну радянську статистику динаміки чисельності населення в СРСР за 53 роки радянської влади (з 1926 по 1979 рр.) і дійшов висновку, що за однакових умов існування російського та українського народів у складі Радянського Союзу, українського етносу побільшало на 8,3 %, тоді як російського – на 76,6%. Це означає, що коефіцієнт відтворення росіян СРСР був у 9,2 рази вищим, ніж коефіцієнт відтворення українців. Втрати серед українців у Радянському Союзі становили приблизно 21,3 млн осіб (це близько 63%).

Ці висновки дають змогу стверджувати: в Радянському Союзі, всупереч офіційно проголошуваним принципам інтернаціоналізму, відсут-

ності расового і національного гноблення, відбувався етнічний геноцид стосовно цілого ряду народів. Особливо жакливі його наслідки відчув на собі український народ, який за роки радянської влади втратив понад 60% людей.

Політика радянської влади в 1920–1930-х роках минулого століття на території України не тільки знищила мільйони осіб, а й скалічила «душу й тіло» українського народу, підірвала його репродуктивну функцію і сприяла виникненню хронічного «українського феномену» (зниження відтворення населення), з якого нація не може вибратися й досі [10].

1932–1933 роки живуть не тільки в спогадах очевидців, яких залишилось вже дуже мало, а й у нашій підсвідомості, ментальності та генетичній пам'яті. Бо ми – нащадки тих, хто вижив, і не маємо права на забудькуватість та емоційну нечутливість попри людське бажання забувати про гірке, шукаючи в минулому приємні спогади. Адже ці болючі сторінки життя є невід'ємною частиною і нашого сьогодення, і, зрештою, майбутнього [6]. Ми повинні знати ці дати та цифри, щоб зберігати пам'ять і вшановувати всіх хто вижив, загинув та не народився в ці жакливі для українського народу роки. Наслідки цієї руйнівної події ми відчуваємо і досі. Розрахунки показують, що у випадку, якби не було Голодомору, чисельність населення України зараз була б на 4 млн осіб більше.

Україна зазнала важких демографічних втрат: Голодомор призвів до різкого, катастрофічного зменшення кількості населення, значних деформацій у його національному, статевому, віковому та професійному складі. Сукупні демографічні втрати українців і громадян Української РСР упродовж 1932–1933 років сучасні історики оцінюють у 8–10 мільйонів осіб.

Наслідком Голодомору, окрім фізичного вбивства мільйонів людей, стало руйнування традиційного українського устрою життя. Голод став зброєю біологічного знищення українців, на довгі десятиліття порушив генетичний фонд народу, призвів до морально-психологічних змін у свідомості українців.

Пріоритетним напрямом державної політики і наукових досліджень в Україні сьогодні є відновлення історичної справедливості, правди про події XX сторіччя, утвердження демократичних принципів і запобігання проявам насильства, розкриття механізмів зловмисного знищення українських селян голодом в 1932–1933 роках, вшанування невинних жертв геноциду з метою уникнення подібних злочинів проти людства.

Список використаних джерел

1. Голодомор в Україні 1932–1933 років. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv>
2. Голодомор 1932–33 років – найбільша історична катастрофа України XX ст. URL: <https://4vlada.com/ukraine/2580>
3. Історія України. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4067/>
4. Демографічні втрати України в першій половині XX століття. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

5. Демографічні втрати України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=21468
6. Відлуння Голодомору 1932–1933 років: наслідки та уроки. URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Kopitko_10_08.pdf
7. Демографія штучно викликаної людської катастрофи: масовий голод 1932–1933 рр. в Україні. URL: <https://dse.org.ua/arhcrive/25/3.pdf>
8. Соболев Юрій. Український феномен. *Дзеркало тижня*. 2009. 23 травня. С. 12.
9. Пшеничний Т. Ю. Голод 1932–1933 років в Україні : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2008. 18 с.
10. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

ВАРЕЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,
головний спеціаліст Департаменту міжнародного співробітництва МВС України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДОМ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Україна переживає драматичні події внаслідок агресії російської федерації, держава у всій повноті владних суб'єктів перебуває в особливому режимі функціонування. У свою чергу, судова система за умов військового стану має здійснювати правосуддя безумовно і безперервно, забезпечуючи належний захист порушених прав. Особливого значення набуває робота судів адміністративної спеціалізації, доступність яких для громадян має бути гарантованою.

У той же час, приватна особа через екстрені чинники об'єктивно може зазнати перешкод у можливості звернутися та/або брати процесуальну участь по адміністративній справі, а тому, слід знаходити шляхи, щоб такі перешкоди усунути. З урахуванням динаміки подій війни правове регулювання всіх аспектів в сфері адміністративного судочинства має забезпечувати необхідну пластичність судового захисту приватної особи в адміністративному суді.

Проблематику сфери адміністративного права і процесу в попередні роки досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Авер'янов, О. Андрійко, І. Арістова, О. Бандурка, В. Білоус, Ю. Битяк, П. Вовк, Ю. Георгієвський, І. Голосніченко, Є. Додін, О. Кузьменко, Р. Калюжний, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Копейчиков, Є. Курінний, А. Матіос, Н. Матюхіна, О. Остапенко, П. Пацурківський, Т. Перцова, В. Решота, В. Русанова, О. Синявська, С. Стеценко, М. Тищенко, О. Фрицький, В. Цветков, В. Шамрай, Н. Шевцова, Ю. Шемшученко, В. Шкарупа та ін.

Доробки цих науковців є цінними, однак актуальність викладеного у цих тезах зумовлена геополітичними змінами, масштабом війни, з якими України ще не стикалася.

Починаючи з 24.02.2022 р. прийнято декілька важливих документів, а саме: рішення Ради суддів України щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ від 24.02.2022 р., Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 02.03.2022 р.

Крім того, 03.03.2022 р. прийнято Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів», яким, серед іншого, наскільки це можливо, вирішено питання безперервності та доступності суду для громадян. Також 04.03.2022 р., з урахуванням цього закону, видано наказ Голови Верховного Суду, згідно з яким встановлено особливий режим роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи.

Виходячи зі змісту всіх вищенаведених документів, режим роботи кожного конкретного українського суду на тепер визначається окремо, робота суду залежить від того, яка ситуація склалась у регіоні, де такий суд розташований. У разі неможливості прибуття до судового засідання, учасник справи має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення відеоконференції, так само суди мають уважно ставитись до пропуску процесуальних строків, уникаючи надмірного формалізму.

Між тим, слід зауважити, що цього правового ресурсу недостатньо в сенсі сучасного і ефективного доступу до адміністративних судів широкому колу зацікавлених осіб, особливо в контексті Рекомендації № R (84) 5 від 28 лютого 1984 року, схваленої Комітетом міністрів Ради Європи, у якій визначено, що застосування найсучасніших технологій зв'язку є передумовою створення сприятливих умов доступу до правосуддя [1].

Створення дієвої системи інформаційного забезпечення діяльності адміністративних судів є гарантією безперервності та оперативності врегулювання публічно-правових спорів, забезпечує дотримання принципів гласності, відкритості та транспарентності судового розгляду. В Україні здійснюється реалізація Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), одна з підсистем якої – «Електронний суд». Українськими адміністративними судами апробовано системи відеоконференц-зв'язку, які працюють за допомогою кваліфікованого електронного підпису та дають змогу судам ідентифікувати особу як учасника справи.

Однак, фактично, і Електронний суд, і система дистанційної участі в судовому процесі не функціонують повноцінно, тому як не вирішеним залишилось коло питань щодо авторизації осіб, використання програмного продукту державними органами, безпеки і захисту інформації, збереження персональних даних тощо.

Електронний суд отримав менше застосування, ніж планувалося і не замінив класичні форми звернень до суду, а відеоконференції проводились шляхом дистанційної участі особи в справі через явку до приміщення іншого суду (найбільш територіально близького до місця знаходження особи). Натомість, запровадження технологічних новацій до сфери судових процедур має сенс лише тоді, коли ефективність, зрозумілість, доступ-

ність нової альтернативи є очевидними і достатніми для громадянина, аби він не надавав перевагу консервативним засобам реалізації своїх процесуальних прав та обов'язків.

Чому саме зараз ця проблема набула особливої актуальності?

За останніми даними служби ООН, що відслідковує питання міграції в Європі, з часу початку війни з території України в пошуках тимчасового міжнародного захисту до інших країн вимушено виїхало більше 6800000 осіб [2].

Перетнувши кордон, ці особи опинилися поза суверенним правовим полем України, поза механізмами реалізації гарантій захисту українського суду, вони фактично позбавлені доступу до сервісів та функціоналу судочинства України.

У XXI ст. будь-який сучасний пристрій комунікації завдяки швидкості мережі Інтернет, алгоритмам передавання інформації, обчислювальним здатностям і широкому колу функцій, слугує найбільш захищеним каналом взаємодії. В умовах вимушеного виїзду за межі України своїх громадян, держава має знайти можливість використати цей канал для цілей реалізації належного доступу до правосуддя.

Існуюча ситуація вимагає негайного реагування з боку законодавця та внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України та деяких профільних законів для повноцінної комплексної діджиталізації адміністративного судочинства. Вирішення цього питання виданням підзаконних актів або пристосуванням практики не забезпечує необхідний рівень легітимації.

Список використаних джерел

1. Рекомендация R (84) 5 Комитета министров государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы, 28 февраля 1984 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text
2. Ukraine refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

ВАСИЛЕНКО СТЕПАН ОРЕСТОВИЧ,

аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФІНП ЛьвівДУВС

ФІКСАЦІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ГРОМАДЯНАМИ

У цій роботі ми розглянемо можливість вирішення проблеми високого рівня правопорушень, які призводять до ДТП в Україні у порівнянні із країнами Євросоюзу.

У Європі Україна є одним із лідерів по вчиненню ДТП. За 2018 рік трапилося понад 150 тисяч ДТП, загинуло 3350 осіб. У 2019 році сталося

близько 160 тисяч ДТП. В аваріях загинули 3454 людини, з яких 164 – діти. В 2020 році більше 168 тисяч ДТП. Кількість загиблих за рік склала 3541 людина, а травмованих – 31974. Також, в 2020-му загинули 1198 пішоходів. За статистикою, щодня в дорожньо-транспортних пригодах гине 7 українців, а 60 – отримують травми. Ризик потрапити в ДТП на вітчизняних автодорогах у 5–6 разів вищий ніж у європейських країнах, це більше 4 тисяч смертей та 30 тисяч різного роду травм при ДТП [1, с. 61–62].

Чітко зрозуміло, що кількість ДТП з кожним роком зростає, як і кількість травмованих та загиблих на автодорогах України. Слід підкреслити, що зазначене питання залишається доволі гострим та на сьогодні суттєво не вирішується.

Важливість порушення цього питання виражається насамперед у тому, щоб покращити ситуацію на дорогах України у сучасних реаліях війни із обмеженою фінансовою можливістю придбання та встановлення системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі.

Особа, яке керує транспортним засобом, може швидко покинути місце вчинення правопорушення до приїзду поліції та відповідно легко уникнути відповідальності. Також водії можуть порушувати правила дорожнього руху регулярно, знаючи, що немає на певній ділянці дороги встановленої системи фіксації адміністративних правопорушень, у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі. Зважаючи на це принцип невідворотності покарання за вчинене правопорушення втрачає свій сенс [2, с.139–141].

Вирішення цієї проблеми вбачаємо у залученні громадян для проведення превентивної діяльності, а саме для фіксації правопорушень за допомогою застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, зокрема: смартфонів, камер зовнішнього відеоспостереження, автомобільних відеореєстраторів та інше, та надсилати їх до Національної поліції України. Що у свою чергу призведе до покращення оперативності та об'єктивності реагування Національною поліцією на правопорушення, а також в подальшому вплине на суттєве зменшення правопорушень, вдосконалення захисту публічної безпеки та правопорядку, створення безпечного середовища для громадян у їхньому повсякденному житті, суттєвого скорочення кількості ДТП та протидії злочинності.

Виходячи зі ст.34 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [3].

Отже, фіксування відео чи фото на смартфон, автомобільний відеореєстратор або камер зовнішнього відеоспостереження являється збиранням інформації.

Варто також зазначити, що у ч.1 ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку може використовувати інформацію, отриману з фото- і відеотехніки, що перебуває в чужому володінні, з метою:

1) запобігання правопорушенню, виявлення або фіксування правопорушення, охорони та захисту публічної безпеки, особистої безпеки осіб і власності від протиправних посягань;

2) забезпечення дотримання правил дорожнього руху[4].

Виходячи із зазначеного, поліція може використовувати інформацію, отриману з фото- і відеотехніки, що перебуває в чужому володінні з метою: запобігання правопорушенню, виявлення або фіксування правопорушення, охорони та захисту публічної безпеки, особистої безпеки осіб і власності від протиправних посягань та забезпечувати дотримання правил дорожнього руху. То чому ж не використати цю інформацію у тому випадку, коли на відео чи фото є присутня чітка інформація про вчинене правопорушення, місце вчинення, а також транспортний засіб із державними номерними знаками для притягнення правопорушників до відповідальності? Ще, це дасть можливість використання кожного смартфона, а також камер зовнішнього відеоспостереження та автомобільних відеореєстраторів у якості фактора фіксації правопорушення.

Відповідно до ст. 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення, доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у т.ч. тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у т.ч. тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі або в режимі фотозйомки (відеозапису), які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху та паркування транспортних засобів [5].

З розглянутих положень робимо висновок, що підставою для притягнення правопорушника до відповідальності поліцією може бути фото- та відеофіксація правопорушення, а також показання свідків. Дане запровадження ефективне, оскільки зменшить кількість правопорушень та відповідно забезпечить кращу безпеку на автодорогах України і наповнить державний бюджет, та надасть пряму можливість громадянам брати безпосередню участь у забезпеченні правопорядку на автодорогах, фіксувати докази та надсилати їх до Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Бекер І. Хто відповідає за безпеку на дорозі? *Віче*. Журнал Верховної Ради України. 2016. № 3–4 (407–408). С. 61–62.

2. Василенко С. О. Встановлення особи для притягнення її до адміністративної відповідальності як превентивний поліцейський захід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 139–141. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/34.pdf

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 33

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

ВАСИЛЬЄВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
керуючий партнер адвокатського об'єднання,
канд. юрид. наук, доц.

СПОСОБИ ТА ПРИЙОМИ ЮРИДИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1. Слід виходити з того, що спосіб – це сукупність і порядок дій, що використовуються для вирішення будь-якої задачі, а прийом – складова способу, окремий рух (операція) у серії однорідних дій, частина складнішої дії.

У науковій доктрині відсутні єдині підходи як до розуміння способів і прийомів юридичної глобалізації, так і до їх різновидів та взаємодії.

Аналіз наукових досліджень у сфері теорії права свідчить, що, на думку науковців, в цілому, глобалізація права може відбуватися шляхом таких способів і прийомів як рецепція, стандартизація, акультурація, інтернаціоналізація, універсалізація та імплементація, а також зближення (конвергенції) правових систем шляхом гармонізації, уніфікації та інтеграції.

2. Рецепція (лат. *reception* – сприйняття, сприймання) – це запозичення правовою системою основних засад і принципових підходів іноземного права [1, с. 77]. Рецепція в праві часто розглядається як різновид спадкоємного зв'язку. Зв'язок між правовими системами в рамках певного історичного типу права має характер рецепції, сприйняття, в основі якого лежить наявність загальних закономірностей і подібних умов розвитку.

Правова стандартизація встановлює як у межах міжнародних організацій, так і в державному масштабі єдині мінімальні норми та вимоги до правового регулювання тих чи інших суспільних відносин. Юридичні стандарти стосуються найрізноманітніших сфер правового регулювання: міжнародно-правові стандарти права і свободи особистості, стандарти у сфері функціонування правосуддя тощо.

Правова акультурація (*acculturare* – від лат. *Ad* – до і *cultura* – утворення, розвиток) – відносно самостійний процес тривалої взаємодії правових систем, що передбачає використання (залежно від культурно-історичних умов) різних за природою та силою впливу методів, необхідним результатом якого є зміна первісної правової культури (або окремих її елементів) одного або обох суспільств, що вступили в контакт [2, с. 6].

Правова інтернаціоналізація(англ. *internationalization*), як черговий спосіб глобалізації, означає зближення національних правових систем, що приводить до посилення їх взаємовпливу і взаємодії. Таке зближення сприяє тому, що схожі правові ситуації вирішуються більш ефективно та оперативно.

Правова універсалізація спрямована на формування універсальних «правил гри», в рамках яких суб'єкти права в правових системах різних рівнів можуть вступати в правові відносини, врегульовані не тільки правовою системою одного рівня. Природно, цей процес є достатньо складним, суперечливим, на хід і зміст його впливає безліч чинників. Для успішного просування в такому напрямі необхідно враховувати стан різних компонентів національних правових систем, починаючи із стану законодавства, закінчуючи типом праворозуміння, правосвідомості, правової культури тощо. Цей процес продиктований об'єктивним характером глобалізаційних процесів, що відбуваються у сучасному світі.

Правова імплементація(англ. *implement* – здійснення, реалізація) визначається в юридичній літературі як цілеспрямована організаційно-правова діяльність держав, яка здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов'язань. Сутність імплементації полягає не в трансформації міжнародно-правових норм у норми національного права, а в процесі сприйняття національним правом правил міжнародних договорів [3, с. 62].

Найбільш визнаним у правовій науці способом глобалізації є конвергенція (лат. *convergo* – зближаю), тобто розвиток правових систем в одному напрямку, внаслідок чого відбувається взаємне збагачення права в різних ареалах і в кінцевому підсумку – своєрідна інтеграція в праві, при якій поєднуються в єдині правові утворення, в цілісні юридичні конструкції переваги та досягнення різних сфер права, різних систем. Поняття «конвергенція» охоплює в даному випадку зближення джерел і форм права, стирання відмінностей між структурою галузей та інститутів права, а також законодавства, методи формування та форми прояву індивідуальної та колективної правосвідомості громадян. Внаслідок правової конвергенції у національних правових системах з'являються відомі риси спільності, фрагментарної однотипності.

Складовими або умовами функціонування правової конвергенції є процеси гармонізації, уніфікації та інтеграції.

Гармонізацію можна визначити як процес цілеспрямованого взаємозближення правових систем, затвердження загальних інститутів і норм, усунення протиріч, тобто це свого роду конвергенція систем законодавства, інтегрування їх основних принципів і властивостей з урахуванням національної специфіки.

Уніфікація права (лат. *unus* – один і *facio* – роблю) – це діяльність компетентних органів держави чи декількох держав, яка спрямована на вироблення правових норм, що однаково регулюють певні види суспільних відносин.

Інтеграція (лат. *integrum* – ціле; *integratio* – відновлення, поповнення) є формою міжнародно-правового співробітництва – процесу взаємодії двох чи кількох суб'єктів, у якому домінують спільні пошуки реалізації спільних інтересів.

3. Ступінь залучення кожного із перелічених способів (форм) і прийомів глобальної юриспруденції є різною. Тому, якщо в рамках одних правових систем можна досягти бажаних результатів за допомогою одних прийомів і способів (форм), то в рамках інших різні прийоми виявляються ефективнішими для досягнення кінцевих результатів.

Так, наприклад, в теорії права найчастіше гармонізацію вважають різновидом уніфікації, і навпаки, а інтеграцію не відносять до форм (способів) глобалізації. Одні дослідники – розмежовують зближення, гармонізацію, уніфікацію та модельну нормотворчість (Ю. А. Тихомиров), інші – вважають, що між зближенням та гармонізацією законодавства немає істотних відмінностей, а модельна нормотворчість є однією з форм уніфікації (В. М. Аверков, Ю. С. Безбородов, А. Л. Маковський).

На нашу думку, уніфікація, гармонізація, інтеграція як засоби (форми) правової глобалізації мають спільне ядро – всі вони є правотворчими процесами, спрямованими на створення нових правових норм, формами реалізації міжнародних зобов'язань. Основна ж відмінність між ними – різна міра конкретизації кінцевих продуктів – створення нових норм (у разі гармонізації), одноманітних норм (у разі уніфікації) або єдиних норм (у разі інтеграції).

4. Різноманіття термінів щодо одного і того ж процесу – правової глобалізації – створює ситуацію існування необґрунтовано великої кількості критеріїв виділення таких термінів, внаслідок чого з'являється «розмитість» і невизначеність у регулюванні правовідносин, що нас цікавлять, і, на думку деяких науковців, «немає ніяких термінологічних і юридичних підстав і у значній мірі спотворює суть процесу» [4, с. 434]. Тому в юридичній літературі є точка зору про необхідність введення якогось універсального терміну, який би більш точніше передавав суть процесу. Наприклад, таким загальним терміном може бути термін «транспозиція», який використовується і в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС (ст. 56, 65, 96).

Проте, значення терміну «транспозиція» свідчить скоріш про те, що вона може бути все ж таки одним із спеціальних способів досягнення необхідного зближення і не може виконувати функцію узагальнюючого поняття.

Ще одну пропозицію щодо універсалізації термінів є запропоновання у юридичній літературі на прикладі цивільного процесуального права терміну «зближення». На думку деяких науковців, під зближенням слід розуміти процес, що має на меті подолання існуючих відмінностей в окремих правопорядках шляхом створення близьких, але не обов'язково ідентичних правових норм. Об'єктом зближення виступає право загалом, оскільки результати процесу можуть виражатися у створенні як правових норм, так й правових принципів.

У свою чергу зближення цивільного процесуального права в контексті інтеграційного об'єднання є формою взаємодії правових систем

держав з використанням певних правових інструментів (міжнародний договір, м'яке право, узгоджена правотворчість, рецепція права тощо) за допомогою якого держави-учасниці досягають мети створення єдиного правового простору інтеграційного об'єднання. При цьому, при використанні більшості доступних правових інструментів зближення, здійснюється порівняльно-правовий аналіз змісту вихідних норм, що слугує розумінню відправної точки цього процесу та існуючих відмінностей [5, с. 24].

Вказана пропозиція також заслуговує на увагу. В той же час, термін «зближення», на наш погляд, має надто узагальнений характер у загальнотеоретичному сенсі і може бути більш притаманним для характеристики відповідних процесів в окремих галузях права.

Список використаних джерел

1. Порівняльне правознавство : підручник; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012.
2. Абрамов А. Е. Правовая аккультурация: на примере Испании в период Римской республики : автореф. дис. ...канд. юрид. наук :12.00.01. Владимир : Владимир, гос. пед. ун-т, 2005.
3. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права. К. : Вища школа. 1980.
4. Правова система України в епоху глобалізаційного поступу : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2014.
5. Брановицкий К. Л. Сближение гражданского процессуального права в Европейском Союзе и на постсоветском пространстве (сравнительно-правовой аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15. Екатеринбург. 2018.

ГАВУРСЬКА КАРІНА ЄВГЕНІВНА,
студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ІЛЬКОВ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ,
проф. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
д-р юрид. наук, проф.

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ

Відповідно до положень Конституції України [1] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2], в Україні судова влада покладена на суддів. Останнім часом велику увагу приділяють питанню притягнення суддів до юридичної відповідальності. Тому, для досконалого визначення обраної теми та проведення комплексного аналізу, вважаємо за необхідне розкрити основні поняття, зокрема поняття юридичної відповідальності.

Більшість науковців трактують цей термін як процес застосування та реалізації санкції до винної особи внаслідок здійснення нею право-

порушення. На нашу думку, до цього визначення варто додати й позитивну сторону, а саме те, що юридична відповідальність є результатом свідомого бачення особи щодо своєї діяльності або ж бездіяльності. Але все ж таки, таку відповідальність не слід вважати цілком позитивним явищем, адже вона виникає внаслідок порушення певних соціальних норм.

Що ж стосується юридичної відповідальності судді, то, виходячи з досліджень Л. Є. Виноградової, її слід трактувати як здатність судді об'єктивно оцінювати власні дії, своєчасно звітувати перед суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією та Вищою радою правосуддя (ВРП) за власні діяння, в основі яких лежать результати виконання посадових обов'язків, дотримання правових норм у ході винесення судових рішень, внаслідок чого на неї у випадку доведення вини накладаються санкції за недотримання правових норм, визначених законодавством [3, с. 23]. В українському суспільстві панувала думка, що судді є недоторканою кастою, їх неможливо притягти до відповідальності навіть за відверті зловживання. Проте сьогодні це помилкова думка. Варто зупинитися на двох видах відповідальності судді: дисциплінарній та кримінальній.

Як нам відомо, дисциплінарна відповідальність трактується, як обов'язок працівника відповідати перед роботодавцем за скошений ним дисциплінарний проступок і нести передбачені дисциплінарні стягнення. До суддів такі стягнення застосовуються відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», як до найнятих працівників державою.

Процедура притягнення судді до зазначеного виду відповідальності виглядає так:

- 1) особа (особисто або через представників) звертається до ВРП зі скаргою на вчинення суддею дисциплінарного проступку за встановленою формою;

- 2) дисциплінарна палата ВРП попередньо оцінює скаргу та вирішує питання щодо відкриття дисциплінарного провадження;

- 3) дисциплінарна палата ВРП розглядає справу на відкритому засіданні із запрошенням скаржника та судді, щодо якого розглядається така справа;

- 4) після розгляду справи дисциплінарна палата простою більшістю голосів приймає рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Якщо ж брати вид кримінальної відповідальності суддів, то це питання є дещо спірним. До 2020 р. статтею 375 Кримінального кодексу України було передбачено відповідальність судді за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Але ж за весь час існування цієї статті так і не було встановлено чітких критеріїв того, що саме можна вважати неправосудним рішенням. Тому, в червні 2020 р. Конституційний Суд України ухвалив рішення, в якому цю статтю було визнано неконституційною, завдяки чому тиск на суддів суттєво було зменшено.

Отже, практика знає досить мало випадків притягнення суддів до кримінальної відповідальності, тому можна зробити висновок, що єдиним

діючим механізмом притягнення судді до відповідальності на сьогодні є подання скарги до Вищої ради правосуддя, але ж чи достатньо цього – покаже лише час.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2022).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>.
3. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2004. 187 с.

ГАПОНОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
аспірант кафедри теорії та історії права ДВНЗ
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ДЕРЖАВНОЮ МІГРАЦІЙНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

Діяльність органів публічної адміністрації направлена на забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина в Україні, які визначені в першу чергу, в Конституції України та інших законодавчих актах. Результативність виконання взятих на себе обов'язків публічної адміністрації залежить від чіткості встановлених основних закономірностей їхньої діяльності, ставлення кожного публічного службовця до виконуваних ним функцій та завдань як представників влади, а також усвідомлення необхідності чіткого та неухильного виконання покладених обов'язків. Державна міграційна служба України, будучи суб'єктом надавачем адміністративних послуг в сфері міграції, громадянства та реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, здійснює сервісну діяльність, яка ґрунтується на основоположних засадах, визначених законодавством України. Наразі більш детально розглянемо ці принципи та проаналізуємо їх дієвість.

В теорії права принципи є результатом осмислення закономірностей розвитку суспільства в цілому, втілення його демократичної та гуманістичної традицій, є стрижнем будь-яких суспільних відносин, який відображає найбільш істотні їх ознаки [1, с. 220–221].

Л. С. Явич визначив принципи як вихідні, відправні теоретичні положення того чи іншого виду людської діяльності, які служать важливим організуючим і направляючим початком, що забезпечує досягнення визначених цілей [2, с. 60]. Не можна не погодитися з думкою науковця, однак, доповнимо, що більшого уточнення та різноманіття принципи набувають в конкретному напрямку діяльності. Тобто, запропоноване автором визначення є загальним та стосується будь-якої сфери людської діяльності, тоді як дані принципи повинні бути доповнені спеціальними, які визначаються залежно від суспільних відносин, які вони урегульовують.

У науковій літературі наводяться наступні дефініції поняття «принципи»: загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і випливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи [3]; основні, вихідні положення теорії, вчення, тощо, керівні ідеї, основні правила діяльності; внутрішні переконання, погляди, що означають норми поведінки [4, с. 30]; вихідні норми, правила й закономірності, що витікають із сутності та рівня розвитку суспільства, а також його продуктивних сил, дотримання яких сприяє досягненню цілей функціонування та вирішенню поставлених завдань [5, с. 9]; базові ідеї правової системи та їх втілення в будь-якій з форм у характерних для правової системи компонентах (у правосвідомості, нормативному компоненті, при структуруванні та функціонуванні організаційного компонента правової системи, у правотворчості та правореалізації/правозастосуванні). Суть і призначення правового принципу – отримати адекватне втілення у відповідних його специфіці компонентах правової системи у формі і в обсязі, що дозволяють досягти його гранично повної об'єктивізації у суспільних відносинах (а отже, в кінцевому рахунку, і визнати його об'єктивність) [2].

Таким чином, в основу всіх визначень покладено розуміння того, що принципи – це основа на якій продовжує формуватися подальший розвиток певних суспільних відносин, що становить основу всіх суспільних процесів. З огляду на зазначене, вважаємо, що під правовими принципами слід розуміти основоположні закономірності розвитку суспільства, що визначаються рівнем правової свідомості та правової культури індивіда та визначені в нормативно-правових актах, дотримання яких сприяє демократизації суспільства та чіткому виконанню поставлених цілей і завдань.

Правові принципи діяльності Державної міграційної служби України при наданні адміністративно-правових послуг є однією із ключових векторних ознак, що визначають напрям розвитку та правові засади реалізації державної політики, діяльності державних органів та їх посадових і службових осіб, ЦНАПів у визначеній сфері публічного адміністрування та задовольняють у найбільш повній мірі інтереси і потреби осіб з інвалідністю.

Враховуючи зазначене, пропонуємо наступне визначення **принципів адміністративно-правових послуг**, що надаються Державною міграційною службою – це основоположні головні закономірності та ідеї, що визначають порядок діяльності, комунікації та досягнення поставлених

цілей щодо задоволення інтересів та прав суб'єктів звернення адміністративних послуг, які визначені в нормативно-правових актах.

Так, ми вважаємо, що, залежно від юридичної регламентованості **принципи адміністративно-правових послуг**, що надаються Державною міграційною службою поділяються на встановлені:

- Конституцією України (конституційні);
- законами України: а) принципи інституційні – визначають загальні закономірності розвитку інституту адміністративних послуг та встановлюють обов'язок Державної міграційної служби України та ЦНАПів надавати адміністративні послуги; б) принципи спеціальні – встановлюють основні закономірності діяльності уповноважених суб'єктів як посадових та службових осіб Державної міграційної служби України, так і адміністраторів ЦНАПів під час надання адміністративних послуг в сфері міграції, громадянства і реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, вимоги до їх професіоналізму та кваліфікованості.

Список використаних джерел

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник ; пер. з рос. Харків : Консульт, 2006. 656 с.
2. Скурко Е. В. Правовые принципы в правовой системе, системе права и системе законодательства: Теория и практика. *Правоведение*. 2006. № 2. С. 55–61.
3. Теорія держави та права: конспект лекцій ЛНУ. Львів, 2009. URL: <http://studrada.com.ua/>.
4. Державне управління: теорія і практика / [за ред. В. Б. Авер'янова]. Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
5. Карпенко О. А. Діяльність органів публічного управління в системі соціально-економічних відносин : навч.-метод. посіб. / Карпенко О. А., Білявська О. Б. К. : НАДУ, 2008. 56 с.

ГАСИМОВА РОЗА ЮСИФ КИЗИ,
студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ПРИПУТЕНЬ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ,
проф. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, проф.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Міграційна політика розглядається в контексті міжнародної системи, контроль над міграцією інтерпретується як структурна потреба, що виходить з невідповідності між відкритими, що характеризуються глобаль-

ним характером ринковими силами та закритими, які мають територіальні межі державними освітами. Міграція населення, будучи обумовленою економічними, екологічними, військово-політичними, демографічними та іншими факторами, надає сильний вплив на всі сторони життєдіяльності суспільства. Вона стає неодмінною складовою багатьох просторових змін, що визначають сутність територіальної ідентичності соціальних груп та формують нову культуру мислення, яка заснована на різних соціальних нормах, включаючи принципи та норми міжнародного права. З цієї причини виникає виправдана зацікавленість усіх учасників міжнародних відносин у виробленні на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях оптимальної стратегії управління міграційними процесами.

На думку українського дослідника Супруновського А. І.: «міграційне право України – це самостійна галузь національної правової системи, під якою необхідно розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що становлять єдину самостійну галузь права». Він виділяє наступні міграційно-правові інститути: внутрішні (інститут імміграції, інститут еміграції, інститут виїзду за межі України, інститут свободи пересування територією України, інститут повернення репресованих осіб, раніше депортованих народів тощо) та змішані (інститут видачі фізичних осіб) [1, с. 15].

Питання становлення та розвитку міграційного права в Україні завжди було предметом досліджень науковців. Цій проблематиці присвятили свої праці такі вчені: Супруновський А. І., Дудник Р. М., Римаренко Ю. І., Голобородько Д. В., Василенко І. К. та ін.

Для того щоб визначити положення міграційного права у загальній системі публічних норм міжнародного права, необхідно конкретизувати предмет, суб'єкти, джерела, принципи цієї сфери міжнародно-правового регулювання, здійснити комплексний аналіз відповідних правових норм, систематизувати критерії ефективності механізму їх реалізації у сформованій конфігурації міжнародних зв'язків та соціальних взаємодій.

Міграційні правовідносини, будучи різновидом правових відносин, за своєю природою аналогічні до інших правовідносин і складаються з властивих їм елементів: 1) суб'єктів права – учасників суспільних відносин; 2) об'єктів права; 3) змісту правовідносин – прав та обов'язків їх учасників.

Володіючи специфікою правового регулювання, міграційні правовідносини мають низку особливостей, які дозволяють відмежувати їхню відмінність від інших правовідносин. Особливістю міграційних правовідносин виступає особливий характер суб'єктів міграційного права, будучи додатковим критерієм галузевого відокремлення міграційних правовідносин. Предмет правового регулювання є першочерговим, але не єдиним фактором, що визначає відокремлення галузей права. Таким чином, предмет міжнародного міграційного права є публічно-правові відносини, які стосуються сфери зовнішньої міграції населення та її правового регулювання.

Аналіз міграційного законодавства показує, що його переважно спрямовано на імперативний спосіб регулювання суспільних відносин, з ним пов'язаний сам механізм правового регулювання міграційних відно-

син. Водночас, у ньому є не лише імперативні, а й диспозитивні елементи, різні способи інформаційного впливу, облік особистих (зокрема майнових, трудових) інтересів.

Об'єкт міграційного права – це міграційні процеси та його типологія з юридично значимих підстав, і навіть система правових норм, що регулює зазначені процеси. Об'єктами міграційних правовідносин виступають:

- в'їзд громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства в країну та їх виїзд;
- вибір громадянами місця перебування та місця проживання;
- трудова та підприємницька діяльність іноземних громадян в країні.

Дудник Р. М. вказує на суперечливу ситуацію, що склалася у сфері правового регулювання міграційних відносин: «з одного боку, очевидно, що міграція є особливою сферою правового регулювання, а з іншого – в цю сферу часто втручається інший аспект, який не має до міграції прямого відношення; так, міграція є багатоплановим явищем суспільного життя, що поєднує економічний, політичний, етнічний, культурний та інші аспекти, тому в умовах невизначеності предмета правового регулювання можуть виникати тенденції до змішування цих аспектів у сфері права» [2, с. 20].

Відповідно до п. 3 Положення про Державну міграційну службу України, на неї покладені два такі основні завдання, як «реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у т.ч. протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів; внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у т.ч. протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства» [3].

Отже, процес формування міграційного права має об'єктивний характер, оскільки відображає як реально складаються суспільні відносини. Удосконалення законодавчого регулювання у сфері міграції має йти шляхом усунення колізій правових норм, прогалин правового регулювання, надлишку норм, що викликають протиріччя між нормативними правовими актами різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 19 с.
2. Дудник Р. М. Міграційне право як цілісність. *Правова держава*. Одеса, 2018. № 30. С. 18–22.
3. Положення про Державну міграційну службу України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text>

МЕХАНІЗМ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ В РОЗРІЗІ КЛЕПТОМАНІЇ

Осудність є однією із загальних ознак суб'єкта злочину, юридичною підставою вини та кримінальної відповідальності. Виходячи з передбачених ст.19 Кримінального кодексу (КК) України критеріїв, відповідний стан особи характеризується здатністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Неосудна особа позбавлена такої здатності унаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності, а може бути піддана за рішенням суду примусовим заходам медичного характеру.

Дослідження kleptomaniї з точки зору критеріїв осудності та неосудності є надзвичайно важливим задля належного й повноцінного забезпечення завдання кримінального провадження, яке, згідно ст.2 Кримінально-процесуального кодексу(КПК) України, полягає, зокрема, в тому, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Тому метою нашого дослідження є визначення впливу kleptomaniї як психічного розладу на визнання особи неосудною у разі вчинення крадіжки.

Осудність є обов'язковою передумовою відображення умисної форми вини у вчиненні кримінального правопорушення. Саме така форма вини передбачає правильне відображення у свідомості суб'єкта як фактичних, так і юридичних ознак злочину. Верховний Суд в постанові від 26 червня 2019 року при розгляді справи № 202/5997/17 щодо притягнення особи, яка страждає на психічний розлад, до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки змістовно дослідив питання умислу як форми вини [1].

Виходячи з положень ст. ст. 23, 24 КК України, умисел є однією з форм вини, яка включає в себе інтелектуальну та вольову ознаки: усвідомлення характеру свого діяння, передбачення його наслідків та бажання чи свідоме допускання їх настання.

Усвідомлення означає розуміння не лише фактичних обставин вчиненого діяння, які стосуються об'єкта, предмета, об'єктивної сторони складу конкретного злочину, а і його негативного соціального значення у виді суспільної небезпеки. Зокрема, при вчиненні крадіжки винний усвідомлює, що він порушує право власності, таємно викрадає чуже майно і тим самим завдає потерпілому майнової шкоди.

Передбачення є адекватним розумовим уявленням особи про неминучість чи можливість конкретних результатів своєї дії (бездіяльності).

Бажання полягає у прагненні досягти чітко визначеної мети і спрямованості волі на її досягнення.

Мотив злочину – це усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає намір діяти певним чином. Мету становить конкретно сформульоване уявлення про бажаний наслідок свого діяння та спрямованість на його досягнення в обраний спосіб.

Мотивованість та цілеспрямованість є ознаками усвідомленої вольової діяльності людини. Прояв таких ознак є неможливим у разі порушень психічних функцій, за яких особа нездатна усвідомлювати характер і значення своїх діянь та керувати ними.

Чи є kleptomaniya саме тим порушенням психічних функцій, які дають підстави для встановлення неосудності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення? Слово «kleptomaniya» походить від грецького κλέπτο, латинізованого klepto – краду та грецького μαῖα, латинізованого mania – безумство, захопленість, пристрасть. Kleptomaniya викрадають товари не із корисливих мотивів і не прагнуть одержати матеріальну вигоду від викраденого майна. Для них крадіжка потрібна для задоволення сильного потягу, нав'язливого бажання. Kleptomaniya не планують крадіжок, діють імпульсивно, за першим покликом, після вчинення кримінального правопорушення не завжди пам'ятають, що відбулося.

У Міжнародній класифікації хвороб kleptomaniya або ж патологічне злодійство має шифр «F63.2». Для поставлення відповідного діагнозу необхідна наявність наступних критеріїв: а) непереборні імпульси, що періодично змушують красти, навіть абсолютно непотрібні, безглузді, дешеві дрібниці; б) відчуття напруги, що передусе вчиненню крадіжки; в) задоволення або полегшення під час крадіжки.

До основних причин виникнення kleptomaniyi відносять:

- відхилення від норм сексуальної поведінки (сексуальна пerversia) – в такому випадку процес крадіжки збільшує сексуальне збудження;
- зупинення на певній стадії психосексуального розвитку особистості – kleptomaniya цього типу порівнюється із діями маленької дитини, в яку невротично регресує дорослий;
- невротичні потреби привласнити певні речі – «Я все одно візьму те, що ти мені не дасш» [2, с.115].

Встановлено, що істинні kleptomaniya зустрічаються дуже рідко [3, с. 119]. Kleptomaniyu потрібно відрізняти від рецидивних крадіжок здорових людей. Нерідко останні, звинувачені у крадіжках, посилюються на непереборний потяг і безконтрольність учинених ними дій. Зазвичай ці висловлювання мають захисний характер і почерпнуті з літературних джерел.

У судово-психіатричній науковій літературі зазначається, що оцінка kleptomaniyi залежить від експертної оцінки загального психічного стану хворого [3, с. 119]. Проведення експертизи в кримінальному провадженні є обов'язковим з метою визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності. Таку вимогу містить ст. 242 КПК України [4]. Предметом судової психіатричної експертизи є психічний стан особи у

певні юридично значимі проміжки часу. Психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу визначається з метою надання відповіді на питання, поставлені особою або органом, яка (який) залучила(в) експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [5].

Вінницький міський суд Вінницької області у справі № 127/24138/17 досліджуючи висновок судово-психіатричної експертизи встановив, що в період часу, до якого відноситься інкриміноване особі діяння, на хронічне душевне захворювання не страждав, але перебував у стані тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності та не міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. В ухвалі від 24 січня 2018 року у зазначеній справі суд зазначає, що згідно висновку судово-психіатричного експерта від № 95 від 04.09.2017 р. вбачається, в теперішній час ОСОБА_1 на хронічне душевне захворювання не страждає, перебуває поза будь-яким тимчасовим хворобливим розладом психічної діяльності, є особою із дисоціальним розладом особистості, ускладненим вживанням канабіоїдів та амфетаміну, з розладами потягів у вигляді клептоманії [6].

Аналіз Єдиного реєстру судових рішень дає підстави вважати, що з моменту його запровадження в Україні існує мізерна кількість випадків встановлення неосудності особи, яка вчинила крадіжку внаслідок захворювання на клептоманію. Це можна пов'язувати із тим, що, як свідчить аналіз наукової літератури, захворювання на клептоманію є рідкісним. Але, також, це може свідчити про неповноту з'ясування та дослідження усіх обставин кримінального провадження. А саме, можуть мати місце випадки, коли судова психіатрична експертиза в кримінальному провадженні не призначалась і не проводилась. Разом з тим, важливим в кримінальному провадженні є встановлення обставин життя особи в цілому та в період вчинення крадіжки, які можуть слугувати «сигналом» на наявність в особи захворювання і потягів до клептоманії та породити сумнів щодо осудності особи.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 26.06.2019 № 202/5997/17. URL: <https://opendatabot.ua/court/82769692721b1c83d5595efb32e79e447c260a23>.
2. Бурда О. М. Запобігання крадіжкам в мережі роздрібно́ї торгівлі : кваліфікаційна наукова праця на здобуття наукового ступеня д-ра філософії. Харків, 2021. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/BurdaO/d_BurdaO.pdf
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3. 790 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. *Верховна*

Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>.

6. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 24.01.2018 № 127/24138/17. URL: <https://opendatobot.ua/court/71839540-586c81df7b67e3081ef0a5381c19b592>.

ДАВИДОВА ЄЛИЗАВЕТА ОЛЕКСАНДРІВНА,

студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ІЛЬКОВ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ,

проф. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, проф.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Історія адміністративного права безпосередньо впливає на процес реформування адміністративного права як загальної галузі права. Цей факт ґрунтується на усвідомленні нової ролі держави по відношенню до своїх громадян – не керувати, а служити їм. Конституція України (ст. 3) проголошує: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрям діяльності держави. Держава відповідальна перед народом за свою діяльність. Утвердження і захист прав і свобод людини є основними обов'язки держави» [1].

Найбільш вагомий вклад у розкриття історико-правових аспектів теорії вітчизняного адміністративного права внесли: А. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, А. І. Берлач, Ю. П. Битяк, А. С. Васильєв, В. М. Гарашук, Є. Д. Додін, Р. А. Калюжний, Л. В. Коваль, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, Т. М. Кравцова, Є. Б. Кубко, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янець, Н. П. Матюхіна, Н. Р. Нижник, А. О. Селіванов, В. І. Олефір, В. М. Плішкін, Г. О. Пономаренко, Ю. І. Римаренко, О. П. Рябченко, М. М. Тищенко, О. І. Харитонova, В. К. Шкарупа та ін.

Відомості про зародження адміністративного права в античному світі стверджуються в таких законодавчих старожитностях як Закони Ману, Кодекс Хаммурапі, де розташовувалися норми, які регулюють управлінські відносини. Головне місце займає Закон XII таблиць, в якому містяться норми приватного та публічного права, що діяли на території українських земель. Перші наукові праці про державне управління з'явилися в XVI ст., коли були встановлені абсолютні монархії. Ці твори мають богословське значення і дають поради правителям щодо того, як керувати країною. Метою уряду в цю епоху було отримати якомога більше грошей для правителя-монарха. Вони обіймали ці посади до початку XVIII ст. Внутрішня наука (напрямок розвитку німецької економічної думки XVII–XVIII ст., що передувє буржуазній політичній економії), – це сукупність адміністративно-економічних знань про внутрішнє господарство. Тому для подальшого

формування самостійного адміністративного права дуже важливим стає розділення поліцейського та судового права. Головними представниками поліцейської науки того часу були Н. Деламар, І. Г. Г. фон Юсті (1717–1771 рр.) і Й. фон Зонненфельс. Замість того, щоб вивчати право чи менеджмент, ці вчені створили сукупність теоретичних знань, які визначають щастя. Заснована Деламаром у Франції та Юстусом у Німеччині, поліцейська наука є теорією права та адміністративної політики. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. поліцейська наука продовжує розвиватися. Подальший розвиток поліцейської науки пов'язаний з працями вчених, що розробляють поліцейську державу [2, с. 35–38].

В Україні наука викладалася в університеті з 1835 року і мала назву «Законои державного благоустрою та благочинства», а пізніше, згідно зі статутом університетів, у 1863 р. отримала назву поліцейського права. Потроху політичний характер науки від поліцейського права еволюціонував на юридичний. Тому перша половина XIX ст. стала проміжним інтервалом для науки поліцейського права. Якщо поліцейське право регулює суспільні відносини за допомогою прямого примусу, то поява адміністративного права пов'язана з принципово іншим підходом – визнанням верховенства прав людини і громадянина, а також верховенства права, виробленого в період буржуазної революції. Адміністративне право з самого початку – це право контролювати адміністрацію, захищаючи права громадян від свавілля виконавчої влади [3].

Друга половина XIX ст. характеризується активною розробкою адміністративного права, як німецького так і інших держав. Зокрема, Георг Мейер у своїй праці «Підручник німецького адміністративного права», що був виданий в 1883 р., говорив про точні формулювання адміністративно-правових понять. Саме через його досягнення було встановлено визначення внутрішнього управління, та адміністративного права як системи юридичних норм.

Розвиток адміністративного права був перерваний після революції 1917 р. З настанням радянської влади починається новий етап в історії адміністративного права. З 1917 по 1937 рік воно зазначалося як заборонене, лише з 1922 по 1928 рік адміністративне право враховувалося як легальне. Як зазначив П. І. Стучки, поліцейське право можливе лише в буржуазному суспільстві, де є поліцейські відносини та існують протиріччя між владою і населенням. Потепління у сфері відношення до адміністративного права почалося після 1937 р., коли була прийнята сталінська конституція СРСР, в якій містилися положення стосовно органів управління та основи адміністративного статусу особи. Повне відновлення адміністративного права відбулося у 1939 р. за допомогою А. Я. Вишинського. [4, с. 34–35]. Новий, третій етап, починається з грудня 1991 р., адміністративне право починає розвиватися на факторі незалежних шкіл. На теперішньому етапі становлення адміністративного права перипетії стосовно його структури і змісту і досі залишається невирішеними. Щоб було позитивне вирішення, то треба нові адміністративні реформи та нові форми адміністративного права України.

Отже, в адміністративному законодавстві України рівень ставлення до правового регулювання адміністративної діяльності правовими засобами свідчить про знаходження адміністративного права і законодавства на етапі переходу від поліцейського до адміністративного права. Етапи розвитку адміністративного права України пов'язані з тактикою змін адміністративного законодавства. На думку розробників Концепції адміністративної реформи, «оскільки здійснити кодифікацію норм адміністративного законодавства одночасно і в одному акті об'єктивно неможливо, доцільно здійснити поетапну кодифікацію за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання», але наявна Концепція із закладеними в неї завданнями в Україні не реалізується.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.
2. Брзбан Г. Французское административное право. М. : Прогресс, 1988. С. 35–38.
3. Битяк Ю. П. Адміністративне право України. К. : Юрінком Інтер, 2007. С. 103–105.
4. Панасюк Р. П. Наукові аспекти розвитку адміністративного права. *Наукові праці МАУП*, 2017, вип. 52(1), с. 73–79.

ДЕЙНЕКО КОСТЯНТИН ІЛЛІЧ,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
РИБАЛКІН АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доц.

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Безкоштовна правова допомога є невід'ємною частиною кожної судової системи, як міжнародної, так і національної. Нині правова допомога у кримінальному провадженні в Україні надається на основі міжнародно-правових актів та норм національного законодавства. Між державами-членами Ради Європи існують принципові відмінності в парадигмі, організації та управлінні системами правової допомоги. Що стосується системної парадигми, то в деяких країнах спільна мета – забезпечити загальний доступ до юридичних послуг та правосуддя, тоді як в інших країнах правова допомога може надаватися лише тим, хто її найбільше потребує.

Більшість програм допомоги доступні для громадян відповідної країни, громадян ЄС та іноземців, які проживають у цій країні легально або нелегально. У кримінальному провадженні кожен, хто не має коштів

для оплати юридичної допомоги, має право на безоплатну допомогу, якщо це необхідно в інтересах правосуддя. Допомога адвоката може включати досудове консультування та, за потреби, представництво в суді, безкоштовно або за розумну плату. Фінансова оцінка певною мірою пов'язана з рівнем доходу незалежно від джерел і наявності активів. У кримінальному провадженні, якщо підозрюваний заарештований, фінансовий критерій, як правило, не використовується

Безкоштовна правова допомога надає багато переваг для системи кримінального правосуддя в цілому. Належним чином функціонуюча система безоплатної правової допомоги, як частина добре функціонуючої системи кримінального правосуддя, може скоротити тривалість утримання підозрюваних у відділках поліції та слідчих ізоляторах, зменшити кількість ув'язнених, запобігти переповненню в'язниць і певною мірою сприяти роботі судів. 20 грудня 2012 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Принципи та рекомендації щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального правосуддя, які включають правила надання безоплатної правової допомоги. Ці принципи закликають держави впроваджувати та посилювати заходи для надання ефективної правової допомоги у всьому світі. Право на безоплатну правову допомогу прямо визначається ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Європейський суд з прав людини розробив детальні правила щодо правової допомоги, багато з яких схвалені Комітетом ООН з прав людини. Інші європейські та міжнародні органи також встановили правила надання безоплатної правової допомоги. Європейський комітет із запобігання катуванням та Підкомітет ООН із запобігання катуванням неодноразово наголошували на важливості безоплатної правової допомоги як ключової гарантії від залякування, зловживання чи катувань.

Ці органи визначили, що ризик залякування та фізичного насильства найбільший у момент позбавлення волі. Щоб захистити вразливих осіб, які перебувають під вартою, кожна держава повинна розробити відповідну систему безкоштовної правової допомоги для тих, хто не може дозволити собі платити за адвоката. Особа має право на безоплатну правову допомогу за двох умов: по-перше, така особа не має достатньо коштів для оплати послуг адвоката (визначається так званим «тестом потреби»); по-друге, для надання безоплатної правової допомоги необхідні інтереси правосуддя (визначається так званим «перевіркою по суті»). Ці дві умови визначаються у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Якщо особа не має достатньо коштів для оплати послуг власного адвоката, вона відповідає першій умові ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Друга умова зі ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права стосується надання безоплатної правової допомоги, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Це означає, що безкоштовна правова допомога не гарантується в кожному випадку. Держава має певну гнучкість у прий-

нятті рішень, коли державне втручання у належне здійснення правосуддя вимагає надання безоплатної правової допомоги підсудному. Європейський суд з прав людини визначив три фактори, які слід враховувати при визначенні того, чи потребують «інтереси правосуддя» безкоштовної правової допомоги: тяжкість злочину та тяжкість можливого вироку; складність справи, а також соціальне та особисте становище обвинуваченого. Усі ці фактори необхідно розглядати разом, але кожен сам по собі може вимагати надання безоплатної правової допомоги. Безоплатну правову допомогу слід надавати у випадках, коли виникають складні фактичні або складні юридичні питання.

Безкоштовна правова допомога, як правило, надається вразливим групам населення та особам, які через особисті обставини не можуть захистити свої інтереси у цій справі. Європейський суд з прав людини враховує освіту, соціальний статус і особистість заявника та оцінює їх у світлі складності справи.

Якщо у особи немає грошей на адвоката, а її участі вимагають інтереси правосуддя, безкоштовна правова допомога має надаватися на всіх етапах процедури – від попереднього слідства до судового розгляду та до остаточного рішення в будь-якій апеляційній процедурі. Особливо важливо, щоб усі обвинувачені або підозрювані, які не можуть дозволити собі адвоката, мали швидкий доступ до безкоштовної правової допомоги на ранніх стадіях кримінального провадження. У ст. 6 Європейської конвенції з прав людини чітко зазначено, що особа, обвинувачена у кримінальному злочині, має право «користуватись юридичною допомогою адвоката за своїм вибором». Для того, щоб обвинувачений виконав свій обов'язок щодо надання ефективної правової допомоги державі, недостатньо просто призначити захисника. Якщо призначений адвокат не може забезпечити ефективне представництво, що є очевидним або відомим державі, то держава зобов'язана втрутитися і виправити ситуацію.

Отже, безоплатна вторинна правова допомога є різновидом державної гарантії, що створює рівні можливості для доступу до правосуддя та включає такі юридичні послуги, як: захист; представництво інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; підготовка процесуальних документів. З метою реалізації цього закону Міністерством юстиції України створено Координаційний центр з надання правової допомоги та 27 центрів безоплатної вторинної правової допомоги.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 51, ст. 577.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

ДАЦЕНКО ОЛЕГ ФЕДОРОВИЧ,

ст. викладач кафедри права Хмельницького національного університету

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Одним із досягнень екологічної політики України є визнання екологічного аудиту одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони довкілля, використання ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Хоча закріплення процедури екологічного аудиту в законодавстві й передбачило позитивні зміни в екологічній політиці держави, проте до сих пір у такій процедурі існує низка суперечностей, що заважають державі ефективно виконувати свою екологічну функцію.

На основі здійсненого аналізу законодавства, міжнародних норм і праць науковців пропонується внесення змін в екологічне законодавство, розширення кола об'єктів обов'язкового екологічного аудиту, включаючи до нього підприємства приватної власності, які завдають або можуть завдати шкоди навколишньому середовищу, при цьому висновки екологічного аудиту повинні бути обов'язковими для керівників підприємств.

Не дивлячись на те, що сьогодні світова спільнота велику увагу приділяє проблемам екології, сучасне екологічне становище України можна характеризувати негативними показниками стану навколишнього середовища, широким використанням природних ресурсів, збільшенням промислового виробництва, посиленням антропогенного впливу на виробництво. Усе це становить загрозу життю та здоров'ю людей, може спричинити різні аварійні ситуації й екологічні катастрофи. Одними з найбільш дієвих інструментів екологічного контролю за діяльністю підприємств та впливу на таку діяльність є екологічний моніторинг та екологічний аудит. Здійснення аудиторської діяльності в природоохоронній сфері дає змогу провести реальну оцінку дотримання підприємствами вимог у сфері природокористування, попередити нанесення шкоди довкіллю.

Упродовж останніх років у всьому світі набула поширення державна політика щодо забезпечення сприятливого навколишнього середовища. Навколишнє середовище є сприятливим, якщо воно відповідає стандартам щодо чистоти, ресурсоемності, економічної рівноваги. Воно має забезпечуватися в процесі реалізації такої функції держави, як еко-

логічна, яку необхідно відобразити в чинному законодавстві. Екологічна функція держави передбачає здійснення природоохоронної діяльності на основі послідовного здійснення системи правових, технічних, наукових, організаційно-управлінських та інших заходів, спрямованих на забезпечення сприятливого навколишнього середовища.

Для ефективної реалізації екологічної функції в державі повинна проводитися відповідна екологічна політика. Під тиском міжнародних зобов'язань і соціально-економічних наслідків екологічних катастроф в Україні спостерігається позитивна тенденція щодо впровадження екологічних реформ і пошуків шляхів вирішення наявних проблем. Одним з таких шляхів є запровадження екологічного аудиту.

Ще наприкінці минулого століття в державах із розвинутою ринковою економікою господарсько-фінансовий контроль доповнили проведенням екологічного аудиту. За визначенням Міжнародної торгової палати екологічний аудит як інструмент управління передбачає систематичну, зареєстровану, періодичну та об'єктивну оцінку того, як ефективно організоване підприємництво виконує функцію захисту навколишнього середовища, а саме: посилення управління та контролю над діями, спрямованими на навколишнє середовище; оподаткування відповідно до вимог; оцінювання діяльності підприємств (компаній) відповідно до нормативів та вимог [5].

Одним із досягнень екологічної політики України є визнання екологічного аудиту одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони довкілля, використання ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. У Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» від 14.01.2020 р. реалізація екологічного аудиту зарахована до національного рівня управління. У цій Постанові зазначено, що в Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів і сотня підзаконних нормативно-правових актів, проте система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною. Низькі екологічні податки не сприяють реалізації принципу «забруднювач платить», а кошти екологічного податку лише на 45 % спрямовуються на природоохоронні заходи [6].

Потребують розроблення й удосконалення акти законодавства, спрямовані на імплементацію міжнародних зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, захист і раціональне використання природних ресурсів, природоохоронний нагляд, державний моніторинг навколишнього природного середовища, поводження з відходами, охорону біорізноманіття, захист природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, адаптацію до глобальних змін клімату [7].

Також свідчить про спрямованість державної політики на вдосконалення екологічного становища країни прийнятий Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на

період до 2030 року» від 28.08.2019 р. Зокрема, у ньому зазначається, що першопричинами екологічних проблем в Україні є:

- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля й переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;
- незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства й екологічних прав та обов'язків громадян;
- незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства й забезпечення невідворотності відповідальності за його порушення.

Відповідно до цього Закону, екологічний аудит є одним із головних інструментів реалізації державної екологічної політики. За його допомогою можна підвищити екологічну обґрунтованість та ефективність діяльності суб'єктів господарювання, поліпшити екологічні характеристики продукції, установити відповідність об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства й удосконалити управління суб'єктами господарювання, що провадять екологічно небезпечну діяльність [8].

Загалом інститут правового аудиту в законодавстві з'явився з прийняттям Закону України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. До цього моменту, незважаючи на те, що діяльність з екологічного аудиту фактично виконувалася, такого терміну в українському законодавстві не існувало. Відповідно до ст. 1 закону, «екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту» [4]. Таке громіздке визначення зводиться до того, що екологічний аудит – це процес оцінювання відповідності об'єкта аудиту вимогам природоохоронного законодавства.

Хоча прийняття закону й передбачило позитивні зміни в екологічній політиці держави, проте вважаємо, що в ньому є низка суперечностей. Тому існує необхідність більш глибокого аналізу правового регулювання такого правового інституту, як екологічний аудит, і визначення його сутності.

Досліджуючи праці вітчизняних і зарубіжних учених, виділяємо два основні напрями розуміння сутності екологічного аудиту – як один із видів екологічного контролю та правовий механізм забезпечення безпеки в екологічній сфері.

У ст. 8 закону закріплена мета й основні завдання екологічного аудиту. Метою є забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяль-

ності. Але, на думку деяких науковців, у ст. 12 є положення, яке заважає досягнути згаданої мети: екологічний аудит в Україні існує у двох формах – добровільний та обов'язковий. Обов'язковий здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів чи видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, затвердженого КМУ, у випадках банкрутства; приватизації, передачі в концесію об'єктів підвищеної екологічної небезпеки; передачі або придбання в державну чи комунальну власність; передачі в довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності; створення на їх основі спільних підприємств; екологічного страхування об'єктів; завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону. Цей перелік хоча й не є вичерпним, проте необхідно зазначити, що він є доволі вузьким і не може охопити всі підприємства, які завдають або можуть завдати шкоду навколишньому середовищу [3].

Більшість підприємств, які завдають найбільшої шкоди довкіллю, є приватизованими. Це підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості й енергетики. Саме на їх частку припадає більше ніж 90 % викидів в атмосферу, забруднених стічних вод і токсичних відходів. І, звісно, вони не зацікавлені в упровадженні екологічно чистих технологій, будівництві високоефективних очисних споруд, адже модернізація виробництва відповідно до світових стандартів потребує доволі значних вкладень. Власникам підприємств економічно вигідніше платити за забруднення навколишнього середовища й розміщення відходів, ніж дотримуватися всіх норм природоохоронного законодавства [4].

Екологічний аудит на таких підприємствах може здійснюватися лише в добровільній формі за згодою керівника підприємства, згідно зі ст. 12 Закону. Навіть якщо підприємство надало згоду на проведення такого аудиту, ст. 8 усе рівно обмежує саму процедуру. У ній передбачено, що «конкретні завдання екологічного аудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб». А замовниками, відповідно до ст. 3, можуть бути заінтересовані центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші юридичні, а також фізичні особи. Тобто ними можуть бути й власники підприємств або його керівники та інші організації, а не тільки державні органи. Тим самим визначають рамки аудиту саме замовники, що й може зробити екологічний аудит неповним та обмеженим [2].

На жаль, висновки екологічного аудиту мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для керівництва підприємства, особливо при проведенні добровільного екологічного аудиту. Досвід екологічного аудиту доводить, що його ефективність залежить від трьох основних факторів: глибини зацікавленості керівництва та власників підприємства у проведенні аудиту; прозорості, відкритості та сумлінності спеціалістів підприємства в аналізі всіх екологічних аспектів; спільної, злагодженої роботи аудиторської команди та спеціалістів підприємства.

Тобто ефективність залежить від зацікавленості самого керівництва підприємства, а не від інтересу держави. Вважаємо це одним зі

«слабких місць» законодавства про екологічний аудит і пропонуємо внести до нього зміни, відповідно до яких проведення обов'язкового екологічного аудиту стане можливим на підприємствах, що загрожують або можуть становити загрозу для навколишнього середовища незалежно від форм власності, а висновки такого аудиту повинні бути обов'язковими для керівників підприємств. У разі невиконання керівниками таких висновків повинна наставати відповідальність відповідно до закону.

Отже, екологічна ситуація в Україні за весь період її незалежності склалася доволі складна та напружена. Але досвід зарубіжних країн свідчить про зміну орієнтації соціально-економічного розвитку, впровадження нових і покращення чинних механізмів державного контролю в природоохоронній галузі, одним із яких є екологічний аудит. Реформування екологічного аудиту в Україні допоможе підвищити рівень безпеки життєдіяльності й інвестиційної привабливості України. Аналіз чинного законодавства в цій галузі свідчить про те, що воно потребує змін і доповнень. Доцільно розширити коло об'єктів обов'язкового екологічного аудиту, включаючи приватні підприємства. Висновки екологічного аудиту повинні бути обов'язковими для керівників підприємства, а невиконання такого висновку має тягнути за собою юридичну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Шевчук В. Я. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. Київ : Либідь, 2004. С. 432.
2. Дроздова О. Ю. Актуальні питання впровадження та розвитку екологічного аудиту в Україні. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління : Шоста щорічна Всеукраїнська наукова конференція*. Суми : Вид-во СумДУ, 2006. С. 190.
3. Петрик О. Екологічний аудит в Україні: проблеми методики та організації. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2004. № 8. С. 51–56.
4. Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 № 1862-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 45. С. 500.
5. Международная торговая палата: Деятельность ICC. Документи ICC 2009. URL: http://www.iccwbo.ru/deatelnost/icc_documents (дата звернення: 22.10.2020).
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» : Постанова Верховної Ради України від 14.01.2020 № 457-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-IX#Text> (дата звернення: 22.10.2020).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 22.10.2020).

8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2019. № 16. С. 70.

ДОВГАНЬ ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ,
проф. кафедри права Хмельницького національного університету,
д-р наук з держ. управ.;
ЗАХАРКЕВИЧ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА,
зав. кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. екон. наук, доц.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЙОМУ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року Президент України підписав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (далі – Указ № 64/2022), яким в Україні було введено воєнний стан, починаючи із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. Таким чином, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII саме з цього моменту введено особливий правовий режим, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

В умовах воєнного стану особливо важливим є забезпечення функціонування державного механізму, що неможливо без відповідних людських ресурсів. Не секрет, що з початком військових дій значна частина державних службовців змушені були полишити своє місце проживання та евакуюватися в західні регіони України, а подекуди і за кордон. Таким чином, державні установи були вимушені переглянути свою діяльність, оптимізувати роботу, застосовувати (де це можливо) дистанційний режим праці. Також 12 квітня 2022 р. на засіданні Кабінету Міністрів України прийнято постанову «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» № 440 [1] у п. 2 якої вказано, що робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку. Це по факту зумовило звільнення держслужбовців, які знаходяться поза межами України, та викликало необхідність оперативного заповнення сформованих вакантних посад.

Сьогодні трудові відносини між найманим працівником та роботодавцем переважно регулюються Кодексом законів про працю (КЗпП). Однак проходження державної служби передбачає застосування норм спеціального законодавства, основним серед яких є: Закон України «Про державну службу»; Закон України «Про очищення влади»; Постанова КМУ від 25.03.2016 р. № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби»; Наказ Мінсоцполітики України від 13.06.2016 р. № 646 «Типове положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів)»; Постанова КМУ від 18.01.2017 р. № 15 «Питання оплати праці працівників державних органів».

Ключовим нормативним актом, що визначав умови вступу на державну службу була Постанова КМУ від 25.03.2016 р. № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» [2], яка передбачала багатетапність процедури конкурсного відбору та дотримання ряду принципів серед яких: забезпечення рівного доступу; політичної неупередженості; законності; довіри суспільства; недискримінації; прозорості; доброчесності; надійності та відповідності методів тестування; узгодженості застосування методів тестування; ефективного і справедливого процесу відбору. Крім того, було напрацьовано ряд прогресивних процедур, які передбачали більш об'єктивне та неупереджене оцінювання кандидатів на вакантні посади

Однак, з початком військових дій ряд положень законодавства щодо умов та процедур проведення конкурсного відбору виявилися неможливими (відсутність інтернет-зв'язку) та недоцільними, а подекуди і гальмували діяльність державних органів, оскільки не було змоги оперативно заповнити вакантні посади та налагодити роботу державного апарату.

Протягом перших двох місяців війни вступ громадян на посади державної служби в державних органах здійснювався на загальних підставах відповідно до Закону України «Про державну службу» та за результатами конкурсу, в порядку визначеному Постановою КМУ від 25.03.2016 р. № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» [2].

Однак, за загальними процедурами від моменту прийняття рішення про оголошення конкурсу до фактичного моменту вступу на державну службу проходить щонайменше два-три тижні. А в разі проходження спецперевірки може тривати і до двох місяців. Але сьогодні виконання функцій держави у сфері оборони, соціального захисту, економіки та фінансів потребує першочергового кадрового забезпечення і не може чекати на проходження цілого ряду процедур.

Тому, враховуючи реалії воєнного часу Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» [3]. Згідно із ч. 2 зазначеного Закону в умовах воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого само-

врядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єкта призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад. Крім того, у період дії воєнного стану щодо претендентів на посади не здійснюється спеціальна перевірка, передбачена Законом України «Про запобігання корупції», та перевірка, передбачена Законом України «Про очищення влади».

Однак у згаданому нормативно-правовому акті також зазначено, що по суті таке призначення є доволі умовним, оскільки після припинення/скасування воєнного стану новопризначені особи протягом трьох місяців подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачену Законом України «Про запобігання корупції», копію Державного сертифіката про рівень володіння державною мовою (витяг з реєстру Державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою), що підтверджує рівень володіння державною мовою. Також протягом трьох місяців з моменту припинення/скасування воєнного стану мають пройти спецперевірку. Встановлено і вимогу законодавця щодо граничного терміну перебування на посаді, призначення на яку відбулося під час дії воєнного стану, який становить не більше 12 місяців після припинення чи скасування воєнного стану.

Необхідно відзначити також додаткову умову перебування на державній службі – орган влади повинен протягом шести місяців провести конкурсний відбір на посаду, призначення на яку відбулось протягом дії воєнного стану, відповідно до процедур визначених Постановою КМУ від 25.03.2016 р. № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» [2].

Звичайно, зазначені рішення викликані умовами, в яких функціонує держава сьогодні, однак скасування спецперевірки та окремих конкурсних процедур є елементом втрати демократичності, прозорості та неупередженості конкурсного відбору. На нашу думку, повне скасування цих процедур може призвести до зловживань та корупційних порушень, тому доцільним було б використання спрощених варіантів спецперевірки та конкурсного відбору на основі скорочення їх тривалості.

Список використаних джерел

1. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану : Постанова КМУ від 12.04.2022 р. № 440. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text>.

2. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : Постанова КМУ від 25.03.2016 № 246 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 648). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF#Text>

3. Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 7153. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245170>

ДОЛИНСЬКА МАРІЯ СТЕПАНІВНА,
зав. кафедри господарсько-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, проф.

ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДО ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ В 60-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Правове регулювання охорони спадкового майна на початку 60-х років XX ст. відбувалося, в основному, на підставі підзаконних нормативно-правових актів. Варто зауважити, що у Цивільному кодексі УСРР 1922 р. відбулося зародження правових норм щодо оформлення спадкового майна, які згодом зазнали значущих позитивних змін у 1929 р. [1, с. 49].

Велику роль у розвитку як цивільного законодавства, так і охорони спадкового майна на українських теренах в 1960 рр. відіграв Цивільний кодекс Української РСР [2]. При цьому наголошуємо, що у законодавчому акті лише дві статті (558 та 559), що розміщені у розділі сьомому «Спадкове право» регулювали питання охорони спадкового майна.

Як зауважувалося нами раніше, вчинення нотаріальних дій покладалося крім нотаріальних контор, на – виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад депутатів трудящих, а з 1966 р. – також на виконавчі комітети районних рад [3, с. 49].

Законодавцем у ст. 558 «Охорона спадкового майна» Цивільного кодексу УРСР встановлювалися основні загальні засади вжиття заходів, щодо охорони майна померлих громадян, яка зазнала певних змін у 1975 р.

В оригінальній редакції вказаної статті ЦК УРСР було встановлено два основні постулати.

По-перше, встановлено перелік нотаріальних органів, уповноважених на вжиття заходів до охорони спадкового майна: нотаріальні контори, а також виконавчі комітети сільських або селищних рад, у випадку, якщо на їхній території не знаходиться нотаріальна контора; по-друге, передбачено випадки, коли нотаріальні органи вправі вживати заходи до

охорони спадкового майна, враховуючи інтереси держави, спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів [2].

Варто зауважити, що у 1975 р. законодавцем частина перша ст. 558 ЦК УРСР викладена у новій редакції. Зокрема, було розширено перелік органів уповноважених на вжиття заходів до охорони спадкового майна, шляхом надання вищевказаних повноважень виконавчим комітетам міських рад, у випадку відсутності у них нотаріальних контор.

По-третє, вперше на законодавчому рівні встановлено, що охорона спадкового майна померлого триває лише до прийняття спадщини його спадкоємцями [2].

У випадку, якщо спадкоємці не прийняли таку спадщину, то охорона спадкового майна діяла лише до закінчення передбачено строку для прийняття такої спадщини.

Ст. 559 ЦК УРСР під назвою «Призначення хранителя або опікуна спадкового майна» також у 1975 р. зазнала суттєвих змін, зокрема в частині встановлення обов'язку державним нотаріусам, при проведенні опису майна померлого громадянина, призначати хранителя такого описаного майна.

Як наслідок прийнятого в Україні Цивільного кодексу УРСР, 31 серпня 1964 р. постановою Ради Міністрів УРСР було затверджено Положення про державний нотаріат Української РСР [4]. У пункті «д» ст. 13 Положення, у переліку компетенції нотаріальних органів було передбачено вживання заходів по охороні майна, що залишилося після померлих.

Аналогічний вид нотаріальних дій, відповідно до пункту «в» ст. 14 вказаного Нотаріального положення 1964 р., здійснювали виконкоми міських та сільських, а також селищних рад депутатів трудящих.

Питання охорони спадкового майна врегульовано законодавцем у підрозділі «д» під назвою «Вжиття заходів по охороні майна, що залишилося після померлого, видача свідоцтв про право на спадщину» розділу IV нормативно-правового акта.

Однак лише пункти 49–51 Нотаріального положення мають безпосереднє відношення до провадження нотаріального процесу щодо охорони спадкового майна, а інші – регулювали порядок оформлення спадкових прав.

Згідно з частиною другою пункту 49 акта встановлено перелік органів, які зобов'язані були повідомляти нотаріальні органи держави щодо необхідності вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Такими органами були: органи міліції, домоуправління, власники будинків.

У пункті 50 вказаного нормативно-правового акта встановлено певні правила щодо часу охорони спадщини, тобто тривалості зберігання спадкового майна: до прийняття спадщини спадкоємцями померлого громадянина; до 6 місяців, якщо таке прийняття спадщини не відбулося спадкоємцями померлого. Також було надано право вживати заходи щодо охорони спадщини «не залежно» від того, коли спадкодавець помер [4].

На нашу думку, норми Цивільного кодексу УРСР та Положення про державний нотаріат 1964 р. в неповній мірі регулювали порядок вжиття заходів до охорони спадкового майна.

Підставою для вчинення нотаріальних дій безпосередньо нотаріусами нотаріальних контор, у т.ч. щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна на той час були відповідні нотаріальні інструкції.

Зокрема, таким актом була Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами УРСР, затверджена 22.01.1965 р. Президією Верховного Суду УРСР [5]. У розділі 4 Інструкції «Нотаріальне оформлення спадкових прав громадян» було виокремлено окремий підрозділ «Охорона спадкового майна», до складу якого входили пункти 154–175.

Зазначені норми рецептували попередні радянські норми щодо правового регулювання процесу вжиття заходів до охорони спадкового майна, у т.ч.: Цивільного кодексу УРСР 1963 р., Положення про державний нотаріат УРСР 1964 р., а також Інструкції із застосування Положення про державний нотаріат, затвердженої Міністерством юстиції УРСР 16 листопада 1957 р.

Зокрема, в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР 1965 р. було детально врегульовано процес складання акту опису майна, порядок вилучення майна із опису, порядок опису цінних рукописів чи проєктів, літературних творів та листів, які мають історичне, наукове чи літературне значення, і т.д.

Таким чином, нотаріальний процес щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна у 60-х роках ХХ ст. державними нотаріусами того часу регулювався в основному підзаконними нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. Долинська М. С. До питання зародження правового регулювання нотаріального процесу щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна в радянській Україні. *Приватноправові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції)* (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 р.). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. С. 49–51.

2. Цивільний кодекс Української РСР : Закон УРСР від 18 липня 1963 р. № 1540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-06#Text>.

3. Долинська М. С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 р. як джерела українського нотаріального законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція*. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 9–2. Том 1. С. 8–11.

4. Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна : Постанова Ради Міністрів УРСР від 31.08.1964 № 941. *ЗП УРСР*. 1964. № 8. Ст. 113.

5. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР, затверджена постановою Президії Верховного Суду Української РСР від 22.01.1965 р. К. : Друкарня МОГП УРСР, 1965. С. 68. Ст. 113.

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання щодо гарантій адвокатської діяльності на сьогоднішній день є «гарячим». Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено ряд гарантій здійснення адвокатами їх професійної діяльності. Ці гарантії спрямовані на унеможливлення втручання процесуальних опонентів, зокрема, правоохоронних органів, якщо мова йде про кримінальне провадження, у діяльність адвоката, що надає своєму клієнту професійну допомогу.

Одним із фундаментальних принципів здійснення адвокатської діяльності є незалежність інституту адвокатури та кожного адвоката, що передбачено в ст. 1, 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Якщо брати до уваги Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме ч. 1 ст. 23, де визначається, що професійні права, честь та гідність адвоката гарантуються й охороняються Основним Законом України, цим Законом та іншими законами, то необхідно звернути увагу, де-факто, реверанс в адресу Конституції в цьому випадку обрядовий, оскільки положень, які б гарантували і охороняли професійні права, честь та гідність саме адвоката там немає. Варто зазначити, що слово «адвокат» в Основному Законі використано лише один раз в контексті ст. 59 Конституції України.

Важливо те, що за чинним Законом не лише порушення кримінальної справи, але й оперативно-розшукові заходи чи слідчі дії можуть здійснюватися лише з дозволу суду. Рішення ж суду може з'явитися за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, тобто коло осіб досить звужено, що дає позитивне значення.

У роз'ясненні щодо гарантій адвокатської діяльності й окремих умов дисциплінарної відповідальності Ради адвокатів зазначено, що позитивним обов'язком держави є створення для діяльності адвокатури відповідних умов, забезпечення прав адвоката й дотримання гарантій адвокатської діяльності, проведення неупередженого розслідування фактів таких порушень (ст. 5, 20, 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р., Декларація ООН «Про право та обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини і основоположні свободи» від 09 грудня 1998 р.).

Зазначені нормативні документи розповсюджують сферу професійних гарантій на всіх осіб, що перебувають у статусі адвоката, незалежно від їхнього стану й функцій в конкретних суспільних відносинах й безвідносно до їхніх клієнтів та справ. Згідно з положеннями ст. 6, 17 та

32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], Порядку ведення ЄРАУ, фізична особа має статус адвоката з часу отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю й внесення відомостей про неї до ЄРАУ та до моменту припинення права на заняття адвокатською діяльністю й внесення про це відповідних відомостей до ЄРАУ. Отже, поширення на адвоката гарантій його професійної діяльності не залежить від укладення й змісту договору про надання відповідної правової допомоги з конкретним клієнтом. І це дійсно важливий факт, що мова йде не про будь-якого юриста, який надає правничу допомогу, а саме використовується слово «адвокат» в тій інтерпретації, в якій подає Закон.

Основними труднощами, з якими стикався кожний адвокат є те, що: 1) судді не завжди об'єктивні в процесі, що є категоричним порушенням гарантій; 2) прокурори, слідчі й інші представники правоохоронних органів мають занадто широкі повноваження, а зловживаючи ними часто не дотримуються вимог закону та маніпулюють його вимогами.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що професійні права адвокатів та гарантії адвокатської діяльності систематично й регулярно порушуються, а права клієнтів адвокатів не поважають. За 2021–2022 рр. найбільш типовими порушеннями прав і гарантій адвокатів виявилися:

- порушення права на конфіденційне спілкування клієнта з адвокатом;

- ненадання адвокатам доступу до своїх клієнтів;
- неподання або несвоєчасне подання адвокату доступу до інформації, матеріалів справи (по суті, перешкоджання підготовці захисту);
- застосування «позасудових» заходів впливу на адвоката (в тому числі залякування, погроз, словесних образ, знищення майна, фізичних нападів, вбивства (за останні 7 років вбито більше 15-ти адвокатів);
- порушення статуту адвоката в кримінальному провадженні;
- проведення неправомірних обшуків в офісах адвокатів та вилучення документів, що становлять адвокатську таємницю (намагаючись в такий спосіб отримати інформацію по справі, де адвокат захищає інтереси клієнта і здійснюючи тим самим тиск на адвоката);
- зловживання залученням до дисциплінарної відповідальності адвокатів і порушенням кримінальних справ проти адвокатів.

Якщо ж говорити про доречні обмеження реалізації гарантій адвокатської діяльності, то можна погодитися лише за умов, коли запровадження таких обмежень є дійсно виправданим, водночас у такому випадку виникає проблема вироблення чітких критеріїв обґрунтування. У цій ситуації доцільно звернутися до принципу пропорційності. Як вказує С. П. Погребняк, для правильного застосування принципу пропорційності важливе значення має тест на пропорційність. Він має одну і ту ж основну двоетапну структуру. На першому етапі слід установити, що владними діями виявилось обмежене певне право. На другому етапі влада повинна продемонструвати, що вона переслідувала певну легітимну мету й що обмеження було пропорційне цій меті [3, с. 7]. М. Коет-Емелія та І. Порат

зазначили, що тест на пропорційність має включати в себе три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність), по-друге, з усіх можливих має бути обрано саме той засіб, який найменшою мірою обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, шкода приватній особі від обмеження її права повинна бути пропорційною користі уряду щодо досягнення поставленої цілі (пропорційність у вузькому сенсі) [4, с. 61].

Можна зробити висновок, що обмеження реалізації гарантій адвокатської діяльності можуть мати виключно тимчасовий характер та є допустимими лише за умов їх суворої відповідності принципу пропорційності, тобто проходження ними тесту на пропорційність.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
2. Погорецький М. А. Адвокатура України : підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.
3. Погребняк С. П. Тест на пропорційність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_2_3
4. Коэн-Элия М., Порат И. Американский метод взвешивания интересов и немецкий тест на пропорциональность: исторические корни. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2011. № 3 (82). С. 59–81.

ДРАГОНЕНКО АННА ОЛЕКСАНДРІВНА,

доц. кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
канд. юрид. наук, доц.;

ШВЕЦЬ АЛІНА ГЕННАДІЇВНА,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У кримінальному процесі як науці, в теорії доказів одне з центральних місць займає саме поняття предмета доказування у кримінальному провадженні. Правильне його визначення дозволяє встановити конкретне завдання, напрями і обсяг розслідування та судового розгляду провадження, зробити їх цілеспрямованими та планомірними, що призведе, зрештою, до встановлення об'єктивної істини у справі. На сьогоднішній

день серед процесуалістів немає єдиної думки щодо юридичної природи та гносеологічної сутності істини, яка встановлюється у кримінальному процесі. Однак правильне вирішення цих питань має не лише важливе теоретичне, а й велике практичне значення для кримінального провадження, оскільки встановлення об'єктивної істини є необхідною умовою для реалізації всіх його завдань [1, с. 44]. У методології наукового пізнання під істиною розуміють відповідність наших уявлень, висновків, думок, об'єктивної дійсності. Тому під істиною у кримінальному процесі слід розуміти відповідність висновків, знань слідчого, прокурора, слідчого судді, судді про всі істотні обставини справи (подія кримінального правопорушення, вина особи, мотив, вид та розмір шкоди тощо, тобто предмет доказування) тому, що мало місце насправді.

У кримінальному судочинстві пізнання об'єктивної дійсності відбувається у міру руху кримінального провадження, причому процесуальні акти, що приймаються один за одним, відображають певні етапи досягнення об'єктивної істини. Таке пізнання можна розглядати, як поступовий рух від внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань через повідомлення про підозру та обвинувальний акт до вироку або ухвали вищого суду.

Проте коли йдеться про встановлення істини у провадженні, мають на увазі не процес її встановлення, а результат, мета доведення у кримінальному провадженні. Таким чином, об'єктивна істина – мета пізнавальної діяльності у кримінальному процесі. Формою пізнання є доведення. Що ж до процесуальних актів, рішень у провадженні, всі вони відображають не певні етапи досягнення істини, а певні етапи руху до неї як до кінцевої мети. Початкові та проміжні рішення завжди приймаються на підставі неповної інформації щодо предмета доказування. В таких умовах судження слідчого мають характер версій [2, с. 239].

Кримінально-процесуальне законодавство певним чином впливає на процес планування розслідування та його безпосереднє виконання. Так, законом встановлено завдання розслідування, зміст предмета доказування, які мають бути відповідно виконані та встановлені в ході досудового слідства. Виходячи із змісту завдань, слідчий передбачає, планує виконання окремих слідчих дій або їх комплексу, а також оперативно-розшукових заходів, тобто визначає шляхи та засоби вирішення зазначених завдань. Тут слід зазначити, що КПК України ввів у кримінальний процес значну частину оперативно-розшукової діяльності, але при цьому у ст.40, де перераховані повноваження слідчого, не передбачено право слідчого доручати оперативним підрозділам проведення оперативно-розшукових заходів [3].

Таким чином, інформація про структурні елементи предмета доведення, її обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування [1, с. 49, 50].

Отже, правильне встановлення предмета доказування обумовлює правильну кваліфікацію злочинного діяння, яка, своєю чергою, має як суто

кримінально-правове, так і кримінально-процесуальне значення, впливаючи весь комплекс питань кримінальної відповідальності певний вид злочину. Таким чином, простежується не лише зв'язок між кримінально-матеріальним та процесуальним правом, а й взаємообумовленість деяких їхніх правових інститутів [1, с. 52].

Встановлення обставин предмета доказування є необхідним після закінчення досудового розслідування та судового розгляду. Так, в обвинувальному акті мають бути відображені обставини, що входять до предмета доказування (ст. 291 КПК України); при ухвалі вироку також вирішуються питання, пов'язані з обставинами предмета доведення (ст. 368 КПК України) [3].

Предмет доказування має, хоч і непрямі, функціональні зв'язки з приписами, що встановлюють порядок та умови провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Будь-яка така дія спрямована на збирання та перевірку доказів, що підтверджують або спростовують будь-що в обставинах предмета доказування, тобто, за допомогою доказів розпорядження про порядок провадження будь-яких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій пов'язані з обставинами предмета доказування [1, с. 52, 53].

З викладеного випливає, що законодавче визначення предмета доказування має значення для практики. По-перше, воно є загально-правовим розпорядженням з загальним обсягом знань, що необхідні для прийняття остаточного рішення у справі. По-друге, структура обставин предмета доведення є фактичною базою для основних процесуальних рішень у справі, оскільки закон вимагає встановлені обставини відображати у повідомленні про підозру, обвинувальний акт та вирок. По-третє, знання про обставини предмета доведення дозволяють прийняти проміжні рішення: про відшкодування збитків у кримінальному провадженні, арешт майна, затримання особи, обрання запобіжного заходу у вигляді утримання під вартою, визначення форми розслідування та підслідності, провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Барабаш Т. М. Предмет доказування в кримінальних справах щодо ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Ірпінь : 2002. 210 с.
2. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3(74), с. 238–248.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 23.04.2022 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> (дата звернення: 10.02.2021).

ДУРМАН МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
проф. кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
д-р наук з держ. управління, проф.;

ХМЕЛЬНИЦЬКА МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В період воєнного стану, який був уведений в дію після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, перед нашою державою постали нові проблеми не тільки на фронтах війни, але й на економічному та соціальному. Причому всі ці три фронти тісно пов'язані між собою. Військові дії ми в нашому дослідженні розглядати не будемо, так як не є фахівцями у цьому питанні, а зосередимося на соціально-економічному впливі та нормативно-правовому забезпеченні процесів державного управління у такій сфері як формування та реалізація державної регуляторної політики у сфері оподаткування.

Після початку воєнних дій до складу Збройних сил України та інших воєнізованих підрозділів правоохоронних органів, було мобілізовано резервістів та добровольців, які, в більшості своїй, є представниками активного прошарку населення. Серед них – багато представників малого бізнесу або працівників підприємств малого та середнього рівня, бюджетних установ та організацій. Це спричинило певну стагнацію виробництва або зниження ефективності управління, на яку наклалася неможливість ведення бізнесу на тимчасово окупованих територіях або на звільнених територіях, проте на яких підприємства або їх виробнича чи логістична підсистеми були знищені. Таким чином, крім вибухового зростання прямих воєнних витрат з державного бюджету, економічну кризу викликало зменшення кількості діючих підприємств та підприємців і відповідне зменшення податкових надходжень від них.

Крім того, велика частка населення переміщувалися подалі від місць ведення бойових дій, що, своєю чергою, спричинило соціальну кризу та кризу дисбалансу купівельної спроможності на різних територіях України. Так, відтік населення в західні області України та за кордон призвів до додаткового зменшення кількості працівників підприємств в більшості областей України, що прямо потерпають від воєнної агресії, а для самих переміщених осіб означав не тільки суттєву зміну умов проживання (побут, робота, освіта, медичне обслуговування тощо), але й суттєве зменшення доходів домогосподарств.

Держава зосередилася на вирішенні соціальних проблем, оскільки це є однією з основних функцій держави. Проте не забувала вона й про економіку. Так, було прийнято і зараз розробляються закони та підзаконні нормативно-правові акти, направлені на стимулювання бізнесу з метою

повернення робочих місць, стимулювання виробництва та наповнення бюджетів різних рівнів. Це пропонується робити шляхом формування нових підходів до державної регуляторної політики у сфері оподаткування (державної податкової політики) та їх реалізації на державному рівні та рівні органів місцевого самоврядування (громад).

Державна податкова політика має на меті вирішення двох завдань, що в більшості випадків протирічать одне одному (тобто держава у своїх регуляторних рішеннях повинна постійно шукати баланс між ними). Це, з одного боку, установлення стимулюючих ставок податків і зборів, що сприятимуть розвитку економічної системи України, а з іншого – забезпечать надходження коштів до бюджетів усіх рівнів, що будуть сприяти розвитку держави, регіонів, громад. Тобто, забезпечення балансу між соціально-економічним розвитком та виконанням державою її функцій [1].

Воєнна агресія Російської Федерації суттєво вплинула на рівень ведення господарської діяльності підприємств – юридичних осіб і підприємців – фізичних осіб по всій території України. За попередніми розрахунками Уряду України та Національного Банку України на початок травня 2022 р. прямі фізичні втрати інфраструктури для України склали вже понад 100 млрд доларів США [2], а з врахуванням непрямих втрат це становить більше 500 млрд доларів США для всієї економічної системи України [3].

Для зменшення майбутніх втрат від руйнувань інфраструктури чи припинення або скорочення підприємницької діяльності у малому, середньому та великому вимірах необхідно заздалегідь розробляти, приймати та реалізовувати нестандартні рішення, що повинні сприяти створенню максимально сприятливих умов для ведення бізнесу, спрощення регуляторного середовища та зменшення регуляторного впливу, а також до мінімізації податкового навантаження та спрощення податкового адміністрування.

Метою нашого дослідження є саме аналіз регуляторних норм, що ухвалені в період воєнного стану і стосуються процесів адміністрування податків та ведення податкової звітності.

Перші зміни у цій сфері зробили Закони України від 3 березня 2022 р. «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»[4] та «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [5]. Основними новаціями цих нормативно-правових актів стали звільнення платників податків від відповідальності у разі відсутності можливості своєчасно виконати податковий обов'язок, мораторій на проведення всіх видів податкових перевірок, зупинення перебігу визначених податковим законодавством строків, продовження терміну дії ліцензій, звільнення від санкцій за порушення вимог застосування реєстраторів розрахункових операцій тощо [6].

Наступним нормативно-правовим актом у цій сфері став Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [7]. Цим Законом України, зокрема, перед-

бачається низка норм, направлених на полегшення процесів адміністрування податків для представників малого та середнього бізнесу. До таких норм можна віднести, зокрема:

- скасування обмеження щодо кількості осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами та підприємцями;
- скасування обмеження щодо видів діяльності для III групи платників єдиного податку (крім діяльності з підакцизними товарами, грального бізнесу, обміну валют та видобутку та реалізації корисних копалин);
- скасування перевірок по правильності нарахування та сплати ЄСВ з одночасним звільненням від сплати штрафів та пені по ЄСВ;
- спрощення зарахування податкового кредиту по ПДВ на основі первинних документів (без реєстрації податкових накладних).

Впроваджені зміни до податкового законодавства вимагатимуть дальшого удосконалення методично-організаційного забезпечення з метою оптимізації адміністрування справляння податків та ведення податкової звітності. В той же час накопичений досвід та реальне впровадження нових механізмів адміністрування податків стане «драйвером» економічного відновлення у як під час воєнного стану, так і в повоєнний період. Тому хочемо звернути увагу на необхідності дотримання всіх норм регуляторного законодавства та загальноекономічних принципів, що передбачають аналіз та оцінку доходів і витрат бюджетів різних рівнів, бізнесу та громадян від запровадження тих чи інших регуляторних впливів, у тому числі й витрат на адміністрування податків або на ведення податкової звітності.

Список використаних джерел

1. Дурман М. О. Прямі та непрямі регуляторні впливи в межах державної регуляторної політики. *Право та державне управління* : зб. наук. праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2021. № 1. С. 209–216. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/33.pdf DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.31>
2. Вдовиченко А., Лепушинський В. Українська економіка через війну втратила близько \$100 млрд. Які руйнування коштували Україні найбільше. Розрахунки НБУ. *Forbes Україна*. URL: <https://forbes.ua/inside/ukrainska-ekonomika-cherez-viynu-vtratila-blizko-100-mlrd-yaki-ruynuvannya-koshтуvali-ukraini-naybilshe-rozrakhunki-nbu-11052022-5956>
3. Втрати для України через вторгнення РФ перевищують \$500 млрд. Шмигаль. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна». 16.03.2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/814088.html>
4. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни : Закон України від 03 березня 2022 р. № 2115-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03 березня 2022 р.

№ 2118-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#n5>

6. Інструменти податкової підтримки бізнесу у воєнний час. Національний інститут стратегічних досліджень України. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/instrumenty-podatkovoyi-pidtrymky-biznesu-u-voennyi-chas>

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

ДУРМАН ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА,

доц. кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
канд. наук з держ. управління, доц.;

МИКИТЮК ДЕНИС МИКОЛАЙОВИЧ,

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету

АКТУАЛІЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ТА ПРОЦЕДУР У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасному світі, який дуже стрімко розвивається, інститут державного контролю та регулювання у сфері будівництва є одним із важливих показників рівня соціально-економічного розвитку держави, тому що сприяє впровадженню ефективної державної регуляторної політики у сфері будівництва та архітектури, а також створює підґрунтя для забезпечення економічних та інших інтересів суспільства.

З урахуванням вступу України до Світової організації торгівлі і формування нових механізмів співпраці з Європейським Союзом та необхідності гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, необхідно звернути увагу на аналіз існуючих проблем розвитку та механізмів реалізації державного регулювання сфери будівництва та архітектури. Саме тому одним з найважливіших завдань сучасного етапу реформування сфери будівництва та архітектури в Україні є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва у цій сфері, зокрема шляхом вдосконалення існуючої державної регуляторної політики.

Дослідження проблеми державної регуляторної політики у сфері будівництва та архітектури важливо не тільки в контексті правових, управлінських та соціально-економічних реформ, а й головним чином в контексті створення безпечних умов життя для населення, безпечного життєвого простору, охорони навколишнього середовища. Це сприятиме ефективності державного управління задля забезпечення його відповідності реаліям сьогодення [1].

Сфері містобудівної діяльності приділяють велику увагу не тільки державні структури, але й неурядові організації, що опікуються просторовим розвитком, розвитком громад та територій, мають вплив на формування політик у цих сферах. До них, наприклад, можна віднести Асоціацію міст України [2] або Асоціацію територіальних громад [3], інші неурядові вітчизняні та міжнародні організації.

Особливої ваги сфера містобудування набуває в сучасний період, коли внаслідок повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну зруйновано велику кількість інфраструктурних об'єктів, підприємств, житлових будинків висотної та приватної забудови тощо.

За даними проекту «Росія заплатить», що реалізується командою KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки) за підтримки Офісу Президента України, Міністерства економіки, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та Міністерства інфраструктури, загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктурі становить більше \$94 млрд. Наведемо деякі з цих втрат, що стосуються промисловості та інфраструктури (виокремлено авторами на основі [4], табл. 1):

Таблиця 1

Прямі втрати економіки України через руйнування та пошкодження промислової, логістичної та транспортної інфраструктури

Об'єкт інфраструктури	Обсяг, одиниць	Загальні втрати, млн доларів
Дороги	23,800 км	29761
Активи підприємств	208 од.	10437
Цивільні аеропорти	12 од.	6817
Залізнична інфраструктура та рухомий склад		3572
Мости і мостові переходи	295 од.	1646
Порти і портова інфраструктура	2 од.	622
Торговельні центри	24 од.	315
Складська інфраструктура	156 од.	255
Нафтобази	27 од.	227
Всього		53652

Як бачимо з таблиці 1, втрати складають:

- для активів підприємств, складської та торгівельної інфраструктури і нафтобаз – 11,234 млрд доларів;
- для аеропортів, залізничної та портової інфраструктури – 11,011 млрд доларів;
- для доріг та мостів – 31,407 млрд доларів.

Саме тому відновлення цих об'єктів з урахуванням нових норм та із застосуванням нових технологій повинно вийти на передній край державно-управлінської практики, оскільки без відновлення інфраструктури не можливе відновлення економіки та повернення громадян у містя свого проживання. І це потрібно робити і в період воєнного часу, і після війни.

Для започаткування роботи на нових нормативно-правових засадах 12 травня 2022 р. Верховна Рада України у другому читанні ухвалила законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» № 7282, яким пропонується спрощення процедур у сфері містобудівної діяльності в умовах воєнного стану. Цей законопроект вже 13 травня 2022 р. був підписаний Головою Верховної Ради України і переданий на підпис Президенту України [5].

Закон регулює:

1) запровадження нового спеціального виду містобудівної програми «Програма комплексного відновлення населеного пункту (території)», що має визначати основні просторові та соціально-економічні пріоритети і комплекс пріоритетних заходів для забезпечення відновлення населених пунктів (територій), які постраждали в результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій, а також є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних та інших кризових явищ;

2) визначення нормативних процедур розміщення тимчасових споруд, їх комплексів, призначених для життєзабезпечення (тимчасового проживання та обслуговування) населення внаслідок обставин, зумовлених дією надзвичайної ситуації, в тому числі бойових дій, терористичних актів або проведення робіт з ліквідації їх наслідків;

3) встановлення законодавчого регулювання будівництва (нового будівництва, реконструкції) будівель для тимчасового (протягом терміну дії надзвичайної ситуації, воєнного стану, а також протягом терміну, необхідного для забезпечення постраждалих іншим житлом) проживання осіб, які втратили житло внаслідок обставин, зумовлених дією надзвичайної ситуації, у т.ч. бойових дій, терористичних актів або проведення робіт з ліквідації їх наслідків;

4) встановлення законодавчого регулювання розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) внаслідок збройної агресії Російської Федерації;

5) створення законодавчих передумов, для вдосконалення процедури обстеження об'єктів нерухомого майна, які зазнали пошкодження внаслідок збройної агресії Російської Федерації;

6) створення законодавчих передумов, для встановлення особливостей розроблення, затвердження, реєстрації, внесення змін до будівельних норм, набуття їх чинності та визнання їх такими, що втратили чинність або такими, що не застосовуються на період дії воєнного стану;

Прийняття Закону забезпечить, крім іншого, вирішення й таких завдань, як створення передумов для збільшення кількості робочих місць, як у будівельній, так і у супутніх галузях економіки та реалізацію заходів комплексного відновлення населених пунктів (територій), які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у т.ч. й забезпеченням житлом громадян, що його втратили.

Таким чином, зазначені проблеми можуть бути вирішені в межах оптимальної державної регуляторної політики у сфері містобудівної діяль-

ності, яка інтерпретується у формі відповідних нормативно-правових (регуляторних) актів, що виступають регуляторами суспільних відносин у цій галузі державного управління. Оновлення та адаптація нормативно-правового забезпечення сфери містобудівної діяльності в умовах воєнного стану є нагальною регуляторною потребою для українського сьогодення та буде сприяти якнайшвидшому, ефективному та інноваційному відновленню інфраструктури та економіки Української держави.

Список використаних джерел

1. Дурман М. О., Микитюк Д. М. Деякі аспекти формування державної регуляторної політики у сфері будівництва та архітектури. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 1(80). Херсон. 2022. С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.10>. URL: <https://ojs.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/246>
2. Встановлено особливості процедур у сфері містобудівної діяльності в умовах воєнного стану. Асоціація міст України. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/vstanovleno-osoblyvosti-procedur-u-sferi-mistobudivnoyidiyalnosti-v-umovah-voennogo-stanu>
3. Брусенцова Я. Як провести обстеження пошкоджених об'єктів: порядок та особливості. Всеукраїнська асоціація територіальних громад. URL: <https://hromady.org/yak-provesti-obstezhennya-poshkodzenix-obyektiv-poryadok-ta-osoblivosti/>
4. Загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури становить більше \$94 млрд. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни, складають \$564–600 млрд. KSE Institute. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/04/6/685311/>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності : проект Закону України від 13.04.2022 № 7282. URL: <https://itd.rada.gov.ua/-/billInfo/Bills/Card/39426>

ЖДАНОВА ВІТА ПЕТРІВНА,
науковий співробітник відділу розвитку митної справи
Науково-дослідного інституту фінансової політики
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Серед європейських країн, досвід котрих у сфері управління системою запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон був би цінним для української практики, необхідно звернути особливу увагу на Республіку Польща. Адже вона – член Європей-

ського Союзу, одна із найбільш розвинутих європейських країн, що має 535 км спільного кордону з Україною. Крім того, війна розставила усі крапки над «і» – Польща яскраво продемонструвала у ставленні до України та українців засади добросусідства та братерства. Щонайменше, із цих причин практичний досвід сусідів щодо суб'єкта нашого дослідження є цікавим.

Митна служба Республіки Польща (Służba Celna) – цілісний, єдиний орган, створений для забезпечення захисту та безпеки митної території Європейського Союзу, у т.ч. законності ввезення товарів на цю територію та експорту товарів із неї [1]. Структурно Митна Служба Республіки Польща представляє собою класичну систему із лінійним підпорядкуванням (рис. 1.). У цьому сенсі управлінська модель Митної служби, а отже, і системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон відповідає характеристиці максимально простого та гармонізованого функціонування. Адже лінійна організаційна структура забезпечує послідовну передачу управлінських рішень із рівня на рівень структури, що є запорукою чіткого розуміння послідовності виконання таких рішень підлеглими.

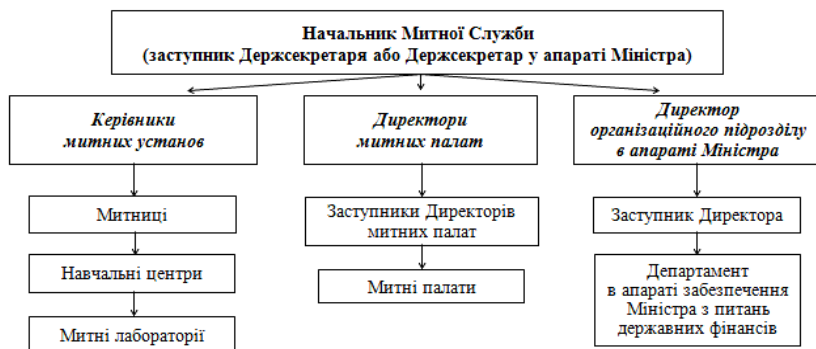

Рисунок 1 – Організаційна структура Митної служби Республіки Польща*¹

Також із цілковитою впевненістю можемо стверджувати, що управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Республіки Польща корелюється й з іншими характеристиками управлінських моделей такого стибу. Зокрема, про притаманність польській управлінській моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон характеристики орієнтованості на захист та нагляд свідчить визначення Митної Служби Республіки Польща, наведене вище. У ньому йдеться про основне призначення цієї інституції – захист та безпеки митної території Європейського Союзу. Крім того, зазначається, що саме Митна Служба наглядає за законністю ввезення товарів на територію держави та ЄС й експорту товарів із неї.

¹Розроблено авторами за ст. 9, 22, 26 [1].

Проте, що управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон у Польщі є людиноцентричною, свідчить доволі нетипове законодавче положення про душпастирську діяльність у Митній Службі. У ньому йдеться про те, що душпастирська діяльність у Митній Службі здійснюється на підставі угод між Міністром з питань державних фінансів, та представниками церкви чи релігійного об'єднання [1]. Норма Закону привертає увагу, оскільки вона є яскравим свідченням того, що і держава, і митна система в цілому дбають не лише про матеріальні блага й соціальний захист своїх працівників, але й про їх духовний розвиток та трансцендентні потреби. На нашу думку, такий підхід є особливо яскравою ілюстрацією концентрації уваги управлінської моделі на людині. Зміст такої характеристики управлінської моделі, як відкритість, корелюється зі ст. 77 Закону про Митну Службу Республіки Польща, а саме «кожен громадянин має право бути поінформованим про будь-які вакантні посади в митній службі» [1].

Таким чином, можемо констатувати, що управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Польщі цілком відповідає характеристикам управлінських моделей, котрі нам вдалось сформулювати вище на основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів. Відповідність принципам функціонування управлінських моделей систем запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон представимо у табл. 1.

Таблиця 1

**Відповідність управлінської моделі системи запобігання та протидії
незаконному переміщенню товарів через митний кордон
Республіки Польща принципам функціонування управлінських моделей***

Принцип	Відповідне положення польського законодавства
1	2
1. Превенції	Стаття 20a. 1. Начальник митниці, що відповідає за морський порт: 1) інформує орган, уповноважений на підставі окремих положень здійснювати перевірку товарів, що ввозяться з третіх країн, про ввезення товарів на митну територію ЄС, на які поширюється обов'язок контролю, що здійснюється цим органом; Стаття 75d. 1. 3 метою попередження або виявлення фіскальних правопорушень, зазначених у главі 9 Податкового кодексу, Митна Служба може отримувати дані, які не є змістом, відповідно, телекомунікаційного повідомлення чи передачі в рамках послуги, що надається електронними засобами
2. Валюації	—
3. Планування	Стаття 11. Для виконання завдань митної служби міністр фінансів наказом визначає стратегію діяльності митної служби і спосіб її виконання з урахуванням ефективності виконуваних завдань

Продовження таблиці 1

2	3
4. Контролю	Стаття 10. Керівник митної служби здійснює керівництво Митною Службою та забезпечує ефективне та ефективне виконання покладених на неї завдань, зокрема шляхом: 1) контролю за діяльністю директорів митних палат та керівників митних установ; Стаття 19. 1. До обов'язків директора митної палати входить: 1) контроль за діяльністю керівників митних органів; Стаття 30. Контроль, зазначений у п. 1. 2, пункти 2 і 3, може здійснюватися як постійний контроль, який полягає у здійсненні посадовою особою контрольної діяльності безперервно в організаційному підрозділі, створеному керівником митниці на території суб'єкта контролю
5. Діджиталізації	—
6. Співробітництва	Ст. 2 10) співпраця в реалізації Єдиної аграрної політики; 11) співпраця з Національним центром кримінальної інформації; 12) співпраця з компетентними органами інших країн та міжнародними організаціями. Стаття 4 1. Органи державного управління та інші організаційні підрозділи держави та місцевого самоврядування зобов'язані співпрацювати та надавати органам митної служби безоплатно технічну допомогу у виконанні завдань, визначених Законом... Стаття 10. 4) співпраця з компетентними органами інших країн та з міжнародними організаціями; До обов'язків директора митної палати входить: 7) взаємодія з органами місцевого самоврядування прикордонної служби, зокрема координація діяльності щодо ефективного виконання завдань...; 8) співпраця з місцевими органами фіскального контролю; 9) співпраця з органами місцевого самоврядування та іншими органами державної влади; Стаття 46. 4. Зупинка транспортних засобів, крім транспортних засобів, що рухаються по дорозі загального користування або внутрішньої дороги, відбувається за участю інших служб або установ, зокрема: 1) Поліція; 2) Прикордонники; 3) компанії авіаційних послуг; 4) Охорона залізниці.
7. Комплексного підходу	—

***Примітка:** Складено авторами [1, 2].

Отже, як бачимо з таблиці, не усі сім принципів, виведених нами із положень міжнародного нормативно-правового забезпечення у сфері митної діяльності, знайшли своє відображення у функціонуванні управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Республіки Польща. Однак, це зовсім не робить цю управлінську модель неповноцінною чи неспроможною. Ми зазначали, що перелік наведених принципів не претендує на абсолютність та вичерпність. А відтак, польський досвід управління досліджуваною системою є самобутнім і, вочевидь, заслуговує на увагу.

Список використаних джерел

1. Закон про митну службу Республіки Польща від 27 серпня 2009 р. № 168 ст. 1323. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091681323/U/D20091323Lj.pdf>.

2. Офіційний сайт митної служби Республіки Польща. URL: <https://www.gov.pl/web/mswia/sluzba-celno-skarbowa>.

ЖУКОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСІЇВНА,
докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом,
канд. юрид. наук

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРИЯЛЬНОГО ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У загальному розумінні сприяння означає позитивний вплив на певні явища і процеси, завдяки чому створюються відповідні умови для досягнення певних цілей, здійснення певних видів робіт або атмосфери, за якої підвищується мотивація для здійснення певних дій. У правовому сенсі сприяння пов'язане із створенням правових умов, які стають підґрунтям для реалізації певних тенденцій суб'єктів суспільних відносин. Це потребує наявності певних факторів, першим з яких виступає фактор наявності законів і підзаконних правових актів, в яких знаходять своє закріплення права та обов'язки людини і громадянина, а також правові механізми їх реалізації.

Другим фактором виступає існування та функціонування органів публічної влади, у діяльності яких вказані механізми реалізуються. У цьому випадку мається на увазі діяльність публічних адміністрацій.

Третім фактором сприяння з точки зору правових умов є наявність певних алгоритмів дій персоналу публічних адміністрацій з реалізації правових механізмів забезпечення потреб та інтересів людини і громадянина. Крім того, окремо слід сказати про наявність у публічних адміністрацій правового статусу, який дозволяв би їй на підставі як визначених у законі, так і дискреційних повноважень, здійснювати сприяння реалізації означених прав і свобод а також нести відповідальність за невиконання правових приписів.

Правові умови сприяльного публічного адміністрування як мету та результат сприяння публічними адміністраціями реалізації прав і свобод людини і громадянина, у свою чергу, можна розподілити на підвиди залежно від сфер, в яких вони виникають, і, відповідно, від компетенції публічних адміністрацій (центральных та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування тощо).

Зокрема, правові умови у соціальній сфері передбачають перш за все досягнення високого рівня соціального розвитку. На жаль, індекс соціального розвитку нашої держави (Social Progress Imperative), визначений у 2018 році, засвідчив, що Україна мала недостатньо високі показники, займаючи 64 місце з 146 країн [1]. За рівнем мінімальної заробітної плати, визначеному у 2019 р., Україна займала 91 місце зі 198 держав [2], а за рівнем життя (Legatum Institute) у 2017 р. наша держава займала 112 місце зі 149 [3]. Все це свідчить про необхідність більш системної роботи у напрямі створення правових умов соціального характеру для найповнішого задоволення потреб та інтересів громадян України.

Слід зазначити, що ці показники були визначені ще до початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, внаслідок якої Україна відчула руйнівний вплив на свою інфраструктуру, що закономірно призводить до зниження рівня задоволення соціальних потреб. Якихось структурованих вимірювань з точки зору соціальних показників на теперішній час ще не проводилося, але можна стверджувати, що руйнування житлових приміщень у багатьох регіонах України, знищення розподільних пунктів комунальних підприємств, виробничих потужностей, у т.ч. пов'язаних з виробництвом харчових продуктів, води та іншої продукції першої необхідності, знищення важливих об'єктів критичної інфраструктури свідчить про значне зниження рівня життя населення.

За таких умов завданням сприяльного публічного адміністрування є, по-перше, визначення тієї шкоди, яка була спричинена населеним пунктам та їх територіальним громадам внаслідок збройної російської агресії, по-друге, визначення першочергових заходів поліпшення рівня життєдіяльності територіальних громад, і, по-третє, визначення і освоєння джерел надходження коштів для вирішення цих завдань.

Створення правових умов сприяння реалізації інтересів учасників суспільних відносин в економічній сфері означає визначення та гармонізацію правових підстав для здійснення вільної конкуренції, розвитку підприємств та підприємництва, оптимізацію податкового навантаження на платників податків, активізацію міжнародного співробітництва у сфері підприємництва тощо. Для досягнення вказаних завдань публічною адміністрацією вироблено широкий спектр різноманітних інструментів, як-то дозволи, сертифікація, ліцензування, патентування, завдяки яким у суб'єкта підприємницької діяльності виникає можливість активно працювати у правових межах, збільшуючи як власні прибутки, так і сукупний економічний потенціал держави. Безумовно, у сфері сприяння розвитку економічних відносин має місце наявність великої кількості проблем, зокрема, пов'язаних із вирішенням вічного питання щодо подолання суперечностей між

підтримкою вітчизняного виробника товарів та послуг та додержанням міжнародних зобов'язань нашої держави. Разом з тим, процеси глобалізації економічних відносин та транскордонність багатьох виробничих процесів [4, с. 459–460] поступово знижують гостроту вказаної проблеми, оскільки громадяни України активно беруть участь у створенні та діяльності підприємств інших держав, сприяючи тим самим розвитку міжнародної економічної діяльності. Слід погодитися з думкою О. Ганзенка, що активні дії публічної адміністрації через правовий захист розвитку малого та середнього бізнесу сприяють досягненню мети утворення у суспільстві середнього класу як основи громадянського суспільства [5, с. 90]. Важливість формування в Україні середнього класу була неодноразово доведена численними кризовими ситуаціями, під час яких саме середній клас виступав джерелом фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів, завдяки яким вдавалося подолати існуючі у діяльності публічних адміністрацій проблеми [6, с. 70].

Разом з тим не можна забувати про складність і міжгалузевість проблем, пов'язаних із сприятливим публічним адмініструванням в економічній сфері. З цього приводу досить розгорнуто аргументує свою думку Д. Коссе, вказуючи, що правовий режим найбільшого сприяння в сфері економіки може включати будь-які способи, методи і типи правового регулювання, але при цьому в різному їх сполученні, при домінуючій ролі одних і допоміжній ролі інших. Саме тому неможливо привести категорію правового режиму найбільшого сприяння до якоїсь однієї галузі права, визначити окремим предметом та методом правового регулювання [7, с. 80].

Правові умови сприятливого публічного адміністрування в освітній сфері передбачають створення правових механізмів найповнішої реалізації закріпленого у Конституції України права людини на освіту, включаючи її здобуття у різноманітних закладах освіти державної та приватної форми власності. До інструментів публічного адміністрування, призначених сприяти реалізації зазначеного права, перш за все слід віднести інститут зовнішнього незалежного оцінювання. Його призначенням є визначення рівня розвитку знань, вмінь та навичок випускників середніх навчальних закладів, а також бакалаврів під час вступної кампанії до закладів вищої освіти. Система зовнішнього незалежного оцінювання розпочала формуватися в Україні у 2004 р. і поступово, з урахуванням досягнень та помилок, перетворилася у міцний інститут забезпечення рівності прав випускників під час їх вступу до закладів вищої освіти, незалежно від регіону, соціального походження, майнового стану та інших факторів. Результати зовнішнього незалежного оцінювання одночасно враховуються і як результати вступних іспитів до закладів вищої освіти, і як результати державної підсумкової атестації у середніх закладах освіти, що свідчить про універсальність цього інструменту.

Крім того, до особливих інструментів сприятливого публічного адміністрування в освітній сфері слід віднести іспит «Крок», який являє собою комплекс засобів стандартизованої діагностики рівня професійної компетенції за напрямками підготовки «медицина» та «фармація». Як і зовнішнє незалежне оцінювання, іспиту крок проводиться одночасно у всій державі і є обов'язковим для здобувачів освіти у сфері охорони здоров'я.

На підставі викладеного можна зробити висновок що сприяльне публічне адміністрування являє собою вид публічного адміністрування, призначений створити умови для максимальної реалізації фізичної особою своїх прав і свобод, а юридичними особами – своїх інтересів у різноманітних сферах діяльності держави і суспільства, зокрема, соціальній, економічній, політичній, освітній, правоохоронній та інших.

Правові ознаки сприяльного публічного адміністрування включають, по-перше, легітимізацію мети та завдань сприяння розвитку певних інтенцій людини і громадянина, суб'єктів господарювання та інших учасників суспільних відносин; по-друге, наявність алгоритму стандартизованих процесів задоволення потреб та інтересів фізичних і юридичних осіб за допомогою застосування типових видів діяльності публічної адміністрації; по-третє, наявність широкого арсеналу інструментів публічного адміністрування, до яких, зокрема, належать дозволи, ліцензії, патенти, довідки, призначення яких полягає у визначенні правового статусу, спроможності додержання певних вимог, необхідних для настання певних юридичних фактів.

Правові ознаки сприяльного публічного адміністрування носять переважно формальний характер, оскільки деталізовані та вербалізовані у численних законодавчих і підзаконних правових актах. При цьому частина положень вказаних документів носить дискреційний характер, тобто приймається за ініціативою та у межах закону, але на власний розсуд суб'єктів нормотворчості. Це дозволяє найбільш повно здійснювати сприяння реалізації прав, свобод та інтересів учасників суспільних відносин, оскільки публічні адміністрації отримують таким чином можливість проявляти гнучкість та оперативність у задоволенні відповідних потреб.

Список використаних джерел

1. Social Progress Index. URL: <https://www.socialprogress.org/>
2. Індекс мінімальної заробітної плати. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/>
3. The Legatum Prosperity Index. URL: <https://www.prosperity.com/rankings>
4. Shopina I., Oliinyk O., Finaheiev V. Globalization and its negative impact on the global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. № 5. Vol. 3. P. 457–461.
5. Ганзенко О. О. Динаміка правової культури особи в умовах становлення ринкових відносин в Україні. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 2. С. 88–93.
6. Шопіна І. М. Щодо правової регламентації функціонування центральних органів виконавчої влади. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 65–71.
7. Коссе Д. Д. Особливості застосування правового режиму найбільшого сприяння в економіці України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 80–84.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НОВЕЛ ОПОДАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРТАПІВ

Більшість стартапів України, що перебувають на початковій стадії виведення та реалізації інноваційної продукції на ринку стикаються з проблемами неможливості повного виконання взятих на себе зобов'язань або ускладненням процесу ведення бізнесу.

Стартапи, які не зупинили (припинили) свою діяльність у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, стикнулися з питаннями подальших податкових правовідносин з Україною.

Надзвичайно гостро наразі стоїть питання створення шляхів підтримки діяльності суб'єктів господарювання як платників податків. З метою запобіганню масовому припиненню підприємницької діяльності та виведенню підприємств з України на території іноземних держав було прийнято нормативно-правові акти, які зменшують податкове навантаження на суб'єктів господарювання. Зокрема, було внесено зміни до Податкового кодексу України [1], що стосуються суб'єктів, які можуть знаходитися на спрощеній системі оподаткування.

Враховуючи специфіку інноваційної спрямованості діяльності стартапів у поєднанні з ознакою початку розвитку бізнесу, переважна більшість стартапів ставала платниками податку третьої групи за спрощеною системою оподаткування, знаходження на якій значно зменшувало податкове навантаження та спрощувало ведення податкової звітності.

У цьому аспекті доцільно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX [2] було змінено вимоги до платників податків, які можуть скористатися правом перебування у спрощеній системі оподаткування.

Пропонуємо здійснити аналіз таких змін у форматі таблиці.

Таблиця 1

Зміни податкового законодавства щодо спрощеної системи оподаткування платників податку третьої групи у 2022 р.

Критерій	В редакції Закону до 15.03.2022	В чинній редакції
Організаційно-правова форма	1) фізичні особи-підприємці; 2) юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми із максимальним розміром річного доходу до 1167 розмірів мінімальної заробітної плати (у 2022 р. – 7585500 грн)	Будь-які фізичні особи-підприємці та юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми з максимальним річним доходом до 10 мільярдів гривень

Продовження таблиці 1

Можливість використання найманої праці	Фізичні особи-підприємці не використовували працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена	Обмеження щодо кількості працівників відсутнє
Визначення категорій платників податку, які не можуть бути у третій групі спрощеної системи оподаткування		Чітко визначено види діяльності, при здійсненні яких платник податку не може бути взятий на облік до третьої групи спрощеної системи оподаткування
Відсоткова ставка єдиного податку	3–5 % від доходу	2 % від доходу
Податок на додану вартість		Платники податку звільнені від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДВ з операцій з постачання товарів, робіт і послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України
Подання звітності	Щоквартально	Щомісячно
Сплата податку	Щоквартально	Щомісячно

Таким чином, зміни в податковому законодавстві, які стосуються стартапів, що перебувають на третій групі спрощеної системи оподаткування полягають в тому, що, з одного боку, зменшено податковий тиск на суб'єкта підприємницької діяльності, а з іншого – скорочено періодичність надходження доходів в бюджет від сплати податків. Надано підтримку найбільшій (третьій) групі спрощеної системи оподаткування та розширено перелік суб'єктів, які можуть бути включені до такої групи оподаткування. Вказані зміни спрямовані на стимулювання осіб до здійснення підприємницької діяльності у цей надзвичайно складний етап розвитку нашої держави і створення фундаменту для післявоєнної економічної відбудови та відродження України.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ СТЕПАНІВНА,
доц. кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доц.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЧЕРЕЗ ПРОБЛЕМАТИКУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Протягом останніх десяти років проблематика прав дитини стала об'єктом посиленої уваги вчених-правознавців. Наголосимо, що в умовах збройної агресії Росії проти України, коли було вбито не одну дитину, не одна дитина народилась не у пологових будинках, а бомбосховищах, було знищено будинки, лікарні, дитячі садочки, школи і т.д. ця тематика набула особливої актуальності. Голова Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй А. Шахід, коментуючи прийняття резолюції від 2 березня 2022 р., відзначив: «Я приєднуюся до держав-членів у висловлюванні занепокоєння щодо «повідомлень про напади на цивільні об'єкти, такі як резиденції, школи і лікарні, а також про жертви серед цивільного населення, включаючи жінок, літніх людей, людей з обмеженими можливостями та дітей» [1].

Водночас недостатньо дослідженим є й інший аспект окресленої проблематики, а саме, яким чином діяльність держави щодо забезпечення прав дитини може вказувати на її державно-правовий режим. Так, найбільш висвітленими у цьому контексті (фактори визначення режиму) є забезпечення прав людини, участь населення в зміні органів публічної влади тощо. Однак за гіпотезою нашого дослідження, значною мірою відношення держави до прав дитини є також тим чинником, що дозволяє охарактеризувати форми і методи здійснення публічної влади.

У науковій літературі, як ми уже відзначили, переважно висвітлюються окремі визначальні характеристики державно-правового режиму, в першу чергу – це забезпечення прав людини. Серед авторів, чії праці присвячені цій проблематиці, варто згадати В. Боняк, І. Грицай, Д. Гудиму, В. Завгороднього, М. Корнієнка, А. Кучука, І. Лантух, Л. Наливайко, О. Орлову, А. Пекарчук, П. Рабіновича, І. Сердюка та ін. У роботах вказаних вчених серед іншого висвітлюються відмінності сприйняття прав людини у державах з різним державно-правовим режимом. Серед цих праць вирізняються дослідження А. Кучука та А. Пекарчук. Так, наприклад, аналіз процесу прийняття Загальної декларації прав людини дозволив дослідникам виокремити три групи теорій прав людини [2], які певною мірою можна «накласти» на державно-правові режими. «На сьогодні більшість держав визнало існування невід'ємних (природних) прав людини. Це у свою чергу спричиняє необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави» [3, с. 238] – вказує А. Кучук.

Не можна не згадати і авторів, чії роботи присвячені висвітленню тематики розуміння, змісту та особливостям державно-правових режимів різних держав. Означені аспекти проблематики стали предметом пізнання Т. Дроботової, М. Козюбри, В. Лемака, А. Мелешевича, Т. Попович, С. Серьогіної, В. Толстенка, А. Якуніної та ін.

Відзначимо, що з'ясовуючи критерії типології державно-правових режимів, В. Лемак і Т. Попович проаналізували підходи різних відомих мислителів, вчених до класифікації державного режиму та зробили висновок про доцільність наступних елементів, які мають бути враховані для з'ясування характеру існуючого у конкретній державі режиму:

- місце прав людини (при цьому науковці вказують саме на реальність прав, а не на деклараційний їх характер);
- ступінь участі народу в реалізації публічної влади;
- рівень імплементації верховенства права;
- рівень відкритості публічної влади;
- існування гарантій ідеологічного та політичного багатоманіття, громадянського суспільства [4, с. 180].

Серед наведеного важливе значення у контексті нашого дослідження мають такі означені характеристики як місце прав людини та рівень імплементації верховенства права.

Водночас поза увагою вітчизняних науковців залишилась тематика саме місця прав дитини серед ознак, що характеризують державно-правовий режим, що є додатковим фактором актуальності обраної тематики.

Таким чином, відношення органів державної влади до прав дитини є додатковою ознакою, що характеризує державно-правовий режим. В демократичних державах права дитини інтерпретуються як такі можливості, що належать дитині поряд з правами людини; їх наявність обумовлюється необхідністю додаткового захисту дитини через психосоматичні особливості розвитку. При цьому дитина розглядається як суб'єкт соціальних відносин з властивими йому інтересами та потребами.

Список використаних джерел

1. General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>
2. Кучук А. М., Пекарчук А. В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21–23.
3. Кучук А. М. Теоретичні основи правового поліцентризму. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
4. Лемак В. В., Попович Т. П. Державний режим як теоретико-правова категорія (поняття, критерії для видової класифікації). *Публічне право*. 2014. № 4 (16). С. 177–182.

ІГНАТЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕМЕНОВИЧ,
проф. кафедри транспортних технологій
Національного транспортного університету, д-р техн. наук, проф.;
ІГНАТЕНКО ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доц. кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету, канд. техн. наук, доц.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАБУТТЯ НЕЮ СТАТУСУ КАНДИДАТА В ЧЛЕНИ ЄС

Провідним напрямом сучасної зовнішньої політики України є вступ до Євросоюзу. На сьогодні великі надії покладаються на отримання статусу кандидата на членство в ЄС, яке за прогнозами має відбутись вже у червні цього року. Адже 23–24 червня заплановано черговий саміт лідерів ЄС, на якому може бути ухвалене рішенням з цього приводу. Уже заповнений опитувальник Єврокомісії в значній мірі стосується оцінки відповідності законодавства України європейському (*acquis communautaire*) і відноситься до стандартних процедур, спрямованих на з'ясування положення наскільки держава-аплікант відповідає Копенгагенським критеріям членства [1, с. 49]. Відомо, що Копенгагенські критерії містять тематичні групи, які характеризують географічний аспект щодо розташування країни, політичний аспект, який визначає ефективність діяльності органів публічної влади на досягнення демократії, верховенства права, забезпечення прав людини, поваги і захисту прав нацменшин. Третя тематична група критеріїв членства стосується діючої ринкової економіки. І саме ця група в значній мірі стосується транспортної галузі, зокрема послуг автомобільного транспорту.

Таким чином, на часі приведення транспортного законодавства України, яка відноситься до найважливіших зовнішньоекономічних партнерів Європи, до принципів і норм правового регулювання за підходами в ЄС. Необхідно реалізувати можливість створення єдиного правового поля за європейським досвідом, досягнення високої конкурентоспроможності послуг галузі транспорту України на умовах гармонізації правових норма та традицій за наступними основними напрямками: дозвільні положення професійної діяльності та доступу на ринок послуг вантажного й пасажирського транспорту; правове регулювання у формуванні конкурентного середовища перевізників та надання їм державної підтримки; технології надання транспортних послуг та їх безпека; особливості транспортування тварин та небезпечних вантажів; загальні аспекти формування транспортного простору, зокрема щодо контролю процесів транспортного обслуговування, достовірності статистики та формування відносин з третіми країнами в рамках угоди «Інтербас».

Здійснений проблемно-орієнтований аналіз свідчить, що до важливих напрямів адаптації транспортного законодавства, які сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності транспортних послуг України,

відносяться норми дозвільного характеру щодо професійної придатності, базової кваліфікації та періодичності перепідготовки водіїв автотранспортних засобів, зайнятих у перевезенні вантажів чи пасажирів, а також надання дозволу на діяльність підприємств, що займаються автомобільними вантажними та пасажирськими перевезеннями. Шлях до гармонізації процесів зміцнення ринку послуг й внутрішнього середовища перевізників в значній мірі пролягає через взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших свідоцтв професійної кваліфікації для надання підтримки підприємствам у здійсненні своїх прав на свобод у здійсненні національних та міжнародних перевезень.

Перспективи підвищення рівня конкурентоспроможності транспортних послуг вітчизняних суб'єктів господарювання у сфері вантажного транспорту пов'язані із адаптацією організаційно-правових норм, що визначають формування ринку транспортних послуг, а також відносин між його учасниками, які стосуються перевезення вантажів автошляхами України та держав членів ЄС або при перетині території однієї чи більше країн. Важливо конкретизувати правові норми, за умови дотримання яких перевізники-нерезиденти країн членів ЄС можуть здійснювати національні автоперевезення територією держав-членів ЄС. На часі упорядкування правових положень щодо використання орендованих автомобілів без водіїв для перевезення вантажів та здійснення заходів у разі виникнення кризових явищ на ринку транспортних послуг із переміщення вантажів.

Підвищенню конкурентоспроможності транспортних послуг України сприятиме також гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу відносно формування та регулювання ринку транспортних послуг для населення, що охоплює загальні правила міжнародних пасажирських автоперевезень. До складових правового регулювання мають відноситись й умови використання супроводжуючих документів, за якими перевізники нерезиденти можуть виконувати національні пасажирські перевезення територією держави члена ЄС, а також здійснення управління з боку держав членів ЄС щодо обов'язків, які випливають із загальної концепції надання публічних послуг на автомобільному, залізничному та внутрішньому річковому транспорті.

Має передбачатись також правове регулювання щодо формування конкурентного середовища із застосуванням узагальнених правил конкуренції при перевезеннях залізницями, автомобільними дорогами та внутрішніми водними шляхами та всебічно підтримуватись досягнення прозорості фінансових відносин між Україною, країнами-членами ЄС та підприємствами, які надають транспортні послуги, а також фінансова прозорість на самих підприємствах.

Характерними для процесів упорядкування положень транспортного права в аспекті підвищення конкурентоспроможності транспортних послуг в зовнішньоекономічній діяльності, є питання регулювання державної підтримки соціально значущих послуг та гармонізації оподаткування стосовно надання субсидій при перевезеннях залізницями, автошляхами та

внутрішніми водними шляхами, а також зборів на великовантажні автомобілі, що використовуються у стратегічних інфраструктурних утвореннях. Перспективні зміни законодавства в Україні мають торкнутись запровадження сучасної системи бухгалтерського обліку витрат в інфраструктурних утвореннях в умовах взаємодії автомобільного, залізничного та внутрішнього річкового транспорту, зближення ставок акцизів на нафтопродукти, а також гармонізації структури акцизних зборів з нафтопродуктів.

Підвищенню конкурентних переваг в наданні транспортних послуг України сприятиме розвиток організаційних положень транспортної діяльності за досвідом ЄС та закріплення їх в законодавстві. Так, значна увага має приділятися гармонізації соціальних умов транспортної діяльності, які стосуються організації робочого часу провідних учасників здійснення транспортного процесу. В значній мірі це стосується організації робочого часу осіб, які займаються автотранспортними перевезеннями та використання обладнання для запису інформації про режими праці водіїв на автомобільному транспорті (Директива Ради ЄС № 88/599/ЄЕС), а також стандартних процедур його перевірки (Постанова ЄЕС № 3820/85). Водночас важливо актуалізувати в Україні правові норми, прийняті у ЄС щодо оформлення посвідчень водіїв (прав) та мінімального рівня їх підготовки.

Ефективне правове регулювання щодо технології перевезень варто розглядати як базу підвищення конкурентоспроможності транспортних послуг. До таких напрямів відноситься дотримання положень обов'язковості використання ременів безпеки в автомобілях масою менше 3,5 т та встановлення й використання приладів для обмеження швидкості на певних категоріях вантажних автомобілів. Техніко-технологічні питання зближення законодавств України та країн-членів ЄС мають стосуватись процесів перевірок на придатність до експлуатації вантажних автомобілів та їх причепів, технічного огляду комерційних автомобілів щодо їх придатності з урахуванням особливостей надання транспортних послуг населенню та із переміщення вантажів.

До найважливіших критеріїв конкурентоспроможності транспортних послуг відноситься їх безпечність, гарантуванню якої спрямоване дотримання організаційно-правових норм в Україні та державах-членах ЄС щодо сезонності у використанні шин, глибини протектора покришок за категоріями автомобілів та їх причепів, а також встановлення максимально дозволених розмірів та ваги певних автомобілів.

Для досягнення альтернативності підходів до підвищення конкурентоспроможності послуг автомобільного транспорту України важливо охопити правовим регулюванням основні сегменти ринку транспортних послуг і особливості їх надання. До таких особливостей й проблем розвитку слід віднести захист тварин під час транспортування (Директиви 90/425/ЄЕС та 91/496/ЄЕС з доповненнями). Водночас, необхідно забезпечити зближення законодавства України й держав-членів ЄС щодо процедури перевірки перевезень небезпечних вантажів автошляхами, умов призначення та

професійної кваліфікації фахівців з безпеки при таких перевезеннях автомобільним, залізничним транспортом й внутрішніми водними шляхами.

Чільне місце в правовому регулюванні мають займати питання нагляду та контролю за перевезеннями відходів територією України та Європейського Співтовариства, достовірності статистики та упорядкування відносин з третіми країнами в рамках угоди «Інтербас» щодо міжнародних нерегулярних автобусних перевезень пасажирів та туристичними міжміськими автобусами та інші.

Таким чином, на часі кардинальні зміни та подальший розвиток транспортного права в Україні в контексті набуття нею статусу кандидата в члени ЄС, особливо за напрямками, які стосуються форм та засобів надання транспортних послуг населенню й щодо переміщення вантажів у міжнародному сполученні різними видами транспорту. Саме на такому шляху можна забезпечити системне розв'язання політико-правових та економічних проблем Європейської інтеграції України [2, с. 23], розглядаючи одним з визначальних чинників цих процесів досягнення високого рівня конкурентоспроможності транспортних послуг, підприємств та галузі транспорту в умовах інтенсивних глобалізаційних змін в зовнішньоекономічній діяльності.

Список використаних джерел

1. Україна в міжнародних інтеграційних процесах : монографія / В. В. Копійка, М. С. Дорошко, В. І. Головченко та ін. ; ред. : В. В. Копійка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київ. ун-т, 2015. 575 с.
2. Горбатенко В. П. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : монографія / В. П. Горбатенко, Л. А. Луць, В. С. Бігун, О. В. Кресін, В. В. Копійка; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К. : Юрид. думка, 2005. 329 с.

КАМИШОВА ВІОЛЕТТА ОЛЕКСАНДРІВНА,
студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
НАЛИВАЙКО ЛАРИСА РОМАНІВНА,
проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, проф.

ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Якість нормативно-правових актів має безпосередній вплив на рівень реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів особи та громадянина. Дефекти законодавчого процесу та недостатня експертна оцінка законопроектів призводять до того, що нормативно-правові акти можуть містити значні прогалини та помилки.

Це призводить до виникнення деструктивних процесів у законодавстві внаслідок аномального впливу держави на максимальне регулювання суспільних відносин, що виявляється у таких формах: 1) процесуалізація права у сферах, для яких це нехарактерно; 2) бюрократизація права виражається у зловживанні документацією, адміністративній пасивності, імітації ефективної діяльності в системі державного управління; 3) поширення правового регулювання у сферах, де воно є протиприродним; 4) надмірність правового регулювання, що, по суті, призводить до ускладнення організаційно-правової форми в умовах збільшення її обсягу [3, с. 7].

Експертиза нормативно-правових актів є засобом запобігання та протидії виникненню цих недоліків. Експертна діяльність у законодавчому процесі спрямована на затвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина і недопущення звуження змісту та обсягу встановлених прав і свобод при прийнятті нових законів чи внесенні змін до чинних законів, положення яких закріплено в Основному Законі нашої держави.

На нашу думку, варто звернути увагу на деякі проблеми діяльності суб'єктів проведення експертизи нормативно-правових актів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України.

Перша проблема полягає у тому, що в деяких секретаріатах комітетів Верховної Ради України не вистачає достатньої кількості кваліфікованих працівників, які б допомагали народним депутатам у експертному вивченні нормативно-правових актів. Адже під час пленарних засідань рекомендації комітетів досить часто відхиляються навіть у випадках, коли комітет оцінює законопроект з боку неконституційності.

Щодо другої проблеми, то вона пов'язана з тим, що процес парламентської експертизи нормативно-правової бази ЄС та перевірки законопроектів на відповідність законодавству ЄС залежить від Міністерства юстиції України. Однак ці положення є нереальними з огляду на обмеженість можливостей Міністерства, посилення ролі Комітету Верховної Ради з питань європейської інтеграції в процесі імплементації УА та зростання кількості законопроектів [3, с. 22].

Крім виявлених проблем, у законодавчому регулюванні експертизи нормативно-правових актів є такі недоліки, як: регламентація проведення експертизи законопроектів різними нормативно-правовими актами; неурегульованість порядку проведення громадської та міжнародної експертизи законопроектів.

За умови потреби високого рівня професійних знань, особливо при вирішенні нових комплексних проблем, проводиться наукова експертиза, в більшості випадків щодо найскладніших нормативно-правових актів.

Одним із важливих напрямів науково-дослідної діяльності інститутів Національної академії правових наук є розробка та правова експертиза законопроектів та інших нормативно-правових актів, внесення відповідних змін, розробка рекомендацій та пропозицій, що є однією з форм впровадження результатів наукової діяльності [4, с. 217–238].

Важлива роль відводиться фінансово-економічній експертизі, яка проводиться для оцінки відповідності проекту законодавству, фінансовим і бюджетним можливостям держави, доцільності запропонованих витрат з урахуванням очікуваних результатів. Кожен законопроект після його реєстрації не пізніше впродовж п'яти днів має бути направлений до комітету Верховної Ради України, до предмету відання якого входять бюджетні питання, для проведення експертизи щодо перевірки його впливу на дохідну та/або видаткову частину бюджетів та виконання закону про Державний бюджет України у поточному бюджетному періоді, а також у комітет, який визначається головним з підготовки і попереднього розгляду законопроекту.

Екологічна експертиза законопроектів передбачена ст. 7 Закону України «Про екологічну експертизу» [1]. До переліку об'єктів, що підлягають обов'язковій державній екологічній експертизі, належать проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення екологічної (у тому числі радіаційної) безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, діяльності, яка може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища.

Щодо законопроектів, які за правовим регулюванням належать до сфер, правовідносини яких регулюються законодавством Європейського Союзу, то відповідно до Закону України «Про Національну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», вони повинні пройти перевірку на відповідність *acquis communautaire*.

У процесі законодавчої діяльності важливо провести антикорупційну експертизу законопроектів з метою виявлення положень, які самотійно або в поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Варто зазначити, що проекти законів підлягають гендерно-правовій експертизі, за результатами якої дається висновок щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакету документів, що подається разом із проектом нормативно-правового акта на розгляд [2, с. 32].

З метою запобігання та протидії дискримінації та забезпечення рівних можливостей для реалізації прав і свобод людини і громадянина ст. 8 Закону України «Про основи запобігання та протидії дискримінації в Україні» передбачає обов'язкову антидискримінаційну експертизу нормативно-правових актів.

Щодо закону України, офіційно отриманого на підпис Президенту України, може бути проведена правова експертиза Закону на відповідність Конституції України та іншим законам України.

Серед додаткових експертиз нормативно-правових актів передбачається: попередня, первинна, додаткова, у разі потреби повторна експертиза за проектом нормативно-правового акта за рішенням суб'єкта нормо-

творення або за ініціативою його розробників; соціологічна експертиза, якщо проект нормативно-правового акта має суспільне значення; кримінологічна експертиза, якщо проекти нормативно-правових актів стосуються регулювання економічної, фінансово-банківської, страхової та іншої діяльності, яка може вплинути на рівень криміналізації суспільства [5, с. 98].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що нормативно-правові акти мають направлятися на обов'язкову експертизу (наукову, правову, гендерну, антикорупційну, антидискримінаційну, фінансово-економічну) та спеціальні, обов'язкові, які визначені в законах для окремих правових питань (екологічні, експертиза на відповідність *acquis communautaire*).

Список використаних джерел

1. Про екологічну експертизу : Закон України від 09 лютого 1995 р. № 45/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 8. Ст. 54.
2. Богачова О. В. Сучасні реалії інституту експертизи законопроектів в Україні. *Право та управління*. 2012. № 2. С. 30–42.
3. Доповідь «Щодо підвищення внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України», підготовлена місією Європарламенту з оцінки потреб під головуванням П. Кокса. URL: <http://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/.pdf5>
4. Звіт про наукову діяльність Національної академії правових наук України у 2015 році. / упоряд.: Д. В. Лук'янов, Л. І. Летнянчин, Є. А. Гетьман. Харків : Право, 2016. 278 с.
5. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України : техніко-технологічні аспекти. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.

КАПІТАНЕЦЬ СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА,
провідний науковий співробітник відділу митної та економічної безпеки
Науково-дослідного інституту фінансової політики
Державного податкового університету, канд. пед. наук, доц.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО СИСТЕМИ СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ ЄС/ЄАВТ

Після імплементації Угоди про асоціацію з ЄС Україна поступово реформує свою митну систему відповідно до стандартів ЄС. Зокрема, згідно з Додатком XV «Наближення митного законодавства» згаданої Угоди одним з міжнародних зобов'язань є приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту (далі – Конвенція). Після приєднання до Конвенції, митниці ЄС/ЄАВТ і України матимуть в системі один транзитний документ, – це означає, що буде можливість перевірити, чи товар, вивезений трейдером з ЄС, відповідає тому, який було ввезено (випадок стосується

ввезення на митну територію України). Це підвищить рівень боротьби з шахрайством, пов'язаним з підміною супровідних документів. Тобто, приєднання до Конвенції, що реалізується за допомогою такого інструменту, як NCTS (New Computerized Transit System), є додатковим заходом боротьби із шахрайством, зі сторони нечесного бізнесу, який ухиляється від сплати митних платежів. Водночас Конвенція відкриває українським перевізникам і митним брокерам можливість застосовувати транзитні спрощення для розширення бізнесу. Для України загалом приєднання до Конвенції – це розвиток транзитного потенціалу, ринку фінансових послуг, а також додаткові надходження до бюджету.

Починаючи з 2018 р. Україна вживає активних заходів щодо приєднання до Конвенції. Так, у жовтні 2018 р. було затверджено тристоронню Дорожню карту приєднання України до Єдиної транзитної процедури ЄС/ЄАВТ. У рамках реалізації цієї Дорожньої карти прийнято Закон України від 12.09.2019 № 78-IX «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» (далі – Закон), а отже – розпочато процес приєднання до Конвенції [1].

Прийнятим Законом встановлено основні засади організації та здійснення спільного режиму транзиту товарів через митну територію України, порядок і умови переміщення таких товарів митною територією України у спільному режимі транзиту, здійснення митних формальностей, застосування механізму гарантування сплати митного боргу, застосування спеціальних транзитних спрощень та інші особливості здійснення операцій спільного режиму транзиту.

На виконання вимог Закону фахівцями Держмитслужби України спільно із Мінфіном України здійснено роботу з підготовки та прийняття необхідних нормативно-правових актів: постанов КМУ, наказів Мінфіну та Держмитслужби. Окрім цього, 27.01.2022 р. під час 185-го засідання Робочої групи DG TAXUD зі спільного транзиту і спрощення формальностей у торгівлі товарами М. Ратьє – керівник сектору з питань транзиту підрозділу митної політики DG TAXUD, у своєму виступі повідомив про майже завершену роботу щодо юридичної підготовки з приєднання до Конвенції. Тобто, забезпечено прийняття таких нормативно-правових актів:

- постанов Кабінету Міністрів України: від 08 липня 2020 р. № 619 «Деякі питання діяльності незалежних фінансових посередників»; від 05 серпня 2020 р. № 681 «Деякі питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій окремих типів»; від 12 серпня 2020 р. № 705 «Про деякі питання надання дозволу на застосування спеціального транзитного спрощення»; від 28.10.2021 р. № 1120 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2020 р. № 705» (щодо моніторингу спеціальних транзитних спрощень);

- наказів Міністерства фінансів України: від 22 грудня 2020 р. № 795 «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій окремих типів»; від 09 лютого 2021 р. № 69 «Про затвердження Порядку інформаційного обміну щодо реєстрації фінансового гаранта, її призупи-

нення, поновлення, анулювання, іншої інформації, необхідної для здійснення нагляду та контролю за виконанням фінансовим гарантом умов надання статусу фінансового гаранта»; від 12 лютого 2021 р. № 86 «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при застосуванні режиму спільного транзиту з використанням електронної транзитної системи та Порядку допущення транспортних засобів та контейнерів до перевезення товарів під митними пломбами в режимі спільного транзиту»; від 06 квітня 2021 р. № 200 «Про деякі питання забезпечення митного боргу в режимі спільного транзиту»; від 29 жовтня 2021 р. № 568 «Про затвердження Вимог до застосування пломб спеціального типу, їх характеристик, технічних специфікацій, ведення їх обліку та зберігання»;

– наказів Держмитслужби: від 11 січня 2021 р. № 7 «Про затвердження форм та набору даних електронних повідомлень режиму спільного транзиту»; від 5 березня 2021 р. № 159 «Про затвердження Порядку роботи служби підтримки з питань спільного транзиту Держмитслужби» (нова версія наказу від 19 листопада 2021 р. № 926).

Наразі в Україні триває етап національного застосування електронної транзитної системи (NCTS Phase 4), успішне завершення якого та наявність чіткого плану переходу до Phase 5 забезпечуватиме вчасне приєднання до Конвенції та початок міжнародного застосування NCTS.

Безумовно, російська агресія суттєво вплинула на хід підготовки приєднання до Конвенції, дещо загальмувавши його просування. Проте, поступово відновлюючи свою роботу, Мінфіном спільно з Держмитслужбою вже розпочато розробку необхідних змін до національного законодавства, включаючи Митний кодекс України. За обставин, що сприятимуть прогресу впровадження процедури спільного транзиту, наступними кроками мають стати заходи щодо: своєчасної ратифікації Верховною Радою України Конвенції про спільний транзит; належної підготовки проектів нормативно-правових актів, необхідних після приєднання до Конвенції та переходу до NCTS Phase 5, у т.ч. за результатами консультацій з експертами ЄС.

Таким чином, приєднання до Конвенції, як і раніше, залишається одним з пріоритетів України в рамках євроінтеграційних процесів, а також належним чином забезпечується Держмитслужбою. Крім цього, подальші кроки щодо приєднання до Конвенції відповідають виконанню Угоди про асоціацію з ЄС та заявці на членство в ЄС, поданій Україною у лютому 2022 р. та подальшою підтримкою цієї ініціативи європейською стороною.

Список використаних джерел

1. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи»: Закон України від 12 вересня 2019 № 78-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-IX#Text> (дата звернення: 10.04.2022).

2. Режим спільного транзиту (NCTS): нормативно-правова база.
URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 12.04.2022).

КАРПОЄВ РУСЛАН В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ІВАНИЦЯ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Захист права, свобод, соціальних інтересів людини, охорона громадського порядку – головне завдання правоохоронних органів України. Але для того, щоб попередити та ліквідувати злочин та протиправну дію, правоохоронцям потрібно правильно і обґрунтовано проаналізувати змову, здійснити аналіз діяння, а вже згодом і його прогноз. У наш час ця роками перевірена структура є ненадійною та малоефективною [1, с. 112].

За роки незалежності України ця система не зазнала жодних важливих змін, держава не мала чіткого уявлення щодо цього та як реформувати правоохоронні органи України. Практика була, на жаль, дещо інша. Кожне міністерство самотужки виробляло свої пропозиції щодо реформування і вони не завжди узгоджувалися з системою органів, які забезпечували національну безпеку держави. Як засвідчує службовий аналіз Державної прикордонної служби України, з 2003 р. зафіксовано динамічний зріст правопорушень і злочинів, особливо це проявилось у переправленні нелегальних мігрантів через кордон, контрабанді та торгівлі людьми [2, с. 1]. Ця ситуація залишається мало контрольованою й донині та навіть зросла від початку (АТО-ООС) і досягла свого піку з 24-го лютого 2022 р. – початку російського військового вторгнення на територію України.

Але питання щодо реформування цієї системи неодноразово підіймалися на рівні державних конференцій. У вересні на засіданні Ради національної безпеки і оборони України була вперше зібрана конференція, на якій розглянуто Концептуальні засади реформування правоохоронних органів. РНБО доручила Комісії доопрацювати їх на основі концепції реформування. Концептуальні засади містили такі тези: перша – необхідність поетапного реформування, тобто це має бути послідовний і еволюційний процес. Друга теза – основна структура перетворень. Йдеться про те, щоб почати роботу зі звільнення органів прокуратури від невиконання невласливих їй функцій досудового розслідування, створити на основі відповідних підрозділів Національну службу розслідування з головним завданням – боротьба з корупцією. В подальшому потрібно також прогнозувати передачу до Національної служби розслідування слідчих апаратів

Служби безпеки України (СБУ) та Державної податкової адміністрації. Важливою умовою ефективності боротьби з корупцією мало стати створення оперативного апарату Національної служби розслідування з використанням кадрів і матеріально-технічної бази спеціальних підрозділів із боротьби з організованою злочинністю та корупцією в міністерствах і відомствах.

За результатами цієї реформи СБУ, вона має сконцентруватися на завданнях контррозвідки, у т.ч. й економічної, забезпеченні безпеки персоналу органів державної влади, боротьбі з тероризмом, захистом конституційного ладу і державної таємниці. Потреба у гарантуванні конституційних прав громадян, підняття рівня захисту інформаційних ресурсів держави. Ефективнішого використання обмежених інтелектуальних, кадрових і фінансових ресурсів вимагало в подальшому створення служби спеціального зв'язку та інформації України. У зв'язку з цим створення такого органу одна зі складових реформування системи правоохоронних органів у цілому.

Також щодо раніше висловленої концепції з реформування правоохоронних органів, головним завданням має стати формування цивільного Міністерства внутрішніх справ із повноваженнями вироблення і координації державної регіональної політики, державної політики у сфері правоохоронної діяльності, зокрема, охорони державного кордону, міжнаціональних відносин, міграції та врешті решт релігійних питань та дискусій [3, с. 20].

На цій конференції були визначені перші та фундаментальні засади щодо майбутнього реформування системи правоохоронних органів України. Результатом цих засад та обговорень з вересня 2006 р. було запроваджено інноваційну систему кримінального аналізу. Був розроблений наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.01.2008 р. № 28, яким було введено в дію «Інструкцію про організацію та введення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України» [2, с. 2]. Який з часом приніс плоди, а саме мінімізацію витрат часу на поставлену задачу [4, с. 2].

Після цього реформа глобальних змін до системи правоохоронних органів України не принесла. На жаль, час не зупинити тому, на сьогоднішньому етапі реформування головною вимогою щодо покращення роботи правоохоронних органів є втілення технічних інновацій, але щоб вони функціонували у повній мірі, необхідно звернути увагу на нормативно-правову базу, яка поки що не дає можливості розкрити весь потенціал дієвих методів боротьби зі злочинністю та зацікавленість у розробленні реформ державних органів.

Отже, розробка та прийняття ідеології реформування правоохоронної системи України, яка передбачала б обґрунтування мети, на досягнення якої спрямовуються реформаторські дії, її переваги перед існуючими реаліями, обґрунтування гарантій того, що реформування призведе до позитивних зрушень і не матиме негативних наслідків, фінансові розрахунки щодо коштів, що витрачатимуться на реформування правоохоронної системи, визначення бюджетних програм, з яких будуть вилучені кошти на реформування – це найкраща перспектива розвитку української правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Користін О. Є., Албул С. В. Основи кримінального аналізу: посібник з елементами тренінгу. Одеса : ОДУВС. 2016. 119 с.
2. Про затвердження Інструкції про організацію та введення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Держ. прикордон. служби України від 15.01.2008 № 28. Поточний архів Адміністрації Державної прикордонної служби України. 2008. 2 с.
3. Бодрука О.С. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи. Київ : НІПМБ, 2006. 190 с.
4. Про підсумки діяльності Державної прикордонної служби України у першому півріччі 2012 року : рішення колегії Державної прикордонної служби України від 04.07.2012 № 7. Поточний архів Адміністрації Державної прикордонної служби України. 2012. 2 с.

КИРИЧЕНКО ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ,

проф. кафедри політології та права

Національного університету «Запорізька політехніка», д-р юрид. наук, доц.

ЗАКРІПЛЕННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ШАНУВАТИ ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

У більшості європейських держав конституційно-правовий інститут обов'язків почав юридично формуватися лише після Другої світової війни у зв'язку з прийняттям найважливіших міжнародно-правових актів. Уперше в історії людства та теорії права питання щодо обов'язків людини було висвітлено в п. 1 ст. 29 Загальної декларації прав людини та в окремих статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Декларації обов'язків та відповідальності людини. Таким чином, класична формула «немає прав без обов'язків» отримала міжнародне визнання.

В юридичній науці є загальновизнаним, що конституційний обов'язок – це передбачена конституцією вид і міра суспільно необхідної (бажаної) поведінки особи. При цьому мається на увазі державно-правова необхідність особливого характеру, яка витікає із закону і зумовлена зв'язком людини чи громадянина з волею держави. І тому в новітніх конституціях з'являється не тільки сам термін «обов'язки громадян», а й спеціальні розділи і глави, в назві яких знайшли своє відображення обов'язки людини і громадянина. Зафіксовані у конституції обов'язки визнаються основними, що не тільки відображає їх значущість, а й вказує на форму закріплення – Основний закон.

Досліджуючи конституційно-правову природу обов'язків, закріплених у ст. 65 Конституції України, варто звернути увагу на зміст її першої частини, яка передбачає крім обов'язку захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, ще й обов'язок шанувати її державні символи, які є проявом суверенітету нашої держави. При цьому шанування державних символів уперше закріплено на конституційному рівні як обов'язок громадян України. Але, як слушно зазначили О. Г. Кушніренко і Т. М. Слинко, не зовсім зрозумілим є те, що такий обов'язок не розповсюджується на всіх осіб без винятку, у тому числі й іноземних громадян і осіб без громадянства [1, с. 131].

Варто відзначити, що в ст. 20 Конституції України міститься вичерпний перелік державних символів України, до яких належать Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Такий же перелік державних символів передбачено і в конституціях Азербайджану, Албанії, Андорри, Болгарії, Вірменії, Литви, Північної Македонії, Молдови, Румунії, Сербії, Словенії, Угорщини, Хорватії, Чехії і Чорногорії. У той же час в конституціях Іспанії, Італії, Латвії, Німеччини, Норвегії передбачено тільки один державний символ – Прапор; у конституціях Естонії, Ліхтенштейну, Монако закріплено два державних символи – Прапор і Герб, у конституціях Португалії і Словаччини, Туреччини, Франції – Прапор і Гімн, у Конституції Польщі – Герб, Колір, Гімн, а в Конституції Бельгії – Колір і Герб. Крім цього, у конституціях Австрії, Болгарії, Словаччини і Чехії серед державних символів є печатка, а в Конституції Франції – державний девіз. Проте в ч. 3 та ч. 4 ст. 20 Конституції України передбачено одразу два різновиди Державного Герба – великий і малий, чого немає в жодній європейській державі.

Також слід звернути увагу на те, що кожній державі належить виключне право на встановлення своїх державних символів. Аналіз положень конституцій європейських держав свідчить про те, що більшість із них на конституційному рівні визначили свої державні символи і тільки Азербайджан і Україна закріпили шанування державних символів як конституційний обов'язок. Наприклад, у ст. 75 Конституції Азербайджану встановлено, що «кожен громадянин повинен поважати державні символи Азербайджанської Республіки – її прапор, герб і гімн» [2]. До речі, зазначений обов'язок на конституційному рівні закріплений ще в одній пострадянській країні – Казахстані, у конституції якої зазначено, що «кожен зобов'язаний поважати державні символи Республіки» (ч. 2 ст. 34) [3]. Причому цей обов'язок розташований в одній статті з двома іншими обов'язками, а саме: «кожен зобов'язаний додержуватися Конституції та законодавства Республіки Казахстан, поважати права, свободи, честь і гідність інших осіб» (ч. 1 ст. 34) [3].

Слід наголосити, в Конституції України обов'язок шанувати державні символи закріплений у нормі, в якій йдеться про захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності. На нашу думку, наявність в одній статті елементів декількох норм, які не мають прямого та безпосереднього

зв'язку один з одним, є необґрунтованим і тому закономірно постає два В окремії, як це питання: 1) в якій саме статті Конституції України розмістити цей обов'язок? закріплено в Конституції Азербайджану, чи поєднати з іншими обов'язками, як це зроблено в Конституції Казахстану; 2) чи прийняти пропозицію Л. І. Летнянчина, за якої, «враховуючи загальноцивілізаційний процес, рух України до формування громадянського суспільства, побудови правової держави, основна тенденція в розвитку конституційних обов'язків вбачається в поступовому зменшенні їх кількості» і взагалі виключити його з тексту Конституції [4, с. 10–11].

Згідно з тлумачним словником української мови, обов'язок – це «те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління» [5, с. 645]. Виконання обов'язку шанувати державні символи України, це перш за все «відчувати або виявляти глибоку повагу, пошану…» до них [5, с. 1389]. Виходячи зі змісту положення ч. 1 ст. 65 Конституції України, цей обов'язок насамперед забезпечується свідомим ставленням самої особи до такої поведінки. У разі, коли з її боку немає бажання добровільно виконувати обов'язок, то державою за це не передбачено юридичної відповідальності. Тобто ніяких санкцій за неналежну реалізацію цього обов'язку ні в конституції, ні в законодавстві не передбачено [6, с. 37]. У зв'язку з цим, важко погодитись з твердженням В. Ф. Погорілка і В. Л. Федоренка, за яким виходить, що «порушення цього обов'язку має своїм наслідком притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 338 КК України)» [7, с. 144]. При цьому необхідно відзначити, що зазначена стаття Кримінального кодексу України встановлює покарання за публічну наругу над державними символами України та над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави.

Науково-практичні коментарі до Кримінального кодексу України не надають однозначного визначення терміна «публічна наруга», а згідно з тлумачним словником сучасної української мови термін «публічна» означає, що це дія, яка «відбувається в присутності публіки, людей»; термін «наруга» – «1. Нестерпне знущання. 2. Зле висміювання кого-, чого-небудь»; а термін «нестерпне» – «дії та вчинки якого не терплять, не зносять інші» [5, с. 578, 617, 1003]. Це дає підстави стверджувати, що конституційний обов'язок шанувати державні символи не охоплює таку дію суб'єкта як «публічна наруга» над ними.

Отже, з огляду на викладене та з метою приведення змісту обов'язків людини і громадянина, закріплених в Конституції України, відповідно до зразків європейського конституціоналізму, пропонуємо припис, в якому йдеться про обов'язок шанувати державні символи України вилучити з тексту ч. 1 ст. 65 Конституції України. При цьому, як зауважив В. В. Речицький, на перший погляд таке вилучення може здаватися недоречним, а з іншого боку, обов'язок шанування державних символів у своєму підтексті має приховане тоталітарне навантаження. Він ніби ставить державний суверенітет вище за суверенітет народу, що є очевидно помилковим [8, с. 57].

Крім того, по-перше, норма Конституції України, в якій закріплено обов'язок шанувати державні символи є декларативною, тому що немає можливості її реального забезпечення і може породжувати певні протиріччя на практиці; по-друге, ігнорування обов'язків людини і громадянина повинно тягти за собою юридичну відповідальність. А як можна притягнути до юридичної відповідальності за невиконання цього обов'язку, якщо в чинному законодавстві України відсутня відповідна правова норма.

Список використаних джерел

1. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 440 с.
2. Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. URL: // http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420395.
3. Конституція Республіки Казахстан від 30 серпня 1995 р. URL: // http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=1162.
4. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 21 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
6. Кириченко Ю. В. Обов'язок шанувати державні символи: деякі питання його конституційного закріплення. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2012. № 2. Ч. II. С. 34–38.
7. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Прецедент, 2009. 344 с.
8. Речицький В. В. Проект Конституції України – 2012. Харків : Права людини, 2012. 168 с.

КІЩАК ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ,

аспірант ДУ «Інститут економіко-правових досліджень
імені академіка В. К. Макутова Національної академії наук України»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Останні роки існування України характеризують поступовий розвиток і стабілізацію її економіки. Економіка є основою існування будь-якої держави, її ролі на міжнародній арені. Підприємництво в свою чергу виступає рушієм економічного розвитку держави [1, с. 40]. Саме удосконалення правового регулювання підприємницької діяльності створило підґрунтя для стабілізації економіки України та її євроінтеграції. Зокрема, в процесі формування комфортного інвестиційного клімату важливе місце посіло реформування правового регулювання системи банкрутства. Під-

твердження цьому слугує переміщення України в рейтингу щорічних досліджень Світового банку «Ведення бізнесу» (“Doing Business”) з 149 місця у 2018 р. на 146 місце у 2019 р. за таким показником як «Врегулювання неплатоспроможності» (“Resolving insolvency”) [2]. І хоча прогнозувався значно стрімкіший зріст України в цій категорії, очевидно, що статистичні дані свідчать про те, що уніфікація системи банкрутства за прикладом світового законодавства шляхом кодифікації законодавства про банкрутство у 2018 р., дала свої позитивні результати. Велику частину економіки України підживлює діяльність юридичних осіб, ця сфера дає великі грошові потоки та є більш стабільною ніж підприємницька діяльність фізичних осіб.

В умовах нових реалій постають нові виклики для України і її економічної стабільності. Так, повномасштабне вторгнення росії на територію України, проведення воєнних дій та введення в Україні з 24 лютого 2022 р. згідно Указу Президента України № 64/22 воєнного стану, його продовження на 90 діб, тобто до 23 серпня цього ж року, актуалізувало питання правового регулювання процедури банкрутства та створило певні прогалини його правового регулювання через неможливість реалізації положень чинного законодавства в небезпечних і непередбачуваних умовах [3, 4].

Про актуальність проблеми також свідчить судова статистика. За даними розміщеними на сайті Мініюсті України з 24 лютого 2022 р. станом на 5 травня цього ж року господарськими судами відкрито 65 справ про банкрутство (неплатоспроможність) боржників. Питому вагу складають звернення до суду фізичними особами (35 справ). Тобто, фактично половина, а саме 30 справ, відкрито щодо юридичних осіб. При цьому необхідно враховувати ускладнений порядок доступу до правосуддя в умовах воєнного стану у зв'язку з такими факторами: окупацією певних територій, відсутністю фінансів на кваліфіковану правову допомогу і т.д. За цей же час 36 боржників-юридичних осіб було визнано банкрутом, і лише щодо одного боржника розпочато процедуру санації [5].

Дослідженню питання правового регулювання процедури банкрутства юридичної особи в тій чи іншій мірі приділялась певна увага з боку науковців та практиків. Зокрема дослідження в цій сфері проводили: О. Бірюков, А. Енгельс, І. Жигалкін, Р. Заєць, С. Островський, Р. Поляков, Д. Тиліпський, В. Усатий, О. Фонова, Р. Чумак, та ін. Однак, ґрунтовних досліджень зазначеного питання у розрізі умов воєнного стану проведено не було в силу новизни даних обставин.

З огляду на зазначене, є нагальна необхідність у дослідженні проблеми правового регулювання процедури банкрутства юридичної особи саме в умовах воєнного стану. Внаслідок воєнної агресії постраждала діяльність багатьох господарюючих суб'єктів. Особливо важкою є ситуація, з господарською діяльністю юридичних осіб, які переважно мають офіси, виробничі споруди, інші активи, що тим чи іншим чином постраждали чи то внаслідок руйнування, чи то внаслідок унеможливлення господарської діяльності через їх перебування у окупованих зонах та інших причин.

Ці обставини ускладнюють, а іноді і унеможливають реалізацію законодавства у сфері визнання юридичної особи банкрутом, що викликає

нагальну потребу виявлення норм, які не є ефективними для регулювання в сучасних реаліях, а також прогалин правового регулювання [6].

Зокрема, нагальним питанням є застосування до керівника боржника відповідальності за порушення його зобов'язання, передбаченого ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства (далі Кодекс), у місячний строк звернутися до господарського суду за відкриттям провадження у справі про банкрутство, якщо задоволення вимог кредитора чи кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами. У березні 2022 р. було внесено пропозицію про звільнення від такої відповідальності на період дії воєнного стану і протягом 180 днів з дня його застосування [7]. Ця пропозиція вбачається доцільною і обгрунтованою, зважаючи на те, що в реальних умовах важко, а іноді неможливо провести аналіз фінансово-господарської діяльності, зокрема: провести інвентаризацію юридичної особи та виявити ознаки поточної неспроможності в порядку, передбаченому законодавством.

До того є кілька передумов, таких як: фізичне знищення майна та документації внаслідок руйнування основних фондів юридичної особи; відсутність доступу до відповідного майна та документації внаслідок їх перебування в окупованих зонах; евакуація керівника та інших кваліфікованих спеціалістів з місця знаходження підприємства тощо.

В той же час на практиці виникли деякі питання, які взагалі не врегульовані нормами чинного Кодексу. Зокрема, порядок відновлення втрачених документів, можливості скликання Загальних зборів для вирішення поточних питань тощо.

Отже, внаслідок агресії росії в Україні та запровадження воєнного стану постало питання внесення змін до чинного законодавства в сфері банкрутства юридичних осіб та створення відповідних умов реалій механізмів його реалізації.

Список використаних джерел

1. Небрат В. В. Підприємництво та добробут: еволюція парадигмальних підходів. *Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи розвитку* : зб. матер. Всеукр. круглого столу, 10 листоп. 2016 р. Київ : КНЕУ, 2016. С. 37–41.
2. The World Bnk. Economy Rankings 2019. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> (дата звернення: 25.05.2022)
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 25.05.2022).
4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України №341/2022 від 17 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#Text> (дата звернення: 25.05.2022).
5. За період з 24 лютого 2022 року господарськими судами відкрито 65 справ про банкрутство (неплатоспроможність) боржників. Сайт

Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/za-period-z-24-lyutogo-2022-roku-gospodarskimi-sudami-vidkrito-65-sprav-pro-bankrutstvo-neplatospromojnist-borjnikiv> (дата звернення: 25.05.2022)

6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. Дата оновлення: 12 січня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 25.05.2022).

7. Гончарук А. Банкрутство в умовах воєнного стану. Що робити з бізнесом, який зупинив свою роботу? URL: <https://juscutum.com/tpost/5al3ixaly1-bankrutstvo-v-umovah-vonnogo-stanu-scho>

КЛАПОУЩАК ДАР'Я СЕРГІЙВНА,
студентка 2-го курсу юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса

САМОЗАХИСТ ЯК ОДИН ІЗ ДІЄВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ І СВОБОД ПРАЦІВНИКА

Захист трудових прав здійснюється в передбачений законом спосіб та у визначених законодавством формах. Обраний для захисту спосіб може належати до однієї з форм захисту, під якою розуміють сукупність внутрішньо узгоджених та урегульованих законами засобів з захисту трудових прав [1, с. 245]. Розрізняють форми захисту: юрисдикційну і неюрисдикційну.

До неюрисдикційної форми вчений-правознавець з трудового права В. Я. Бурак відносить такі способи захисту, як:

а) примирно-арбітражні процедури, що використовуються при вирішенні колективних трудових спорів;

б) самозахист;

в) соціальний захист, що здійснюється виборними профспілковими органами [2, с. 124].

Одним із найменш досліджуваних на сьогодні в науці трудового права є самозахист. Цей спосіб має свої характерні ознаки, адже працівник за цим способом захищає свої трудові права і свободи самостійно, без підтримки державних органів або третіх осіб під час вирішення трудового спору. Самозахист є найменш витратним, найбільш швидким і дієвим способом захисту працівником своїх трудових прав і свобод, звісно за умови дотримання встановленого законом порядку його здійснення.

Перш за все необхідно вивчити визначення самозахисту. На жаль, законодавець не дає легального визначення поняття самозахисту.

В науці трудового права серед способів захисту, якими може скористатися працівник, визначені такі, як:

1. Відмова від виконання надурочних робіт, робіт у вихідні, неробочі та святкові дні, до яких працівник залучається з порушенням трудового законодавства.

2. Відмова від виконання роботи у зв'язку з невиплатою заробітної плати або несвочасною виплатою.

3. Самостійна реалізація працівником права на відпочинок, якщо роботодавець всупереч закону відмовив у наданні часу відпочинку та час використання таких днів не залежав від волі роботодавця.

4. Відмова від використання відпустки у разі невиплати належних працівнику відповідно до законодавства виплат.

5. Відмова від незаконного переведення на іншу роботу.

6. Інші не заборонені законом способи [3, с. 143].

Також існують випадки, в яких особі необхідно скористатися самозахистом, що насамперед пов'язано зі специфікою самої роботи працівника. Насамперед мається на увазі робота, пов'язана зі шкідливими та небезпечними умовами праці, в яких працівник має бути забезпечений необхідним спецодягом та індивідуальними засобами захисту, щоб зберегти своє життя і здоров'я.

Щодо меж права на самозахист з боку працівника під час його реалізації, слід зазначити, що обраний саме такий спосіб захисту повинен бути адекватним, законним та співвідносним з рівнем порушення трудового права. Таким чином, самозахист трудових прав працівника є одним з важливих способів захисту трудових прав. Він постає в формі самостійних активних дій фактичного характеру, що здійснюються працівником для усунення порушення прав, що належать працівнику, передбачених законом, колективним договором, угодою, трудовим договором. Варто наголосити, що наведені дії не повинні суперечити національному законодавству. Реалізація працівником самозахисту може відбуватись як разом з паралельними зверненням в органи, котрі уповноважені розглядати індивідуальні трудові спори чи в органи з контролю або нагляду за дотриманням трудового законодавства, так і без такого звернення.

Важливим є доповнення українського трудового законодавства нормами, які б детально регламентували порядок та випадки застосування працівником самозахисту трудових прав. Необхідно насамперед внести до КЗпП України нові положення, що закріплювали б визначення та межі самозахисту трудових прав і свобод працівника та конкретизували порядок застосування зазначеного способу захисту.

Список використаних джерел

1. Пижова М. О. Юридичні гарантії реалізації права працівників на справедливую оплату праці : монографія. Київ. Вид-во «Наукова столиця», 2021. 376 с.

2. Бурак В. Система правового захисту трудових прав та законних інтересів працівників в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 63. С. 120–131.

3. Лагутіна І. Припинення виконання роботи працівником у разі затримки виплати заробітної плати як неюрисдикційна форма захисту трудових прав працівників. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. С. 143–147.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Із врахуванням того, що антикорупційне законодавство порівняно нещодавно було оновлено, сьогодні виникає ряд проблем щодо його реалізації, що стане предметом розгляду даного наукового доробку.

Так, адміністративне провадження розпочинається зі складання протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією. Даним процесуальним документом фіксується подія правопорушення (сукупність фактичних обставин, які вказують на наявність у діянні складу адміністративного правопорушення). Окрім того, протокол є процесуальною підставою для розгляду справи в суді.

Відповідно до ст. 255 КУпАП [1] протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст.ст. 172-4–172-9 КУпАП), мають право складати уповноважені на те посадові особи:

- органів внутрішніх справ (Національної поліції);
- Національного агентства з питань запобігання корупції (далі - Національне агентство).

Департамент захисту економіки як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції було створено згідно з постановою Кабінету Міністрів України [2]. Завданнями цього органу було визначено боротьбу з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави та серед посадових осіб органів публічної влади; протидію корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що було закріплено в Положенні про даний орган, яке затверджено наказом Національної поліції України від 7 листопада 2015 р. № 81. Працівники Департаменту отримали право складати адміністративні протоколи про виявлені факти порушення антикорупційного законодавства та направляти їх до судових органів у встановленому законодавством порядку.

Як ми бачимо з норм законодавства, уповноважені працівники Департаменту захисту економіки Національної поліції України та його територіальних органів (управління захисту економіки в областях) стали єдиною категорією посадових осіб Національної поліції України, які мають право складати протоколи про правопорушення, пов'язані з корупцією.

Відповідно до п. 11-2 ч. 1 Закону України «Про запобігання корупції», до повноважень Національного агентства належить складання протоколів про адміністративні правопорушення, які віднесені законом до компетенції цього органу [3].

Окрім того, ч. 3 ст. 8 вищезгаданого Закону передбачає, що рішенням Кабінету Міністрів України за поданням Національного агентства

можуть створюватися територіальні органи Національного агентства, територія діяльності яких може не збігатися з адміністративно-територіальним поділом. Однак на сьогодні досі залишається невирішеним питання щодо територіальних органів Національного агентства.

Із врахуванням зазначеного, вважаємо, що існує необхідність у розмежуванні повноважень щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, між Національним агентством, яке діє виключно на центральному рівні, через незавершений процес формування його територіальних органів та Національною поліцією, що має уповноважені підрозділи на місцях. Критерієм наведеного розмежування варто виокремити статус суб'єкта, яким було вчинено адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією. Зокрема, вважаємо за доцільне наділити Національне агентство як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом виключними повноваженнями щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, перелік яких міститься у примітці ст. 50 Закону.

Складання протоколів уповноваженими службовими особами управлінь захисту економіки в областях Департаменту захисту економіки Національної поліції України в усіх інших випадках виявлення правопорушень, пов'язаних з корупцією, забезпечить можливість більш оперативного збирання доказів у справах. Але зазначене потребує внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, якими врегульовано питання розмежування повноважень та взаємодії під час виявлення та фіксації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, між Національним агентством, Національною поліцією та органами прокуратури України.

Окрім того, певні неузгодженості в чинному законодавстві містяться щодо процедури направлення Національним агентством до суду протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Так, відповідно до п. 12 Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції [4] протокол про вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 172-4–172-9 КУпАП, разом із копією рішення Національного агентства про направлення його до суду та іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складання надсилається до місцевого загального суду за місцем вчинення корупційного правопорушення. Подібна вимога щодо направлення протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, згідно з рішенням Національного агентства міститься й у ч. 3 ст. 12 Закону.

Вважаємо, що норми Закону, які закріплюють направлення протоколу про адміністративне правопорушення виключно на підставі окремого рішення Національного агентства є не обґрунтовані та суперечать ст. 257 КУпАП. В окремих випадках навіть можуть сприяти затягуванню строків направлення протоколу до суду. Така ситуація може виникнути через відсутність кворуму засідання членів Національного агентства, оскільки

засідання не відбувається у заплановану дату, а протокол із зібраними матеріалами без вагомих на це підстав до суду не направляється [5].

Окрім того, рішення Національного агентства з зазначеного питання має лише формально-процедурне значення, оскільки відповідно до вимог ч. 2 ст. 257 КУпАП «протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення разом з іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складення надсилається до місцевого загального суду» [1].

Таким чином, кожен складений уповноваженою особою протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, повинен бути надісланий на розгляд суду. Законом не передбачено повноваження Національного агентства в силу свого рішення не направити вже складений уповноваженою особою протокол, попри те така практика все ж має місце. Так, згідно з протоколом засідання Національного агентства від 22 червня 2017 р. № 41 за результатами голосування не було прийнято рішення про направлення низки протоколів про адміністративні правопорушення за ч. 2 ст. 172-4, ч. 1 ст. 172-6, ч. 1 ст. 172-7, ч. 2 ст. 172-7, ч. 1 ст. 188-46 КУпАП [6].

Водночас виправданим, на нашу думку, є запровадження положення щодо складання протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, на підставі рішення Національного агентства. За такого підходу уповноважена особа повинна була б представити на засіданні Національного агентства матеріали, які свідчать про вчинення правопорушення, разом із своїм висновком, а Національне агентство як колегіальний орган, оцінивши зібрані матеріали в сукупності, ухвалювало би рішення про складання протоколу.

Слід зауважити, що на сьогодні нормами КУпАП закріплено відповідальність лише за правопорушення, пов'язані з корупцією та не закріплено відповідальність за корупційні правопорушення. Крім того, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» під «корупційним правопорушенням розуміється діяння, яке містить ознаки корупції, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [3]. Тобто з зазначеного бачимо, що адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень не передбачено. Отже, використання терміна «адміністративне правопорушення» (замість «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією») у ст. 257 КУпАП стало наслідком внесення несистемних змін до КУпАП.

Зокрема, відповідно до Закону України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання корупції» назву глави 13-А КУпАП змінено з «Адміністративні корупційні правопорушення» на «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією». Законом України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII внесені зміни до ст.ст. 15, 38 КУпАП, зокрема, слова «вчинення корупційних правопорушень» замінено словами «вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією». Водночас відповідні зміни до ст.ст. 257, 277, 285 КУпАП, які визначають процесуальні особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, внесені не у всі положення зазначених статей. Вказане обумовлює необхідність казуаль-

ного судового тлумачення норм КУпАП при розгляді справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Підсумовуючи, зазначимо, що вирішення окреслених проблем та врахування зазначених пропозицій сприятимуть охороні прав й свобод громадян, додержанню вимог законів при притягненні осіб до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією. Запровадження змін, які було проаналізовано, дасть змогу підвищити оперативність та ефективність провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, підвищити роль адміністративної відповідальності у системі юридичних засобів протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n750>
2. Про утворення територіального органу Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2015 р. № 83. *Офіційний вісник України*. 2015. № 84. Ст. 2810.
3. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 р. 1700-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n130>
4. Порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції: затверджений рішенням від 9 червня 2016 року № 5. *Офіційний вісник України*. 2016. № 62. Ст. 2128.
5. Позачергове засідання НАЗК, призначене на сьогодні, не відбулося у зв'язку з відсутністю кворуму. URL: <https://nazk.gov.ua/news/pozachergovezasidannya-nazk-pryznachene-na-sogodni-ne-vidbulosya-uzvyazku-z-vidsutnistyu>
6. Протокол засідання Національного агентства з питань запобігання корупції від 22 червня 2017 р. № 41. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/zasidannya-22-chervnya>

КОГУТ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 р. перед нашою країною реально постала найбільша загроза за всю історію незалежності України – загроза існуванню держави. І з того часу ми живемо за нормами спеціального Закону України

«Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон про воєнний стан) [1]. Але, як показала практика, законодавець не міг врахувати всі проблемні питання, які можуть виникнути при реалізації положень спеціального законодавства. З одного боку, мало кому вірилось, що у ХХІ ст. можливе таке повномасштабне вторгнення, з іншого – недостатніми були теоретичні напрацювання у сфері адміністративно-правових режимів, одним з яких і є правовий режим воєнного стану. Проблеми, викликані зовнішньою агресією проти нашої держави, а також швидкі зміни, які вимушені проводити органи державної влади в правовій, соціальній, економічній і політичній сферах, викликають необхідність додаткового вивчення сутності режиму воєнного стану, виокремлення проблемних питань які виникли під час його введення, аналізу законодавчого забезпечення функціонування країни в умовах воєнного стану.

Насамперед зазначимо, що *визначення правового режиму воєнного стану* міститься у двох законах – Законі України «Про оборону України» та Законі про воєнний стан. Перший закон закріплює, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень»[2]. А спеціальний Закон про воєнний стан в ч. 1 ст. 1 містить схоже, але дещо розширене тлумачення: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, *військовим адміністраціям* та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, *відсічі збройної агресії* та забезпечення національної безпеки, *усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності*, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень»[1].

Як бачимо, підстави введення режиму воєнного стану є ідентичними в обох законах, а от перелік органів, які наділяються відповідними повноваженнями та мету введення у Законі про воєнний стан дещо розширено. Так, до органів додано військові адміністрації, а до мети – відсіч збройній агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Вважаємо, що визначення сутності воєнного стану повинні бути повністю ідентичними, причому за основу слід взяти визначення, яким оперує Закон про воєнний стан.

Підставами введення режиму воєнного стану є: збройна агресія; загроза нападу; небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Вважаємо за доцільне звернутись до відповідних конституційних положень. Так, конституційними підставами прийняття Президентом України рішення про введення воєнного стану є загроза нападу, небезпека державній незалежності України (п. 20 ст. 106). А п. 19 ст. 106 Конституції України наділяє Президента України правом вносити до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни. Підтримуємо думку про те, що «реалізація процедури оголошення Президентом України стану війни в державі є не зовсім чіткою та фактично нереалізованою, оскільки нормами ст. 106 Конституції України та законодавчими актами невизначено поняття стану війни, а умови (підстави), які необхідні для його оголошення, відсутні» [3, с. 97]. Ст. 4 Закону України «Про оборону України» практично поєднує зміст понять «воєнний стан» і «стан війни», а процедура оголошення стану війни є завуальованою. Так, ч. 1 ст. 4 встановлює: «У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни». А відповідно до ч. 3 ст. 4 «З моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни» [2]. Таке формулювання дає можливість науковцям робити висновок, що стан війни настає одночасно з вжиттям Президентом України заходів, спрямованих на забезпечення оборони України та діє до моменту затвердження Верховною Радою України указу Президента України про введення воєнного стану і набуває характеру саме воєнного стану згідно п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України. Тобто, стан війни – це період, який триває до двох діб, що не відповідає дійсності. Тому необхідно привести у відповідність до норм Конституції України Закон України «Про оборону України» шляхом визначення «стану війни» – відносини держав із моменту оголошення війни між ними до її закінчення (укладення миру) [3, с. 98].

Мета введення режиму воєнного стану – відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Визначення «збройної агресії» дається у ст. 1 Закону України «Про оборону України» – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Далі законодавець наводить перелік дій, які підпадають під збройну агресію: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини територій України; блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами

іншої держави або групи держав; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України тощо [2]. На нашу думку, вичерпний перелік дій, які підпадають під збройну агресію повинен містити і Закон про воєнний стан або у цьому законі повинна бути відповідна відсилка до Закону України «Про оборону України».

Порядок введення воєнного стану (ст. 5 Закону про воєнний стан) можна представити наступним алгоритмом: 1) подання Радою національної безпеки і оборони України пропозицій Президенту України; 2) їх розгляд; 3) видання (у разі необхідності введення воєнного стану) указу; 4) негайне звернення Президента України до Верховної Ради України щодо його затвердження, з одночасним поданням відповідного проекту закону; 5) затвердження указу Верховною Радою України; 6) негайне оголошення указу через засоби масової інформації або оприлюднення в інший спосіб (офіційне оприлюднення здійснюється разом із законом щодо затвердження указу). Слушною вважаємо пропозицію закріпити і в Конституції України положення щодо негайного інформування Верховної Ради України Президентом України у разі введення надзвичайно-правового режиму [4, с. 153].

На увагу заслуговує питання про часові рамки воєнного стану. Так, п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону про воєнний стан закріплює положення про те, що в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються час введення і строк, на який він вводиться. Якщо щодо «часу введення» не виникає запитань, то щодо «строку, на який він вводиться» відповідь неоднозначна. Вважаємо, що з об'єктивних причин передбачити такий строк у днях, місяцях неможливо. Це може бути лише верхня межа існування режиму воєнного стану – до відвернення загрози, відсічі збройної агресії. Тому і виникла необхідність вже тричі продовжувати строк дії воєнного стану, хоча сама процедура такого продовження законодавчо не врегульована.

Введення режиму воєнного стану передбачає і обов'язкове **вирішення певних питань на рівні міжнародного права**. Так, ст. 4 Міжнародного пакту «Про громадянські та політичні права» встановлює, що «Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження... Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких

вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ» [5]. Це положення імплементовано в законодавство України. Так, ст. 24 Закону про воєнний стан передбачає, що «Україна відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у разі введення воєнного стану негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення» [1]. Виникає питання – хто від імені України повинен здійснювати таке інформування? Згідно з функціями представництва (п. 3 ст. 106 Конституції України), це повинен здійснювати Президент України. Указом Президента «Про введення воєнного стану в Україні» забезпечення інформування Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення було покладено на Міністерство закордонних справ України. Вважаємо, що ст. 24 Закону про воєнний стан потребує конкретизації щодо визначення суб'єкта, який повинен здійснювати інформування.

Повертаючись до сутності воєнного стану можна зробити такі висновки: по-перше, воєнний стан є особливим правовим режимом; по-друге, законодавчо закріплено підстави та мету його введення; по-третє, особливі повноваження надаються органам виконавчої влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування; по-четверте, введення правового режиму воєнного стану передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Закон про воєнний стан детально врегульовує порядок введення та скасування воєнного стану; правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану; унормовує заходи правового режиму воєнного стану; закріплює гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Але звичайно, що приймаючи цей Закон, законодавець не міг передбачити та спрогнозувати всі нюанси, які можуть виникнути при практичному його застосуванні. Тому конкретні обставини, відповідні події, окремі прогалини в законодавстві спонукають державу реагувати і швидко врегульовувати невирішені питання.

Отже, правовий режим воєнного стану є особливим адміністративно-правовим режимом. Визначення режиму воєнного стану, яке міститься в Законі України «Про оборону України» повинно бути повністю ідентичними визначенню, яким оперує Закон про воєнний стан. Законодавчого визначення потребує поняття стану війни. Закон про воєнний стан повинен

містити або вичерпний перелік дій, які підпадають під збройну агресію або відповідну відсилку до Закону України «Про оборону України». Також доцільно закріпити законодавчо верхню межу строку, на який вводиться режим воєнного стану та конкретизувати порядок інформування, передбачений Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Сьогодні органи влади повинні швидко та оперативного вдосконалювати нормативно-правове регулювання проблем, які виникають в умовах воєнного стану та працювати над перспективним законодавством, за яким наша країна буде відбудовуватись після перемоги і вирішуватиме разом з міжнародними інституціями питання притягнення до відповідальності всіх винних у цій війні.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 15 травня 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 2.03.2022).
2. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 10.04.2022)
3. Топольницький В. В., Тична Б. М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Правова позиція*. № 4 (25). 2019. С. 91–99. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3873> (дата звернення: 20.04.2022)
4. Кузніченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія / С. О. Кузніченко. Вид. 2-ге. Одеса : ОДУВС, 2011. 324 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.04.2022).

КОЗОЛИС АНДРІЙ РОМАНОВИЧ,

доц. кафедри управління повсякденною діяльністю військ та тилового забезпечення
Національної академії сухопутних військ імені П. Сагайдачного

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Україна є правовою державою, на теренах якої повинні забезпечуватися права і свободи людини та громадянина. Дуже важливу роль відіграють права людини у сфері охорони здоров'я як основоположні, що складають основу її існування як біосоціальної істоти та сприяють підтриманню високого рівня здоров'я.

Участь з 2014 р. в Антитерористичній операції, з квітня 2018 р. – Операції Об'єднаних сил в Україні, а з лютого 2022 р. участь у стримуванні повномасштабної військової агресії РФ проти України стала справжнім випробуванням здатності нашого населення протистояти агресору.

Специфіка участі в бойових діях полягає у необхідності виконання завдань, які ускладнені впливом різноманітних факторів, що призводять до порушення фізичної цілісності організму, негативних емоційно-особистісних змін, слугують надалі причиною негативного впливу на стан здоров'я, працездатності, конструктивні соціальні відносини тощо. Відновлення здоров'я, психоемоційного стану працездатності учасників бойових дій здійснюється шляхом проведення комплексу реабілітаційних заходів медичного, психологічного, соціального, педагогічного характеру.

За умов існування досліджуваних правовідносин процес надання комплексу реабілітаційних заходів опосередковується договором про надання реабілітаційних послуг. Згідно положення ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Договір відрізняється від інших юридичних фактів тим, що безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає права та обов'язки учасників правовідносин, які він породжує, а отже, слугує своєрідною програмою дій, яка координує діяльність сторін [2, с. 158].

ЦК України не передбачає окремого регулювання правовідносин з надання реабілітаційних послуг, тому до нього буде застосовуватись положення глави 63 «Про послуги». Враховуючи положення ст. 901 ЦК України, договір про надання реабілітаційних послуг можна визначити як договір, за яким одна сторона зобов'язується перед другою стороною надати реабілітаційну послугу, яка споживається у процесі вчинення певних дій або здійснення певної діяльності, а замовник бере зобов'язання оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Згідно абз. 19 ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» реабілітаційною послугою є послуга, що надається пацієнту реабілітаційним закладом, реабілітаційною установою, закладом охорони здоров'я, соціального захисту або іншим суб'єктом господарювання, які мають право надавати реабілітаційну допомогу згідно із законодавством, та оплачується її замовником [3].

Проаналізувавши вітчизняне законодавство, зокрема норми ЦК України, Закону України «Про соціальний і правовий захист військово-службовців та членів їх сімей» [4], Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [5], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб» [6] тощо, доходимо висновку про існування

двох груп правових відносин, а також двох рівнів договірного регулювання відносин з надання реабілітаційних послуг учасникам бойових дій.

Перша група правовідносин, виникає між відповідними органами, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, та суб'єктами надання реабілітаційних послуг – юридичними особами та фізичними особами – підприємцями, які відповідають передбаченими законодавством вимогам. Такі правовідносини врегульовуються договором про надання реабілітаційних послуг, який за своєю правовою природою є трьохстороннім договором або договором на користь третіх осіб. Відтак отримувачем реабілітаційних послуг є особа, яка звернулася за реабілітаційною допомогою, із числа осіб, якій установлено, відповідно до ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» статус учасника бойових дій.

Друга група правовідносин, виникає на підставі укладеного договору про надання реабілітаційних послуг між реабілітаційним закладом, реабілітаційною установою, закладом охорони здоров'я або іншим суб'єктом господарювання, які мають право надавати реабілітаційну допомогу згідно із законодавством, та безпосередньо пацієнтом – фізичною особою, яка звернулася за наданням реабілітаційної послуги.

Договір про надання реабілітаційних послуг за своєю правовою природою вважається консенсуальним, двостороннім, оплатним цивільно-правовим договором.

Консенсуальний характер договору полягає у тому, що він вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторін щодо усіх істотних його умов. Оплатний характер договору зумовлюється грошовим еквівалентом, що підлягає сплаті за надання відповідної реабілітаційної послуги. При цьому оплата за надані послуги з реабілітації в межах першої групи правовідносин здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України з врахуванням бюджетного законодавства, що не впливає на цивільно-правову природу зобов'язань сторін за договором.

Двосторонній характер договору про надання реабілітаційних послуг зумовлює існування у кожного із учасників зазначених правовідносин комплексу прав та обов'язків.

Сфера надання договірних реабілітаційних послуг учасникам бойових дій в Україні є специфічною та багатогранною. Недосконалість законодавства у досліджуваній царині, відсутність системності в правовому регулюванні питань надання реабілітаційних послуг учасникам бойових дій та протиріччя, які існують в практичній площині реалізації надання цих послуг і складають сукупність правових колізій, вимагають системного комплексного підходу до вивчення проблемних аспектів цивільних правовідносин щодо надання реабілітаційних послуг з потребою їх подальшого ефективного правового вдосконалення і регулювання.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 464 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закону України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
6. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1057. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF#Text>

КОЛБІНА НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА,

аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київського торговельно-економічного університету

ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ОБІГУ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ

Досліджуючи поняття та зміст форм адміністративно-правового регулювання, можна зазначити, що науковці-адміністративісти неоднозначно трактують дане поняття, а інколи взагалі зміст поняття «форм адміністративно-правового регулювання» називають різними поняттями наприклад, «форми адміністративно-правового регулювання», «форми публічного адміністрування», «форми державного управління», «форми адміністративно-правового управління».

Так, В. Б. Авер'янов вважав, що говорити про форми управління доцільно лише щодо такої діяльності, яка має владно-організуючу спрямованість і відображає зміст основних, профільних функцій органів виконавчої влади. Щодо цих форм вирішальним є поділ їх на види залежно від настання тих чи інших правових наслідків. За цим критерієм виділяють:

а) правові та б) неправові форми. До правових належать форми, використання яких спричиняє виникнення конкретного юридичного результату. Зокрема, такі дії як: 1) видання правових актів управління (нормативного й індивідуального характеру); 2) укладання адміністративних договорів (угод); 3) вчинення (здійснення) інших юридично значущих дій (здійснення дозвільно-реєстраційної діяльності, акти контрольно-наглядової діяльності, складання протоколу про адміністративне правопорушення). До неправових належать форми, що безпосередньо юридичного значення не мають, тобто не спричиняють виникнення конкретного юридичного результату. Найчастіше неправовими формами визнаються різноманітні організаційні дії службовців органів виконавчої влади на різних етапах підготовки і виконання управлінських рішень [1, с. 276–277].

Ю. П. Битяк поділяє форми державного управління на такі види: видання нормативно-правових актів управління; видання індивідуальних актів (ненормативних, адміністративних) актів управління; проведення організаційних заходів; здійснення матеріально-технічних операцій [2, с. 135].

На думку О. М. Бандурки під формою адміністративно-правового регулювання необхідно розуміти зовнішній прояв управлінської діяльності, спосіб вираження її змісту в конкретних умовах, тобто ту чи іншу управлінську дію, яка має зовнішній вияв [3, с. 185].

Т. О. Коломосьць зазначає, що форма адміністративно-правового регулювання – це волевиявлення виконавчо-розпорядчого органу, посадової особи, здійснене в рамках режиму законності та компетенції для досягнення адміністративно-правової мети – вираження в зовнішньому вигляді конкретних дій суб'єктів публічного адміністрування, які здійснюються у процесі їхньої діяльності та спрямовані на реалізацію адміністративних функцій [4, с. 54].

В. К. Колпаков під формою адміністративно-правового регулювання пропонує розуміти зовнішньо виражену дію, волевиявлення суб'єкта управління, здійснене в рамках законності та його компетенції для досягнення управлінської мети [5, с. 199].

Автори підручника «Адміністративне право України. Повний курс» форму адміністративно-правового регулювання визначають або як волевиявлення суб'єктів публічної адміністрації, або як зовнішньо виражену дію. Прибічники вчення про інструменти діяльності публічної адміністрації під вказаним терміном розуміють зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації [6, с. 144].

А. Й. Присяжнюк під формою адміністративно-правового управління пропонує розуміти зовнішні, постійні і типізовані фіксовані вирази (прояви) практичної активності державних органів щодо формування та реалізації управлінських цілей і функцій та забезпечення їх життєдіяльності. Або ж як зовнішньо виражену дію – волевиявлення посадової особи, здійснене у межах режиму законності та його компетенції для досягнення управлінської мети [7, с. 20].

На нашу думку, доцільним є виокремлення та розмежування таких понять як «форми адміністративно-правового регулювання» (синонім поняття «форми публічного адміністрування») та «форми державного управління», при чому, перше і друге поняття співвідносяться між собою як ціле та частина. Адже змістом першої категорії є зовнішнє вираження владної діяльності як державних органів, так і органів місцевого самоврядування в частині виконання делегованих повноважень. Тоді як змістом другого – є лише зовнішнє вираження діяльності органів державної влади.

Узагальнюючи вищенаведені наукові погляди науковців, вважаємо, що форма адміністративно-правового регулювання – це юридичний інструмент діяльності суб'єктів публічної адміністрації в межах адміністративних правовідносин, які здійснюють управлінську та публічно-сервісну діяльність в публічному адмініструванні. Тоді як форма адміністративно-правового регулювання в сфері виробництва та обігу дитячого харчування – це юридичні інструменти, які використовують уповноважені суб'єкти публічної адміністрації у сфері забезпечення дітей грудного та раннього віку достатнім, високоякісним та безпечним дитячим харчуванням з метою реалізації конституційного права дитини на життя і охорону здоров'я.

А. П. Коренев класифікує правові форми на види за такими критеріями: за змістом – на правотворчі (правоустановчі) та правозастосовні; за цілеспрямованістю (за цілями використання) – на внутрішні та зовнішні; за способом вираження – на словесні (письмові та усні) і конклюдентні [8, с. 156].

Вітчизняний учений Ю. П. Битяк обґрунтовує, що конкретні форми державного управління органічно пов'язані з правовими формами діяльності взагалі: правостановлювальною, правовиконавчою та правоохоронною. На теоретичному рівні питання про форми управлінської діяльності в основному вирішено, якщо не зважати на деякі розбіжності в поглядах на проблематику. Він розрізняє чотири форми управлінської діяльності:

- 1) видання нормативних актів управління;
- 2) видання індивідуальних (адміністративних) актів управління;
- 3) вжиття організаційних заходів;
- 4) здійснення матеріально-технічних операцій [9, с. 59].

В. К. Колпаков виділяє такі форми: встановлення форм права (видання нормативних актів управління, адміністративна правотворчість); застосування норм права (видання ненормативних актів управління, індивідуальних актів управління, актів застосування норм права, адміністративне розпорядництво); укладання адміністративних договорів, здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій; провадження організаційних дій; виконання матеріально-технічних операцій [10, с. 212–213].

На думку Р. С. Мельника, який є представником нової школи адміністративного права, до форм прояву публічного адміністрування слід віднести: застосування норм адміністративного права; діяльність суб'єктів публічної адміністрації; надання послуг; встановлення обмежень і заборон; забезпечення нормального існування приватних осіб [11, с. 43–44].

Ю. М. Старилов вирізняє такі правові форми діяльності органів виконавчої влади: прийняття нормативних правових актів; прийняття

ненормативних (індивідуальних) актів; укладання договорів (адміністративних, про співробітництво тощо); здійснення юридичних дій на основі закону або іншого правового акта (здійснення державної реєстрації, видача офіційних документів, здійснення владних розпорядчих і контрольних функцій тощо) [12, с. 446].

Ми притримуємося широкої концепції розуміння форм адміністративно-правового регулювання та відносимо до їх видів: видання нормативно-правових актів в сфері дитячого харчування; укладання адміністративних договорів щодо дитячого харчування; надання адміністративних послуг; юридичне оформлення дії, що тягнуть настання певних юридичних наслідків і мають юридичну спрямованість (реєстраційні, дозвільні, контрольні, наглядові, ліцензійні тощо).

Список використаної літератури

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол. : В. Б. Авер'янов. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
3. Адміністративне право України : підручник / Бандурка О. М., Бугайчук К. Л., Гуменюк А. А. та ін. ; за ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. Ун-ту внутр. Справ, 2004. 480 с.
4. Адміністративне право України : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. Київ : Істина, 2007. 216 с.
5. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
6. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В. В., Діхтєвський П. В., Кузьменко О. В., Стеценко С. С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
7. Присяжнюк А. Й. Поняття та види адміністративно-правових форм діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. *Європейські перспективи*. № 1. Ч. 2. 2011. С. 19–23.
8. Коренев А. П. Административное право России. М. : ТЕИС, 1996. 488 с.
9. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційноправові засади. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; Академія правових наук України. Х. : Право, 2005. 304 с.
10. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
11. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.
12. Стариков Ю. Н. Курс общего административного права: в 3 т. Т. 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. М. : Изд-во НОРМА, 2002. 680 с.

КОЛОДЯЖНИЙ МАКСИМ ГЕННАДІЙОВИЧ,
зав. відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ І ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ²

На теперішній час в Україні є чимало викликів і ризиків, які негативно впливають на стан її національної безпеки та європейське майбутнє нашої держави. Головний із них – відкрита збройна агресія з боку РФ, спрямована на повалення конституційного ладу України, втрату нею суверенітету і територіальної цілісності. Разом із тим має місце сукупність інших загроз, які гальмують економічний, фінансовий, технічний, інформаційний, культурний розвиток нашої країни. Не є виключенням негативне соціальне явище у виді злочинності в усіх формах її прояву. Одним із її різновидів є злочинність у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту (у широкій кримінологічній інтерпретації). Її утворюють кримінальні правопорушення, передбачені статтями 280, 286, 286-1, 287, 288, 291 КК України. Цей вид злочинності відтворюється та поширюється та тліє схожих за характером, однак відмінних за ступенем суспільної небезпечності адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху. Вони є фоновими для цієї злочинності явищами, що зумовлюють і всебічно сприяють переліченим кримінальним правопорушенням. Представлений вид злочинності має щорічні колосальні втрати, що мають фізичне (смерть понад 3,5 тис. осіб і травмування понад 30 тис. осіб), економічне (втрати до 3 % ВВП), матеріальне (сотні мільйонів грн на лікування постраждалих у ДТП та ремонт пошкоджених транспортних засобів), психологічне (моральні страждання, депресії через втрату близьких, розвиток суїцидальних схильностей, страх користуватись транспортом, поява суміжних фобій) та інше вираження.

Незворотність європейського курсу України, відповідні обов'язки і повноваження Верховної Ради, Президента й Кабінету Міністрів, що впливають із цього курсу і закріплені у Конституції України, а також комплекс інших зобов'язань, взятих на себе Україною відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, вимагають реалізації низки напрямів і заходів, спрямованих на приведення внутрішньої і зовнішньої політики України до сучасних європейських стандартів. У цьому зв'язку не є виключенням й сфера безпеки дорожнього руху. Вона за своєю актуальністю як для європейського, так і світового співтовариства, має фундаментальне значення.

Топ задачею і надметою країн ЄС є зменшення на 50 % смертності й тяжких травмувань під час ДТП до 2030 року і зведення таких на-

²Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. 0120U10561).

слідків до нуля – до 2050 р. [1]. В Україні на теперішній час згідно зі Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2024 р. заплановано за визначений період скоротити чисельність смертельних випадків і тяжкого травмування учасників дорожнього руху на 30 % [2]. Досягнення цієї мети не уявляється можливим без гармонізації законодавства, правил і вимог транспортної безпеки України із такими у ЄС.

Приведення стану безпеки дорожнього руху в Україні хоча б до середньоєвропейського рівня шляхом зменшення смертності від дорожньо-транспортного травматизму з 85 до 42 відповідно у розрахунку на 1 млн населення (2020 р.) можливо, як мінімум, здійсненням двох центральних векторів діяльності:

1) поступове впровадження стандартів безпеки, які стосуються доріг, інфраструктури, транспортних засобів, надання екстреної домедичної допомоги постраждалим учасникам дорожнього руху та ін. згідно зі шведською стратегією Vision Zero. Вона наразі покладена в основу європейської та міжнародної моделі убезпечення дорожнього руху. Для цього необхідно: виділити сотні мільярдів грн на будівництво доріг за новими технологіями; якісно удосконалити дорожню інфраструктуру; змінити централізований підхід у цій царині й розширити міжгалузеве співробітництво; налагодити партнерські відносини з громадянським суспільством з тим, щоб ідея безпечного і відповідального управління транспортом перетворилась на національну ідею тощо;

2) посилення правосвідомості та правової культури українських водіїв, у тому числі шляхом науково обгрунтованого посилення санкцій норм адміністративного законодавства. При цьому розмір штрафів має, за можливості, корелювати із темпами економічного зростання України. В іншому випадку «драконівська» політика держави, спрямована на вирішення питань безпеки дорожнього руху у каральний спосіб, усіляко не сприйматиметься суспільством. Яскравим прикладом є так званий Закон № 2695, який набув чинності у лютому 2021 р. і значно збільшив штрафи за деякі правопорушення у сфері дорожнього руху, а також розширив перелік обов'язків різних учасників дорожнього руху. Поки що зарано вести мову щодо ефективності цього Закону, однак можна точно констатувати, що після його прийняття розмір штрафів в Україні за управління транспортним засобом у стані сп'яніння є одним із найбільших серед усіх європейських країн (від 559 до 1677 євро за офіційним курсом НБУ).

У випадку теоретичної зміни пріоритетів державної політики України у вказаній сфері, ігнорування необхідності застосування комплексного підходу до вирішення питання високої смертності від ДТП й зосередженості виключно на репресивному підході, то це не принесе стабільного позитивного довгострокового соціального результату. Як показує зарубіжна практика, ефект буде, однак короткостроковий. У такий спосіб стратегічно цю проблему не вирішити.

Для створення сприятливого правового базису у вказаній царині в Україні необхідно звернути увагу на деякі складові європейського законодавства та особливості його розробки, а саме:

а) прийняття державних стратегій, програм і планів щодо підвищення безпеки дорожнього руху в Україні має спиратись на результати ґрунтовних правових, кримінологічних, соціологічних та інших наукових досліджень. Це необхідно для врахування комплексу різних за характером недоліків транспортної галузі, пробілів чинного законодавства, детермінантів, які зумовлюють кримінальні й адміністративні правопорушення;

б) запровадження системи штрафних балів. Вона має місце, за окремими виключеннями, у багатьох європейських державах і спрямовується на профілактику порушень правил дорожнього руху з боку осіб, які їх допускають на систематичній основі. Окрім вилучення водійського посвідчення та/або заборони на управління транспортним засобом після списання/нарахування відповідної кількості штрафних балів (у більшості європейських країн 12) упродовж 1–3 років, слід зобов'язати такого «водія-рецидивіста» пройти додатковий теоретичний курс з вивчення правил дорожнього руху й практичні заняття з безпечного керування транспортом. Щодо так званого «тесту на ідіотизм», який передбачений для водіїв-порушників у ФРН, то цей досвід не підходить нашій країні через його відносну складність, високу вартість, специфіку національного менталітету й, відповідно, потенційну появу додаткових корупційних ризиків;

в) виконання Україною зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС щодо повернення скасованої ще у 2011 р. норми про технічний огляд транспортних засобів фізичних осіб. Головне, щоб указана процедура не була такою ж корупційною, як раніше. Для цього варто нормативно врахувати дві головні вимоги: перша стосується обов'язкової відеофіксації процесу перевірки технічної справності транспорту, друга – передачі даних про результати його діагностування онлайн в автоматичному режимі на сервер уповноваженого органу. Ці вимоги вкрай необхідні для мінімізації корупційних ризиків у діяльності автосервісів. Також рекомендується таку процедуру максимально децентралізувати, щоб транспорт перевіряли не підконтрольні сервісним центрам МВС підрозділи, а високопрофесійні сертифіковані станції технічного обслуговування автомобілів;

г) на законодавчому рівні передбачити збільшення вартості послуг страхових компаній для тих автовласників, які за попередній період допустили порушення правил дорожнього руху і притягались до юридичної відповідальності за це. Подібний матеріальний стимул паралельно із відносно суворими стягненнями за порушення вимог транспортної безпеки довів свою ефективність у багатьох західних країнах. Наприклад, у США середній щорічний розмір страховки автомобіля дорівнює близько 1,8 тис. дол. США. На розрахунок його вартості впливає до 12 різних показників, включаючи допущення водієм транспортних деліктів і злочинів: притягнення до адміністративної відповідальності за перевищення швидкості – 2138 дол. США; участь у ДТП з вини водія – 2521 дол. США; засудження за управління автомобілем у стані алкогольного сп'яніння – 3421 дол. США [3]. Аналогічний досвід поширений у Великій Британії, де вартість страхового полісу залежить від кількості допущених водієм правопорушень (у фунтах стерлінгах): без порушень – 600; 1 – 762; 2 – 986;

3 – 1 221; 4 – 1 684; 5 – 1 829 [4]. Відсутність страхових випадків, включаючи порушення правил дорожнього руху за останній рік, має бути включена до системи бонус-малус з метою зниження для правосвідомого водія вартості страхового полісу для його транспортного засобу;

д) додаткове вивчення питання щодо можливості посилення адміністративної відповідальності за низку порушень правил дорожнього руху, адміністративний штраф за які в Україні є набагато меншим порівняно з країнами ЄС. Йдеться передусім про перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів, проїзд на заборонний сигнал світлофору, користування під час руху автомобіля засобами зв'язку без гаджетів hands free та ін. Також з часом потребує законодавчого скасування толерантності навіть за найменше перевищення швидкості до 20 км/год, за що можна передбачити адміністративне стягнення у виді попередження (досвід Латвії).

Список використаних джерел

1. EU Road Safety Policy Framework 2021-2030 – Recommendations on next steps towards «Vision Zero». URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0407_EN.pdf.

2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text/>.

3. Sham J. Average cost of car insurance in May 2022. URL: <https://www.bankrate.com/insurance/car/average-cost-of-car-insurance/>.

4. Compare car insurance for convicted drivers. URL: <https://www.moneysupermarket.com/car-insurance/convicted-drivers/>.

КОСТРОВ ВЛАДИСЛАВ ОЛЕГОВИЧ,

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА COVID-19

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. Не є виключенням і таке соціальне право як конституційне право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, регламентоване частиною 1 ст. 49 Конституції України [1]. Інакше кажучи, реалізація цього права може обмежуватися тільки в умовах введення на території України спеціальних правових режимів воєнного або надзвичайного стану і тільки тимчасово.

Водночас, всесвітня пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 не оминула і Україну, що спричинило введення карантину на всій території України і, відповідно, встановлення певних обмежень щодо реалізації

конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, і конституційного права кожного на охорону здоров'я та медичну допомогу. Зрозуміло, що усі сили у країні було направлено на боротьбу з новою гострою респіраторною хворобою, яку віднесли до переліку особливо небезпечних інфекційних хвороб і, відповідно, першочергово почали надавати медичну допомогу людям з ознаками коронавірусної хвороби COVID-19. До того ж, багато державних та комунальних закладів охорони здоров'я було відібрано та перекваліфіковано на лікарні першої, другої та третьої хвилі для госпіталізації пацієнтів з коронавірусом. Таким чином, люди з іншими захворюваннями відійшли на другий план.

Так, наприклад, згідно з пунктами 3–5 постанови Кабінету Міністрів від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» було заборонено проведення державними та комунальними закладами охорони здоров'я планових заходів з госпіталізації, окрім надання медичної допомоги внаслідок ускладненого перебігу вагітності та пологів; надання медичної допомоги вагітним, роділлям, породіллям, новонародженим; надання медичної допомоги у спеціалізованих відділеннях закладів охорони здоров'я пацієнтам з онкологічними та пульмонологічними захворюваннями тощо [2]. Звичайно ця заборонна норма діє тимчасово, коли на території регіонів встановлюється «червоний» рівень епідемічної небезпеки, але вона обмежує реалізацію конституційного права на охорону здоров'я людини, яка не хворіє коронавірусом, але має інші захворювання, наприклад, серцево-судинні, і не може бути планово госпіталізованою, якщо місто, в якому вона проживає знаходиться у «червоній» зоні. Таким чином, у даному випадку може йтися про певні привілеї для осіб з ознаками коронавірусної хвороби та і взагалі про порушення принципу рівності конституційних прав і свобод людей. Тим більше, хвороби серця, як відомо, є доволі небезпечними та непередбачуваними і якщо, наприклад, пропустити планову госпіталізацію хоча б 1 раз на рік, це може мати подальші шкідливі наслідки для здоров'я та життя пацієнта.

Також може виникнути й інша складна ситуація, коли, наприклад, пацієнт з підтвердженим випадком COVID-19 відмовляється від госпіталізації притому, що у нього тяжкий перебіг хвороби. Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-XII в принципі врегульовано такі випадки. Так, «Особи, хворі на особливо небезпечні інфекційні хвороби, в разі відмови від госпіталізації підлягають примусовому стаціонарному лікуванню...» [3] Але тут постає нова проблема.

Лікування коронавірусної хвороби відбувається на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 р. № 539-IX та протоколу «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 2 квітня 2020 р. № 762. Зазначені акти

дозволяють застосовувати в інтересах лікування осіб, хворих на COVID-19 лікарські засоби, зареєстровані з іншими показаннями або не зареєстровані в Україні, але за умови отримання інформованої згоди на медичне втручання [4, 5]. Тобто, на теперішній час в Україні немає спеціальних лікарських засобів для лікування коронавірусної хвороби, спричиненої SARS-CoV-2, тому за їх відсутності застосовують ліки, зареєстровані для лікування інших захворювань або взагалі не зареєстровані в Україні. Але за вказаним протоколом пацієнт повинен надати офіційну згоду для лікування цими препаратами, оскільки без цього неможливо розпочати лікування.

Підсумовуючи зазначене, слід підкреслити наступне: по-перше, Україна не була готова до всесвітньої пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, тому карантинні заходи було прийнято доволі швидко і подекуди непередбачено. Відповідно це спричинило певні тимчасові обмеження щодо реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема, конституційного права кожного на охорону здоров'я та медичну допомогу. По-друге, ці обмеження застосовувалися без введення спеціального правового режиму надзвичайного стану, як того вимагає Конституція України, а тільки на підставі введення карантину на всій території України, врегульованого відповідними постановами Кабінету Міністрів України, що є доволі суперечливим питанням.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова Кабінету Міністрів від 9 грудня 2020 р. № 1236. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
5. Про затвердження протоколу «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) : наказ МОЗ України від 02.04.2020 р. № 762. *МОЗ України*. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-2042020--762-pro-zatverdzhennja-protokolu-nadannja-medichnoi-dopomogi-dlja-likuvannja-koronavirusnoi-hvorobi-covid-19>

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРОЦЕДУРИ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Одним із заходів забезпечення кримінального провадження за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) є тимчасове вилучення майна, дослідження якого набуває неабиякої актуальності порівняно з деякими іншими аналогічними заходами. На відміну від інших способів позбавлення або обмеження права власності, застосування тимчасового вилучення майна у низці випадків допускається без судового рішення, що передбачено ч. 2 ст. 16 та іншими статтями КПК України. Можливість порушення засади недоторканності права власності під час проведення саме цього заходу є значно вищою, ніж під час проведення інших заходів, які також потенційно могли б порушити зазначену засаду, але необхідність отримання ухвали слідчого судді є стримуючим фактором від таких порушень.

Вивченням питання щодо обмеження права власності під час кримінального провадження в різні періоди часу займалося багато вчених-процесуалістів, а саме: Аббакумов В., Алямкін В., Верхогляд-Герасименко О., Галаган В., Гловюк І., Давиденко С., Калачова О., Смоков С., Соловійов О., Тракало Р. Удовенко Ж., Хахуцяк О. та ін.

Водночас, незважаючи на проведені цими вченими дослідження, слід вказати про те, що більшість напрацювань по даному інституту були зроблені ще за часів дії на теренах України Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., тоді як на даний діє в нашій державі новий Кримінальний процесуальний кодекс України, що дещо змінив порядок кримінальної процесуальної діяльності, в тому числі й стосовно арешту майна. Зазначеним і зумовлена актуальність цієї роботи.

Важливим аспектом арешту майна є оформлення тимчасово вилученого певного майна під час обшуку, яке за своїми фактичними ознаками підпадає під ознаки і речового доказу. З урахуванням цих положень КПК України, виникає необхідність дослідження проблемного питання: чи необхідно щодо всього майна, яке вилучається під час проведення обшуку та огляду на наступний робочий день звертатись з клопотанням до суду про його арешт, вважаючи таке майно тимчасово вилученим. Щоб вирішити це питання, слід звернутися до ч. 7 ст. 236 КПК України [2, с. 97].

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає «тимчасове вилучення майна» самостійним видом заходів забезпечення кримінального провадження. Порядок здійснення процедури тимчасового вилучення майна та особливості його застосування встановлені положеннями глави

16 КПК, які були введені в дію в 2012 р. як одна з новацій прийнятого Кримінального процесуального кодексу [2].

Змістом такої процесуальної процедури (у відповідності до визначення ч. 1 ст. 167 КПК) є фактичне позбавлення особи (власника) можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт цього майна або його повернення.

З урахуванням гарантованих державою конституційних прав, передбачених ст. 41 Конституції України, «тимчасове вилучення майна» в кримінальному процесі є фактично спеціальним засобом тимчасового обмеження права власності (права власника незалежно від волі інших осіб вільно володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном) [1]. Причиною існування такого виняткового обмеження (одного з основоположних прав особи і громадянина в правовій державі) є необхідність досягнення цілей і виконання завдань кримінального провадження, зокрема: оперативного отримання і збереження доказів, наявність яких у т.ч. забезпечують швидке, повне та неупереджене розслідування (і судовий розгляд) злочинів.

Відповідно до ч.ч. 1–3 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді [5, с. 11].

У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

Згідно до ч. 2 ст. 235 КПК України ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України, а також містити відомості про:

- 1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

- 2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;
- 3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;
- 5) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 6) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук [4].

Відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК України вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Відповідно до ч. 2 ст. 167 КПК України тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

- призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у т.ч. пов'язаного з їх незаконним обігом;

- одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено [7, с. 68].

Відповідно до ч.ч. 2,3 ст. 168 КПК України тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду. Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику.

Таким чином, процедура здійснення заходу «тимчасове вилучення майна» в ідеалі – це збалансований досконалий механізм правових норм, які одночасно дозволяють оперативно і якісно виконувати завдання конкретного кримінального провадження, але, в той же час, надають можливість добросовісному власнику ефективно захищати та правомірно і невідворотно відновлювати своє обмежене цивільне право власності на майно [6, с. 156].

Заходи процесуального примусу необхідно застосовувати, гарантуючи права та свободи громадян відповідно до Конституції України. Передусім ця проблема стосується питання обмеження прав і свобод громадян. Тому, для мотивованого і правильного застосування процесуального примусу необхідно глибоко знати їх правову природу, підстави, порядок та умови застосування [8, с. 44]. Вилучення зазначеного майна здійснюють,

як правило, після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак, можливими є випадки тимчасового вилучення майна під час законного затримання відповідно до ст. 207 КПК України, що зайвий раз доводить, що така процесуальна дія, поряд із зазначеним у ч. 3 ст. 214 КПК України оглядом місця події, може бути проведена до початку кримінального провадження.

Умовою застосування цього заходу є відповідність майна хоча б одному з критеріїв, передбачених ч. 2 ст. 167 КПК України. Тимчасовому вилученню підлягає майно у вигляді речей, документів, грошей [10].

Коло осіб, до яких фактично може бути застосовано тимчасове вилучення майна, важко назвати коректно визначеним, оскільки воно включає як підозрюваного, так і будь-яких осіб, у володінні яких перебуває майно, яке вилучається. При цьому, ймовірно, йдеться про володіння саме як про фактичне панування особи над річчю, оскільки законом не передбачено вимоги до особи, яка здійснює тимчасове вилучення, перевіряти наявність юридичних підстав володіти певним майном. Така ситуація є виправданою, зважаючи на фактичну неможливість поєднати здійснення перевірки юридичної належності певного майна конкретній особі з призначенням тимчасового вилучення майна, як заходу забезпечення кримінального провадження, спрямованого на оперативне усунення можливості змінити майно, яке несе інформацію, що може мати значення для розслідування [9].

Відповідно до ч. 1 ст. 168 та ч. 1 ст. 208 КПК України тимчасово вилучити майно може уповноважена службова особа, яка законно без ухвали слідчого судді затримала особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Згідно з ч. 2 ст. 168 КПК України тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Працівників оперативних підрозділів не можна вважати іншими уповноваженими особами, про яких йдеться у ч. 3 ст. 168 КПК України. Оперативні підрозділи виконують слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії виключно за дорученням слідчого, які можуть стосуватися проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 41 КПК України). Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3].

Отже, працівник оперативного підрозділу може здійснити затримання особи за ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України виключно за дорученням слідчого, прокурора. Водночас під час затримання особи за ст. 207 КПК України працівник оперативного підрозділу може з власної ініціативи, коли цього вимагає обстановка, здійснити це затримання з подальшим проведенням слідчим огляду місця події та вилученням матеріальних об'єктів, що були виявлені.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Бандурка О. М. , Блажівський С. М. , Бурдоль Є. П. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 2012. 768 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22.
4. Ананьев Є. Проблеми «тимчасово вилучення» майна як засобу забезпечення. URL: <https://blog.liga.net/user/eananef/article/26950> (дата звернення 20.04.2022 р.).
5. Бреус С. Принципи кримінального провадження крізь призму нового Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний журнал*. 2012. № 9. С. 11.
6. Галаган В. І. Протокол як форма фіксування кримінального провадження. Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук : тези наук. доп. та повідомл. К., 2014. С. 46–48.
7. Лоскутова М. С. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178–181.
8. Погорельський М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. (Серія «Право»). 2011. № 1(3). С. 1–53.
9. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. URL: http://zib.com.ua/ua/print/41323-problemi_zastosuvannya_polozen_kriminalnogo_proce_sualnogo_k.html (дата звернення 24.04.2022 р.).
10. Савицький Д. О. Умови застосування заходів кримінально-процесуального примусу : наук.-практ. Інтернет-конф., 15 груд. 2011 р. Секція № 5. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%3A2011-12-07-16-57-54&catid=33%3A-5&Itemid=41&lang=ru (дата звернення 27.04.2022 р.).

НЕПОДАННЯ СУБ'ЄКТОМ ДЕКЛАРУВАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСОБИ, УПОВНОВАЖЕНОЇ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Україна, ставши членом міжнародних організацій і стороною міжнародних договорів, взяла на себе ряд зобов'язань щодо боротьби з корупцією, а саме впровадження антикорупційних принципів в норми національного законодавства та їх реалізації на публічній службі, гармонізації норм національного законодавства з міжнародним законодавством в питаннях боротьби з корупцією. Зокрема, криміналізувала порушення вимог фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. не зобов'язує сторін криміналізувати будь-які порушення вимог фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Чинний Закон України «Про запобігання корупції» передбачає для службових осіб ряд обов'язків, зокрема, дотримання правил фінансового контролю, невиконання яких тягне за собою притягнення, в тому числі, і до кримінальної відповідальності.

Криміналізація діяння, передбаченого 366-3 КК України є способом захисту нової моделі фінансового контролю в рамках державної програми боротьби з корупцією. Таким чином, бланкетний характер норми стосовно Закону України «Про запобігання корупції» (а саме розділу 7 цього Закону) зумовлений їхнім системним зв'язком [1, с. 150]. К. П. Рубан зауважує, що такі вимоги прямо не зазначені у відповідних конвенціях, а визнані міжнародні стандарти передбачають здебільшого дисциплінарну відповідальність за неподання декларацій або неправдивість відомостей у них. Тобто правозастосовна практика в розвинутих країнах обмежується звільненням такого чиновника [2].

На думку деяких авторів введення відповідальності за такі діяння до КК України є надмірним і не становить суспільною небезпечності, як того вимагає ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу. Саме тому доцільно було б залишити лише ст. 172-6 КУпАП [3]. Зазначене питання потребує подальшого наукового обґрунтування та доопрацювання. Ст. 366-3 КК України – це новий склад злочину, який, на нашу думку, є недоопрацьованим і викликає проблеми щодо застосування.

Наведемо декілька прикладів із судової практики. В одній зі справ обвинувачений пояснив суду, що «не подав електронну декларацію, бо нічого в цьому не розуміє» [4]. В іншій справі обвинувачена вказала, що не змогла своєчасно подати декларацію, оскільки не володіє комп'ютером [5]. У цих справах осіб було визнано винними без спростування їхніх пояснень.

Аналіз судової практики свідчить про наявність протилежних підходів щодо вирішення цього питання. Наприклад, вироком Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області було визнано винним в умисному неподанні декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, особу яка у 2015–2017 рр. була депутатом Прибужанівської сільської ради Кам'янка-Бузького району Львівської області, незважаючи на те, що під час судового розгляду обвинувачений пояснив факт неподання декларації тим, що забув про неї, адже його повноваження як депутата припинилися [6]. Іншим вироком цього суду був визнаний винним такий самий депутат цієї ж сільської ради, який на судовому засіданні пояснив, що не подав декларацію, оскільки вважав, що йому вже не потрібно подавати таку, бо його повноваження як депутата припинилися [7].

Окрім того, аналіз положень ст. 366-3 КК України, а також судової та правоохоронної практики певним чином ставлять під сумнів твердження, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, посягає на суспільні відносини у сфері службової діяльності чи взагалі на будь-які інші суспільні відносини. Тому доцільно встановити за діяння, пов'язані з неподанням декларації, лише адміністративну відповідальність або дисциплінарну відповідальність з позбавленням права обіймати відповідні посади (обмежитися звільненням такого чиновника).

Список використаних джерел

1. Польшкін К. К. Про обґрунтованість криміналізації декларування недостовірної інформації. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. № 1. С. 142–155.
2. Рубан К. П. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (09.12.2016 р.). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5124>
3. Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Репозитарій Національного Авіаційного Університету. 2015. URL: <http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445>.
4. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 07.03.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80764686>.
5. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області від 04.03.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80238469>
6. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 12.02.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79770136>
7. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 29.01.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79504100>

КУЗЬМЕНКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,
зав. кафедри адміністративного та фінансового права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
д-р юрид. наук, проф.;

ЧОРНА ВІКТОРІЯ ГРИГОРІВНА,
проф. кафедри адміністративного та фінансового права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
д-р юрид. наук, проф.

КОЛІЗІЙНІСТЬ ПОНЯТЬ «БІЖЕНЕЦЬ», «ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА» ТА «ОСОБА, ЯКА ПОТРЕБУЄ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ»

Термін «біженець» означає особу, яка «внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань» [1]. Однак визначення поняття «біженець» Конвенції 1951 р. мало обмеження. По-перше, це часове обмеження. Воно полягає у тому, що згідно Конвенції право вважатися біженцем не поширюється на осіб, що стали такими у результаті подій, які відбулися після 1 січня 1951 р. По-друге, це географічне обмеження: «події, які відбулися у Європі до 1 січня 1951 р.». Наявність обмежень доволі обтяжувало вирішення проблеми біженців, виключаючи зі сфери Конвенції мільйони фактичних біженців. Для вирішення вказаної проблеми у 1957 р. був прийнятий Протокол, що стосується статусу біженця. Протокол відмінив положення Конвенції 1951 р. про обмеження строку 1951 р., що зробило Конвенцію універсальною угодою [2, с. 204]. Треба зауважити, що особа, що звертається за захистом як біженець, може претендувати на отримання «гуманітарного притулку» згідно Європейської конвенції з прав людини. У цьому випадку прохання про надання притулку пов'язане не з політикою держави, у якій ця особа піддається переслідуванню, а з порушенням прав людини. Держави, що приєдналися до міжнародного договору, зобов'язуються виконувати ці зобов'язання по відношенню до всіх осіб, що знаходяться під його юрисдикцією.

Вимушено переміщені особи (Internally displaced persons, IDPs) – це люди або групи людей, які були вимушені або зобов'язані втікати або залишити свої домівки чи місця проживання винятково для того, щоб уникнути ефектів військового конфлікту, ситуації масового насильства, порушень прав людини або природних чи антропогенних катастроф, які не мають на меті отримувати статус біженця і бажають після усунення загрози для їх життя повернутися до власних домівок. Наведений термін походить з міжнародних рекомендацій і не є офіційно визнаним жодною країною,

тобто не має юридичного значення і є суто декларативною констатацією факту або описовою, а не юридичною дефініцією. Базуючись на приведеній диференціації, можна зробити висновок, що ототожнювати поняття біженця і вимушено переміщені особи ні в якому разі не можна, так само, як і користуватись Конвенцією і додатковими протоколами про статус біженців для захисту вимушено переміщених осіб ні прямо, ні за аналогією. Зважаючи на те, що вимушено переміщені особи не отримують ніякого спеціального статусу у міжнародному праві, захист їх прав будуватиметься на загальних принципах і положеннях про права людини. Для захисту вимушено переміщених осіб у міжнародному праві не передбачено жодних спеціальних актів, тому правозахисникам для захисту прав та інтересів вимушено переміщених осіб доводиться користуватись внутрішнім законодавством країни переселення або ж загальними інструментами захисту прав людини. Женевські конвенції 1949 р. та два додаткові до них протоколи 1977 р. є фундаментальними документами для міжнародного гуманітарного права. В тому, що захист прав вимушено переміщених осіб базується на актах міжнародного гуманітарного права немає нічого дивного, адже вимушено переміщені особи найчастіше набувають такий фактичний статус через небезпеку для їхнього життя завдяки збройним конфліктам, які, у свою чергу, регулюються нормами міжнародного гуманітарного права.

Далі, документами, які можуть бути використані для захисту прав вимушено переміщеної особи є: Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), наприклад у пунктах, де йдеться про забезпечення їжею, житлом, одягом, базовими благами, Міжнародний пакт про цивільні та політичні права (1966 р.), у ч. 3 ст. 2 якого йдеться про зобов'язання держави у забезпеченні ефективного засобу правового захисту; у ст. 6 – про право на життя; ст. 7 забороняє катування і жорстоке поводження; ст. 12 декларує право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання; також у Пакті йдеться про особисту недоторканність і цілісність, визнання правосуб'єктності, захист сім'ї тощо; Конвенція проти катувань та інших нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенція прав дитини тощо [8]. Отже, основними важелями захисту прав вимушено переміщених осіб є внутрішнє законодавство і міжнародно-правові інструменти. У справах вимушено переміщених осіб, які не урегульовуються міжнародним правом офіційно, єдиним можливим ефективним і дієвим механізмом захисту їх прав є внутрішнє законодавство країн розміщення.

Згідно цієї Директиви «тимчасовий захист» означає процедуру виняткового характеру для забезпечення у разі масового напливу або неминучого масового припливу переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, негайного та тимчасового захисту таким осіб, зокрема, якщо також існує ризик того, що система притулку не зможе обробити цей наплив без негативних наслідків для її ефективного функціонування в інтересах зацікавлених осіб та інших осіб, які просять захисту. В той же час, «переміщені особи» означають грома-

дян третіх країн або осіб без громадянства, які були змушені покинути свою країну чи регіон походження або були евакуйовані, зокрема у відповідь на звернення міжнародних організацій, і не можуть повернутися в безпеку і тривалі умови через ситуацію, що склалася в цій країні, які можуть підпадати під дію статті 1А Женевської конвенції або інших міжнародних або національних документів, що надають міжнародний захист, зокрема:

а) особи, які втекли з районів збройного конфлікту або ендемічного насильства;

б) особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних чи загальних порушень їхніх прав людини [4].

Тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця відповідно до Женевської конвенції про статус біженців 1951 р., який надає права, аналогічні посвідці на проживання. Втім, особи, які отримали тимчасовий захист в ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця [3].

Особа, яка отримала тимчасовий захист має право на: 1) дозвіл на проживання на період тимчасового захисту (на 1 рік з можливістю продовження); 2) доступ до роботи (вимоги очікування 6 місяців на відміну від отримання статусу біженця в цьому випадку немає); 3) доступ до освіти. Діти до 18 років мають право навчатись у закладах освіти на рівні громадян країни перебування; 4) забезпечення житлом (заселення у центр чи надання засобів для проживання); 5) доступ до соціального забезпечення; 6) доступ до медичного обслуговування; 7) право на відповідну інформацію про тимчасовий захист; 8) можливість отримати статус біженця у майбутньому; 9) можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент.

Список використаних джерел

1. Конвенція про статус біженців. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011

2. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120 (Ч. І). С. 200–207.

3. Тимчасовий захист як форма міжнародного захисту для громадян України в країнах Європейського Союзу. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>

4. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>

5. Шацкий Е. Міжнародний захист прав ВПО. URL: <https://khp.org/1417117017>

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА

Розглядаючи питання дисциплінарної відповідальності, перш за все, необхідно визначитися, хто такий «адвокат» та яку роль у суспільстві він виконує. Згідно з Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – фізична особа, що здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом. Отже, «адвокат» – особа, що професійно надає правничу допомогу, а також людина, до якої можна звернутися тоді, коли виникають проблеми правового характеру. Найближчим синонімом до слова «адвокат» на побутовому рівні є слово «захисник» – той, хто захищає.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання «Правил адвокатської етики» як одного з основних професійних обов'язків адвоката, а у зв'язку із порушенням цих правил настає дисциплінарна відповідальність. Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, до якого належать такі вчинки: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [1].

Перелік порушень має бути включений до більш загального визначення як приклад, а не як вичерпний перелік. Варто також розглянути питання розширення дисциплінарної відповідальності та застосування її до випадків, коли є чи був намір неналежної поведінки. Є можливість розділити неналежну поведінку на дві категорії, які тягнуть за собою дисциплінарне провадження, а саме: більш та менш серйозні.

Тлумачення деяких підстав відповідальності адвоката, наприклад, порушення ним присяги або правил адвокатської етики може бути занадто широким. Це негативно відображається на процесуальній незалежності правозахисника, оскільки фіксуються випадки ініціації органами правопорядку дисциплінарних проваджень щодо принципових адвокатів, що добросовісно захищають інтереси клієнтів. Тут вже йдеться саме про корупцію та її негативні наслідки, адже в Україні більшість юристів гідно й чесно ставлять інтереси клієнта та їх захист як головний обов'язок у своїй професійній діяльності. Саме для того, щоб зменшити кількість таких ви-

падків у ст. 36 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що не допускається зловживання правом на звернення до КДКА, у тому числі ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, а також використання зазначеного права як засобу тиску на правозахисника у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності. Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), яка не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку правника, а також за анонімною заявою (скаргою). Проте ці обмеження не включають випадків, коли скарга на правозахисника подається з особистих мотивів, які не пов'язані з адвокатською діяльністю і переслідують мету позбавлення права адвоката на професію, наприклад, з причин помсти.

Потрібно звернути увагу на конкуренцію. У такій сфері діяльності як адвокатура вона може бути як позитивною, так і негативною. Суперництво зацікавлених груп ймовірно спричиняє оспорювання навіть відносно чітких правил, що негативно впливає на репутацію адвоката, але цей ризик може бути мінімізований шляхом створення простої, прозорої та всеохоплюючої системи тлумачення правил з чітким визначенням відповідальних осіб. Варто зазначити, що така система повинна бути відкритою для контролю з боку судових органів.

Дисциплінарна відповідальність існувала ще за часів Російської Імперії. Потрібно підкреслити, що при дослідженні дисциплінарного нагляду за присяжними повіреними звертаємо увагу на той факт, що на відміну від сьогодення регулювання процедури дисциплінарного провадження, до цього виду відповідальності за часів дії Судових статутів не застосовувалась давність, а присяжні повірені притягувались до дисциплінарної відповідальності також за дії, вчинені ними до набуття статусу адвоката [2, с. 285].

Дисциплінарне провадження в сучасній Україні може бути припинено за давністю строку. Так, ч. 2 ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює, що адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку [1].

Отже, цей Закон встановлює строк давності притягнення правозахисника до дисциплінарної відповідальності – один рік.

Порівняння норм Судових статутів у частині регулювання питання процедури прийняття рішення в дисциплінарній справі й норм чинного законодавства нашої держави дає можливість стверджувати, що ці процедури є подібними, тому що і за Судовими статутами, і за Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» рішення в дисциплінарній справі приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, що приймається двома третинами голосів від її загального складу [4].

Отже, дисциплінарний процес в адвокатурі відіграє важливу роль. Він має включати оцінку, перевірку, висунення звинувачення, перегляд органом адвокатури й судом для чесного, зваженого рішення щодо пове-

ділки адвоката в його діяльності. Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надало можливість перейняти європейські стандарти та відійти від імперського права.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

2. Гессен И. В. История русской адвокатуры. Адвокатура, общество и государство. Т.1. М. : Юрист, 1997. 376 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури : Закон України від 18.09.2012 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5288-17>

4. Меланчук А. В. Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів у Російській Імперії й сучасній Україні (порівняльний аналіз). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1062. С. 248–251.

ЛАВРЕНКО ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА,

викладач кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ЗОВНІШНЯ ПРОГРАМА ДОПОМОГИ УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати, що являє собою Європейський Союз і яка його роль у міжнародних відносинах. Це має важливе теоретичне та практичне значення не тільки для молодих науковців-правознавців, а й для кожної людини задля підвищення її рівня правосвідомості.

Базою для написання наукової роботи були праці відомих науковців, таких як О. Біла, С. Білошицький, О. Вонсович, С. Горобаха, Я. Дегтяр, М. Кордон, Т. Кожухова, Д. Лікарчук, М. Марцинюк, О. Панасюк, М. Суржинський, В. Ткачук, Є. Хан, О. Череп, В. Шатурма, П. Яроцький та ін.

Європейським Союзом є об'єднання незалежних держав-членів, які розташовані в Європі, для створення економічного та політичного союзу з метою спільної праці задля миру та процвітання. На сьогоднішній день до нього входять 27 країн. Країни-члени цього союзу утворили спільні інституції, яким делегували деякі свої повноваження, серед них основними та головними є Європейський парламент, Європейська Комісія та Рада Європейського Союзу. По суті він є унікальним утворенням, бо включає в себе ознаки як міжнародної організації, так і держави, але не є

не тим, не іншим. Вступити у нього може держава, яка відповідає Копенгагенським критеріям. Тобто у ній повинні дотримуватися демократичні принципи, повага до прав і свобод людини, принципи верховенства права. Також ця країна-кандидат повинна бути економічно розвинута та обов'язково визнавати правила та стандарти Європейського Союзу, закріплені в його установчих договорах.

Європейський Союз існує з моменту набрання ним чинності вже 27 років і країни, які в нього входять, вже створили зону безпеки, миру та толерантного відношення до прав та свобод людини.

Роль Європейського Союзу можна виділити через його цілі та завдання, закріплені Амстердамським договором. Так, головними цілями Європейського Союзу є створення міцного союзу народів Європи; сприяння збалансованому та тривалому економічному прогресу завдяки ліквідації внутрішніх кордонів, посиленню економічної і соціальної взаємодії; утвердження власної ідентичності в міжнародній сфері шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки, а в перспективі – і спільної оборонної політики; розвиток співробітництва в юридичній сфері; збереження та примноження загального добробуту [1]. Можна сказати, що метою Союзу є синтез його економічних, політичних, соціальних, гуманітарних та культурних завдань.

На сьогоднішній день, коли Європейський Союз досяг певної збалансованості та стабільності, його головним завданням постає досягнення миру та безпеки поза його межами. Він створює різноманітні програми допомоги країнам, які цього потребують [3].

Основним інструментом, який допомагає Україні, є Європейський інструмент сусідства ЄС. Лише через нього Україна отримує починаючи з 2014 р. приблизно 200 млн євро., які направляються на розвиток економіки, державного управління та громадянського суспільства [2].

Іншою програмою є Стратегічна програма допомоги Україні на 2018–2020 рр., затверджена Європейською Комісією, через яку також надаються кошти. В основі цієї програми лежить чотири сектори розвитку: економіка, довкілля, державне управління та соціальна політика.

Європейський Союз не оминув й Україну в час спалаху COVID-2019, надавши останній фінансову допомогу на суму близько 190 млн євро. Ці кошти спрямовані насамперед на підтримку охорони здоров'я, тобто на придбання ліків, захисних масок та зміцнення спроможності органів здоров'я реагувати на спалахи захворювань. Окрім цього, матеріальна допомога націлена на підтримку та забезпечення ліквідності малого, середнього підприємництва та фермерських господарств. Європейська комісія Європейського Союзу також виділяє гуманітарну допомогу населенню, що постраждало від агресії Росії.

Нещодавно 22 квітня 2020 р., Європейська Комісія зробила оголошення про надання так званої «додаткової макро-фінансової» допомоги Україні у сумі 1,2 млрд євро. На її думку, ці кошти допоможуть країні підтримувати економічну стабільність та платіжний баланс.

Отже, у зв'язку з вищенаведеним, можна зробити наступні висновки. Європейський Союз є політичним та економічним союзом держав-членів, спільною метою яких є досягнення миру, безпеки та процвітання у всіх сферах життя. Окрім цього Європейський Союз спрямований на підтримку інших країн, включаючи Україну. Європейська комісія створює різноманітні програми надання фінансової допомоги Україні, навіть у такий нелегкий час у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції.

Список використаних джерел

1. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-тє видання. К. : Істина, 2010. 376 с.
2. Філонов О. В., Філонов В. П., Бесчастний В. М. Право Європейського Союзу : навч. посіб. К. : Знання. 2014. 366 с.
3. Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / за заг. ред. проф. І. В. Яковюка ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. права ЄС. Харків : Право, 2019. 357 с.

ЛАГОЙДА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ТЕОРЕТИКО-ПРОВАВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

Екологічні питання викликають інтерес в населення України з кожним роком все більше. ЗМІ реагують на запит суспільства і надають все більше інформації про навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим екологічний дискурс стає не лише спеціалізованим, а й загально-вживаним. «Тема екології та навколишнього середовища незмінно займає в медіапросторі України від 2,1 % до 2,5 % усього масиву публікацій. Попри загальний ріст медіаполя, вказана тематика також зростає, утримуючи позиції. Середній показник за весь період з 2019 по червень 2021 р. становить 2,3 % медіаполя українських ЗМІ» [1]

Однак, як правило, проблеми взаємодій людини з природою залишаються обговореними в пресі, соціальних мережах, на конференціях та інших заходах, але не вирішуються на практиці. Тому так важливо повернути вирішення екологічних питань в конструктивне русло із використанням всього комплексу наявних юридичних засобів, які існують в правовій державі.

Чільне місце серед них посідають інформаційно-правові засоби, спрямовані на створення сприятливих умов застосування екологічних норм, забезпечення екологічної безпеки та реалізацію і захист прав громадян у сфері довкілля. Екологічний інформаційний простір займає в їх переліку чільне місце, оскільки є явищем, що акумулює в собі потенціал інформа-

ційних та еколого-правових ресурсів, що покликані унормувати взаємозв'язок людини і довкілля.

У науковому і публіцистичному дискурсі термін «інформаційний простір» застосовують в різних контекстах для позначення системи зовнішніх та внутрішніх організаційних потоків інформації, які, в свою чергу, можуть мати різні характеристики з точки зору джерел, змісту, методів збору, передачі та інтенсивності обміну інформацією тощо [2]. Він також може використовуватися у словосполученні, що вказує на певну сферу суспільної діяльності, яка охоплюється конкретно системою потоків інформації. В цьому сенсі говорять про інформаційні економічний, науково-технічний, освітній тощо простори. Вживання цього терміну в зазначеному контексті не несе в собі особливого евристичного потенціалу, оскільки більшою мірою вказує на просторові та суто технічні і технологічні аспекти обміну інформацією. Евристичного змісту цей термін набуває в разі вживання його як конструкту, що характеризує процес застосування інформації в якості інструменту впливу на цільові групи або, за термінологією французького соціолога П. Бурдьє, на соціальних агентів, діяльність яких спрямована на суспільний розвиток [3, с. 24].

Характеристики інформаційного простору в цьому аспекті є основними ознаками соціально-культурної революції, яка засвідчує про перехід від індустріального до інформаційного суспільства – нового типу соціальної організації, в якому інформаційний простір виступає одним із ключових факторів суспільного розвитку.

Інформаційний простір буквально народжується разом із спілкуванням та комунікацією, тому не дивно, що це поняття, передусім, соціально-політичне, яке вбирає в себе як територіальний, так і людський фактори, оскільки суспільна інформація призначається для людини, людина – її споживач, і без людини вона втрачає свій сенс.

З розвитком та поширенням засобів акумулювання, збереження та передачі інформаційних ресурсів інформаційний простір набуває нових рис та важливішого значення у формуванні громадської думки, вихованні, нарешті, лояльності чи не підтримки діючого режиму. Звідси й впливає його величезне значення, особливо у суспільствах перехідного періоду, до яких належить й Україна.

Однак на цей час в національному законодавстві не легалізоване поняття «інформаційний простір України», не дано й законодавчого визначення терміну «інформаційний простір в екологічній сфері». Останнє не згадується й у науковій літературі.

Враховуючи характеристики інформаційного простору та наше уявлення про його функціонування в сфері екології, спробуємо визначити головні ознаки інформаційного простору в екологічній сфері, зокрема:

- створення інформаційного середовища як чинника забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги та засобу для забезпечення реалізації та захисту екологічних прав та інтересів громадян;
- перехід інформаційних екологічних ресурсів суспільства в реальні ресурси розвитку екологічних відносин за рахунок розширення

доступу до інформації про них та покращення інформаційного забезпечення даної сфери;

- підвищення значущості проблем екологічної інформаційної безпеки особи, суспільства й держави;

- створення ефективної системи забезпечення права на вільне отримання, поширення і використання екологічної інформації [4, с. 13].

Враховуючи вищенаведене, можна вивести поняття інформаційного простору в екологічній сфері і визначити його як систему зовнішніх та внутрішніх організаційних потоків інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту, яка забезпечує належне використання, відтворення, охорону природних ресурсів, забезпечення якості навколишнього природного середовища, гарантування екологічної безпеки, реалізацію та захист екологічних прав.

Список використаних джерел

1. Довкіллева проблематика в публічному інформаційному просторі України. Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/10/dovkilliyeva-problematyka-2021_dodanoposylannya.pdf.

2. Тенденції розвитку системи інформаційної безпеки України. Библиофонд. URL: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=652263>.

3. Бельфер Р. А. Анализ систем связи в аспекте проектирования информационной безопасности. *Электросвязь*. 2004. № 3. С. 22–24.

4. Грушкевич Т. В. Поняття та ознаки інформаційного простору в екологічній сфері // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання». Частина друга. Хмельницький : ХУУП, 2017. С. 11–13.

ЛАНДІНА АННА ВАЛЕНТИНІВНА,
ст. науковий співробітник відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
канд. юрид. наук

ОБМЕЖЕНО ОСУДНІ ОСОБИ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ: УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Осуд особи, що вчинила кримінальне правопорушення, притягнення її до кримінальної відповідальності та призначення їй відповідного виду та розміру покарання є важливим і необхідним, оскільки залишення будь-якого кримінального правопорушення без відповідної реакції з боку держави створює ілюзію безкарності. Це призводить, як правило, до зростання рівня злочинності у суспільстві, що є вкрай негативною тенденцією.

Але притягнення окремих категорій осіб до кримінальної відповідальності супроводжується певними складнощами, оскільки певні суттєві

особливості злочинця вимагають застосування щодо таких осіб спеціальних кримінально-правових заходів та особливого підходу з боку державних органів. Зокрема, це стосується обмежено осудних осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, перебуваючи у особливому психічному стані, який певним чином обмежує здатність особи усвідомлювати свої вчинки і керувати ними (таких осіб у доктрині кримінального права називають особами з психічними аномаліями).

Відповідно до кримінального законодавства України, обмежено осудною є особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними (ч. 1 ст. 20 КК України). Цей інститут для кримінального законодавства України новим, оскільки у попередніх кримінальних кодексах не було регламентовано особливого підходу щодо кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб.

Інститут обмеженої осудності у зарубіжних країнах, зокрема у країнах Європи, сформувався ще на початку XX ст. (у деяких – ще у XIX ст.) і до сьогодні залишився майже без змін. Наприклад, кримінальне законодавство Італії 1889 р. вже передбачало поєднання репресивного і лікувального режимів для осіб із психічними аномаліями. Цей інститут знайшов свій вираз у положеннях ст. 89 (зниження покарання при значному зменшенні здатності розуміти і бажати внаслідок хвороби) КК Італії 1930 р. Також і Кримінальне уложення Норвегії 1902 р. передбачало зменшення покарання у випадку, небезпеки для громадського спокою внаслідок зменшеної осудності.

Кримінальне законодавство країн Європи містить дещо різні за змістом і сутністю положення щодо особливостей кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями, які обумовлюють стан обмеженої осудності. І хоча корінним чином ці положення не відрізняються, але окремі відмінності є, зокрема, щодо визначення критеріїв обмеженої осудності.

Медичний і психологічний критерій обмеженої осудності містить кримінальне законодавство таких країн, як: Франція – у ст. 122-1 зазначається, що особа, яка на момент вчинення злочину перебувала у стані психічного чи нервово-психічного розладу, що знизив її здатність усвідомлювати та контролювати свої дії (зменшена осудність), не звільняється від кримінальної відповідальності, але ця обставина враховується судом при призначенні покарання та визначенні способу його відбування; Швейцарія – згідно із ст. 11 суд може пом'якшити покарання, якщо буде встановлено зменшена осудність у особи, яка вчинила злочин (якщо внаслідок розладу душевної діяльності чи свідомості, або внаслідок недостатнього розумового розвитку злочинець не мав можливості повною мірою оцінювати характер своїх діянь та керувати ними); ФРН – § 21 визначає підстави зменшеної осудності: якщо здатність особи внаслідок істотного хворобливого розладу, глибокого розладу свідомості, недоумства чи іншого психічного відхилення була значно зменшена при злочинній діяльності, то покарання може бути пом'якшено; Італія – згідно із ст. 89 покарання для суб'єкта злочину має бути зниженим, якщо він на момент вчинення злочину пере-

бував у такому психічному стані, який не виключав, але істотно знижував його здатність усвідомлювати і бажати, що свідчить не про право, а про обов'язок пом'якшувати покарання за вчинення кримінального порушення особою із психічною аномалією; Фінляндія – у § 4 гл. 3 вказано, що якщо судом буде визнано, що при вчиненні злочинного діяння особа не повною мірою володіла своїм розумом, хоча і не може вважатися неосудною, то їй має призначатися покарання у виді позбавлення волі чи грошовий штраф (за правилами ч. 1 § 2). Кримінальне законодавство інших країн, в яких визначається такий інститут, як обмежена осудність, не визначають усіх її критеріїв. Зокрема, вони не містять психологічного критерію. Наприклад, ст. 37 КК Голландії містить положення, що у випадку, якщо особа, незважаючи на її психічне захворювання, може нести кримінальну відповідальність, їй призначається покарання у поєднанні із поміщенням суб'єкта на лікування строком на рік. Медичний критерій відсутній при визначенні обмеженої осудності осіб з психічними аномаліями за КК Республіки Польща: згідно із § 2 ст. 31 обмежена осудність за цим кримінальним законодавством має місце, якщо на момент вчинення злочину здатність розуміти значення власного діяння чи керувати своєю поведінкою у суб'єкта злочину були значною мірою обмежені, що дозволяє правозастосовцями Республіки Польща до випадків вчинення злочину у стані обмеженої осудності відносити і інші випадки, не пов'язані із певними психічними аномаліями [1, с. 419].

Найповніше особливості кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями визначені у КК Австрії. Зокрема, у § 34 «Особливі обставини, що пом'якшують відповідальність» Глави 4 передбачена можливість пом'якшення покарання особі, яка у силу психічних аномалій не в повній мірі здатна розуміти те, що відбувається. Виходячи із такого формулювання, відразу чітко прослідковується позиція законодавця щодо того, що обмежено осудним може бути визнаний суб'єкт, який має саме психологічну аномалію (розлад), яка тимчасово обмежує його інтелектуальновольові здібності, але позбавляє його такої здібності у повному обсягу, а тому до кримінальної відповідальності такий суб'єкт притягується.

Неоднаково також у різних країнах вирішується питання про юридичні наслідки визнання суб'єкта злочину обмежено осудним внаслідок наявності у нього психічної аномалії: наявність психічної аномалії вважається обставиною, яка виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності (КК Данії); враховується судом при призначенні покарання, але не є обставиною, яка обов'язково пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Республіки Польща, Республіки Білорусь, Азербайджанської Республіки, Грузії, Киргизької Республіки); є обставиною, що пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Італії, Туреччини, Австрії, ФРН, Болівії, Республіки Вірменія та ін.). За КК України наявність у суб'єкта злочину психічної аномалії (стан обмеженої осудності) може бути враховане судом під час призначення покарання.

Враховуючи зазначене вище щодо зарубіжного досвіду встановлення особливостей кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб,

найбільш правильним є підхід законодавців тих країн, у кримінальному законодавстві яких наявність психічної аномалії визнається обставиною, яка пом'якшує покарання. З огляду на це пропонуємо у ч. 1 ст. 66 КК України норму наступного змісту: «вчинення кримінального правопорушення особою з наявною психічною аномалією, яка не виключає осудності». Але також потрібно відмітити, що, порівняно із переважною більшістю країн Європи, кримінальне законодавство України досить чітко визначає критерії обмеженої осудності суб'єкта кримінального правопорушення, а положення КК України щодо визначення особливостей кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями за формою їх законодавчого визначення в цілому відповідає законодавству європейських держав.

Список використаних джерел

1. Ландіна А. В. Особливості кримінальної відповідальності осіб з психічними аномаліями: зарубіжний досвід. *Правова держава*. Вип. 32. Київ : Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 417–423

ЛІКАРЧУК МАРИНА МИКОЛАЇВНА,

здобувачка вищої освіти 3-го курсу
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ

У ст. 3 Конституції України визначено гідність людини найвищою соціальною цінністю. Окрім того, Основний закон зазначає рівність усіх людей у своїй гідності і гарантує кожному право на повагу до особистої честі і гідності. Але чинне законодавство не визначає дефініцій поняттям «честь» і «гідність». Це пояснюється моральністю та етичністю цих категорій і тим, що вони належать до особистих немайнових прав [1, с. 1–3]. Проте, у Постанові Пленуму Верховного суду України від 27.02. 2009 р. №1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної» зазначено наступне:

– під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності;

– з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [2, с. 8].

Тобто, поняття честі і гідності є оціночними, тому законодавець не може затвердити конкретну дефініцію у чинному законодавстві. Відсутність конкретики сприяє поширенню посягань на право на людську честь і гідність, особливо із застосування медійних засобів. Щоб захистити своє

право, найперше потрібно правильно визначити предмет та підставу позову. Наприклад, у категорії справ, де суб'єктивна думка висловлена в брутальній формі, предметом позову може бути тільки компенсація за моральну шкоду, а підставою – приниження честі та гідності внаслідок поширення такої інформації [3, с. 2]. З цього можна винести, що моральною шкодою є інформація, що принижує честь і гідність, і, що висловлена у грубій формі. Важливим доказом по такій справі є висновок судової лінгвістичної експертизи, яким може бути встановлено не лише питання про те, чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням та чи міститься у висловлюванні інформація негативного характеру щодо певної особи, але і питання про те, чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи або чи виражено в брутальній, принизливій або непристойній формі висловлювання щодо певної особи [4, с. 4].

Проте, є різниця між публічною образою та оціночними твердженнями. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за оціночні судження (відповідно до ст. 30 закону «Про інформацію»). Вони не підлягають спростуванню. Щоправда, оцінити правдивість чи правильність оціночного судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування. Однак суд може перевірити та встановити відповідність дійсності фактичного твердження. Адже факт є категорією об'єктивною та незалежною від думок і поглядів сторонніх осіб [3, с. 3].

Зважаючи на свободу висловлення думки, доведення наявності факту приниження честі і гідності має бути досить клопіткою і часозатратною справою. Важливим фактором є відмежування власне особистої думки (оціночних суджень) від посягання на право на людську честь і гідність.

Виходячи з вищенаведеного, гідність людини є конституційною концепцією. Всі акти держави повинні відповідати їй, це критерій дотримання країною принципу верховенства права. Гідність людини є основною метою конституційної держави. Окрім цього, розуміння права на людську гідність має велике значення для розвитку природно-правової доктрини прав людини. Проблема реалізації права на людську гідність полягає у виробленні власних підходів, а отже, й прийнятті якісних рішень Конституційним Судом України. Якісне рішення має бути логічним, послідовним, узгоджуваним та доцільним. Зважаючи, на клопітку процедуру захисту цього права, потрібно бути юридично підкованим у цій сфері та вдало оперувати визначеннями та поняттями.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 07 квітня 2021 р.).

3. Подоляк В. Як розмежовувати справи про захист честі, гідності та ділової репутації від правовідносин, пов'язаних з інформаційним правом. *Закон і Бізнес*. 2021. № 45.

4. Цірат Катерина. Захист честі, гідності та ділової репутації. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/zahist-chesti-gidnosti-ta-dilovoyi-reputaciyi.html>

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
ст. викладач кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної прикордонної Служби України
імені Богдана Хмельницького,
канд. пед. наук, доц.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У ст. 3 Конституції України проголошується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Пріоритетність прав і свобод людини підкреслена й у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р., в основу якої закладено аксіологічний зміст, відповідно до якого «Безпека людини – безпека держави», а у п. 1 розділу I визначається, що реалізація ч.1 ст. 3 Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки.

З 2014 р. в Україні триває збройна агресія російської федерації, яка з 24 лютого 2022 р. переросла у повномасштабну. У різні історичні періоди розвитку Україна стикалася із ситуаціями, які є невідвладними: війна, збройні конфлікти, загрози конституційному ладу, пандемії та епідемії, стихійні лиха, техногенні аварії та катастрофи та ін. надзвичайні ситуації, які у випадках масштабності обумовлюють введення надзвичайних правових режимів. Вони створюють особливі умови для діяльності органів державної влади, правоохоронних органів та більшості державних і суспільних інституцій, а обмеження прав і законних інтересів осіб стає вимушеною необхідністю для подолання їх наслідків та нормалізації життєво важливих сфер. У таких умовах вирішується складне питання щодо забезпечення розумного балансу державних та суспільних інтересів і створення гарантій прав і законних інтересів особи як найвищої соціальної цінності в умовах їх вимушеного обмеження.

Вихідним фактором впливу на кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів є специфіка нормативного регулювання цього процесу. Разом із нормами, характерними для регулювання правовідносин в умовах нормальної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання включаються надзвичайні закони. Вони встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свою специфіку щодо дії у просторі, часі та за колом осіб.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14.04.2022 р. вкотре змінено назву розділу IX-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Таким чином, законодавець акцентував увагу на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Воєнний стан може бути введений на всій території України або окремих її місцевостях на строк, визначений відповідним Указом Президента України, з можливістю подальшого продовження до припинення або скасування воєнного стану. Територіально-темпоральна дія правового режиму воєнного стану обумовлює і особливості дії норм Кримінального процесуального кодексу України у просторі та часі.

Відповідно до ч.1 ст. 4 КПК України кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених цим Кодексом, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Водночас територіями, на які поширюються норми розділу 9-1 КПК України є місцевості, на яких введений воєнний стан.

Відповідно до ст. 5 КПК України процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії чи прийняття такого рішення, а допустимість доказів визначається положеннями КПК України, які були чинними на момент їх отримання. Водночас у випадках, коли кримінальне провадження здійснювалося до введення правового режиму воєнного стану, а продовжується в умовах надзвичайного правового режиму, а також може бути завершено уже після припинення такого, процесуальні відносини регулюються нормами, різними за територіальною та темпоральною дією.

Крім того, необхідно враховувати, що у випадках введення воєнного стану держава має право на відступ від окремих міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав людини. У ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права проголошується, що «Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і

про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження...». У ч.ч. 1, 2 ст. 15 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини також передбачено, що: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом».

Наведене положення не може бути підставою для відступу від ст. 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від ст.ст. 3, 4 (пункт 1) і 7.

Процедура дерогації має свій відповідний механізм, межі, мету та запобіжники правомірності обмеження прав людини. При цьому ЄСПЛ дотримується концепції пропорційності обмеження прав людини меті такого обмеження у кожному конкретному випадку.

Зазначена специфіка поширюється і на сферу кримінального процесу та має враховуватися у правозастосуванні.

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 р. воєнного стану у зв'язку із військовою агресією російської федерації було внесено низку суттєвих змін, яку «воєнний» розділ IX-1, так і в інші розділи КПК України. У цьому коментарі нами пропонується аналіз норм розділу IX-1 станом на 03.05.2022 р.

Законодавець надав значну увагу питанню продовження запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою. У новій ч. 2 ст. 615 КПК встановив можливість продовження на строк до 30 днів строку дії ухвали про тримання під вартою або постанови прокурора про тримання під вартою. Таке продовження здійснюється керівником органу прокуратури (постановою) за клопотанням прокурора чи слідчого, погодженим з прокурором. І таке продовження можливе неодноразово в межах строку досудового розслідування.

Окрім того, Закон передбачив по суті автоматичне продовження запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, які закінчуються. Так, згідно з ч. 6 ст. 615 КПК, в разі закінчення строку дії ухвали про тримання під вартою, і неможливістю розгляду судом питання продовження такого строку, ухвала вважається продовженою до вирішення судом відповідного питання, але не більше ніж на 2 місяці.

Аналогічно за ч. 5 ст. 615 КПК, в разі неможливості проведення підготовчого судового засідання в справах, де є запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, він вважається продовженим (по суті, автоматично) до вирішення відповідного питання в підготовчому судовому засіданні, але не більше, ніж на 2 місяці.

Нагадаємо, що Верховний Суд в інформаційному листі від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 вказував на такі особливості проведення засідань щодо запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою:

- можливості врахування оцінки певних обставин, яка надавалися в попередніх ухвалах, без витребування відповідних матеріалів в сторін;

- можливості (як винятку) проведення відеоконференцій з власних технічних засобів, з необхідністю приділення належної уваги роз'ясненню прав учаснику, що бере участь віддалено;

- у виняткових випадках – розгляду цих питань за відсутності підозрюваного, з належною мотивацією такого процедури;

- при колегіальному розгляді клопотання може бути розглянуто головуючим або іншим суддею з колегії, якщо колегіальний розгляд неможливий (звернемо увагу на те, що подібне правило діє на період карантину в п. 20-5 розділу XI КПК).

Окрім затримання особи в порядку ст. 208 КПК України (особу застали під час вчинення або замаху на злочин, особа щойно вчинила злочин, є пряма небезпека втечі особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення), під час воєнного стану дозволяється проводити таке затримання у разі виникнення підстав, що вказують на потенційну втечу підозрюваної особи. У такому випадку затримання відбувається уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури.

Під час воєнного стану КПК дозволяє затримувати осіб без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури – на термін, не більший за 216 годин (9 діб) з моменту. При цьому затриманій особі має бути повідомлено про підозру протягом 72 годин (3 діб) з моменту затримання. Якщо цього не відбулося, її мають негайно звільнити.

Керівник прокуратури може продовжувати строк тримання під вартою до одного місяця неодноразово в межах строку досудового розслідування. Проте він має повідомити про це прокурора вищого рівня та суд.

Якщо провести підготовче судове засідання неможливо, обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання, але не більше ніж на два місяці. Так само пролонгується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою під час судового розгляду.

У кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків досудового розслідування.

Тобто строк затримання складає трохи менше 11 діб, що досить багато як для запобіжного заходу. Виникає питання доцільності такого строку, яке наразі залишається відкритим. На нашу думку, такий строк є непропорційним навіть в умовах воєнного стану.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Проблеми забезпечення права на справедливий розгляд справ в порядку цивільного судочинства є актуальними, оскільки практика Європейського суду з прав людини є стандартом, на який орієнтуються суди, здійснюючи правосуддя.

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 р. передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом (ст. 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 2) і в Конвенції про захист прав та основних свобод (ст. 13).

Згідно ст. 6 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод закріплено право на справедливий судовий розгляд: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду.

Українське законодавство не розкриває зміст права на справедливий судовий розгляд у конкретній правовій нормі, проте втілює і закріплює окремі його складники в різних нормативно-правових актах. З цього приводу вдало висловився В. Городовенко, який зауважив, що Конституція України, прямо не визнавши принципу справедливості, втілила численні його складники у розділах I «Загальні засади», II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [1].

Захист невід'ємних прав і свобод людини покладено на суд, що закріплено в судоустрійному і процесуальному законодавстві. Зокрема, у ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» справедливий та неупереджений розгляд справи у розумні строки, встановлені законом є складником права на судовий захист. Справедливість, добросовісність та розумність визначається засадами цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України).

Згідно ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України завданям цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Право на справедливий розгляд можна розглядати в широкому і вузькому значенні. У широкому сенсі це право закріплено в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод. У вузькому сенсі право на спра-

ведливий судовий розгляд охоплює лише справедливу судову процедуру, а також вимоги незалежності та безсторонності суду, публічності й розумності строку судового розгляду [8].

Право на справедливий розгляд є комплексним поняттям, яке складається з сукупності елементів. Вказані елементи були вироблені практикою Європейського суду з прав людини, а саме: 1) інституційний – вимоги, що висуваються до суду як певного інституту демократичного суспільства і складу суду для розгляду справи (право на доступ до суду, незалежність, безсторонність суду, створеного згідно закону); 2) процедурний – вимоги, що висуваються до процедури відправлення правосуддя у цивільних справах: належна судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк розгляду справ.

На думку Комарова В. В., Цувіні Т. А. виконання судового рішення як елемента права на справедливий судовий розгляд текстуально не передбачене у п. 1 ст. 6 Конвенції, проте завдяки еволюційному тлумаченню зазначеної статті з часом почало визнаватись невід'ємною гарантією цього права [10; 12, с. 83].

Так, у рішенні у справі Шмалько проти України від 20 липня 2000 р. Європейський суд з прав людини зазначив, що право на суд було б лише ілюзією, якщо б держави допускали такий стан речей, коли остаточні рішення національних судів залишались б невиконаними, а тлумачення частини першої ст. 6 Конвенції винятково як такої, що стосується лише доступу до суду та процедури розгляду справи у суді, було б несумісним із принципом верховенства права, який держави-учасниці зобов'язались дотримувати, ратифікуючи Конвенцією. Зважаючи на це, на думку ЄСПЛ, виконання рішення будь-якого суду повинно розглядатись у світлі вимог статті 6 Конвенції складовою частиною розгляду справи [9, с. 22].

Таким чином, слід виокремити такі структурні елементи права на справедливий судовий розгляд:

1) прелімінарний (доступ до суду), що є передумовою реалізації інших елементів;

2) інституційний (незалежний, безсторонний суд, встановлений законом), який відображає ознаки незалежного суду в демократичному суспільстві;

3) процесуальний (публічність, розумний строк розгляду справи та справедливість розгляду у вузькому розумінні або справедливе слухання), який відображає процесуальні вимоги розгляду справи;

4) легітимізаційний (правова визначеність і виконання рішень суду), завдяки якому відбувається легітимізація судових рішень та досягається мета правосуддя, що полягає у встановленні правової визначеності суспільних відносин [11].

Історичним джерелом концепції справедливого розгляду є британська концепція належної правової процедури, тобто застосування права органами правосуддя (судами) відповідно до встановлених санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування і захисту конституційних та особистих прав людини і громадянина.

Причинами порушення прав громадянина на справедливий розгляд справи є наступні:

1) недосконале законодавство – найчастіше порушується порядок повідомлення учасників про час і місце розгляду справи. Загальна концепція справедливого судового розгляду охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу вимагає, щоб особу, щодо якої порушено провадження, було проінформовано про цей факт. Невручення стороні належним чином судових документів може позбавити його або її можливості захищати себе у провадженні (п. 37 рішення ЄСПЛ у справі Лазаренко та інші проти України) [5];

2) вимога щодо мотивованості судових рішень, яка певною мірою є аналогом обґрунтованості. Так, у справі Котенко та інші проти України, ЄСПЛ постановив що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, що зобов'язує національні суди обґрунтовувати свої рішення. Громадяни України поскаржилися до ЄСПЛ на те, що їхні аргументи не були належним чином розглянуті судами під час розгляду справи, а національні суди не надали обґрунтування у своїх рішеннях [6];

3) рішення судів не виконуються належним чином. зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях, які були ухвалені проти України, зауважив саме про порушення нашою державою права особи на справедливий суд, коли не були виконані остаточні судові рішення у справах Іванов проти України та Бурмич проти України [7];

4) судова система не відповідає вимогам судочинства і не забезпечує достатні процесуальні гарантії.

Отже, справедливість – один з найважливіших принципів правової держави. Дотримання права на справедливий суд є гарантією захисту будь-якого іншого права, а з другого – однією з передумов утвердження судової влади як повноцінного механізму прав і свобод людини.

Категорія «справедливість» відповідно до сучасних поглядів на цей феномен багатоаспектна і має кілька значень: візирець, стандарт поведінки людей, беззаперечна правова цінність, критерій оцінювання чинного права.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав та основоположних свобод. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-004>.

2. Конституція України (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print>.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-004>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України № 16181V від 18 березня 2004 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161815/print>.

5. Рішення ЄСПЛ у справі Лазаренко та інші проти України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text.
6. Рішення ЄСПЛ у справі Котенко та інші проти України. URL:https://hudos.echr.coe.int/eng._=001-193734_.
7. Рішення ЄСПЛ у справі Бурмич та інші проти України. URL:https://hudos.echr.coe.int/eng._=001-178082_.
8. Городовенко В. В. Принципи справедливості судової влади, загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2012. С. 20–24.
9. Ізарова І. О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : ВД Декор, 2019.
10. Комаров В. В. Виконавче провадження. Харків, Право, 2014. 717 с.
11. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно функціональний аспект : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 38 с.
12. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві : монографія, Харків : Слово, 2015. 281 с.

ЛОЗІНСЬКИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ,
студент 1-го курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ

Насамперед, для розкриття теми, вважаємо за необхідне, визначити, що ми розуміємо під правовою культурою. Правовою культурою вважають різновидом загальної культури, яка складається з духовних і матеріальних цінностей. В свою чергу правова культура, як правило, поділяється на 3 елементи, серед яких виділяють: правова культура суспільства, професійно групова та індивідуальна правова культура.

Щодо суспільства, то кожне суспільство створює свою правову культуру. Однією з ознак правової держави є високий рівень розвитку суспільства. Тобто саме суспільство розуміє свої права і сприяє приведенню їх у дію, тим самим в якомусь сенсі обмежує державу й не дає їй використовувати незнання членами суспільства прав в своїх корисних цілях. Але для того аби сформувалася правова культура, потрібно, щоб у кожної людини певні правові знання, у т.ч. й механізм поваги до права були закріплені в правосвідомості.

Отже, правова культура суспільства ґрунтується на панівних моральних нормах, уявленні про добро та зло, свободу та справедливість, що також свідчить про приналежність правової культури до загальнолюдської. Чим вище рівень культури та моральності особистості й суспільства, тим сприйнятливіші вони до свободи і права. Чим більшою моральністю та інтелектуальною незалежністю володіє особистість, тим більше готова вона

до засвоєння правових норм, до розуміння обов'язку і відповідальності перед суспільством і людьми, до усвідомленого відношення до законів. Така особистість є запорукою утвердження і реалізації правового закону [1, с. 242].

Як зазначалось попередньо, другою складовою правової культури є професійно-групова правова культура. Даний вид культури є культурою групи чи колективу і має на меті зацікавити у певному правопорядку та організованості. Переважно вона притаманна тій спільноті людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, тобто мають фахову освіту та певну практичну підготовку. Тобто професійно-групова правова культура припускає знання законодавства, переконаність у необхідності і корисності законів та підзаконних актів, а також вміння користуватися законами та іншими нормативно-правовими актами у повсякденному житті.

Третьою і останньою складовою правової культури є правова культура особистості. Правова культура особи включає правосвідомість, розуміння принципів права, повагу до нього, впевненість у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків та інших правових явищ, а також поведінку, що не протирічить правовим приписам.

За змістом правову культуру доцільно поділяти на такі блоки:

а) правосвідомість як система відображення суб'єктом правової дійсності;

б) правомірна поведінка і правове мислення;

в) результати правомірної поведінки і правового мислення [2, с. 171].

Одним з найголовніших шляхів розвитку цієї правової культури є правове виховання населення – певна діяльність юридичних або фізичних осіб, спрямована на підвищення рівня правової свідомості і правової культури.

Не можемо не зазначити, що на даному етапі розвитку нашої держави правове виховання населення є досить важливим елементом, оскільки саме воно формує правосвідомість громадян та підвищує рівень правової культури. Правове виховання в перехідному суспільстві, зокрема в українському, є складним та суперечливим завданням. Це пов'язано, перш за все, з низьким рівнем правової свідомості й правової культури в суспільствах транзитивного типу. Основними завданнями та напрямками правового виховання у сучасній Україні є: обґрунтування концепції правового виховання населення; створення атмосфери поваги до законів та боротьба з корупцією; підвищення рівня загальної моральності громадян; створення багаторівневої системи правового виховання та освіти; підготовка спеціалістів із правового виховання тощо. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню високого рівня правосвідомості молоді, тому що саме вона є активною частиною суспільства – реальною силою, яка здатна впливати і направляти зміни у суспільстві [3, с. 55].

Підсумовуючи, оскільки Україна вважається правовою державою відповідно і суспільство повинно мати відповідну правову культуру. Оскільки наша правова культура не є досконалою в неї є потреба постійно розвиватися. На нашу думку правова культура України стане наближеною до ідеалу лише тоді, коли кожен громадянин нашої держави буде розуміти свою роль у правовому житті країни й зможе самостійно аналізувати

чинне законодавство. Проте, на жаль, на сьогодні цього немає, і, щоб хоча б наблизитися до такого результату, потрібно широко розповсюджувати таку ідеологію, яка базується на термінах поваги до права, верховенства права, а також знання та розуміння ролі права в суспільних відносинах. Таким чином, можна буде значно прискорити процес розвитку правової культури і разом побудувати дійсно демократичну, правову державу.

Список використаних джерел

1. Підлісний Є. В. Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2018. № 3. С. 241–246.
2. Копейчиков В. В., Лисенкова С. Л. Теорія держави і права : навч. посіб. / ред. В. В. Копейчиков. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
3. Нестеренко О. М. Актуальні проблеми та цілі правового виховання молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35. С. 53–55.

ЛЮБЧИЧ АННА МИКОЛАЇВНА,
учений секретар НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України,
канд. юрид. наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 3 Закону України «Про освіту» [1] кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

Законом України «Про вищу освіту» [2], остання визнається як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (E8C), які ґрунтуються на таких основ-

них принципах: зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства загалом у високій якості вищої освіти; важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність; система зовнішнього забезпечення якості має відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цієї системою своїх завдань.

В Європейському Союзі ефективно функціонує мережа національних агентств, які обмінюються власним досвідом забезпечення якості освітніх послуг. Однією з таких мереж є Міжнародна мережа агентств із гарантії якості вищої освіти, яка була заснована в 1991 р. на міжнародній конференції в Гонконзі. Головним завданням Мережі є збір і розповсюдження інформації як про поточний стан, так і про новітні теоретичні дослідження у процесі управління якістю вищої освіти.

Треба наголосити на тому, що у сфері науки і техніки Україна та Європейський Союз досягли такого рівня, що співпраця на рівні обмінів і взаємних поїздок вже не може визнаватися задовільною, їй на зміну має прийти конкретна робота над проектами, яка зможе приносити вигоду. У цьому контексті українська сторона активно працює над вирішенням проблем захисту інтелектуальної власності. Україна володіє значним потенціалом для того, щоб зробити внесок у розвиток ключових напрямів сучасної науки.

Європейська асоціація університетів є основним представником співтовариства вищої освіти в Європі. Основні завдання Європейської асоціації університетів: розвиток партнерства між закладами вищої освіти, зокрема дослідницька діяльність між Європою та іншими частинами світу з метою посилення позиції європейських університетів у глобальному контексті; створення європейського простору вищої освіти в рамках Болонського процесу; підтримка досліджень та інноваційних проектів; інтернаціоналізація вищої освіти та досліджень; підвищення якості освіти в європейських університетах.

Загальноєвропейські стандарти вищої юридичної освіти мають такі ознаки, як-то: якість освіти; соціальний вимір освіти, рівність прав при доступі до вищої освіти тощо. Юридична освіта поєднує теоретичні знання, практичні навички та моральне виховання. Поєднання теорії та практики надає можливість володіти широким інструментарієм навичок, умінь та знань. Моральний аспект юридичної освіти базується на культурному підґрунті. Стандарт правничої освіти має формувати інтегральні, загальні і спеціальні компетентності. Загальні компетентності охоплюють сприйняття світоглядних і морально-етичних цінностей, широку соціально-гуманітарну ерудованість та усвідомлення багатогранності і розмаїття сучасного життя.

В Європі не існує окремих законів щодо отримання юридичної освіти, однак важливу роль про формуванні освітніх програм, навчальних планів відіграють спеціалізовані законодавчі акти. У більшості країн Європи юридична освіта має дворівневу структуру, яка складається з університетської освіти та практичного стажування. Наприкінці кожного рівня студенти складають комплексний державний іспит [3].

В Україні основу концептуальних засад в державі складають підвищення рівня юридичної обізнаності суспільства та подолання правового нігілізму його громадян. Якість юридичної освіти є тим маркером, який надасть можливість реалізувати амбітні плани в державі, забезпечивши пріоритет взаємовідносин держави і громадянина.

На сьогоднішній день процес професійної підготовки юристів у навчальних закладах має спрямовуватися на формування готовності особи до діяльності, що базується на її потребі у навчанні та вдосконаленні протягом усього життя. Сьогодні система вищої юридичної освіти в Україні мало орієнтована на ринок праці. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється без урахування потреби на них. Це в свою чергу призводить до негативних наслідків, пов'язаних з викривленням кількісних і якісних характеристик підготовки фахівців. Не менш важливим питанням є морально-етичний клімат у фаховій підготовці майбутніх правників. Йдеться про відсутність механізму неперервного оновлення змісту юридичної освіти відповідно до сучасних потреб українського суспільства. У навчальних планах закладів вищої освіти немає спеціалізованих дисциплін, що зорієнтовані на формування моральної культури майбутніх юристів, а якщо є, то вони розглядаються поверхнево.

Відповідно до однієї з ініціатив стратегії розвитку ЄС «Європа 2020» «Молодь у русі» першочерговим інструментом, який сприятиме виконанню завдання із підвищення якості та привабливості системи освіти у Європі та перетворення спільноти у найбільш конкурентоздатну та динамічну, засновану на знаннях економіку світу, є підвищення міжнародної мобільності учнів, студентів, вчителів та викладачів. Ця ініціатива зосереджується на впровадженні і зміцненні програм ЄС у сферах свободи пересування, навчання в університетах, досліджень; поліпшенні показників в сфері освіти у кожному сегменті (дошкільна, початкова, середня, професійна та вища освіта); збільшенні відкритості і доступності освітніх систем за допомогою створення національних кваліфікаційних стандартів. Дані завдання Єврокомісія як відповідальний інститут ЄС за впровадження стратегії «Європа 2020» планує виконати шляхом зміцнення партнерства в глобальному масштабі завдяки новому поколінню програм ЄС, зокрема Еразмус+ та Горизонт 2020 [4].

Отже, важливим фактором, який стоїть на шляху реформування юридичної освіти в Україні є низький рівень загальної правової освіти населення; відсутність стандартів вищої юридичної освіти – все це не дозволяє узгодити їх з європейськими стандартами, і як результат – заважає реалізації спільних освітніх програм чи гальмує їх впровадження й розвиток.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 16.11.2020 № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. № 78. Ст. 2392.
2. Про вищу освіту : Закон України 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. № 37–38. Ст. 2004.

3. Ковальова С. С. Деякі питання вищої юридичної освіти в Україні. Scientific and pedagogic internship «Modern approaches to the organization of the educational process for law students» : Internship proceedings, August 24 – October 2, 2020/ Frankfurt an der Oder: Izdevnieciba «Baltija Publishing» 2020. p. 118–122.

4. Колесник В. Ю. Освітні програми нового покоління Європейського Союзу як правовий механізм впливу на євроінтеграційні процеси у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. ст. Чернівці, 2015. № 2. С. 7–17.

МАЛЕТОВ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ,
викладач-стажист кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету,
д-р філос. в галузі права

ОБМІН ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУТТЯ ПОКАРАННЯ

Розпочата у 2014 р. збройна агресія з боку Російської Федерації, зумовила виникнення нових суспільних відносин які пов'язані з обміном військовополоненими. Повномасштабна вторгнення, почате військами Російської Федерації 24 лютого 2022 р., збільшили актуальність відповідних взаємовідносин, та юридично змінили їх зміст з моменту запровадження воєнного стану в Україні.

На час написання відповідної роботи, за інформацією Офісу Генерального Прокурора, вітчизняними правоохоронними органами було зареєстровано 6673 воєнних кримінальних правопорушень Російської Федерації, з них: 6483 – щодо порушення законів та звичаїв війни, 43 – планування, підготовки або розв'язання та ведення агресивної війни, дев'ять – пропаганди війни, 138 – інших. Окрім цього, зареєстровано 3040 злочинів проти національної безпеки, з них: 1999 – щодо посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, 523 – державної зради, 56 – диверсії, та 462 – інших [1].

У правовій державі, де панує верховенство права та закону, кожне протиправне діяння має нести за собою юридичні наслідки, що в наведеному контексті, особи, що вчинили відповідні кримінально карані діяння мають бути притягнуті до юридичної відповідальності та понести відповідне покарання.

Відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [2].

Однак, поряд з цим, національне законодавство України, передбачає можливість звільнення від кримінального покарання та його відбування.

У розділі XII Кримінального кодексу України, міститься норми, які дозволяють на підставі закону про амністію або акта про помилування повністю або частково звільнити засудженого від основного і додаткового покарань. Амністія та помилування є самостійними інституціями кримінального права. Кожен із них має свої специфічні ознаки. Амністія та помилування є підставами звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

Ніколаєнко Т. виділяє наступні спільні ознаки відповідних інституцій: амністія та помилування є актами прощення осіб, які вчинили злочин; вони передбачені Конституцією України та є прерогативою вищих органів державної влади; вони є нормативними актами, що не скасовують і не змінюють положень КК України, не декриміналізують певні діяння, не скасовують і не змінюють вирок суду та не ставлять під сумнів його законність. Проте, окрім вищезазначеного, амністія та помилування мають власні специфічні ознаки, що відокремлює та робить їх індивідуальними. До них належить те, що застосування амністії регламентується Законом України «Про застосування амністії в Україні», помилування – Положенням про порядок здійснення помилування; акти про амністію оголошуються законом України, а помилування здійснюється на підставі Указу Президента України; акти про амністію видає законодавець, акти про помилування – Глава держави; положення акта про амністію має загальний характер: поширюється на коло не персоніфікованих суб'єктів, діє у часі безперервно. Акт про помилування має персоніфікований характер: є правозастосовчим актом, що містить владні приписи, адресовані конкретній особі, із одностороннім його застосуванням; на підставі акта про амністію особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності та покарання, а на підставі акта про помилування – лише від кримінального покарання; акт про амністію поширюється не на всіх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а право на помилування може бути реалізоване будь-яким засудженим; акти амністії, як правило, видаються на ознаменування видатних подій, а помилування цього не передбачає [3].

У сучасних реаліях воєнного стану, відповідні інструменти звільнення від покарання можуть застосовуватись з метою обміну полоненими.

Незважаючи на те, що загальні стандарти проведення обмінів військовополоненими прописані нормами Женевських конвенцій, на рівні України не регламентовано порядок дій переговорників, їх повноваження, компетенцію, процес підготовки і проведення обміну, принципи захисту прав осіб, які передаються в межах такого обміну.

Якщо принципової згоди щодо звільнення досягнуто, привід – питання технічне. У залежності від обставин це може бути помилування, амністія, зміна запобіжного заходу, перегляд вироку та звільнення за відсидженням, як і формальний привід для застосування таких заходів – у вигляді якогось ювілею чи іншого державного свята [4].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за

злочини проти основ національної безпеки України та терористичний акт. Враховуючи це, пропонуємо розглянути помилування як основний інструмент звільнення від відбування покарання за для вчинення обміну полонених.

Помилуванням є індивідуальне державно-владне веління у формі вибачення особи, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості, що виражається у формі акта вищого органу державної влади України – Президента України, який, без скасування вироку суду та не відмінюючи дію кримінального закону, замінює засудженій особі покарання чи не відбуту його частину більш м'яким покаранням або повністю чи частково звільняє від відбування покарання засуджену за скоєння кримінального правопорушення особу, або замінює довічне позбавлення волі на позбавлення волі строком на 25 років чи більше [5].

Згідно з п. 9 Положення про порядок здійснення помилування, під час розгляду клопотання про помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, його поведінка, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини [6]. Тобто нормативно встановлений перелік питань, які підлягають врахуванню при здійсненні помилування, завжди мав відкритий характер («інші обставини»), дозволяючи брати до уваги будь-які фактори, що здатні вплинути на ухвалення відповідного рішення [7].

На нашу думку, відповідне нормативне формування і дає можливість застосування інституту помилування як механізму забезпечення обміну полонених. Адже під час воєнного стану суспільна корисність від результатів застосування процедури обміну полоненими є набагато цінніша за дотримання принципу невідворотності покарання у цьому конкретному випадку.

Отже, при обміні полонених, особа, яка підлягає такому обміну, фактично звільняється від відбуття покарання за вчинені кримінальні правопорушення. Це можливо завдяки застосуванню кримінальних інститутів звільнення від відбування покарання, таких, як амністія чи помилування. Це зумовлює настання суспільно-корисних результатів і зменшення суспільної небезпеки від засудженої та взятої в полон особи, завдяки її фактичному обміну.

Список використаних джерел

1. У «магістральній» справі про вторгнення рф уже 575 підозрюваних. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3458827-u-magistralnij-spravi-pro-vtorgnenna-rf-uze-575-pidozruvanih.html>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III ; *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n223>
3. Ніколасенко Тетяна. Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. 2009. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15742/17-Nikolayenko.pdf?sequence=1>.

4. В'язні війни. Міжнародна практика щодо звільнення полонених, заручників і політв'язнів: висновки для України. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Viazni-Viyny-mizhnarodna-praktyka.pdf>.

5. Анненко О., Зубаков П. Правові аспекти застосування помилювання за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 123–129. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/953/920>.

6. Про Положення про порядок здійснення помилювання : Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223/2015. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#Text>.

7. Письменський Є. О. Критерії, що враховуються при застосуванні помилювання як акту гуманності. *Гуманізація кримінальної відповідальності : матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ. 2018. С. 202–207. URL: <https://dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/268/1/%2831%29%20%D0%9F%D0%B8%D1%81%D1%8Cf>.

МЕЛЕХ БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ,

доц. кафедри права Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнології імені С. З. Гжицького
канд. наук з держ. управління, доц.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ МАЙНОВОГО НАЙМУ ДО ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Договір майнового найму – це класична договірна конструкція, що має багатостолітню історію існування і є традиційною для всіх правових систем. Він існував не лише в нашій країні, але й в інших країнах світу. Але в кожній з них він мав свої особливості й відмінності. У стародавніх пам'ятках історії, які збереглися до наших часів, у розшифрованих папірусах і написах на стінах пірамід Стародавнього Єгипту (датовані II тис. до н.е.), знайдено записи, які засвідчують домовленості про найм робочої худоби (ослів), рабів, земельних ділянок, які надавалися фараоном. У Законах царя Хаммурапі, які появились близько 1800 р. до н.е., знайдено біля 20 статей, що регулювали відносини найму земельних ділянок (полів), садів, жилого будинку, річкових суден, робочої худоби. Прототип сучасного інституту найму був розроблений у Стародавньому Римі.

У Римській Імперії договір майнового найму не мав таких різновидів, як в Україні: побутовий прокат, майновий найм, безоплатне користування майном. Там договір майнового найму відносився до консенсуальних договорів, які сформувались набагато пізніше від інших, і формалізм при їх укладанні був значно м'якший. Укладання договору майнового найму досягалось у Римі простою згодою сторін. У цю групу входили договори купівлі-продажу, найму (речей, послуг, роботи, доручення).

Консенсуальні контракти також представляли собою замкнену групу. Ніякі інші угоди, навіть за ознакою відповідності консенсуальним контрактам, не могли бути сюди віднесені. Класичне Римське право знало три договори найму: найом речей (*locatio-conductio rerum*), найом послуг (*locatio-conductio operarum*), найом праці (*locatio-conductio operis*).

Прототипом сучасного договору найму (оренди) в римському праві був договір найму речей під яким розумівся такий договір, за яким одна сторона (наймодавець, *locator*) зобов'язувався надати іншій стороні (наймачу, *conductor*) одну або кілька визначених речей для тимчасового користування, а ніша сторона зобов'язувалася сплачувати за користування цими речами певну винагороду (*merces*, *rencia*) і по закінченні користування повернути речі у схоронності. Об'єктом *locatio-conductio* могли бути будь-які рухомі або нерухомі речі, в тому числі тварини і раби. Єдиною вимогою було те, що рухомі речі мали бути неспоживчими, оскільки в протилежному випадку був би не виконуваним обов'язок наймача повернути по закінченню найму ту саму річ, яку він отримав за договором.

У подальшому з розвитком права континентальної Європи змінювалися певні деталі правового регулювання найму, а його основи залишалися незмінними до наших днів. Таким чином, досвід римських юристів поклав початок формуванню сучасного законодавства в цій сфері. Аналіз кодифікованих актів, які були розроблені та діяли на землях Наддніпрянської України доводить, що в них не було легальної дефініції договору найму, проте, йшлося про договір як підставу виникнення правовідносин користування чужим майном. Так, для прикладу, у Главі 15 «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., що мала назву «О имениях и вещах, которые в наем или откуп даются», говорилося наступне: «Кто бы свои недвижимые имения кому ... по каким срокам уплачивать договоренных на сколько год, или месяцев пустил в наем, за контрактом, или договорным письмом, такой контракт за право почитан, и во всем по силе изображенных в нем договорных обязательств между обоими сторонами содержан быть имеет, а которая б сторона противно в чем тому контракту поступила, и от сего произошли б другой стороне какие убытки, те опой награждать, и по контракту во всем непременно исполнение учинить должна; тоже разумеется и о словесном при свидетелях договоре в найме каких-нибудь недвижимых, или движимых имений и вещей».

Слід помітити, що розглянуте нами правило поведінки того часу не розкриває сутності зобов'язань з передання майна у користування, однак вказує на притаманні їм особливості – строковість й платність, а також обов'язковість для кожного із учасником цих відносин взятих на себе зобов'язань та виконання ними своїх обов'язків в натурі по при відшкодування заподіяної шкоди контрагенту. Подібну ситуацію можна відслідкувати у наступних за хронологією кодифікованих актах (Зібрання малоросійських прав 1807 р., Зводі законів цивільних Російської імперії 1832 р., Зводі місцевих законів західних губерній 1837 р.). У кожному

із них правове регулювання відносин найму було виокремлено в окрему главу [1, с. 483].

Проте, відносини найму окремих видів майна, зокрема приміщень для казенних закладів, ділянок узбережжя для облаштування пароплавних пристаней, регулювалися іншими нормативними актами («Уставом Строительным», «Уставом Путьей Сообщения» та ін.). Положення вказаних кодифікованих актів визначали строк, форму, особливості укладання і виконання договору найму. Важливо зауважити, що законодавець того часу встановив тріаду умов, за якими необхідно було досягти згоди при укладанні договору найму, зазначаючи у ст. 1691 Зводу законів цивільних Російської імперії наступне: «При найме или содержании частных имуществ надлежит определить предмет найма или содержания, срок и цену оного. Сверх сего допускаются всякие другие произвольные условия, законам не противные, как то: права и обязанности хозяина и наемщика, правила пользования имуществом, ответственность за ущерб, порчу и саму гибель оного, и т. п.».

На землях Західної України легальне поняття договору найму зустрічаємо у Галицькому цивільному кодексі 1797 р. Його Глава VII, яка має назву «Про найм», починається із норми про те, що подібно тому, як річ можна придбати з допомогою міни або купівлі-продажу, так і користування чужою річчю можна набути за плату. Значимість цієї норми передусім полягає у тому, що вона нарівні кодифікованого акту, поряд із споживчими і неспоживчими речами, визначила споживчу вартість неспоживчої речі об'єктом товарно-грошових відносин. Ця концепція знайшла своє продовження у визначенні договору найму, за яким «набувається користування чужою неспоживчою річчю на визначений строк і за визначену плату, і ця річ використовується або сама по собі, без виконання будь-якої праці, або може бути корисною тільки з прикладанням праці і старань» [2, с. 180].

Звертаю увагу також на той факт, що у наведеній дефініції, законодавець, поруч із особливостями договору найму, вказує на способи користування чужими речами, які зумовлені їхніми властивостями. Так, в одних випадках в найм може передається річ, «яка корисна сама по собі», в інших випадках користування річчю здійснюється «шляхом активних дій».

Проте таке розмежування здійснювалося в межах однієї договірної конструкції і не спричиняло видозміни договору найму того часу. Предметом цього договору могли бути як рухомі так і нерухомі речі, а також права і сервітути. Також у Галицькому кодексі йдеться про найм послуги, як окреме правове явище, відмінне від договору найму речей. На відміну від розглянутого кодифікованого акту, Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. розмежовувало договір найм речі, «яка придатна для використання без подальшої обробки», називаючи його просто наймом, та найм речі, яка «може бути використана тільки опосередковано прикладанням праці та старань», який називався орендою. Обидва договори були різновидами одного договору, «за яким хто-небудь отримує у користування неспоживчу річ на відомий строк і за визначену плату», що

мав назву «договір майнового найму». Власнику було дозволено передавати в найм свої рухомі і нерухомі речі, а також і його права.

У період радянської доби, при всіх кодифікаціях цивільного законодавства, норми про договір майнового найму неодмінно були включені у Цивільні кодекси, і вказаний договір вважався самостійним видом цивільних договірних конструкцій. Проте в різний час економічне значення найму як зменшувалося (у 1930–40-ві роки, в період будівництва індустріальної економіки і воєнний період), так і зростало (у 1920-ті роки – в період НЕПА, і в другій половині 1980-х років – період перестройки). Перший радянський Цивільний кодекс УСРР 1922 р. відносини тимчасового оплатного користування чужим майном опосередковував договірною формою, що мала назву «договір про наймання майна», якому була приурочена Глава III. Відповідно до ст. 152 вказаної глави «По договору про наймання майна одна сторона (наймодавець) зобов'язується надати іншій (наймачеві) майно за певну винагороду для тимчасового користування». У цій главі зустрічаємо також терміни «оренда будинків і підприємств» та «найм житлових приміщень». Однак, різна термінологія не була зумовлена легальною видозміною договору найму і застосовувалася лише в окремих нормах, що визначали особливості найму вказаних видів майна. У ст.ст. 152–179 ЦК УСРР 1922 р. договір найму «конструювався з розрахунком на оплатне користування майном будь-яких видів, включаючи житлові приміщення» [3, с. 198].

Однією з умов успішного і безконфліктного здійснення перетворень відносин власності в країні у процесі приватизації державних підприємств повинна бути свобода вибору організаційно-правових форм підприємництва. Кожна з них має свої переваги і недоліки, але тільки при свободі їх вибору вони можуть зайняти належне їм місце в ринковій економіці. Разом з тим, аналіз виявив, що в процесі приватизації в країні проявляється ряд негативних тенденцій. Однією з них є дискредитація з боку державної влади, органів приватизації, оренди державних підприємств з наступним їх викупом трудовими колективами.

У подальшому розвиток правового регулювання орендних відносин під час переходу з планової економіки до капіталістичної проходив у декілька етапів у розвитку оренди, а також проходить постійний процес розвитку в українському та світовому праві.

Список використаних джерел

1. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
2. Лурье И. М. Очерки древнеегипетского права XVI–X в.в. до н.э. / И. М. Лурье. Л., 1960. 357 с.
3. Паскевич Ю. В. Правова природа договору найму (оренди). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 4. С. 197–200.

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Після вступу України в Раду Європи було поставлено перелік завдань, що пов'язані з процесами забезпечення та встановлення відповідності державного законодавства та правової практики країни вимогам європейським стандартам щодо прав людини, також стандартам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікувавши цю Конвенцію, держава Україна надала згоду на обов'язковість її, та надала статус їй частини національного законодавства, що розпочало процеси імплементації цього міжнародного акту у національне законодавство.

Загальнонаціональна програма імплементації законодавства держави Україна законодавства Європейського Союзу, що була затвердженою Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-ІУ [1, с. 180].

На сьогодні пріоритетними напрямками зовнішньої політики України є зближення національного законодавства з міжнародними законодавствами також щодо захисту прав і свобод людини. Також процес, що адаптує національне законодавство до європейських стандартів постійно триває. Він включає створення відповідних інститутів та інші допоміжні заходи, потрібні для ефективності правозастосування та правотворення. Найбільшу в цьому роль має поширення застосування в національне судочинство, у т.ч. в господарське, рішень Європейського суду з прав людини, від котрих часто залежить дієва реалізація та правильне застосування інших норм правових актів.

В умовах тотальної трансформації суспільства юридична система України усе більш орієнтується на міжнародне право. Сьогоднішнє сприйняття зарубіжних міжнародних стандартів відбувається дякуючи європейській інтеграції, котре в міжнародному праві означає той рівень, до которого правила міжнародних стандартів, незалежно щодо їх природи, приймаються та застосовуються внутрішньою правовою документацією, і не потрібно визначати, котрі міжнародні стандарти є нижчими чи вищими ніж національні правові принципи, а розглядаються як відповідність дотримання на національному рівні вимог передбачених міжнародними правовими зобов'язаннями, котрі були взяті державою через підписання міжнародного договору або приєднання до нього, шляхом запровадження чи виконання правил або тлумачення та застосування державним судом [2, ст. 12–14].

Реформа судів, також удосконалення господарського судочинства, потребує підвищення національного рівня судової практики та її повсяк-

денного спрямування на міжнародні правові норми, спрямовані щодо вдосконалення національної системи судів, покращення її ефективності, доступності та прозорості [3, с. 21].

Міжнародні стандарти мають велике значення у господарському судочинстві, тому що становлення як правової держави України неможливе без запровадження в судову практику принципів та норм міжнародного права а також міжнародних стандартів.

Визначальними міжнародними актами у цій сфері слід вважати: Загальну декларацію прав людини 1948 р., Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Рекомендацію щодо ефективності впровадження Основних принципів щодо незалежності правосуддя прийняту 1989 р., Європейську Хартію про статус суддів прийняту 1998 р., Декларацію про «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях» постановлену 19 вересня 2012 р. 67-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 щодо «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини» прийнятою 4 грудня 1966 р.

З метою контролю щодо дотриманням основоположних свобод та прав людини було утворена установа, що являється постійним міжнародним судовим органом, а саме Європейський суд з прав людини.

Фактично, правові підстави щодо застосування цієї Конвенції та рішень Європейського Суду національними судами є простими та зрозумілими, але, практика вносить свої зміни. Минулими роками, рідко було так, що суддя під час розгляду певної господарської справи посилався на окреме рішення Суду за своєю ініціативою. В основному посилалась на практику Суду та на Конвенцію саме зацікавлена сторона додавала до своїх пояснень по суті справи спору, і в майбутньому така ссилка могла відобразитись у конкретному рішенні суду в справі. Переважно, зацікавлена сторона являлась іноземною особою, яка в процесі розглядання справи українським судом, при наявності сумнівів в неупередженості суду, передбачала можливість перенесення розгляду спору на міжнародний рівень, також через подання конкретної скарги до Європейського Суду.

Тепер частіше трапляються випадки, що судді у своїх рішеннях у певних справах посилаються на рішення Європейського Суду за своєю ініціативою, незважаючи на те, що могли не бути такі посилання на практику Суду та Конвенцію у своїх поясненнях, якими сторона справи обґрунтовувала свою позицію у конкретній справі [4].

В процесі застосування господарським судом України Конвенції та практики Європейського Суду потрібно наголосити на інформаційному листі Вишого господарського суду України «Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини» від 22 квітня 2016 р. № 01-06/1444/16.

Акти Європейського Суду по конкретних справах в силу дії Конвенції є обов'язковими тільки для держави котра є відповідачем, але інші держави учасниці переважно також добровільно погоджуються з ними під час правозастосовчої практики та переглядання національного законодавства для того, щоб уникнути в майбутньому порушень Конвенції.

Список використаних джерел

1. Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 174–180.
2. Світличний О. П. Господарський процес : підручник. К. : НУБіП України, 2016. 337 с.
3. Кубко Е. Б. Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання). *Право України*. 2011. № 6. С. 21–28.
4. Шенк О. Специфіка застосування положень Конвенції та рішень ЄСПЛ господарськими судами України. *Юрист & Закон*: електрон. видання 31 серпня 2017. № 32. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gSqJ5MCfzakJ:www.cms-lawnow.com/~media/lawnow/pdfs/olga%2520shenk_article_ukraine%2520cms_2017_ukr.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

МИРОНОВА ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА,
провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЖІНОК З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Самостійна реалізація правоздатності та захист від надмірного втручання у приватність мають дуже важливе значення для фізичних осіб з вадами волі та волевиявлення. У першу чергу, це стосується можливості особистого користування наданими законом правомочностями, що впливають з принципу згоди на медичне втручання та прав на вибір медичного закладу, лікаря та методів лікування. У деяких юрисдикціях, у т.ч. й в Україні, правосуб'єктність таких пацієнтів в їхніх відносинах з медичними установами є здебільшого пасивною: їхні особисті немайнові права здійснюються переважно іншими особами, які виступають законними представниками, то ж опікуни автоматично уповноважуються приймати всі рішення у сфері охорони здоров'я, які передбачають вільну інформовану згоду пацієнта.

Вітчизняне законодавство ґрунтується на спрощеному розумінні самої суті дієздатності: або людина повністю розуміє значення своїх дій та може керувати ними, або повністю не розуміє та не керує. Проте, реальний вплив психічного розладу та інтелектуальної недостатності на здатність приймати самостійні розумні рішення є непростим та поліфакторним процесом. Як правило, навіть при тяжких розладах психіки, здатність особи до прийняття усвідомлених рішень повністю не втрачається. У тих випадках, коли пацієнт має здатність особисто здійснювати вибір, незалежно від свого формального статусу (недієздатний, обмежено дієздатний) неприпустимо позбавляти його вибору та витісняти особисті рішення замісними.

У ст. 12 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. закріплено важливий принцип: «усі інваліди мають правоздатність на рівні з іншими в усіх аспектах життя». Хоча в деяких юрисдикціях поняття правоздатність як властивість бути суб'єктом права та дієздатність як здатність самостійно реалізовувати свої права розрізняються, у ст. 12 у поняття «правоздатність»кладаються обидва аспекти та маються на увазі обидві можливості – мати права та здійснювати їх. Це положення означає, що право на згоду на медичне втручання є фундаментальним правом людини, яке поширюється без дискримінації також і на осіб з інвалідністю, серед яких особи із проблемами психічного здоров'я та інтелектуальною недостатністю. Комітет Конвенції ООН у коментарі до ст. 12 спеціально підкреслює застосовність даних положень до сфери лікування та догляду, зауважуючи, що персонал має знайти шляхи, щоб максимально консультиватись із пацієнтом і щоб особа, що діє від імені пацієнта (наприклад, опікун), не приймала рішення замість нього [1].

Враховуючи міжнародно-правові зобов'язання України, необхідно на законодавчому рівні визнати та узгодити права недієздатної особи самостійно вирішувати питання у сфері надання медичної допомоги. Відповідно, у лікарів та медичних закладів мають з'явитися нові обов'язки: щодо надання недієздатному пацієнту всієї необхідної інформації, визначення його особистого ставлення до запропонованого лікування, визначення стану пацієнта на предмет можливості або неможливості виразити свою волю. Недієздатність не повинна виключати збереження здатності сприймати та оцінювати медичну інформацію. Саме функціональний стан особи пацієнта, а не її формальний статус повинні братися до уваги.

Особливо етично та юридично чутливими є репродуктивні права жінок, які мають вади волі та волевиявлення. Досі в Україні не визнано право жінки, визнаної недієздатною, на інформований вибір при вирішенні питання щодо штучного переривання вагітності. У наказі МОЗ України «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» від 24.05.2013 р. № 423 було узаконено примусове проведення операції (процедури) штучного переривання вагітності у особи, визнаної недієздатною. Згідно п. 1.8 та п. 3.1. Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності: проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності здійснюють за заявою вагітної жінки або її законних представників (для неповнолітньої, недієздатної особи).

Штучне переривання вагітності у примусовому порядку не відповідає міжнародним стандартам прав людини, адже питання збереження або переривання вагітності пов'язано із фундаментальними та особистими немайновими правами жінки на приватність та на материнство, тому повинно вирішуватися самою жінкою. Переривання вагітності за заявою (згодою) представника на підставі лише формального статусу недієздат-

ності є фактично примусовим медичним втручанням та, за визначенням, становить грубе порушення основних прав людини. Жодні посилення та медичні або соціальні показники в даному випадку не мають переважного значення. Тож при вирішенні питання про переривання вагітності має принципове значення волевиявлення самої жінки.

Єдиною підставою для виключення з даного правила є фактична нездатність жінки прийняти рішення та висловити свою думку з цього питання. В такому випадку переривання вагітності у недієздатної жінки може здійснюватися за рішенням суду при участі самої вагітної. Із заявою до суду про вирішення питання переривання вагітності недієздатної жінки може звернутися тільки законний представник, в тому числі лікарня або спеціальний психоневрологічний заклад, які наділені опікунськими функціями. При цьому недієздатна жінка повинна мати відповідні процесуальні права, у т.ч. обрати представника на договірній основі [2, с. 181–182].

Щодо правової регламентації стерилізації недієздатної особи та її права на інформований вибір при застосуванні медичної стерилізації у 2017 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги» від 14.11.2017 р. № 3305-VIII у законодавство було внесено зміни. Так, із тексту ЦК України виключено речення п. 5 ст. 281 «стерилізація недієздатної фізичної особи за наявності медичних показників може бути проведена лише за згодою її опікуна, з додержанням вимог, встановлених законом». Також виключено частину другу ст. 49 Основ аналогічного змісту. Відтепер примусова стерилізація в Україні під заборобою, провести цю медичну процедуру можна лише за бажанням повнолітньої особи. Втім постає низка нових питань, що потребують соціального та правового вирішення, зокрема щодо законних способів та процедур врахування думки недієздатної особи при стерилізації, а також правових умов недобровільної стерилізації осіб, що не здатні сформувати свою думку.

Попри етичну складність проблеми недобровільної стерилізації, законодавство більшості країн Європи містить інститут стерилізації недієздатних осіб. У деяких країнах (Литва, Словаччина, Чехія) рішення про проведення процедури стерилізації недієздатної особи приймається судом за заявою опікуна. У низці інших країн рішення про стерилізацію приймаються спеціальними органами. Наприклад, у Данії – Консультативною або Апеляційною комісією з питань стерилізації, у Швейцарії – Органом захисту дітей та дорослих, у Фінляндії – Національним наглядовим агентством з питань соціального забезпечення та охорони здоров'я. У більшості країн законодавством визначено перелік причин, за якими дозволяється проведення процедури стерилізації як дієздатних, так і недієздатних осіб. Серед основних причин: вагітність загрожуватиме життю та здоров'ю особи; вагітності не можна запобігти іншими способами; через спадкові чинники у дітей особи можливі серйозні фізичні або психічні порушення; особа через психічні захворювання або серйозні порушення здоров'я не зможе належним чином виховувати дітей тощо [3].

З метою заповнити існуючий правовий вакуум, що утворився в Україні стосовно правової регламентації недобровільної стерилізації недієздатних осіб, потрібно імплементувати у законодавство такі основні принципи. Рішення щодо проведення стерилізації має бути прийнято незалежним судовим органом, при цьому недієздатні особи повинні бути заслухані. У процесі прийняття рішення щодо недобровільної стерилізації обов'язкова участь спеціальної експертної комісії, у складі якої мають бути лікарі зі спеціалізованою компетенцією соматичного та психіатричного профілю, представник недієздатної особи (не обов'язково опікун, можливо обраний даною особою на засадах договірного представництва). Висновок експертів про соціальний та психічний стан недієздатної особи має бути складений у т.ч. за результатами інтерв'ю із недієздатною особою.

В обґрунтуванні необхідності стерилізації недієздатної особи, яка не розуміє суті запропонованих медичних процедур, як варіант, можливо застосувати комплексний критерій «найкращого інтересу» недієздатної особи, який поєднує в собі окремі верифіковані аспекти. Наприклад, аспект «можливості/неможливості прийняття недієздатною особою свідомого рішення про продовження роду» має істотне значення при вирішенні питання порушення права людини на продовження роду. Кожна людина має право на батьківство, але таке право не порушується проведенням стерилізації у випадку, якщо недієздатна особа не має усвідомленої мети стати матір'ю або батьком, зокрема, не усвідомлює безпосереднього зв'язку між статевим актом та зачаттям і народженням дитини. Ще один аспект, що має значення, – «неможливість застосувати інший доступний засіб контрацепції даної особи або її сексуального партнера».

Враховуючи міжнародно-правові зобов'язання України, а також беручи до уваги досвід окремих країн, необхідно обрати найбільш привабливі для вітчизняної правової системи шляхи усунення прогалин та невідповідностей, а також ввести у дію новий цивільно-правовий інструментарій, що забезпечить адекватне приватноправове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги за участю повнолітніх осіб з вадами волі та волевиявлення.

Список використаних джерел

1. Загальні зауваження Комітету з прав інвалідів по статті 12 КПП. URL: <https://ukraine.un.org/uk/133050-zauvazhennya-zahalnoho-poryadku-no1>.
2. Миронова Г. А. Модернізація цивільного законодавства у сфері надання медичної допомоги: теоретичні засади та практика імплементації : монографія. К. : Науково-дослідний інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 200 с.
3. Порядок проведення стерилізації недієздатних осіб. *Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України*. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29315.pdf>.

МІЛЬЯЧЕНКО МАРІЯ РУСЛАНІВНА,
студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ГРИЦАЙ ІРИНА ОЛЕГІВНА,
проф. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, проф.

НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА

На сучасному етапі розвитку української держави гостро постає проблема якості законодавства. Це зумовлено необхідністю удосконалення різних сфер державної діяльності, а отже, потребою упорядкування правового регулювання нових видів суспільних відносин. Жодна держава не може існувати без налагодженого управлінського механізму, який би забезпечував гармонійний розвиток та функціонування правової системи суспільства. Основу цього механізму становлять правові акти, «робота» над якими передбачає врахування ряду обставин, які є предметом дослідження нормотворчої техніки.

У своїх наукових дослідженнях проблеми стадій нормотворчості та юридичної техніки вивчали такі науковці: Вороніна В. М., Жудецька В. В., Кашиніна Т. В., Костицький М. В., Котенко Л. В., Кузьменко О. В., Левицька Н. О., Міцкевич А. В., Мудрак І. Д., Риндюк В. І., Скаун О. Ф., Терлюк І. Я., Цветкова Ю. В., Шаповалова Л., Шевчук О. А. та ін.

Так, О. В. Бабкіна, А. І. Коваленко, А. Б. Венгеров вважають, що під юридичною технікою варто розуміти сукупність її структурних елементів, які використовуються під час розробки нормативно-правових актів. Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул, О. Ф. Скаун, М. К. Юков, у свою чергу, вбачають можливість застосування юридичної техніки не тільки під час підготовки нормативно-правових актів, але і під час підготовки правозастосовних та правотлумачних актів.

Водночас проведений аналіз пояснює і розуміння теоретиками права видів юридичної техніки. Відомі представники теорії права, зокрема: Р. Лукич, С. С. Алексєєв, О. І. Ющик, О. О. Тененко, Ю. А. Ведерніков та В. С. Грекул поділяють юридичну техніку, залежно від видів правових актів, на правотворчу, об'єктом якої є нормативно-правові акти, та правозастосовну, об'єктом якої є, відповідно, правозастосовні акти. Водночас, залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, у правотворчій техніці раціонально розрізняти законотворчу техніку, об'єктом якої є закони, та нормотворчу техніку, об'єктом якої є підзаконні акти [2, с. 19].

З посиленням інтеграційних процесів необхідним постає виділення ще одного принципу нормотворчості – міжнародного пріоритету. Реалізація пріоритету міжнародного права у правовій практиці України потребує насамперед удосконалення законодавства, яке має забезпечувати механізм реалізації міжнародно-правових норм у правовій системі України. Таке забезпечення, як зазначає В. Плавич, не лише внутрішній, а й міжнародно-правовий обов'язок держави [4, с. 68].

Особливу увагу варто звернути на те, що правові акти включають нормативно-правові, правозастосовні та правотлумачні акти, а тому виділення вказаними фахівцями теорії права правотворчої та правозастосовної техніки на види розкритий неповністю. У зв'язку з цим ми погоджуємося з В. М. Карташовим, який серед видів юридичної техніки виділив також інтерпретаційну техніку, тобто юридичну техніку створення правотлумачних актів. З такою думкою погоджуються Г. І. Денисов, акцентуючи на тому, що інтерпретаційна техніка означає техніку актів саме офіційного тлумачення. Скакун О. Ф., у свою чергу, зазначає, що юридична техніка тлумачення права притаманна юридичній техніці в правотворчості та юридичній техніці в правозастосовній діяльності. Отже, науковці виділяють інтерпретаційну техніку, тобто юридичну техніку правотлумачних актів, як самостійний вид юридичної техніки [2, с. 19].

Однак, гармонізація української правової системи з нормами і стандартами міжнародного права повинна відбуватись з урахуванням принципу національних інтересів. Національна нормотворчість це процес, який полягає у формуванні норм національного законодавства, які як правило здійснюються в середині держави. Сутність цього принципу полягає у тому, що в процесі формування національного законодавства повинні враховуватися, насамперед, економічні, соціальні, культурні та політичні потреби того народу (нації), який проживає на території відповідної держави [4, с. 68].

При формулюванні нормативних правових приписів про внесення змін, доповнень в чинні нормативні правові акти або про визнання їх такими, що втратили чинність, слід керуватися наступними правилами нормотворчої техніки:

1) нормативний правовий акт у всіх необхідних випадках має містити оперативні приписи, які дозволять виключити колізії між тими, що вступили в силу і раніш чинними нормативними правовими актами. Якщо приписи про внесення змін, доповнень, скасувань є занадто великими за обсягом, то їх доцільно виокремлювати в самостійний акт або викладати в спеціальному додатку;

2) необхідно точно вказувати реквізити, структурні одиниці нормативних правових актів, які підлягають зміні, доповненню, скасуванню, в яку структурну одиницю слід помістити ті чи інші доповнення, зміни, як провести додаткову нумерацію частин, що включаються тощо;

3) надаючи нову редакцію нормативного правового акта, його елемента, необхідно зберігати їх попередню назву. Відомості, про те, що нормативний правовий акт викладається в новій редакції, розміщують відразу після його назви [1, с. 32].

Вивчаючи наукові джерела, можна виокремити різні трактування поняття «юридична техніка». Наприклад, Т. В. Кашаніна під юридичною технікою розуміє сукупність інструментів проведення юридичної діяльності. В. І. Риндюк вважає, що юридична техніка – це спосіб юридичної діяльності державного апарату, а цей спосіб втілюється в прийомах, методах, порядку. Н. О. Левицька вважає, що юридична техніка – це система

постійних юридичних інструментів (прийомів, способів підготовки, складання, оформлення) для створення правових актів та здійснення юридичної діяльності у сфері реалізації права.

Отже, можна зробити висновок, що юридична техніка – це система основаних і перевірених практикою правотворчості принципів, прийомів, засобів, правил (логічних, структурних, лінгвістичних) підготовки найбільш якісно досконалих за формою і структурою нормативно-правових актів, що використовуються при виробленні й систематизації актів для забезпечення їх досконалості [3, с. 250].

Таким чином, аналіз та узагальнення бібліографії наукових досліджень щодо розуміння об'єкта та видів юридичної техніки дали змогу дійти висновку, що юридична техніка, залежно від видів правових актів, включає правотворчу техніку (законотворча техніка, нормотворча техніка), правозастосовну техніку та правотлумачну техніку. За змістом діяльності компетентних суб'єктів юридична техніка поділяється на юридичну техніку створення правових актів, юридичну техніку скасування правових актів та юридичну техніку упорядкування правових актів.

Список використаних джерел

1. Биля-Сабадаш І. О. Нормотворча техніка як інструмент забезпечення системності законодавства. URL: <https://mydisser.com/dfiles/81919666.doc> (дата звернення: 21.04.2022).
2. Дзюбенко О. Л. Теоретико-правове розуміння юридичної техніки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2017/5/tom_1/6.pdf (дата звернення: 21.04.2022).
3. Чернякович Є. А. Стадії та юридична техніка нормотворчої діяльності. Актуальні проблеми держави і права. URL: <http://surl.li/bvakv> (дата звернення: 21.04.2022).
4. Шаган О. В. Система принципів нормотворчості. *Науково-інформаційний вісник права*. 2014. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/9-10-14.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).

МІСЯЦЬ АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,

канд. юрид. наук;

МІСЯЦЬ АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА,

студентка 2-го курсу Юридичного інституту

ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Найвищою соціальною цінністю у правовій державі є людина, тому охорона прав і свобод людини та громадянина є першочерговою. Конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціаль-

ною цінністю, пріоритету її прав і свобод. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Права людини і громадянина в Україні можуть обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією. В умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. У зв'язку з веденням 24 лютого 2022 р. воєнного стану в Україні, особливого значення набувають проблеми правового забезпечення прав людини в умовах цього стану [2].

Дослідженням тематики обмеження прав і свобод людини та громадянина займалися такі науковці: Л. Летнянчин, І. Савенкова, М. Савчин, Б. Сидорець, О. Скрипнюк, В. Сорокун, Т. Слінько, Є. Ткаченко, С. Шевчук.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм різних галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4], у якій зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Конституція України [1] як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії, який установлює вихідне й фундаментальне положення: права і свободи людини є непорушними й невідчужуваними (ст. 21 Конституції України); під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод (ст. 22 Конституції України). У Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2015 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) під інститутом обмеження прав і свобод людини та громадянина розуміється звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод [5].

Варто погодитись з О.В. Скрипнюком, що обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і сво-

бод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України [6, с. 19].

Інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідає нормам Загальної декларації прав людини [7], відповідно до якої під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Конвенція про захист прав і основоположних свобод [8] дозволяє державам-учасникам відступати від прав людини та основних свобод, що захищаються в ній, на суворих умовах, викладених у ст. 15 Конвенції. Простий текст цього положення містить такі п'ять елементів: терміни: відступ можливий лише під час війни чи інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю країни Високої Договірної Сторони; сфера дії: у мірі, яка суворо вимагається вимогами ситуації; повага інших зобов'язань міжнародного права: такі заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави за міжнародним правом (ст. 15 (1)); права, на які не допускається відступ: певні права людини не можуть бути відхилені (ста. 15 (2)), а саме право на життя згідно зі ст. 2 (крім випадків смерті в результаті законних актів війни), заборона катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання за ст. 3, заборона рабства згідно зі ст. 4 (1) та принципу *nulla poena sine lege* згідно зі ст. 7; обов'язок інформувати: Держави-учасниці зобов'язані інформувати Раду Європи про заходи, яких вони вжили, та про причини, а також про те, коли такі заходи припинили свою дію і положення Конвенції знову виконуються повністю.

Діяльність Європейського суду з прав людини ґрунтується на механізмі, що має назву трикутник правомірності обмеження прав людини. Він складається з трьох обов'язкових складників: 1) законність обмеження, тобто наявність у національному законодавстві держави підстави такого обмеження права; 2) правомірна мета – захист, забезпечення й реалізація прав та інтересів інших осіб, суспільства, національної безпеки й інші цілі, що в основному так само передбачені законодавством; 3) необхідність у демократичному суспільстві, тобто неможливість вирішити ситуацію по-іншому без таких обмежень, а також досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб [10, с. 34].

Відповідно до підпункту 5 п. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Згідно з п. 3 Указу, в зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції

України, а також впроваджуватися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Також, відповідно до Закону України № 389-VIII може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не захищених за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер [3].

Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить вичерпний перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану (передбачені ст.ст. 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції).

Крім того, Закон України № 389-VIII закріплює гарантію дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [3].

Отже, захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного стану. Конституція України та міжнародні акти мають схожий підхід до прав людини: вони можуть бути обмежені лише для загального блага в разі необхідності й доцільності; основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану, адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.05.2022).
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 26.05.2022).
3. Проправовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 26.05.2022).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02.12.2012 р. № 5463-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 26.05.2022).

5. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05> Text (дата звернення: 26.05.2022).

6. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні. URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/3/Skrupniuk.pdf>.

7. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995_015. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 04.03.2020).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.1953 № 995_004. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.05.2022).

9. Посібник Ради Європи зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від забор'язань під час надзвичайної ситуації. 2016. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf.

10. Слінько Т. М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини та громадянина. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15153/1/Slinko.pdf>.

MISHYNA NATALIA VIKTORIVNA,
Professor of the Constitutional Law Department,
National University 'Odessa Academy of Law'
Ph.D. (Doctorate) in Law, Professor

BIG DATA = BIG CONSTITUTIONAL ISSUE IN UKRAINE

Constitutional law is – like any other branch of law – under the influence of digitalization. So far, Ukraine only started to experience this influence intensively– at first, during the COVID-19 lockdowns, now during the war.

Nowadays in Ukraine it is the Civil Law, that has the biggest legislative provisions on the various subinstitutions of the IT law, including the 'Big Data'. Constitutional legislation is a bit behind with the general provisions in the Basic Law, that might be relevant to the digital sphere, and with the Law of Ukraine 'On Protection of Personal Data' dated 1 June 2010, with the annual amendments (yet it is not very modern).

The Constitution of Ukraine 1995 was adopted at the very beginning of the digital era. So actually, it doesn't have a lot of 'direct' provisions, that would be useful for the human rights issues, concerning the big data abuse.

'Big data' is considered to be the 'new oil'. IT sphere becomes more and more dominant in the economical field of the society – even during the coronavirus depression. Other IT law subinstitutions are also as important, as the 'Big Data' appropriate handling and protection.

So, should any provisions about the digitalization – as the basis for the IT Law and IT constitutionalism – appear in the Constitution of Ukraine 1996?

From one hand, not everything that is new and rapidly developing should be mentioned in the constitution. The concept of the Basic Law, that is used in Ukraine, supposes that only the most important social relationships are regulated by the constitutional provisions – and these provisions are rather laconic.

From another hand, one can hardly ignore digitalization with its enormous possibilities and a lot of hidden dangerous. Sometimes these dangerous are only obvious to those, who pays attention to the IT sphere and follows its innovations.

There are some provisions in the Constitution of Ukraine 1996, that are closely connected with the digital sphere and are used as the basis for the Ukrainian IT constitutionalism.

Firstly, principles of constitutionalism, mentioned in the Basic Law – especially the principle of equality.

Secondly, some of the human rights, mentioned in the Chapter 2 – right to privacy, right to information, right to property, freedom of thought, and some others. Actually, the tendency for internalization and globalization doesn't leave a lot of possibility to exercise any human right without the digital component. For example, if you are working for the company – the company collects and stores the relevant personal data. If you are receiving medical help or other medical services – the relevant personal data goes from the patient to the health care institution. If one studies withing the right to education – a lot of details about the natural person are in the databases of the relevant institution. And so on.

Thirdly, there are the issues of the monopoly and competition. The main giants to get the data of the Ukrainians from are either the US companies (Google, Meta) – or the Russian ones (Yandex, Mail.Ru, Russian social networks). And the last group brings up the issue of the state security as well.

It is advisable to amend the Constitution of Ukraine 1995 to add some provisions related to the IT reality. These provisions would launch the new stage of the Ukrainian IT Constitutional legislation development in order to:

- underline the necessity of paying attention to the transnationality of the digital life;
- grow the awareness about it and the artificial intellect, their pluses, minuses and dangers;
- underline that the personal data is a new and important value and the basics of its flow;
- prevent monopoly, when it comes about the 'Big data';
- boost the development of the national IT law, especially the adoption of the relevant EU standards.

The EU countries widely recognize data protection as a fundamental right. According to one of the recitals to the GDPR, 'the protection of natural persons in relation to the processing of personal data is a fundamental right. Article 8(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and Article 16(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union provide that everyone has the right to the protection of personal data concerning him or her'.

The European integration for Ukraine makes necessary to adopt the EU regulations in this field – the most famous, probably, is General Data Protection Regulation (GDPR). So here the IT constitutional basis can help a lot.

ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Зовнішньоекономічна діяльність, як власне будь-який інший вид діяльності, здійснюється за своїми правилами та в межах відповідних рамок. Ці правила та рамки встановлюються як внутрішнім законодавством країн, так і міжнародними домовленостями, число яких останнім часом неупинно зростає. Якщо дотримання всіма суб'єктами положень внутрішнього законодавства – це передусім задача компетентних, у т.ч. судових, органів відповідної держави, то з виконанням зобов'язань, які випливають з міжнародних (багато- чи двосторонніх) угод, не все так просто.

Події останніх місяців упевнено демонструють, що на порушення окремими державними міжнародно-правових норм світ не може реагувати адекватно, оскільки не має тих важелів впливу, які має кожна держава у своєму внутрішньому правовому арсеналі. І в принципі така ситуація спостерігається як щодо безпекових міжнародних домовленостей, так і стосовно торговельних угод.

Так, приміром, такі країни, як Туреччина, Індія, Бразилія, Аргентина та Малайзія, будучи членами Світової Організації Торгівлі (далі – СОТ), порушують одну з ключових угод цієї організації, а саме Угоду про процедури ліцензування імпорту, яка є додатком до Угоди про заснування СОТ. Порушення з боку цих країн полягає у встановленні всупереч положенням зазначеної Угоди непрозорого та незрозумілого механізму видачі імпортерів ліцензій на певні категорії товарів [1]. Подібну інформацію можна знайти за допомогою спеціального ресурсу, створеного Європейською Комісією «Access2Markets», зокрема у розділі «Торговельні бар'єри» (Trade barriers). Цей ресурс дає змогу учасникам зовнішньоекономічної діяльності ознайомлюватися з тими обмеженнями, які встановлюють інші країни щодо імпорту на їхню територію або експорту з цієї території. Така інформація життєво важлива і для українських імпортерів та експортерів, які планують укладання угод з представниками таких країн. Разом із тим в Україні інформації такого характеру наразі немає. На сайтах Державної митної служби України, а так само Міністерства економіки України міститься інформація лише щодо тих заходів, які встановлюються та проводяться Україною. Така інформація подається державною мовою і у свою чергу навряд чи буде зрозумілою для іноземних економічних операторів. Отже вважаємо за необхідне розроблення організаційно-правового механізму узагальнення та надання українським імпортерам та експортерам актуальної інформації про наявні торговельні бар'єри, в першу чергу ліцензування, квотування тощо, які встановлюються іншими країнами.

Повертаючись до не дуже сумлінних членів СОТ, які зловживають своїм правом запроваджувати певні обмежувальні заходи у сфері міжнародної торгівлі, зокрема встановлюючи непрозорий режим неавтоматичного ліцензування імпорту, варто зазначити про доволі складний механізм протидії таким зловживанням. Він передбачений іншим додатком до Угоди про заснування СОТ, а саме Домовленістю про правила та процедури вирішення спорів. Як і будь-який міжнародно-правовий механізм, до якого залучені представники різних юрисдикцій, процедура вирішення спорів також не відрізняється оперативністю та гнучкістю. Однак перш ніж застосовувати цей механізм, потрібно використати більш доступні способи. Зокрема загальновідомо, що будь-який спір, незалежно від того, чи це спір між контрагентами зовнішньоекономічного договору, чи спір між державами щодо виконання положень двостороннього договору, за можливості має вирішуватися в ході консультацій чи переговорів. Так, ст. 4 Домовленості про вирішення спорів передбачає, що кожний член СОТ бере на себе зобов'язання доброзичливо ставитися до консультацій стосовно будь-яких заяв з боку іншого члена щодо заходів, які зачіпають функціонування будь-якої з охоплених угод і які вжито не території першого, і надавати для цього відповідні можливості [2]. Очевидно, що суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який зіткнувся із недобросовісним виконанням певною державою своїх зобов'язань, не може виступати рівноправною стороною у консультаціях чи переговорах з державою. Учасниками таких комунікацій мають виступати однопорядкові суб'єкти, в даному випадку держави. Разом із тим, виникає питання, хто і яким чином повинен ініціювати цей процес?

В ЄС на законодавчому рівні вирішено це питання. Зокрема, Регламентом (ЄС) 2015/1843 Європейського Парламенту та Ради від 6 жовтня 2015 р. про встановлення процедур Союзу у сфері спільної комерційної політики щодо забезпечення реалізації прав Союзу відповідно до правил міжнародної торгівлі, зокрема тих, що встановлені під егідою Світової організації торгівлі (Trade Barriers Regulation) передбачено заходи, спрямовані на реагування на перешкоди в торгівлі, які впливають на ринок Союзу, з метою усунення шкоди, що спричиняється; реагування на перешкоди в торгівлі, які впливають на ринок третьої країни, з метою усунення негативних торговельних наслідків, що випливають із цього [3].

Іншими словами зазначений регламент представляє собою правовий інструмент, який надає підприємствам, галузям, асоціаціям та державам-членам ЄС право подавати скаргу до Європейської Комісії щодо торговельних бар'єрів у третіх країнах. Його механізм спрощено можна описати наступним чином. Належно оформлена скарга, яка відповідає встановленим критеріям для допуску, подається одним із зазначених вище суб'єктів безпосередньо до Єврокомісії, яка розглядає її на предмет наявності доказів порушення правил міжнародної торгівлі, що призвели до негативних наслідків для торгівлі або шкоди, і приймає рішення чи потрібно вживати певних заходів щодо захисту інтересів ЄС. Якщо це визнано необхідним для забезпечення дотримання правил міжнародної торгівлі та усунення

заподіяної шкоди, можуть бути вжиті заходи, які включають відкриття процедури врегулювання спору. І у цьому випадку вже застосовуватимуться процедури, передбачені Домовленістю про вирішення спорів.

На жаль, подібного документу, який би чітко встановлював порядок дій для українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, чий права порушено недобросовісними діями інших країн, в Україні немає. Господарський кодекс України встановлює: «Держава здійснює захист прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України згідно з нормами міжнародного права. Такий захист здійснюється через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, які представляють інтереси України, а також в інший спосіб, визначений законом» [4]. Майже продубльовано це положення і в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5]. Натомість відчувається гострий брак процедурних норм, які чітко би встановлювали порядок звернення суб'єктів господарювання, їх об'єднань тощо до уповноважених органів як за межами України, так і на її території, в тому числі формат такого звернення, орієнтовний перелік доказів, які свідчать про наявне порушення, власне адресата такого звернення, який би мав відповідну компетенцію. Таким органом має бути, до повноважень якого належить забезпечення в установленому порядку захисту економічних прав і законних інтересів України, її суб'єктів господарювання, проведення розслідувань стосовно встановлення фактів дискримінаційних та/або недружніх дій з боку інших держав, митних союзів чи економічних угруповань щодо законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, нарешті, забезпечення захисту прав та інтересів України в рамках СОТ та міжнародних договорів України, зокрема під час врегулювання суперечок у торговельно-економічній сфері з питань, що належать до його компетенції [6].

Розроблення та затвердження такого документу, який би кодифікував процедурні норми щодо взаємодії українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з відповідним(и) державним органом(ами) на кшталт європейського Регламенту щодо торговельних бар'єрів звісно не зменшить масштаби порушень правил міжнародної торгівлі, однак структурує та універсалізує таку взаємодію. На наш погляд, чим чіткіше та зрозуміліше буде закріплено такий механізм, тим з більшою вірогідністю протидія міжнародним порушенням буде завершуватися на користь України та її суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Mishchenko I. What exporters should know about licensing barriers? *CCRM Journal for Practitioners in Europe*. 2022. URL: <https://www.customs-clearance.net/en/articles/what-exporters-should-know-about-licensing-barriers>.
2. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів від 15.04.1994 р. Додаток 2 до Угоди про заснування Світової організації торгівлі. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#Text.

3. Regulation (EU) 2015/1843 of the European Parliament and of the Council of 6 October 2015 laying down Union procedures in the field of the common commercial policy in order to ensure the exercise of the Union's rights under international trade rules, in particular those established under the auspices of the World Trade Organization. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2015.272.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2015:272:TOC.

4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2445>.

5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n514>.

6. Питання Міністерства економіки : Постанова Кабінету Міністрів України; від 20.08.2014 р. № 459. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10>.

МОЛДОВАН ЕЛЬВІРА СТЕПАНІВНА,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту фінансової політики
Державного податкового університету, канд. держ. упр.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Країни Європейського Союзу вибудовують свої митні системи в цілому та, відповідно, їх підсистеми й управлінські моделі щодо них із врахуванням не лише сучасних реалій генезису держави, культурно-історичних традицій у митній та управлінській сферах, але й опираючись на міжнародне митне законодавство.

Так, у контексті дослідження управлінських моделей системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон, звертаємо увагу на положення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу (далі – Регламент № 952/2013) щодо завдань митних органів. Зокрема, ст. 3 цього законодавчого акту визначає, що «митні органи передусім несуть відповідальність за нагляд за міжнародною торгівлею Союзу, таким чином сприяючи добросовісній і відкритій торгівлі, виконанню зовнішніх аспектів внутрішнього ринку, спільної торговельної політики та інших спільних політик Союзу, що мають вплив на торгівлю, а також загальній безпеці ланцюга постачання» [1]. Задля виконання названого завдання митні органи повинні вживати таких заходів, як: захист фінансових інтересів Союзу та його держав-членів; захист Союзу від недобросовісної та незаконної торгівлі і водночас підтримка законної комер-

ційної діяльності; забезпечення захисту та безпеки Союзу та його резидентів, а також охорона довкілля, якщо необхідно – у тісній співпраці з іншими органами; підтримання належного балансу між митним контролем і сприянням законній торгівлі [1].

У зазначених тезисах привертають увагу формулювання щодо нагляду митних органів за міжнародною торгівлею у межах ЄС, захисту від недобросовісної та незаконної торгівлі, забезпечення захисту та безпеки ЄС та його резидентів, а також охорони довкілля оскільки вони настановлюють на думку про те, що управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон гіпотетично повинна вибудовуватися саме із орієнтацією на виконання двох основних функцій – наглядової та захисної.

Серед міжнародних нормативно-правових актів, котрі можна розглядати як базис для «проектування» та функціонування управлінських моделей системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон, важлива роль належить Аруській декларації з належного управління та боротьби з корупцією в митних органах від 07.07.1993 р. Ця Декларація фактично є концентрацією ключових факторів належного управління у митних органах. Із загальних десяти факторів, визначених Декларацією, – лідерство та зобов'язання, дотримання регуляторних рамок, прозорість, автоматизація, реформи та модернізація, аудит та розслідування, дотримання Етичного кодексу, управління людськими ресурсами, моральна та організаційна культура, зв'язок із приватним сектором [2] – для побудови та функціонування управлінських моделей системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон особливо значимим видається фактор дотримання регуляторних рамок. Відповідно до Аруської декларації, зміст цього фактору полягає у тому, що системи та процедури повинні узгоджуватися із Конвенцією про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотською Конвенцією) [2]. Відтак, цілком логічним видається міркування щодо орієнтованості управлінських моделей системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон на максимально просте та гармонізоване функціонування.

Також важливо наголосити на факторі «управління людськими ресурсами», оскільки саме методи управління персоналом, ставлення до працівників у будь-якій системі (і система запобігання і протидії незаконному переміщенню через митний кордон не є винятком), «олюдненість» управлінських процесів і визначає власне тип управлінської моделі. Тобто, успішна управлінська модель, як свідчить загальна практика, повинна бути спрямована на захист соціальних, економічних, трудових інтересів працівника – бути людиноцентричною.

Не можна оминати увагою і ключовий фактор «зв'язки із приватним сектором», так як він вказує на таку важливу характеристику управлінської моделі як її відкритість. Відкритість управлінської моделі є запорукою її взаємодії із зовнішнім середовищем, а відтак – запобіжником її деградації.

Щойно зазначене зовсім не применшує важливості та значення інших ключових факторів, визначених Аруською декларацією. Однак, на

нашу думку, проаналізовані фактори є особливо актуальними у контексті нашого дослідження, оскільки вони виконують роль векторів при побудові та функціонуванні управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон.

Отже, наразі, завдяки огляду окремих міжнародних нормативно-правових актів у митній сфері, ми можемо сформулювати ключові характеристики, котрі гіпотетично повинні бути притаманні управлінській моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон:

- максимально просте та гармонізоване функціонування;
- людиноцентричність;
- відкритість;
- орієнтованість на виконання двох основних функцій – наглядової та захисної.

Список використаних джерел

1. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (Дата звернення: 12.05.2022).

2. Declaration of the CustomsCo-operation Council Concerning Good Governance and Integrity in Customs. Done at Arusha, Tanzania, on the 7th day of July 1993 (81st/82nd Council Sessions) and revised in June 2003 (101st/102nd Council Sessions). URL: http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/declarations/revised_arusha_declaration_en.pdf?la=en (Дата звернення: 12.05.2022).

МУЗА ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ,
проф. кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук, д-р юрид. наук

ДЕРЖАВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Українські реалії урядування характеризуються постійним оновленням стратегічних задач і цілей у сфері державного управління.

Питання адміністративної реформи в Україні, що були окреслені ще у 1990-х роках, до сих пір не вирішені у повній мірі та набувають свого продовження у середньострокових урядових стратегіях та концептуальних рішеннях. У цьому контексті необхідно зауважити, що на 2022–2025 роки Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію реформування державного управління України (далі – Стратегія) [1].

У контексті розвитку адміністративного права і законодавства державне стратегічне планування має подвійну управлінську природу з точки зору поділу публічного адміністрування на зовнішньоуправлінську та внутрішньоуправлінську діяльність. З огляду на це, адміністративно-правова реформа здебільшого концентрує увагу на взаємозв'язок між реформою (перетвореннями) органів виконавчої влади, публічної служби та ролі у таких заходах державного стратегічного планування. Відповідно, наведена позиція відображає завдання і цілі внутрішнього публічного адміністрування. Разом з тим удосконалення існуючої моделі державного стратегічного планування має значний вплив на стан забезпечення прав, свобод та інтересів приватних осіб органами публічного управління.

Державне стратегічне планування як об'єкт впливу адміністративно-правової реформи можна розглядати, як:

- 1) цілісну систему державного менеджменту, що забезпечує стабільність та ефективність роботи органів урядування;
- 2) сукупність управлінських інструментів розвитку сфер суспільного розвитку;
- 3) інструмент забезпечення координації між органами виконавчої влади.

Адміністративно-правова галузь пропонує для реалізації завдань із забезпечення належного державного стратегічного планування інструменти публічного адміністрування, концепцію адміністративних повноважень, принципи належного урядування, правові та інституційні спроможності системи органів публічного адміністрування.

У наукових джерелах використовують термін «стратегічний менеджмент» як підхід, що включає у себе стратегічне планування, способи реалізації стратегій та безперервність стратегічного навчання. У державному управлінні існує чотири широкі типи стратегів (як окремі особи, команди, організації): «реактор» (низькі прагнення, низькі можливості), «мрійник» (високі прагнення, низькі можливості), «той, хто не встигає» (низькі прагнення, високі можливості) і «кмітливий стратег» (високі прагнення, високі можливості). Окремо виділяють різні підходи до систем стратегічного управління: інтегрований підхід до управління (або багатозарові, згруповані одиниці управління); підхід до управління стратегічними питаннями; підхід за контрактом; підхід до співпраці (включаючи підходи провідної організації, спільного управління та адміністративної організації мережі); підхід до управління портфелем; цільовий або контрольний підхід; гібридні підходи. З огляду на це стратегічне планування та управління – це підходи до виявлення та вирішення проблем. Ні те, ні інше не є єдиною інваріантною річчю, а натомість це набір концепцій, процесів, процедур, інструментів, методів і практик, які необхідно використовувати вибірково та продумано, адаптувати до конкретних контекстів, якщо вони спроможні допомогти досягти бажаних результатів [2].

Створення стратегії розвитку складається з кількох етапів:

- 1) аналіз ситуації та формування концептуальної частини стратегії розвитку, визначення ключових стратегічних факторів;

2) розробка пріоритетних проблем, формування системи цілей, формулювання типу стратегії, яку необхідно застосувати;

3) формування набору програмно-цільових засобів для досягнення цілей, визначення відносної привабливості різних стратегій [3, с. 324].

Наведені теоретичні положення щодо сутності державного стратегічного планування свідчать про те, що на рівні Урядової Стратегії як окремого документа складно об'єднати різні наукові підходи та вимоги, тому Уряд має обрати відповідну модель державного стратегічного планування на основі якої і сформувати напрями реформування об'єктів адміністративно-правової реформи.

Зазначу, що у Стратегії акцентовано увагу на ролі державного стратегічного планування у реформуванні державного управління в Україні наступним чином: «...процес планування діяльності Кабінету Міністрів України повинен узгоджуватися з довгостроковим баченням розвитку держави, середньостроковим бюджетним процесом, міжнародними зобов'язаннями України та прагненням до впровадження в Україні провідних світових стандартів у різних сферах <...>».

Розв'язання проблем у сфері державного стратегічного планування, зокрема проблем, пов'язаних з підготовкою і виконанням загальнодержавних програм та державних цільових програм, можливе шляхом розроблення і прийняття відповідного закону, посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців у цій сфері» [1].

Наведені положення Стратегії дають підстави зробити такі висновки щодо використання державного стратегічного планування у процесі реформування державного управління:

- передбачена необхідність законодавчого врегулювання порядку підготовки загальнодержавних і державних цільових програм. Такий крок є цілком виправданим з огляду на конституційні повноваження Кабінету Міністрів України та відсутність формально-юридичних вимог до такого виду офіційних державних документів. Однак відразу варто зауважити, що законодавчий рівень регулювання порядку підготовки урядових концептуальних документів не може відобразити наукові індикатори їх ефективності. Тим більше, забезпечити повноцінне правове регулювання процедури стратегічного планування як інструменту реформи публічного управління є вкрай складною справою;

- у Стратегії відсутні чіткі вимоги до державного стратегічного планування на рівні виконавчої влади;

- урядове стратегічне планування має повністю відповідати Плану законопроектних робіт Верховної Ради України на відповідний рік;

- закріплено постійне підвищення професійних компетентностей державних службовців у контексті використання інструментів державного стратегічного планування;

- необхідним є вироблення єдиних підходів щодо моніторингу заходів з державного стратегічного планування;

– у Стратегії відсутня відповідь на питання про взаємозв'язок державного стратегічного планування на урядовому рівні та реформи децентралізації публічної влади.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 рр.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80> (дата звернення: 15.05.2022).

2. Bryson J., George B. Strategic management in public administration. Oxford Research Encyclopedias. URL: [https://oxfordre.com/politics/oso/viewentry/10.1093\\$002facrefore\\$002f9780190228637.001.0001\\$002facrefore-9780190228637-e-1396;jsessionid=0905D69BD74B603E1EA48194BE390EEC](https://oxfordre.com/politics/oso/viewentry/10.1093$002facrefore$002f9780190228637.001.0001$002facrefore-9780190228637-e-1396;jsessionid=0905D69BD74B603E1EA48194BE390EEC) (дата звернення: 15.05.2022).

3. Movchan Yu. The Use of Strategic Planning Tools in the Context of Political Legal Development of the State. *Grail of Science*. 2021. № 1. P. 324–325.

НОВИЦЬКА НАТАЛІЯ БОРИСІВНА,

ст. науковий співробітник Державного податкового університету,
д-р юрид. наук;

НОВИЦЬКИЙ АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ,

проф. ДНДІ МВС України,
д-р юрид. наук

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

Основною особливістю XXI ст. є його інформаційний розвиток. Сьогодні інформація це надзвичайно важливий стратегічний ресурс від якого прямо залежить безпека людини, суспільства та держави. Інформаційна свобода є прямо пропорційною формуванню демократичних засад суспільства в якому реалізуються основні права та свободи громадянина, зокрема і право вільно шукати, збирати, зберігати та розповсюджувати інформацію усіма можливими законними засобами. Інформатизація дала людині можливість доступу до глобальних інформаційних систем, більше того, людина стає суб'єктом відносин цих систем. Сьогодні ми маємо можливість спостерігати за формуванням глобальної загальноцивілізаційної інформаційної та правової бази яка має визначний вплив на всі сторони життя суспільства.

Втрата Криму, більшості Донецької та Луганської області значним чином зумовлено тривалим впливом на цій території нашої держави російських і проросійських ЗМІ, Інтернет-ресурсів, неурядових організацій та спецслужб. На жаль, значна кількість росіян на сьогодні не виступає відкрито проти агресивної політики В. Путіна тому, що свідомість цих

росіян була оброблена офіційною пропагандою росії за допомогою дезінформування. Це зумовлено інформаційною агресією російською федерації проти України для проведення якої активно і широкомаштабно використовується дезінформування в усіх його формах та проявах.

Забезпечення інформаційної безпеки спрямовано не лише на захист інтересів держави, а насамперед інтересів людини і суспільства [1]. У ст. 17 Конституції України передбачено, що «забезпечення інформаційної безпеки – одна з найважливіших функцій держави, справа всього народу» [2]. Основний закон України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні.

Беззаперечним є твердження задеклароване в Доктрині інформаційної безпеки України, що розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки [3].

Інформаційні війни складаються з певної кількості спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу, які об'єднані спільною метою та проходять у певний проміжок часу. Дезінформування є одним з основних методів проведення інформаційних операцій, що передбачає обман чи введення об'єкта впливу в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих дій [4].

У загальному вигляді акції дезінформування можуть проводитися шляхом створення видимості випадкового витоку закритої інформації, успіхів розвідки іноземних партнерів, використання засобів масової інформації (власні інформаційні агентства, теле-, радіокомпанії, друковані видання, «кишенькові» журналісти й т.ін.).

Дезінформування може проводитися за допомогою дезінформації, а також з використанням правдивої інформації («біле дезінформування», яке має дві форми: тенденційне викладення фактів та дезінформування «від зворотного»). Тенденційне викладення фактів – полягає в упередженому висвітленні фактів чи іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних. Як правило, використовуючи цей метод, об'єкту впливу доводять дозвано, із постійним зростанням напруження, спеціально сформовану інформацію. Такий напружений стан об'єкта підтримується шляхом постійного «підкидання» нових порцій суворо обмежених та дозованих даних у середовище інформаційного дефіциту [5, с. 47].

Російські ЗМІ дозвано опубліковують правдиві новини:

- про розвал української економіки, відсутність мінімально необхідних обсягів енергоресурсів для виживання населення в зимовий період;
- про ультранационалістичну політику в Україні, нелегітимність і некваліфікованість влади;
- про непрофесіоналізм українського військового керівництва, поразки і деморалізацію українських Збройних сил на Сході на початку АТО;
- про регулярне проведення гей-парадів і поляризація нетрадиційних сексуальних відносин в Україні.

Дезінформування «від зворотного» – відбувається шляхом подання правдивих відомостей у перекрученому вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом впливу як неправдиві. Внаслідок застосування подібних заходів виникає ситуація, коли об'єкт фактично знає правдиву інформацію про наміри чи конкретні дії протилежної сторони, але сприймає її неадекватно та не готовий протистояти негативному впливу [5, с. 49–50].

Досить часто в зоні бойових дій для обміну інформацією військові використовують незахищений зв'язок, тобто зв'язок, який легко захоплюється противником. Дезінформування «від зворотного» полягає у тому, що військові спеціально надають противнику інформацію про події, які суперечать одна одній, або події, що фактично неможливі. Внаслідок цього, навіть при захопленні правдивих повідомлень противник не сприймає достовірну інформацію як правдиву.

В інформаційній війні російської федерації проти України активно використовується дезінформування.

Проведення рф дезінформування на території України виявилось малоефективним, що певним чином вплинуло на поразки на військовому фронті. Разом з тим, дезінформація як небезпечний вплив в інформаційному просторі на індивідуальну свідомість може призвести до двох видів взаємозалежних змін. По-перше, це зміни психіки, психічного здоров'я людини. По-друге, це зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни спричиняють антисоціальні вчинки й становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави.

Список використаних джерел

1. Новицька Н. Б. Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства [монографія]. Дрогобич : Коло, 2016. 452 с.
2. Конституція України. Закон України: офіц. Текст : за станом на 28 черв. 1996 р. К. : *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Текст] : [Указ Президента України : офіц. текст: за станом на 8 липня 2009 року]. URL: <http://www.rada.gov.ua>
4. Інформаційна безпека : підручник / [В. В. Остроухов, М. М. Присяжнюк, В. М. Петрик та ін.]; / під. ред. В. В. Остроухова. К. : Вид-во Літера-К, 2021. 412 с.
5. Інформаційно-психологічне протиборство: підручник. Видання третє доповнене та перероблене / [В. М. Петрик, В. В. Бедь, М. М. Присяжнюк та ін.]; за заг. ред. В. В. Бедь, В. М. Петрика. К. : ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 388 с.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Українське громадянське суспільство завжди відігравало особливу роль. Український масовий рух підготував суспільство до позитивного голосування за незалежність України після розпаду Радянського Союзу, а в незалежній Україні роль громадянського суспільства на окремих етапах її історії була важливою. Саме громадянське суспільство на важливому етапі історії врятувало країну від загрози авторитарного режиму (Помаранчева революція) та від зміни вектора проєвропейського розвитку (Революція Гідності). А після вторгнення Росії Україна не була повністю готова без активізації громадянського суспільства, волонтерських рухів, волонтерів на передовій, фінансування армії захистити незалежність.

Проблематика громадянського суспільства не є новою для сучасної вітчизняної юридичної науки. Потрібно зазначити, що у вітчизняній науці проблеми громадянського суспільства досліджуються не лише в юриспруденції, а й у філософії, політології, соціології та інших суспільних науках. До неї зверталися науковці І. Кресіна, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Тимошенко, Ю. Тодика, В. Погорілко, А. Колодій, В. Лемак, В. Тацій, П. Любченко та ін. Проте слід констатувати, що у юридичній літературі поки що недостатньо усталеного розуміння як самого поняття громадянського суспільства, так і шляхів його побудови в Україні. Тому метою цієї статті, як і сучасної юридичної науки, є дослідження проблем розвитку громадянського суспільства як соціального феномена.

Після перемоги Революції Гідності громадянське суспільство стало потужною силою реформ. Утворилося унікальне об'єднання. Серйозну роботу провели антикорупційні групи та підслідні журналісти. Багато необхідних реформ в країні було прийнято під тиском громадянського суспільства. Відносини державного сектору з урядом були іншими. Співпраця, чи навіть протидія владі, залежала від багатьох факторів, але насамперед від сфери діяльності неурядових організацій. А коли йдеться про контроль дій влади, особливо державних витрат, то діяльність громадських активістів просто стала безпечною для влади, а іноді й для самих активістів [5, с. 280].

На всіх важливих етапах національного розвитку громадянське суспільство було рушійною силою прогресивних змін і гарантом демократії та європейського вибору. Деякі експерти навіть називають це «виборчою революцією». У політичному складі Верховної Ради в Україні сформовано новий уряд. Суспільство має очікування на майбутнє, і перші кроки нової адміністрації були високо оцінені громадянами. Ця нова ситуація, в умовах втрати довіри майже до всіх державних органів, є громадянським суспільством, яке раніше визнавали державною альтернативою як центр надії на кращі зміни. Перш за все, слід підкреслити, що позитивне став-

лення до громадянського суспільства, громадських інституцій і особливо волонтерів не змінилося. Як і раніше, громадяни розраховують насамперед на громадські організації, а рівень довіри до волонтерів перевищує рівень довіри до церкви [2, с. 86–95].

Після першого року незалежності, спробувавши визначити напрямки розвитку та державу, більшість аналітиків дійшли висновку, що альтернативи західній моделі у соціальному розвитку практично немає. Не заперечуючи загального шляху цінностей, створених людством, як правильно зазначають вчені, ці цінності є розвитком раціональних потреб української нації та суспільства [1, с. 9].

Сьогодні серйозними є теоретичні та практичні проблеми вироблення перспективного підходу до оцінки історії України та самостійної, незалежної ідейно-політичної позиції щодо оцінки методів і засобів розвитку України. Демократизація створює можливості для розвитку України. Але виникає питання. Як найкраще скористатися цими можливостями, зберігаючи безперервність позитивного розвитку та долаючи негативні? Українська громадська думка постала перед проблемою розробки нових концепцій української історії, які могли б відповісти на всі ці питання суспільного розвитку. В Україні досі точаться дискусії щодо впливу держави та співвідношення сил між державою та суспільством. Більшість людей розглядають державу як корумповану владу інопланетян і не довіряють структурі державної влади, а дотримуються утопічної точки зору, що нове громадянське суспільство створюється виключно за рахунок державного фінансування. До речі, це типова утопія, при владі, у поєднанні з надіями на авторитетного правителя, який є мудрим лідером і розставляє всіх справедливо і демократично [3, с. 13–16].

Державна влада, безумовно, може призвести до становлення громадянського суспільства, але без ініціативи людей «знизу» ця можливість обмежена. Особливістю та суперечливістю перехідного суспільства сучасної України є те, що складність перехідного процесу, з одного боку, визначає посилення регулюючої ролі держави. Тому що, з іншого боку, відбудова громадянського суспільства передбачає приватизацію людей. Інститути зменшують вплив держави на них. Така ситуація підкреслює необхідність наукового дослідження ролі держави в перехідних суспільствах, розробки механізмів впливу на соціальні процеси, визначення шляхів перетворення держави на правове та перехідне суспільство, громадянське суспільство. Однак у чинній Конституції про громадянське суспільство не згадується, і слід сказати, що формування його кінцевого результату має бути спрямоване на державу в цілому та на правовий механізм. Ці, м'яко кажучи, недоліки чинної Конституції, безумовно, негативно впливають на процес формування громадянського суспільства, яке є ядром правової держави. Декларуючи своє бажання досягти ідеалу правової держави, не приводячи до формування громадянського суспільства на конституційному рівні, він був просто нелогічним, стратегічно неприйнятним. Адже неможливо донести до людей суть переваг правової держави, не прив'язавши її до громадянського суспільства [6, с. 38–40].

Громадянське суспільство гарантує захист осіб, які захищені від втручання установ держави та втручання в суспільство. Перші зміни до Конституції України мають включати доповнення до нового розділу про громадянське суспільство. Але зрештою є вагомі підстави стверджувати, що Україна обрала шлях цивілізованого суспільства, заснованого на загальнолюдських цінностях. Перш за все, Україна стала незалежною державою з конституційним наміром, який обіцяє бути демократичним і правовим. Що стосується перехідного суспільства сучасної України, то характеристики його попереднього узагальнення такі: усі сфери життя, особливо постраждалі економічні та соціальні сфери, зазнають системної кризи, немає загального уявлення про те, як вийти з кризи лише на рівні національного керівництва, і не розроблено відповідного плану дій уряду [4, с. 6].

Підсумовуючи, основними методами розвитку українського громадянського суспільства сьогодні є:

- підвищення політичної культури народу, створення нових можливостей для участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;

- посилення процесу приватизації в усіх сферах життя, формування власне інститутів громадянського суспільства як ринків, так і не ринків (благодійні організації, споживчі товариства, клуби зацікавлених сторін, товариства, асоціації та інші подібні інструменти), різноманітні форми громадського розвитку, автономія та ініціативи;

- постійне вдосконалення механізму контролю, тобто механізму зворотного зв'язку від суспільства до держави;

- максимальне розширення території судового захисту прав і свобод людини, формування законності та поваги до закону;

- регулярне виховання природного патріотизму до країни та держави з урахуванням поваги до національної історико-культурної спадщини;

- посилення відкритості суспільства до основ інформаційної свободи та публічності та спілкування із зовнішнім світом.

Маючи справу з демократичними системами і процедурами, а також широким спектром суспільної свідомості, ми не лише долаємо феномен соціальної пасивності та підвищуємо рівень суспільної свідомості, але й живемо в демократії та користуємося її перевагами.

Отже, в найближчому майбутньому розвиток громадянського суспільства в Україні залежатиме від того, наскільки держави та суспільства зможуть позбавити причини дестабілізуючих факторів та створити умови в кожній сфері життєдіяльності суспільних організмів. Вирішальними передумовами гарантування статусу нації є дотримання законів існування, створення для природного функціонування та запобігання дестабілізації. Це основні умови збереження незалежності нації, суспільства та окремих людей.

Список використаних джерел

1. Арато А. Концепція громадянського суспільства: сходження і занепад, відтворення і напрямки подальшого дослідження. *Поліс*. 1995. № 3.

2. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.

3. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія та розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13–16.

4. Дарендорф Р. Від соціальної держави до цивілізованого суспільства. *Поліс*. 1993. № 5. С. 5–15.

5. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. Київ, Ваіте, 2016. 280 с. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/303331> (дата звернення 14.04.2022 р.)

6. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. Серія: Політологія. 2012. Вип. 170. С. 38–40.

ОНОПРИЄНКО СТАНІСЛАВ ГРИГОРОВИЧ,

ст. викладач кафедри правового забезпечення Військового інституту

Київського національного університету внутрішніх справ,

канд. юрид. наук

СТАДІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Відносини у сфері забезпечення інформаційної безпеки органів публічного адміністрування носять публічно-правовий характер, оскільки пов'язані із виконанням державою своїх функцій, спрямованих на захист інформаційного суверенітету, забезпеченням інформаційних прав і свобод учасників правовідносин. Слід погодитися з Л. Радовецькою, яка вважає, що забезпечення інформаційної безпеки є функцією держави, оскільки цій правовій категорії характерні такі змістові характеристики, які є іманентними ознаками для поняття функція держави: це об'єктивні, найбільш важливі напрями діяльності; через поняття функції розкривається соціальне призначення держави у суспільстві; через поняття функції конкретизуються завдання держави, її призначення; функції держави втілюються у життя не самі по собі, а за допомогою державних органів, громадян, та інших суб'єктів практичної діяльності [1, с. 13.]. Разом з тим зауважимо, що не можна отожднювати функції держави та функції забезпечення інформаційної безпеки. Це пов'язано з тим, що коло суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки значно ширше і включає до себе велику кількість недержавних (неурядових) суб'єктів, від органів місцевого самоврядування до інститутів громадянського суспільства.

Термін «функція» у загальному розумінні визначається як основний напрям, сфера, ділянка діяльності, характерна властивість, притаманна певному предмету або явищу, його провідна ознака, що виступає метою та сенсом існування об'єкта. Як справедливо зауважує М. Матійко, термін «функція» досить багатомірний, він придатний для характеристики будь-яких динамічних структур. У філософських дослідженнях функція – це відношення двох (групи) об'єктів, у якому зміна одного з них веде до зміни іншого. Функція може розглядатися з точки зору наслідків (сприятливих, несприятливих – дисфункціональних або нейтральних афункціональних), які викликаються зміною одного параметра в інших параметрах об'єкта (функціональність), або взаємозв'язку окремих частин у рамках якогось цілого (функціонування) [2, с. 221]. Отже, терміни «функція» і «функціонування» є нерозривно пов'язаними, і, якщо функція уявляє собою характеристику об'єкта у певний момент часу, в умовній статичній, обумовленій часовим зрізом, то функціонування є динамічною характеристикою об'єкта.

Слід також сказати, що функції забезпечення за своєю правовою природою є відмінними від функцій права. Функції права, з тими чи іншими відмінностями, звичайно розуміють прояв його іманентних, специфічних властивостей. У функції акумулюються такі властивості права, що впливають з її якісною самостійності як соціального феномена. При цьому вважається, що функція права впливає з її сутності і визначається призначенням права в суспільстві [3, с. 46]. Натомість, забезпечення є характеристикою діяльності як активності публічних адміністрацій, спрямованої на досягнення їх визначених законами та підзаконними правовими актами цілей і завдань.

На підставі вказаного можна запропонувати наступне визначення функцій забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування в Україні: це притаманні діяльності публічних адміністрацій способи збереження власної функціональності за умов деструктивних інформаційних впливів та попередження спричинення шкоди (небезпеки) інформаційним правам та інтересам людини, громадянського суспільства, органів, підприємств, установ та організацій і державі в цілому.

На основі контентного аналізу діяльності публічних адміністрацій в інформаційній сфері можна виокремити наступні стадії реалізації функцій забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування.

Стадія констатації та узагальнення призначена для визначення існуючих інформаційних загроз, накопичення інформації щодо них та виявлення спільних властивостей. Вказана стадія дозволяє від трансцендентного сприйняття інформаційних загроз перейти до їх аналізу, що базується на підтверджених фактах спричинення або спроби спричинення шкоди інформаційним правовідносинам.

Стадія аналізу дозволяє виявити і структурувати притаманні об'єкту закономірності, скласти ієрархію найбільш значущих з них, виявити періодичність, джерело, форми розповсюдження найбільш значущих інформаційних загроз, їх мету, спрямованість та особливості керованості.

Стадія моделювання дає змогу визначити найбільш вразливі точки інформаційної діяльності противника щодо продукування інформаційних

загроз та підготувати оптимальні засоби і способи її припинення або ослаблення (зниження ефективності).

Стадія нормативного закріплення передбачає прийняття управлінського рішення щодо включення оптимальних способів і засобів припинення інформаційної діяльності противника до актуальних завдань та комплексу оперативних дій публічної адміністрації та інших суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, а також закріплення вказаного рішення у відповідних нормативних і правових актах.

Стадія практичної реалізації функцій забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування включає безпосереднє здійснення визначених у нормативних та правових актах завдань, дій та засобів для подолання інформаційних ризиків та загроз.

Стадія рефлексії та оцінювання дозволяє визначити ефективність діяльності на попередніх стадіях та скоригувати майбутню діяльність у сфері інформаційної безпеки з метою збільшення її ефективності

Вказані стадії звичайно реалізуються послідовно, разом з тим не можна не згадати про випадки, коли внаслідок вад в організації та плануванні або через дефіциту часу, викликаного підвищеною небезпекою певної інформаційної загрози, певні стадії можуть бути пропущені. На нашу думку, це сприяє збільшенню хаотичності у функціонуванні системи забезпечення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Радовецька Л. В. Місце інститутів громадянського суспільства у механізмі реалізації функції забезпечення інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 3. С. 12–18.
2. Матійко М. В. Інформаційна функція цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 45. С. 199–204.
3. Ісаєва В. В. Функції права: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 45–48.

ОСТРОВСЬКИЙ АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ,
аспірант кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Станом на сьогодні кожен стикається зі споживанням енергетичних ресурсів і відповідно з договорами енергопостачання.

Законодавство України визначає паливно-енергетичні ресурси як сукупність усіх природних і перетворених видів палива та енергії, які використовуються [3]. За договором постачання, енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'я-

зується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні й інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів і дотримуватися передбаченого договором режиму їх використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання (ст. 714 ЦК України) [1].

Окремим видом договору енергопостачання є договір постачання електричної енергії споживачу. Особливості постачання електричної енергії споживачам і вимоги до договору постачання електричної енергії споживачу встановлюються Законом України «Про ринок електричної енергії» [2].

Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу належить до договорів приєднання і публічних договорів.

Істотними умовами договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу є умови про предмет, кількість енергетичних та інших ресурсів, їх якість, режим використання, оплату, ціна, а також обов'язок забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного й іншого обладнання.

Предметом договору є енергетичні ресурси. Зокрема, енергія – це електрична чи теплова енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу, та й інші природні ресурси – газ, нафта, нафтопродукти, вода тощо.

Споживач укладає договір постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу з метою отримання від постачальника певного товару. У сучасній цивілістичній науці все ж немає єдиної думки про те, чи є енергія річчю (товаром), яку можна купити або продати як об'єкт права власності. На думку М. М. Агаркова, «енергія не є ні правом, ні річчю, отже, за договором постачальник лише зобов'язується виконати роботу, необхідну для доставляння споживачеві енергії, а не передавати останньому будь-яке майно [4]. Проте, застосовуючи до договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу загальні положення про договір купівлі-продажу, законодавець вбачає у понятті «енергія» річ (товар) адже за договором купівлі-продажу продавець зобов'язується передати річ (товар) іншій стороні (покупцеві) саме у власність (господарське чи оперативне управління).

Специфіку цього товару зумовлено низкою істотних особливостей його обігу, а саме: безперервність процесів виробництва, транспортування і споживання енергетичних та інших ресурсів, обмежена можливість її зберігання, наявність єдиних систем постачання на всю країну.

Постачання здійснюється через приєднану мережу. Мережа – це сукупність енергетичних і трубопровідних установок для передачі й розподілу електричної енергії, гарячої води та пари.

Також законодавець вказує, що до договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін

та передбачає певні особливості укладення та виконання договору постачання енергетичними та іншими ресурсами. Відповідно можна говорити, що договір енергопостачання є підвидом договору поставки, що, у свою чергу, є видом договору купівлі-продажу. Таке виділення договору енергопостачання вказує на його особливості, що порівняно із загальними особливостями договорів поставки і купівлі-продажу виявляються в наступному.

По-перше, договір має специфічний предмет – енергію.

По-друге, постачальник зобов'язується постійно подавати товар (ресурси) у мережу так, щоб в споживача була можливість одержувати їх у будь-який момент, а на відміну від інших видів договорів поставки чи купівлі-продажу, договір постачання не породжує обов'язку споживача прийняти обумовлену наперед кількість ресурсів.

По-третє, передумовами укладення договору енергопостачання є необхідна наявність в споживача відповідних технічних засобів: а) власна мережа, приєднана до мережі постачальника; б) прилади обліку споживаних ресурсів, регульовальна апаратура, перетворювальні пристрої; в) споживаючі установки й агрегати.

По-четверте, договір енергопостачання породжує обов'язки споживача, не характерні для інших зобов'язань купівлі-продажу.

Договір енергопостачання за таким критерієм, як предмет, може бути поділено на такі види: договір постачання електричної енергії, теплової енергії, газу, нафти тощо.

Таким чином, договір енергопостачання слід визнати самостійним, особливим видом договору в системі цивільно-правових договорів. У зв'язку з тим, що договір постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу відрізняється такими істотними особливостями, як предмет договору та мета.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (в редакції від 14.08.2021 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
3. Про енергетичну ефективність : Закон України від 21 жовтня 2021 р. № 1818-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>
4. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2-х т. / М. М. Агарков. М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. Т. II. 452 с.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 3-є вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2008. Т. II. 1088 с.

ЗАХІДНА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ЗМІНИ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВознавства

На початку ХХ ст. М. Палієнко, аналізуючи погляди різних вчених на тогочасний стан правознавства, вказував про «безнадійний стан», що зумовлений, зокрема, тим, що «її висновки навіть з основних питань і методи, якими вона керується, є надто незадовільними або, по меншій мірі, недостатніми; зроблені спроби перебудувати науку права на зовсім нових основах, оскільки її теоретичні вчення навіть з такого кардинального питання науки як сутність права є ненауковими та логічно неправильними, «потворними» теоріями» [1, с. 5]. Дещо у подібному стані до недавнього часу перебувало і вітчизняне правознавство. І донині багатьом положенням правничої науки характерні неефективність, задогматизованість, що обумовлено тим, що вітчизняна система права не відійшла повною мірою від превалювання нормативістського типу розуміння права, хоча у законодавстві вже закріплено цінності західної правової традиції (тому можна відзначити і певну тенденцію «випередження» законодавством правничої науки).

Водночас, адекватне сприйняття змісту західних концептів вимагає відповідної методології (гносеологічними засобами, що ґрунтуються на нормативістському розумінні права, не можна адекватно сприйняти сутність правовладдя, людських прав, людської гідності тощо), що актуалізує проблематику правничої методології.

Не розуміючи сутність явища (у контексті нашого дослідження ми ведемо мову про правові явища) неможливо його правильно застосовувати, воно не буде виконувати те призначення, яке виконує, зокрема, в межах європейської правової культури. Цілком очевидним у цьому аспекті є низький рівень імплементації, наприклад, принципу верховенства права (яке до недавня сприймалось як верховенство закону) в національну систему права.

Саме тому однією з нагальних проблем вітчизняної правничої науки, яка потребує комплексного дослідження, є методологія сучасного правознавства.

На нашу думку, складовою частиною методології сучасного правознавства є тип розуміння права (правова ідеологія). Важко заперечити той факт, що кожне національне право має особливості, що виокремлюють його серед інших систем права конкретних держав (хоча, звісно, є і подібні ознаки, характеристики, що і дозволяє вченим виокремлювати різні правові родини – континентальне право, мусульманське право та ін.). Наявність цих особливостей обумовлюється, у першу чергу, тісним зв'язком права з мораллю, звичаями, ментальністю відповідних соціальних груп. Саме ця властивість досліджуваного соціального регулятора обумов-

лює необхідність його пізнання як культурного явища, ураховуючи тип розуміння, що склався у межах відповідного суспільства. Так, гносеологія релігійно-правових текстів і гносеологія судової практики переважно вимагатимуть різних підходів. Більш того, варто наголосити, що у наведених ситуаціях (рішення судів та релігійний текст) різною мірою будуть використані саме логічні засоби пізнання (які навряд чи можуть бути «переконливими» при епістемології саме релігійного тексту, якому має бути властивий сакральний зміст).

Можна навести й інший приклад безпосередньо щодо вітчизняного права. Так, у чинному законодавстві доволі часто згадується як принцип діяльності органів публічної влади принцип верховенства права; розкриттю змісту цієї засади права присвячено не одну наукову розвідку, більш того, є доповідь Венеційської комісії, у якій проводиться порівняльний аналіз правничих концептів різних держав якими (концептами) позначають подібні до верховенства права явища та наводиться приблизний зміст останнього через характеристику низки положень, що складають сутність цього принципу [2]. Однак, чи вказує це на імплементації вимог цього принципу у національну систему права? Зважаючи на показники міжнародний рейтингів, індексів (верховенства права, демократії, людських прав тощо) можна стверджувати, що «знання» змісту верховенства права не означає його належну імплементацію національними правниками. Додамо, що тривалий час термін «the rule of law» перекладався як «верховенство закону», згодом – як «верховенство правового закону». Що додатково свідчить про значимість ідеологічного фактору при сприйнятті певних правових явищ або аналізі понять та позначуваних ними явищ з інших систем права.

Наведене дозволяє нам відзначити ідеологічну, ментальну складову методології правових явищ. У праві не достатньо закріпити певне правило у офіційному документі для його дії. Згадаємо виокремлення у межах соціологічного типу розуміння права терміносполук «живе право» та «мертве право». Останнім серед іншого й позначаються ті прескриптивні тексти, які не реалізуються у фактичній поведінці суб'єктів правових відносин.

Таким чином, прагнення України долучитись до європейської правової культури є фактором необхідності гармонізації законодавства, імплементації відповідних правничих концептів та зміни методології правознавства.

Список використаних джерел

1. Палиенко Н. И. Учение о существе права и правовой связанности государства. Х. : Тип. илитогр. М.Зильберберг, 1909. 118 с.
2. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). URL: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29003rev-e.pdf>.

ПОДРЕЗ-РЯПОЛОВА ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
канд. юрид. наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ

Європейський дослідницький простір (European Research Area, ERA) являє собою єдиний дослідницький та інноваційний простір, відкритий для всього світу, який забезпечує вільний обіг дослідників, наукових знань і технологій та є системою інноваційних програм інтеграції наукових ресурсів у європейський простір, основоположними складниками якого є дослідження, освіта та інновації, тому, інтеграція до нього надасть можливість підтримання належного рівню розвитку національної інноваційної екосистеми. Наразі ключовим завданням є узгодження наукової політики України з науковою політикою ЄС та забезпечення ефективної інтеграції національної дослідницької системи до Європейський дослідницький простір, що дасть змогу залучити досвід і ресурси європейської спільноти для випереджаючого розвитку науки і технологій для потреб інноваційного розвитку економіки [1].

Серед основних цілей державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір. Водночас держава забезпечує створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва та встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір. Крім того, одним із основних принципів державного управління та регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності є відкритість для міжнародного науково-технічного співробітництва та забезпечення інтеграції української науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір із забезпеченням захисту інтересів національної безпеки.

Відповідно до ч. 4 ст. 66 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII (в редакції від 06 квітня 2022 р.): держава забезпечує інтеграцію національного дослідницького простору до Європейського дослідницького простору шляхом реалізації його пріоритетів, зокрема: підвищення ефективності національної дослідницької системи; оптимізації міжнародної співпраці задля вирішення глобальних викликів, що стоять перед людством; забезпечення участі у рамкових та спільних міжнародних програмах Європейського Союзу; узгодження стратегії створення державних дослідницьких інфраструктур з дорожньою картою Європейських дослідницьких інфраструк-

тур; створення сприятливих умов для мобільності вчених; забезпечення гендерної рівності; повноцінного обміну, передачі та доступу до наукових знань [2]. Втім, Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 р. № 40-IV (в редакції від 12 квітня 2022 р.), який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом, не містить відповідних положень щодо інтеграції інноваційної сфери до Європейського дослідницького простору [3]. Також не містить зазначених положень щодо сприяння європейській інтеграції і Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., затверджена урядом від 10 липня 2019 р. № 526-р.

10 лютого 2021 р. Міністерство освіти і науки України наказом № 167 затвердило Дорожню карту інтеграції науково-інноваційної системи до Європейського дослідницького простору [4]. Вказана дорожня карта складається із пріоритетів, в рамках кожного із яких регламентовані цілі із зазначенням відповідних завдань та індикаторів. Так, регламентовано наступні пріоритети: підвищення ефективності національної дослідницької системи; спільне вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами; оптимальне використання державних інвестицій у дослідницькі інфраструктури; вільний ринок праці дослідників; гендерна рівність і комплексний гендерний підхід у сфері науки; трансфер знань і відкриті інновації; відкрита наука та цифрові інновації; міжнародне співробітництво.

У рамках пріоритету щодо підвищення ефективності національної дослідницької системи, визначені наступні цілі: гармонізація політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності відповідно до стандартів та норм ЄС; формування комплексного підходу щодо оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності; стає фінансування наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок для розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Пріоритет щодо спільного вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами регламентує наступні цілі: інтеграція до наукових та інноваційних програм ЄС; використання інструментів взаємодії з країнами Європейського дослідницького простору. Цілями у рамках пріоритету щодо оптимального використання державних інвестицій у дослідницькі інфраструктури є:

- розвиток дослідницької інфраструктури, стан якої забезпечує інтеграцію вчених до Європейського дослідницького простору;
- інтеграція українських е-інфраструктур до європейських е-інфраструктур та їх об'єднання;
- забезпечення вільного доступу вчених до національних і Європейських дослідницьких інфраструктур.

Пріоритет щодо встановлення вільного ринку праці дослідників охоплює такі цілі: застосування комплексної політики розвитку людських ресурсів та створення сприятливих умов для міжнародної та міжгалузевої мобільності вчених. У рамках пріоритету щодо гендерної рівності і ком-

плексного гендерного підходу у сфері науки закріплені наступні цілі: забезпечення не менш 30 % представництва будь-якої статі у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, де ця стаття незбалансовано представлена; збільшення частки жінок на керівних посадах у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; формування культури визнання цінності гендерної рівності у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності серед представників академічної спільноти України. Пріоритет щодо трансферу знань і відкритих інновацій охоплює наступні цілі: запровадження на національному рівні механізмів та інструментів політики відкритих інновацій і поширення використання результатів наукових досліджень для конкурентоздатної економіки та сталого розвитку; забезпечення доступу до фінансових ресурсів для впровадження результатів наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок в координації з європейськими програмами; розвиток інноваційної інфраструктури з урахуванням кращих європейських та світових практик. Пріоритет щодо відкритої науки та цифрових інновацій має одну ціль – застосування політики відкритої науки на всіх етапах проведення наукових досліджень. Пріоритет щодо забезпечення міжнародного співробітництва закріплює дві цілі: формування політики інтернаціоналізації наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок та інновацій та посилення взаємодії з країнами-партнерами та міжнародними організаціями у сфері науки та інновацій.

Отже, дорожня карта повинна містити деталізований комплекс заходів, необхідних для виконання визначеної мети. Аналіз положень Дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи до Європейського дослідницького простору свідчить про недостатню конкретизацію заходів, порядку реалізації завдань та відповідних виконавців. Крім того, враховуючи тісний взаємозв'язок науки та інновацій, питання про розвиток національної інноваційної екосистеми повинно бути першочерговим пріоритетним напрямком дорожньої карти.

Список використаних джерел

1. Іванов С. В., Антонюк В. П. Європейський дослідницький простір та Україна: проблеми і перспективи інтеграції. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 166–176.
2. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
3. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
4. Дорожня карта інтеграції науково-інноваційної системи до Європейського дослідницького простору: затв. наказом Міністерство освіти і науки України від 10 лютого 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/12/edp-nakaz.pdf>.

ПОЛОГА ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
КОРЕНЕВ АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Криза сучасного українського суспільства стосується різних аспектів суспільного життя, але всі спроби прогресивних реформ не досягають мети через назріваючий рівень корупційної злочинності, яка, як восьминіг, пробиває найдрібніші щілини, вражає весь державний організм, робить його хворим і створює реальну загрозу національній безпеці. На нашу думку, особливо небезпечним є співвідношення політичної, організованої та економічної злочинності, а також загрозливе толерантне ставлення суспільства до корупції в різних сферах життя, коли корупція з аномалії поступово переходить у норму поведінки.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», а також Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» надали розвитку вітчизняного наукового потенціалу провідне місце. Наука має стати одним із головних елементів у вирішенні великих завдань модернізації країни, забезпечення належного рівня обороноздатності та національної безпеки [1, с. 7]. Боротьба з корупцією на державному рівні є пріоритетним завданням, яке неможливо успішно вирішити одноразовими короткостроковими діями компанії. Як показує історична практика, ця діяльність має бути системною, масштабною, на кількох рівнях, ґрунтуватися на глибокому вивченні соціальних закономірностей суспільного розвитку. І, звісно, найбільш наукове осмислення цих глибинних процесів, їх різноманітне вивчення слугує міцною основою для подолання кризи у функціонуванні існуючої системи боротьби зі злочинністю.

Як зазначає А. М. Літвінова, відомо, що ефективність боротьби зі злочинністю залежить від ступеня наукового та аналітичного забезпечення на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних галузей науки у зв'язку з формуванням злагодженої цілісної системи. науковий продукт. Негативні процеси та тенденції, що відбуваються в Україні, потребують постійного наукового моніторингу, глибокого та детального вивчення криміногенної ситуації, відповідного коригування стратегії та тактики боротьби зі злочинністю. Правове регулювання криміналістичної практики як актуальна проблема концептуального оформлення сприяє впорядкованості, стабільності, визначеності та послідовності у сфері кримінологічних відносин. Саме тут є прикладна чесність у кримінології – її законодавстві та правоохоронній діяльності. Як фундаментальна наука про

злочинність, вона в межах своїх досліджень пронизує всю правову сферу. Кримінологічні дослідження як вид наукового дослідження та поширення його результатів для подальшого пізнання природи механізму правового регулювання відіграють у цьому механізмі програмно врегульовану роль, визначають стратегію боротьби за посилення соціальної ефективності галузей. закони, що регулюють боротьбу зі злочинністю [2, с. 79–80].

Наукове осмислення проблеми боротьби з корупцією неодмінно трансформується в наукове дослідження, яке включає комплекс різноманітних заходів правового, управлінського, політичного, економічного, морально-етичного планів. Цей вид досліджень передбачає з'ясування сутності корупції та її ознак, комплексу детермінації, стратегії та тактики антикорупційної системи на державному рівні, формування нового погляду на світ на основі відмови від корупції як обов'язкової. елемент існування суспільних відносин, формування нової моралі державного службовця, підвищення авторитету влади, удосконалення законодавства про відповідальність за корупційні дії. Як зазначає М. І. Мельник, відповідне наукове забезпечення забезпечує організацію наукових досліджень з проблем запобігання та боротьби з корупцією, впровадження їх у певну систему, розробку нових пропозицій, наукових методів та рекомендацій з цих питань, їх раціональне впровадження в практику, прогнозування та науково-аналітичну боротьбу й протидію корупції, а також моральне та матеріальне заохочення авторів цих досліджень є необхідною умовою підвищення ефективності цієї діяльності [3].

Як зазначалося раніше, боротьба з корупцією повинна вестися на державному рівні. Саме політична воля є вирішальним чинником ефективності боротьби з корупцією. Тому проблема наукового забезпечення державних програм боротьби зі злочинністю є надзвичайно актуальною. На жаль, досягнення науки в модернізації українського суспільства використовуються не повною мірою. Хоча досвід успішної модернізації європейських країн і сучасна демократична практика вказують на важливість залучення наукового і професійного середовища до процесу формування державної політики, що дозволяє ґрунтовно, неупереджено аналізувати всі підходи та пропозиції щодо змісту, напрямів формування Програма розвитку країни різного рівня їх розробки, громадського обговорення та реалізації [4, с. 202–203].

Підсумовуючи, слід сказати, що наукове забезпечення боротьби з корупцією є одним із найважливіших елементів систематичного цілеспрямованого впливу на це небезпечне явище. Це включає організацію комплексних наукових досліджень з питань протидії корупції, розробку нових методів, рекомендацій, їхнє застосування на практиці, проведення кримінологічних розслідувань на державному рівні при підготовці нормативно-правових актів щодо протидії корупції, передбачення та аналіз ефективного застосування бланків. і методи.

Список використаних джерел

1. Байлов А. В. Науково-дослідницька діяльність студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та докторантів: довід. *Право і Безпека*. 2015. № 3 (58). С. 6–10.
2. Василевич В. В., Джужа О. М. Головні напрями розвитку сучасної кримінології. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 71–81.
3. Мельник М. І. Наукове забезпечення антикорупційної діяльності в органах державної влади. Київ. Основа, 1999. 22 с.
4. Логунова М., Пшеничний О. Наукове забезпечення процесу формування й реалізації державної політики в умовах модернізації українського суспільства. *Вісник Національної академії державного управління*. 2012. № 4. С. 201–210.

ПОХИЛ АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
КОРШУН АНАТОЛІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Корупція є однією з найгостріших загроз для суспільства не лише через те, що вважається свідченням деградації моральних основ, а й унаслідок того, що несе у собі негативні результати для більшості сфер господарювання, економіки та промисловості.

Задля того, щоб розглянути історичні аспекти, треба визначити, що саме означає слово «корупція». Корупція – це суспільне явище, що бере витoki в далекому минулому. Від давніх-давен і до сьогодення політичним завданням у Європі вважається контроль над особами і групами осіб, які ставлять індивідуальні інтереси вище інтересів держави й суспільства загалом. З появою такої громадської групи, як чиновництво, корупція набула масштабного обсягу. Її мірило визначалося повнотою надання чиновництву влади над громадськістю та рівнем спільного культурно-цивілізаційного ставлення самого суспільства до цього явища.

Більше двох тисячоліть назад корупція оцінювалася як момент політичних змін, як явище, що неминуче тягне заміну існуючих режимів на більш зважену владу.

Витoki корупції сягають етапу варварського суспільства. Відомості про корупцію знаходяться в історичних джерелах давньосхідних

цивілізацій – Античного Єгипту, Китаю, Індії, а також давніх цивілізацій Античної Греції та Риму. Йдеться про корупцію як погане явище й у Старому Завіті: «Я беру до уваги численні ваші і тяжкі гріхи ваші: ви ущемляєте правого, берете хабарі, а жебрака, який шукає правосуддя, відганяєте від воріт». Незаконна поведінка процвітає там, де службовці мають монопольну владу над клієнтами, коли службовці користуються широкими дискреційними повноваженнями, а також за умов слабкої підзвітності [1, с. 84].

Історія корупції бере свій початок у сивій давнині. В Античній Греції в IV–V ст. до н.е. прояви корупції виявлялися як «псування їжі та питної води». Пізніше корупцією стали називати деякі шкідливі діяння побутового характеру: «зіпсованість моралі», «розпусність молоді», «розлад у полісі».

На етапі середньовіччя, становлення монархічної форми правління, ключовим корупціонером виступає монарх, який надає пільги та привілеї, спускаючи їх зверху донизу ієрархічними щаблями. Завдяки вмілому розподілу титулів, пільг та посад (а також постійній загрозі позбавитися цієї ласки) монарх маніпулював своїм оточенням. Наприклад, у Російській імперії чиновники призначалися відповідно до походження, тобто перевага надавалась не особистим якостям, а ієрархії прізвищ [2].

З цього можна дійти невтішного висновку про те, що за правління однієї особи – монарха, існує небезпека у необмеженій ніким і нічим владі. Доречним є вислів британського філософа Р. Баха про те, що адміністрація корумпує, але за необмеженої влади і корупція перетворюється на необмежену.

Корупція, як явище, безпосередньо породжує кризу соціальної моралі, тому що людина вважає, що якщо є гроші, то вона може вирішити будь-яке питання, а в деяких випадках відкупитися від відповідальності. Це викликає обурення, публічний кавардак та несправедливість. В Античному Римі корупція означала підкуп арбітра, а з XV–XVI ст. – підкупність і продажність держслужбовців і політичних функціонерів, що було на той час досить поширеним. У античному Римі та Афінах боротьба з корупцією була передусім справою моралі та соціального контролю. У цих країнах-полісах було вжито ряд конкретних заходів, які мали обмежити ризик таємних речей і операцій. Так, наприклад, часто членів певних структур обирали жеребкуванням, вважаючи, що випадок – найкращий задаток об'єктивності. Для виборних посад встановлювалися невеликі терміни без права переобрання. Зокрема, в Античному Римі претор, як і переважна більшість магістратів, обирався на рік, прямі обов'язки робив безкорисливо. Але ця система дозволяла багатим панам підкуповувати виборців. Цицерон у своїх судових виступах наводить багато прецедентів зловживання під час виборів на місце претора, а також інших магістратів і при виконанні ними своїх обов'язків. Це підкреслюється наявністю спеціальних норм у республіканському законодавстві, націлених на попередження зловживань [2].

Постійність демократичного становлення нашої держави значною мірою залежить від ствердження засад законності і вірності, обов'язкового дотримання всіма державними службовцями «букви» закону, подолання випадків нелегального отримання посадовими особами матеріальних благ, пропозицій, пільг чи інших переваг. Корупція, яка має в Україні системний характер, підриває довіру населення до роботи державних службовців, згубно впливає на фінансове та політичне становище, загрожує національній безпеці. Корупційні появи завдають вагомих матеріальних і моральних збитків великому колу людей, згубно відбиваються на фінансовій роботі суб'єктів господарювання, особливо недержавних форм власності. Корупція в правоохоронних органах знижує ефективність боротьби зі злочинністю, що призводить до посилення негативних тенденцій криміногенної ситуації в державі. На думку іноземних держслужбовців і комерсантів, боротьба з корупцією є одним із провідних завдань в становленні фінансових відносин України з іншими країнами, а також причиною їх небажання інвестувати важливі вкладення в ринкову економіку. Зазначене свідчить, що дослідження дієвих шляхів протидії корупційної злочинності в Україні вважається актуальним завданням нашого суспільства. Необхідно вдосконалювати механізми боротьби та протидії корупції, як складного суспільного явища, що має довгострокову історію, обумовлює доцільність вивчення історичних витоків появи та утвердження корупції на різних рівнях соціально-економічного та політичного життя країн і народів від стародавніх часів до сьогодення [3].

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що проблема корупційності держслужбовців існує з давніх-давен. Це пояснюється появою в окремих прошарках суспільства великих повноважень, які породжують значні проблеми. Можна резюмувати, що практики, які розглядаються вченими як корупційні, супроводжують всю фінансову ситуацію людства. Еволюціонуючи, корупція від окремих, спорадичних проявів за допомогою хабарництва, трансформувалася у складне, системне, багатогранне явище як локального, так і масового виміру.

Список використаних джерел

1. Клітгаард Р. Приборкання корупції. Харків : ТарбутЛаам, 2006. 244 с.
2. Клімова С. М., Ковальова Т. М. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики. Харків : Харківськ. регіональн. ін-т держ. управління, 2015. 252 с.
3. Бусол О. М. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період. Київ : Ін Юре, 2014.

ПРИСЯЖНИК МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук;
ЛУЧКОВСЬКА СВІТЛАНА ІГОРІВНА,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЄСТРАТОРІВ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Історично важливим кроком для України стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), якою передбачається створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, що є європейським вибором України з урахуванням інституту демократії, верховенства права та прав людини [1]. Для малого і середнього підприємництва, чутливого до змін, важливим стало пристосуватися до нових умов функціонування.

Водночас світова економічна криза 2019–2021 років пов'язана з поширенням коронавірусної інфекції найбільш відчутно вплинула на економіки країн, що розвиваються. Найбільш вразливим за цих несприятливих соціально-економічних умов є саме мале підприємництво.

При цьому Україна змушена була, з одного боку, дотримуватись власних міжнародних зобов'язань щодо продовження реформи дерегуляції у сфері підприємницької діяльності, а, з іншого боку, – віднайти шляхи оптимізації можливостей для збільшення бюджетних надходжень, не збільшуючи розміру податкового навантаження на господарюючих суб'єктів, що пізніше особливо стало актуально в умовах воєнного стану. На разі одним із шляхів вирішення цих викликів й мало стати запровадження ефективного правового регулювання використання реєстраторів розрахункових операцій у діяльності суб'єктами господарювання, що майже збіглося у часі з повномасштабною війною російської федерації проти України.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» відносини, пов'язані з розвитком малого і середнього підприємництва в Україні, базуються на Конституції України і регулюються Господарським, Цивільним та Податковим кодексами України, вказаним Законом та іншими законодавчими актами, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Керуючись ч. 3 ст. 55. Господарського кодексу України суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва. В свою чергу, суб'єкти мікропідприємництва – це фізичні особи-підприємці/юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, а

суб'єкти малого підприємництва – це фізичні особи-підприємці/юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро. [3].

В країнах з розвинутою ринковою економікою підприємства малого бізнесу виробляють до 70 % ВВП, а також є основними роботодавцями для населення. На малих підприємствах працюють до 2/3 загальної чисельності зайнятих [4, С. 242–245]. Наприклад, в Європейському Союзі малі та середні підприємства становлять 99 % усіх підприємств та забезпечують 65 млн людей робочими місцями (наприклад, в німецьких МСП працює 68,3 % всіх працівників цієї країни, які підлягають соціальному страхуванню). Як наслідок у 2014 р. Регламент Європейської Комісії зменшив фінансове навантаження на малі та середні підприємства, звільнивши їх від деяких категорій обов'язкових платежів [5].

Водночас Європейська Бізнес Асоціація завжди підтримувала необхідність створення прозорих, рівних і цивілізованих умов ведення бізнесу в Україні, у т.ч., запровадження європейської практики щодо фіскалізації розрахункових операцій, а експерти Асоціації активно долучалися до розроблення і прийняття так званих детінізаційних Законів наприкінці минулого року, а саме, Законів № 128-IX та № 129-IX про програмні РРО/ПРРО, прозорі правила підприємництва та посилення захищеності споживачів.

20 вересня 2019 р. Верховною Радою України було прийнято Закони України № 128-IX (далі – Закон № 128) [6] та № 129-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг» (далі – Закон № 129) [7].

Вказані Закони стосуються вдосконалення правового регулювання реєстраторів розрахункових операцій: 1) відбулось впровадження в діяльність суб'єктів господарювання програмних РРО/ПРРО, тобто їм дозволено при здійсненні готівкових розрахунків із споживачами використовувати смартфони, планшети, комп'ютери тощо з спеціальним програмним РРО/ПРРО; 2) законодавець передбачив впровадження механізму «кешбек» – компенсації споживачу коштів, сплачених за придбаний товар або отриману послугу, якщо такому споживачу було надано розрахунковий документ, інформація про який відсутня в базах даних ДПС України; 3) запроваджений термін «ризикові види діяльності» – це види діяльності фізичних осіб – підприємців, де, на думку законодавця, найбільш поширені випадки порушення вимог чинного законодавства щодо РРО/ПРРО; 4) також було передбачено збільшення розміру штрафних санкцій за незастосування РРО/ПРРО або застосування із порушенням встановлених вимог чинного законодавства; 5) впроваджено обов'язок суб'єктів господарювання проводити розрахункові касові операції через РРО/ПРРО та програмні РРО/ПРРО з використанням режиму попереднього програмування найменування та цін товарів або послуг із зазначенням коду товарної підкатегорії згідно з УКТ ЗЕД для підакцизних товарів.

В той же час, впровадження РРО/ПРРО вкотре зіткнулось із значним спротивом суб'єктів господарювання, в першу чергу фізичних осіб –

підприємців. Групою народних депутатів, що їх підтримусь, 20 грудня 2019 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроекти: № 2644 [19] та № 2645 [20], якими запропонували скасувати деякі зміни, внесені законами № 128 і № 129. В пояснювальних записках до цих законопроектів вказувалося на такі недоліки прийнятих законів: зазначені Закони мають виключно негативне сприйняття з боку представників легального малого бізнесу, оскільки їх практична реалізація призведе до нівелювання переваг спрощеної системи оподаткування, зокрема, збільшення та здорожчання процедур адміністрування малого та мікропідприємництва; практичне застосування Законів може призвести до бізнес-еміграції підприємців, особливо тих, які не мають значних капіталовкладень; такі ініціативи можуть спровокувати делегалізацію ведення господарської діяльності, у зв'язку із зростанням витрат суб'єктів господарювання на адміністрування процесів застосування реєстраторів розрахункових операцій і витрат на оплату праці бухгалтерів.

Як наслідок, 17 березня 2020 р. був прийнятий Закон України № 533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» (далі – Закон № 533) [8], яким було перенесено терміни набуття чинності норм Законів № 128 та № 129. Так, відповідно до пп. 4 та 5 розділу I Закону № 533 набрання чинності Законами № 128 та № 129 відтерміновується, а саме: з 19.04.2020 р. до 01.08.2020 р. – можливість застосування програмних реєстраторів розрахункових операцій і збільшення розміру штрафних (фінансових) санкцій; з 01.10.2020 р. до 01.01.2021 р. – запровадження механізму «кешбек» та обов'язок застосування РРО/ПРРО фізичними особами-підприємцями платниками єдиного податку другої та третьої груп, які провадять ризикові види діяльності; з 01.01.2021 р. до 01.04.2021 р. – обов'язок застосування РРО/ПРРО усіма фізичними особами-підприємцями платниками єдиного податку другої та третьої груп.

01.12.2020 р. впровадження реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій було в чергове відтерміновано. 01.12.2020 р. Верховною Радою України був проголосований Закон України № 1017-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо лібералізації застосування реєстраторів розрахункових операцій платниками єдиного податку та скасування механізму компенсації покупцям (споживачам) за скаргами щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій частини суми застосованих штрафних санкцій» [9] (далі – Закон № 1017-IX). Нормами Закону № 1017-IX було відкладено запровадження обов'язкове використання РРО/ПРРО із 1 квітня 2021 р. до 1 січня 2022 р. для фізичних осіб-підприємців платників єдиного податку другої-четвертої груп. Окрім того, було скасовано штрафи за невідповідність готівкових коштів на місці проведення розрахунків сумі коштів, яка зазначена в денному звіті РРО/ПРРО, та за відсутність попереднього програмування товарів у РРО/ПРРО, а також до 1 січня 2022 р. було продовжено використання знижених штрафів за умови порушення окремих вимог використання РРО/ПРРО.

17 грудня 2021 р. на позачерговому засіданні Верховної Ради України була чергова спроба «політизувати» запровадження загально-обов'язкового РРО/ПРРО для фізичних осіб-підприємців. Зокрема, депутатам пропонувалось підтримати законопроект № 6376. Цим законопроектом було передбачено відтермінування на рік (до 1 січня 2023 р.) обов'язкового застосування РРО/ПРРО для фізичних осіб-підприємців, та зменшення розміру штрафів. Законопроект не був проголосований у зв'язку із відсутністю кворуму.

З 01 січня 2022 р. були введенні в дію норми щодо обов'язкового застосування РРО/ПРРО платниками єдиного податку другої–четвертої груп, за порушення яких були передбачені штрафні санкції. І дійсно 2022 р. розпочався для підприємців із серйозних програмних збоїв РРО/ПРРО, які згодом були ліквідовані розробниками. Разом із тим, як писали підприємці на форумах та коментарях у соцмережах, щоб не мати такого «головного болю» із касовими апаратами, багато хто із ФОП з нового року або перейшов на «чорний кеш», або не відкрився в очікуванні, що вимогу про обов'язковість РРО/ПРРО скасують чи знову відтермінують [10].

Таким чином, було завершено законодавчу ініціативу виявлення справжніх фінансових оборотів фізичних осіб-підприємців на єдиному податку та здійснено спробу відмежувати суб'єктів малого підприємництва від бізнесу, що використовують їх податкові пільги з метою ухилення від сплати податків.

Проте повномасштабна війна російської федерації і, як наслідок, – запровадження в Україні воєнного стану вплинуло і на застосування РРО/ПРРО. 15 березня 2022 р. було прийнято Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [11], відповідно до якого на період дії воєнного стану не будуть застосовуватись штрафи за порушення правил застосування РРО/ПРРО.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що впровадження РРО/ПРРО є вірним шляхом з покращення існуючої ситуації з детінізацією економіки України, збільшення надходжень у бюджети всіх рівнів за рахунок оптимізації/удосконалення механізмів уточнення доходів господарюючих суб'єктів та дієвим інструментом захисту прав споживачів. При цьому механізм впровадження РРО має передбачати чіткий комплекс заходів, які б, з одного боку, заохочували до застосування РРО самих суб'єктів господарювання, а з іншого боку, мали ефективні контролюючі можливості перевірки їх добросовісності виконання вимог чинного законодавства України. У процесі цього має бути обов'язково враховано, що:

- існуючі заходи з боротьби з пандемією та в подальшому умови воєнного стану суттєво обмежили фінансові можливості фізичних осіб-підприємців, а тому впровадження РРО мало б відбуватись за рахунок державних дотацій з повною або частковою компенсацією фінансових втрат суб'єктів господарювання;

- всі операції з реєстрації, проведення та обліку РРО мають бути максимально спрощені, доступні та автоматизовані;

– ефективність впровадження РРО напряму залежить від дієвості непрямих контрольних функцій, що будуть зосереджені в руках громадян України як споживачів товарів та послуг.

– держава повинна культивувати та підтримувати стимулюючими заходами культуру отримання фіскального чека споживачем від суб'єкта господарювання за отриманні товари та/або надані послуги;

– потрібно зменшувати вплив людського фактору у сфері проведення перевірок контролюючими органами та масово запроваджувати дистанційні та електронні форми податкового контролю.

Також важливим безальтернативним напрямком впровадження РРО/ПРРО в сучасних умовах є використання інноваційних цифрових технологій обміну інформацією в трикутнику: суб'єкт господарювання – споживач – контролюючий орган.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. Чинна від 01.09.2017, підстава – v1713321-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

4. Гончарова В. С. Зміни у нормативно-правовому регулюванні оподаткування малого бізнесу. *Молодий вчений*. № 1 (77). 2020 р. С. 242–245.

5. Як у Європі впроваджують регулювання для бізнесу. Галицький кореспондент. 08.05.2018 р. Публікація була підготовлена в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за сприяння Європейського Союзу (<http://ec.europa.eu/europeaid>). URL: <https://gk-press.if.ua/yak-u-yevropi-vprovadzhuyut-regulyuvannya-dlya-biznesu/>.

6. Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та інших законів України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 128-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-20#Text>.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-20#Text>.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» : Закон України від 17 березня 2020 р. № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>.

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо лібералізації застосування реєстраторів розрахункових операцій платниками єдиного податку та скасування механізму компенсації покупцям (споживачам) за скаргами щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій частини суми застосованих штрафних санкцій: Закон України від 1 грудня 2020 р. № 1017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-20#Text>.

10. Зануда Анастасія. РПО для ФОП: повний колапс чи все працює. BBC News Україна. 11 січня 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59940764>.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

РИЖУК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА
доц. кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доц.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Важливим чинником формування ефективної політики в державі є публічність та конкурентність політичного середовища. Саме інститут опозиції виступає важливим механізмом забезпечення альтернативності у прийнятті рішень органами влади. Існування опозиції визнається органічним явищем та необхідною характеристикою демократичної політичної системи, але виникнення та функціонування цього інституту можливе лише за умов забезпечення права громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань.

Проблема формування політичної опозиції є однією з головних в процесі демократизації політичної системи нашої держави, проте в політичній практиці й суспільній свідомості українців досі не сформувалось чітке розуміння суспільно-політичних функцій, соціальної сутності, призначення опозиції, її ролі у формуванні державного ладу, побудованого на засадах поділу та збалансованості влади.

Аналіз національного законодавства та законодавства зарубіжних країн свідчить про відсутність правових актів, норми яких врегульовували б конституційно-правовий статус опозиції, що, на нашу думку, ускладнює з'ясування сутності опозиції.

Сам термін «опозиція» не властивий зарубіжному законодавству, оскільки складно розмежувати опозицію та всіх інших суб'єктів державної політики, які повністю або частково не підтримують офіційного курсу глави уряду, парламенту, уряду. Зазначене обумовило використання у конституційній практиці поняття політичної меншості.

До політичної меншості відносяться суб'єкти, які повністю не поділяють офіційний політичний курс або займають більш помірковану позицію щодо нього. Саме тому у нормативно-правових актах, які визначають основні форми роботи парламенту – регламентах, законах про парламентські комітети, комісії закріплюється, як правило, не правовий статус опозиції, а статус тих фракцій та членів парламенту, які не входять до парламентської більшості, іншими словами – парламентської меншості.

Статус офіційної опозиції має та парламентська фракція меншості, яка не увійшла до проурядової коаліції, не брала участь у формуванні уряду та не голосувала за його програми. Зазначене не означає, що у випадку конструктивної співпраці влади та опозиції остання не буде підтримувати рішення урядових сил, які вважатиме правильними. Співпраця уряду та опозиції у такому випадку стає основою для забезпечення стабільного функціонування політичної системи держави. Окрім того, якщо партія, не брала участь у формуванні уряду, не буде автоматично віднесена до опозиції, оскільки вона може здійснювати свою діяльність, не послідовно опонуючи дії уряду, а вирішуючи свої поточні завдання.

Аналіз законодавства зарубіжних країн, дав змогу виділити три рівні нормативно-правового регулювання статусу парламентської опозиції:

1. конституційний: загальні положення щодо опозиційної діяльності містяться в нормах Основного закону держави (в Конституції Португалії закріплено найбільше прав парламентської опозиції – право на ефірний час на державних радіо- та телеканалі (ст. 40), право отримання регулярної інформації від Уряду про хід вирішення основних питань (ст. 114) [1] тощо);

2. законодавчий: в країні є спеціальний закон, яким врегульовано статус парламентської опозиції (у більшості країн немає окремого закону про опозиційну діяльність, але як приклад можна навести Португалію, в якій окрім норм Конституції щодо парламентської опозиції, парламентом було ухвалено два закони про опозицію: Закон «Про правовий статус опозиції» (Lei 59/77, de 5 de Agosto) [2] та Закон «Про гарантії права опозиційної партії на виступ» (Lei 36/86, de 5 de Setembro) [3];

3. регламентний: норми щодо опозиції містяться в парламентських регламентах (Румунія, Норвегія, Швеція, Фінляндія тощо).

Більш детально зупинимось на окремих з них. Так, Конституція ФРН не регулює правового становища опозиції. В Конституціях майже всіх земель та регламентах народних представництв опозиція також не згадується. Винятком є конституції Ганзейського міста Гамбург і землі Шлезвіг-Гольштейн. Так, у першому випадку стаття 23-тя закріплює: «Опозиція є важливим елементом парламентської демократії. Її постійним завданням є критика урядової програми в принципі та в деталях». Конституція землі Шлезвіг-Гольштейн визначає у ст. 12: «Парламентська опозиція є важливою складовою частиною парламентської демократії. Завданням опозиції є контроль і критика програм і рішень уряду. Вона протистойть, як альтернатива, депутатам і фракціям, на які спирається уряд. Тож вона має право на політичну рівність шансів. Голова найчисельнішої неурядової фракції є лідером опозиції» [4, с. 23].

У ФРН більшість, яка формує та реалізує урядовий політичний курс, традиційно звертає увагу на необхідність дотримання прав меншості, оскільки одним з головних принципів функціонування опозиції є сприйняття її як природного і конструктивного явища. Це зумовлює вибір співпраці як форми взаємодії між парламентськими більшістю та меншістю.

У Литві права опозиції визначаються у Статуті Сейму [5]. Опозиційними вважаються такі фракції, у політичних деклараціях яких викладені положення, що різняться від прийнятих більшістю Сейму. Оголосити себе опозиційними можуть так само «фракції або коаліції членів сейму, які не згодні з програмою уряду». У Сеймі Литви за опозиційними політичними силами закріплені такі права:

- призначення одного заступника голови Сейму;
- призначення голови або заступника голови бюджетного комітету (причому ця особа обирається більшістю голосів серед членів опозиції);
- право визначати кожного третього четверга порядок роботи вечірнього засідання;
- право проводити прес-конференції не менше ніж двічі на тиждень;
- право першого виступу при розгляді у Сеймі програми і звіту уряду.

Особливими привілеями наділений також лідер опозиції.

У Польщі немає спеціального закону про парламентську опозицію. Конституція Республіки Польща, Регламенти Сейму та Сенату, Закон «Про політичні партії», Закон «Про депутата і сенатора» також не містять положень, які б регулювали діяльність опозиції. Проте Регламент Сейму містить положення, які регулюють діяльність депутатських груп. За ними закріплені такі права:

- члени парламенту можуть створювати групи в парламенті (ст. 8);
- право вносити поправки до законопроектів у другому читанні має право група не менше з 15 депутатів (ст. 45);
- склад Спеціального комітету повинен формуватися із представників груп депутатів (ст. 86);
- порядок денний формується зважаючи на позицію груп депутатів (ст. 150) [6].

Як бачимо, в зарубіжних країнах досить різноманітна практика нормативно-правового закріплення правового статусу парламентської опозиції. В Україні питання законодавчого регулювання статусу опозиції неодноразово ставали предметом обговорення парламентаріїв, вчених, політологів, громадськості, але досі залишаються не вирішеними. Позачергові парламентські вибори 2019 р. створили прецедент в історії сучасної української політики: вперше одна політична партія сформувала одноосібну більшість у Верховній Раді, так звану монокоаліцію, не потребуючи прибічників та коаліційних переговорів.

За такої ситуації складається враження, що опозиційні фракції опинилися відстороненими від законодавчої діяльності. Їх законодавчі ініціативи досить рідко потрапляють до сесійної зали, ще рідше вони стають чинними нормативно-правовими актами. Окрім того представники

опозиції не можуть похвалитися високим відсотком врахування їхніх поправок до законопроектів.

На нашу думку, поточний стан справ у парламенті України актуалізує питання законодавчого врегулювання статусу опозиції та для його вирішення було б достатньо внести зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», в якому визначити порядок утворення опозиції та припинення її діяльності, комітети, на керівні посади в яких першочергово претендує опозиція, порядок формування «опозиційного уряду» тощо.

Список використаних джерел

1. Constituição da República Portuguesa. URL: <http://www.viajeuniversal.com/portugal/constitucion1.htm>
2. Закон Португалії «Про правовий статус опозиції» (Lei 59/77, de 5 de Agosto). URL: <https://dre.tretas.org/dre/69308/lei-59-77-de-5-de-agosto>
3. Закон Португалії «Про гарантії права опозиційної партії на виступ» (Lei 36/86, de 5 de Setembro). URL: <https://dre.tretas.org/dre/35001/lei-36-86-de-5-de-setembro>
4. Кречмер Г. Фракції. Партії в парламенті. К. : Вид-во «Заповіт», 1999. 300 с.
5. Lietuvos Respublikos Seimo statutas URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.123B53F30F70>
6. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/regulamin/regsejm.htm>

РЯБОВОЛ ЛІЛІЯ ТАРАСІВНА,
проф. кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка,
д-р пед. наук, проф.

ДОКУМЕНТИ ООН ПРО ПРОКУРАТУРУ

Прокуратура – важливий, переважно обов’язковий, орган у механізмі кожної держави. У світовій практиці накопичено значний досвід побудови системи органів прокуратури, сформувалися різні функціональні моделі, підходи до визначення правового статусу цих органів. В умовах трансформації системи вітчизняної прокуратури доцільним і необхідним є вивчення і впровадження позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері. Орієнтиром наразі є відповідні міжнародні документи, зокрема акти ООН.

Одним з перших таких документів стали «Керівні принципи ООН щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування (прокурорів)», прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 р. У документі зазначено, що особи, відібрані для здійснення судового переслідування, повинні мати високі моральні якості та здібності, а також відповідну підготовку і ква-

ліфікацію. Як важливі представники системи відправлення правосуддя, зокрема кримінального, вони завжди мають зберігати честь і гідність своєї професії. Держави при цьому мають створити умови для убезпечення прокурорів від погроз, перешкод, залякування, втручання або невинуватого притягнення їх до відповідальності, а для їхніх сімей – фізичний захист, якщо існує загроза їх безпеці у результаті виконання їх функцій із здійснення судового переслідування.

Відповідно до згаданих Керівних принципів ООН, особи, які здійснюють судове переслідування, як й інші громадяни, мають право на свободу вираження думок, переконань, асоціацій та зборів. Має бути чітко розмежований функціонал осіб, які здійснюють судове переслідування (власне прокурорів), і тих, на які покладено виконання функцій безпосередньо судових органів. Здійснюючи судове переслідування, прокурори відіграють активну роль в кримінальному розслідуванні, зокрема щодо порушення справи, розслідування злочину, нагляду за законністю, за виконанням рішень суду, здійснення інших функцій як представники інтересів держави. Ті особи, які здійснюють судове переслідування, з метою забезпечення його справедливості й ефективності взаємодіють з поліцією, судами, юристами, громадськими обвинувачами, іншими державними органами та установами [1].

У червні 1995 р. при ООН було створено Міжнародну асоціацію прокурорів (МАП) – неурядове й неполітичне всесвітнє об'єднання прокурорів із спеціальним консультативним статусом. Основне її призначення – сприяння у забезпеченні й захисті прав людини, визначених у Декларації прав людини (1948 р.). Утворення МАП було спричинено зростанням рівня транснаціональної злочинності, зокрема незаконного обігу наркотиків тощо. У зв'язку з цим, виникла потреба у міжнародному співробітництві прокурорів, підтриманні оперативного зворотного зв'язку між прокурорами різних країн, що дозволило б підвищити ефективність боротьби з різними протиправними явищами. До основних завдань МАП зокрема віднесено: сприяння у досягненні стандартів і принципів здійснення правосуддя у кримінальних справах з метою забезпечення верховенства закону; міжнародне співробітництво на стадії збирання доказів, кримінального переслідування злочинців, які переховуються від слідства тощо [3].

У 1999 р. МАП ухвалила «Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів» дій [5]. Цей документ став особливо важливим для врегулювання правового статусу прокурорів. У ньому закріплено права та обов'язки прокурорів у таких напрямках, як:

- професійна поведінка, яка означає, що прокурори завжди повинні підтримувати честь і гідність своєї професії, дотримуватись законів, правил та етичних норм своєї професії, стежити за змінами у законодавстві, що мають значення для їх діяльності, крім того, прокурори мають бути послідовними, незалежними та неупередженими, захищати право обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд, служити громадським інтересам та захищати їх, поважати, захищати й відстоювати загальні принципи людської гідності і права людини;

– незалежність, тобто, обвинувачення повинно відбуватись незалежно й не піддаватися політичному впливу; загальні чи особливі вказівки, які надаються прокурорам іншими органами, якщо таке передбачено національним законодавством, повинні бути прозорими й відповідати нормам, встановленим для забезпечення прокурорської незалежності. Як справедливо зазначає Є. Шаблін, застосування міжнародних та європейських стандартів незалежності прокуратури має забезпечувати цьому органу змогу бути надійним інструментом у державотворенні, протистоянні зовнішнім та внутрішнім загрозам [7, с. 34];

– неупередженість, відповідно, виконуючи свої обов'язки, прокурори не повинні керуватися страхом чи уподобаннями, натомість, мають виконувати свою роботу неупереджено, не піддаватися впливу інтересів окремих осіб або груп осіб, тискові громади чи ЗМІ, повинні брати до уваги лише громадські інтереси, діяти об'єктивно тощо;

– роль у кримінальному судочинстві – свої обов'язки у кримінальному судочинстві прокурори мають виконувати чесно, послідовно і оперативно;

– співпраця – з метою забезпечення справедливості й дієвості обвинувачення, прокурори повинні співпрацювати з поліцією, судами, юристами, адвокатами й державними захисниками, як на національному, так і на міжнародному рівні, а також надавати допомогу прокурорським службам і колегам з інших органів, відповідно до законодавства;

– повноваження, для забезпечення виконання прокурорами їхніх професійних обов'язків незалежно й відповідно до наведених стандартів, прокурори повинні буди захищені урядом від свавільних дій.

Значення згаданих документів, а також актів Ради Європи у цій сфері Ю. А. Чаплинська вбачає у тому, що вони в узагальненому вигляді виражають спільну ідею, яку визнає та підтримує міжнародна спільнота на певному етапі історичного розвитку. Вироблення таких стандартів і сприйняття їх на міжнародному рівні забезпечує певну типізацію та прогнозованість (передбачуваність) діяльності таких органів та поведінки посадових осіб задля досягнення певних цілей та ідеалів [6, с. 273].

У всіх перелічених документах акцентовано на суверенному праві країн самостійно визначати статус, структуру і повноваження прокуратур (органів державного обвинувачення), водночас, пропагується забезпечення ефективності, професіоналізму й відповідальності цих органів на підставі принципів справедливості, гуманізму, об'єктивності, безсторонності задля досягнення цілей правосуддя, захисту публічних інтересів, прав та свобод людини і громадянина [4, с. 55].

Важливо, що Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 р. та Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 р., а також Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, рішення Європейського Суду з прав людини, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генераль-

них прокурорів країн-членів Ради Європи у 2005 р., стали нормативною базою у сфері професійної етики та поведінки прокурорів, як зазначено у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів [2].

Список використаних джерел

1. Керівні принципи ООН щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування : ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. URL:<http://surl.li/cbo9p> (дата звернення: 16.05.2022)
2. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017. URL: <http://surl.li/bgbgv>(дата звернення: 20.05.2022)
3. Міжнародна асоціація прокурорів. URL: <http://surl.li/cbpji>
4. Прокурорське право : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 640 с.
5. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів» : Міжнародна асоціація прокурорів; Стандарти від 03.04.1999 р. URL: <http://surl.li/cbo9p>(дата звернення: 25.05.2022)
6. Чаплинська Ю. А. Проблеми запровадження міжнародних стандартів функціонування системи органів прокуратури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 272–275.
7. Шаблін Є. І. Міжнародні підходи до стандартів прокурорської незалежності: теоретичний аналіз. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 28–34.

СИНЬКО КАРИНА ВЯЧЕСЛАВІВНА

студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

КОРЕНЕВ АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,

доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
канд. юрид. наук

НЕГАТИВНІ ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ

У сучасному світі не існує такої країни, де явище корупції було б повністю викоринено. Жодна соціально-політична і економічна система не наділена повним імунітетом до корупції. Вона може існувати впродовж тривалого часу навіть у розвинутих демократичних країнах та у відкритих ринкових економіках. У зв'язку з цим, важливо правильно виявити причини, що детермінують корупцію. Такі причини називають корупціогенними чинниками – явищами, котрі породжують або сприяють породженню чи зростанню корупції.

Усунення негативних чинників, які призводять до вчинення корупційних діянь є передумовою зниження рівня корупції. Вивчаючи літера-

туру та корупційну практику, можемо надати такі загальнодержавні чинники, що призводять до корупції:

1. Нерівномірний розвиток ринкової економіки. При посиленні кризового стану економіки такі негативні явища, як інфляція, безробіття тощо, формують сприятливі умови для збільшення обсягів тіньової економіки. Це означає, що за таких умов знижується ефективність держави в ролі регулятора, що призводить до зростання корупції.

2. Розшарування суспільства на багатих та бідних. Невелика група осіб стала олігархами в Україні, таємно приватизуючи державну власність. Більшість населення становлять бідняки, змушені виживати у складних економічних умовах, коли немає принципів соціальної справедливості.

3. Протиріччя між сучасними умовами ринкової економіки, що швидко змінюються, і діючою законодавчою системою. Прогалини, створювані такими протиріччями, заповнюють тіньовими «правилами гри». Зауважимо, що навіть високорозвинені ринкові країни характеризуються тим, що економічні процеси випереджають діючу законодавчу систему. У зв'язку з цим, покращення правової бази має бути безперервним [1, с. 32].

4. Протиріччя між правовими та морально-етичними нормами господарювання. Законодавчі акти, які мають представляти інтереси держави, мають ґрунтуватися на морально-етичній складовій. Однак через погане сприйняття такої складової сучасними підприємцями вона не завжди підтримує інтереси держави, а в деяких випадках – суперечить. Це виступає приводом для «тіні» підприємців за рахунок хабарів тощо.

5. Протиріччя політичної системи в особі влади та бізнесу. Загально-відомо, що поєднання влади та бізнесу породжує олігархію, яка є посилювачем тіньової економіки. Негативним наслідком існування олігархії є, окрім лобіювання інтересів правлячих підприємців шляхом ухвалення «потрібних» законів для створення сприятливих умов для їхнього бізнесу, недоотримання державною скарбницею значних коштів, що, у свою чергу, заважає державі виконувати свої безпосередні обов'язки – вирішувати соціальні проблеми. Слабка політична влада являється однією із причин корупції.

6. Необхідність виживати у складних ринкових умовах. Підприємець, що має метою створити бізнес, має мати стартовий капітал, якого в нього зазвичай немає і котрий він не в змозі самотійно заробити, що є стимулом використовувати неекономічні методи – завдяки політичному впливу, через «своїх» чиновників.

7. Існування штучного дефіциту ресурсів, що вигідно чиновникам, оскільки призводить до хабарів як необхідного інструменту отримання необхідних ресурсів у виробничій діяльності.

8. Створення штучних адміністративних бар'єрів, щоб взяти під контроль підприємства. Це явище штовхає підприємця у тіньову економіку, бо формальні правила не можуть бути виконані, бо бізнес перебуває під постійним контролем та санкціями. У таких умовах підприємці мають шукати неформальний державний захист через корупційні відносини. Внаслідок цього більшість українських підприємців вже не уявляють свій бізнес без хабарів [2, с. 171].

Отже, у роботі наведені основні чинники, що сприяють фігуруванню корупції в Україні. Саме на ці основні чинники має спиратися законотворець при вирішенні даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Запобігання та протидія корупції. Київ : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 666 с
2. Ангелко І. В. Корупція в Україні – явище закономірне. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 18.9. С. 171–174.

СМІРНОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА РІВНОПРАВНІСТЬ ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення захищеної інформаційної продукції» від 03 березня 2022 р. внесені чергові зміни до Кримінального кодексу України (далі по тексту – КК України), крім іншого, внесені зміни до ст. 161 КК України [1].

Зазначені зміни полягали у криміналізації умисних дій, спрямованих на розпалювання регіональної ворожнечі та ненависті, прирівнявши ці діяння до діянь, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, а також прямого чи непрямого обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Також ст. 161 КК України було вирішено доповнити приміткою наступного змісту: «У цій статті під регіональною належністю слід розуміти належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, – що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак» [2].

Таким чином, зазначену статтю було доповнено ще однією захищеною ознакою – «регіональна належність». Важливим аспектом в криміналізації діяння є вибір захищених ознак у сфері боротьби з порушенням рівноправності громадян.

Внесення саме таких змін на тлі існуючих подій в Україні в окреслений період є яскравим прикладом врахування при криміналізації діянь історичних і соціальних обставин.

Включення тієї чи іншої ознаки, встановлення певних обмежень з метою недопущення порушення рівноправності громадян часто пов'язані із історичними і соціальними подіями, тому і приймається таке рішення з урахуванням потреб відповідної країни.

Питання порушення рівноправності громадян є актуальним, про що свідчать чисельні повідомлення засобів масової інформації, звіти неурядових організацій про наявність таких порушень. Тому цікавим для аналізу є досвід Чеської Республіки (надалі – ЧР) в сфері кримінально-правової охорони, протидії посяганням на рівноправність громадян в залежності від певних ознак.

Кримінальний кодекс Чеської республіки (надалі – КК ЧР) містить три статті (352, 355, 356), присвячені питанню забезпечення недопущення порушення рівноправності [3]. Всі ці статті містяться в розділі «Злочинні дії, які порушують співіснування людей». Натомість питанню кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян в КК України присвячено лише одну статтю – 161, яка розміщена в розділі «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

Спільним для кримінальних кодексів України та ЧР є:

1. Наявність кримінальної відповідальності за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (за КК України) та публічне розпалювання ненависті до будь-якої нації, раси, етнічної групи, релігії, класу або іншої групи людей (за КК ЧР). При цьому в КК ЧР відсутня захищена ознака – «регіональна приналежність», а в КК України відсутня захищена ознака – «клас». При цьому перелік захищених ознак в окресленій частині статті в КК України є закритим, а в КК ЧР – відкритим.

2. Наявність кримінальної відповідальності за умисні дії спрямовані на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями (за КК України) та за публічне приниження будь-якої нації, її мови, будь-якої раси, етнічної групи або групи осіб за їх дійсну або припущену расу, етнічну належність, національність, політичні або релігійні переконання або у зв'язку з їх дійсною поза релігійністю (за КК ЧС).

3. Наявність кримінальної відповідальності за пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (за КК України) та кримінальна відповідальність за підбурювання до обмеження прав і свобод особи за ознаками нації, раси, приналежності до етнічної групи, класу або іншої групи людей (за КК ЧР). Таким чином, в зазначеній частині перелік захищених ознак в КК України є більш широким.

4. Наявність кваліфікованої ознаки – вчинення дій організованою групою осіб (ч. 3 ст. 161 КК України) та притягнення до відповідальності у випадку скоєння злочину у складі не менше ніж з двома особами (ч. 4 355 КК ЧР).

Особливістю КК ЧР в порівнянні з КК України в частині кримінальної відповідальності за порушення рівноправності є наявність в КК ЧР не тільки такої захищеної ознаки, як «дійсна приналежність до певної раси, етнічна належність, національність, політичні, релігійні переконання, поза релігійність», але і у випадку, якщо наявність таких захищених ознак було лише припущенням винуватця. Крім того, КК ЧР містить такі ознаки, як «поза релігійність» та «політичні переконання», які відсутні в КК України.

На протигагу КК України, КК ЧР не містить такої кваліфікуючої ознаки як «вчинення службовою особою». Хоча закріплення в кримінальному законодавстві як окремого суб'єкта – службової особи та у зв'язку з цим посилення кримінальної відповідальності, слугувало би більш ефективному захисту в сфері порушення рівноправності.

КК ЧР передбачає кримінальну відповідальність за активну участь в діяльності групи, організації або асоціації, яка пропагує дискримінацію, насилля або расову, етнічну, класову, релігійну або іншу ненависть. Натомість КК України не містить такої відповідальності. Хоча б доцільно було б запровадити в українському законодавстві аналогічну відповідальність. Оскільки, з аналізу повідомлень з засобів масової інформації та звітів неурядових організацій можна зробити висновок про наявність в Україні організацій, діяльність яких направлена на порушення рівноправності громадян.

КК України містить таку кваліфікуючу ознаку, як «поєднання з насильством, обманом чи погрозами» (ч. 2 ст. 161 КК України). В той час, як в КК ЧР міститься окрема стаття (352), яка передбачає відповідальність за застосування насилля відносно групи осіб або по відношенню до конкретної особи або погроза їм смертю, тілесними ушкодженнями або спричиненням значної шкоди у зв'язку з їх дійсною або ймовірною расою, приналежністю до етнічної групи, національності, за політичні або релігійні переконання, або у зв'язку з дійсною або ймовірною нерелігійністю. В ч. 3 ст. 161 КК України закріплена така кваліфікуюча ознака, як «спричинення тяжких наслідків».

В КК ЧР закріплено спосіб вчинення злочину – «через пресу, кіно, радіо, телебачення, загальнодоступні комп'ютерні мережі або іншим способом». Ст. 161 КК України окремо не закріплює аналогічний спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Якщо аналізувати покарання за порушення рівноправності громадян, то необхідно зазначити, що КК України передбачає як альтернативне покарання за порушення рівноправності громадян – штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. В той час як КК ЧР не передбачає альтернативних видів покарань за порушення рівноправності громадян, а лише – позбавлення волі.

В КК України максимальне покарання за кваліфікуючої ознаки «вчинення організованою групою осіб або спричинення тяжких наслідків»

полягає у позбавленні волі від п'яти до восьми років. Тоді як в КК ЧР найсуворіше покарання за порушення рівноправності громадян з кваліфікуючими ознаками сягає трьох років позбавлення волі.

Як висновок можна зазначити, що українське та чеське кримінальне законодавство закріплює відповідальність за порушення рівноправності громадян. При цьому в обох правових системах перелік захищених та кваліфікуючих ознак є доволі широким. При цьому покарання за українським законодавством є більш суворим за правопорушення вчинені за наявності кваліфікуючих ознак ніж в чеському законодавстві. Проте, іноді правопорушення сформульовані узагальнено та широко (наприклад, «насилля», «обмеження в правах», «зневага» та ін.), що суперечить стандартам правової визначеності і передбачуваності, та дозволяє різне, більш широке, двозначне трактування цих положень.

Отже, не можна стверджувати, що кримінальне законодавство зазначених країн в контексті врегулювання кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян є досконалим та не потребує змін.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 р.: станом на 03.03.2022 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.: станом на 05.01.2022 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний кодекс Чеської Республіки від 08 січня 2009 р.: зі змінами станом на 2011 р. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf.

СТАРОДУБ ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ,
ст. науковий співробітник Науково-дослідного інституту
фінансової політики Державного податкового університету,
канд. юрид. наук, доц.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У період війни Україна зіткнулася не тільки з агресією чисельно та фінансово переважаючого підступного ворога, але також і з проблемами забезпечення функцій держави та конституційних прав і свобод громадян у складних умовах війни. Слід згадати також і те, що московія уже більше ніж 300 років іде «на Україну» з метою знищення Українського народу.

Для того щоб Український народ вистояв у цій війні потрібно забезпечити функціонування критично важливої інфраструктури та можливість суб'єктам економічної діяльності і далі працювати. Для цього забезпечується функціонування української банківської системи, поступово відновлюється робота державних реєстрів, вживаються заходи для передислокації бізнесу та побудови нових логістичних схем. Значну матеріальну та фінансову підтримку Україна отримує від інших держав та міжнародних організацій. Інші держави сьогодні прийняли виклик надання соціального та медичного забезпечення для наших громадян, які вимушені були покинути територію України, переходячи від московитської орди. Водночас особливої уваги заслуговують заходи у сфері оподаткування. Ще тоді коли, колектив НДІ ФП досліджував у 2020 р. реакцію податкових систем розвинених держав на кризу спричинену Covid-19 з метою напрацювання пропозицій для України [1], очевидним постав той факт, що податкове право найшвидше реагує на виклики пов'язані з кризами, що загрожують економічній безпеці держави.

Загальновідомо, що окремі податки (наприклад податок на прибуток, ПДВ, військовий збір, акцизи) своєю появою завдячують саме запобіганню і уникненню кризових явищ (дефіцит державного бюджету, перевиробництво, запобігання та протидія негативним кліматичним, епідеміологічним та іншим чинникам). Таким чином виникає початкова гіпотеза того, що розвиток податкового права на сучасному етапі (коли кризові явища майже завжди мають глобальний характер) відбувається під тиском кризових явищ. Так само сьогодні війна змусила переглянути податкове законодавство та запровадити новації [2] в Українську податкову систему. Водночас моделі нових податків постійно розробляються, обговорюються і чекають свого часу або стають підставою для удосконалення механізму уже діючих податків чи їх відміни. Прикладом цьому є податок на виведений капітал, який уже тривалий час дискутується в Українському суспільстві, чи податок з обороту, який уже давно застосовується у багатьох країнах світу.

Відтак відбулося з прийняттям Законів [3, 4], якими тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, визначено особливості справляння податків і зборів. Дія цих законів триває доки діє військовий стан та короткий проміжок часу після завершення військового стану.

Звісно не може бути й мови у сучасному світі щодо відмови від всіх або більшості податків, окрім як використовувати це як інструмент кризового менеджменту у виняткових ситуаціях (війна, голод, епідемія, природна катастрофа), який може застосовуватися на обмежений проміжок часу на обмеженій або чітко визначеній території (спроба створити вільну економічну зону Крим і тп.). Це судження слідує з того, що дія негативного кризового чинника може бути глобальною, проте податкова система кожної окремої держави формується під впливом особливостей національної економіки і ті правила, що, наприклад, можуть бути прийняті для Франції, виявляться непридатним щоб застосовувати їх для Італії. Для підтвердження цієї тези достатньо порівняти податкову систему та порядок адміністру-

вання податків у цих країнах. Водночас будь-який розвиток неможливий у цілковитому вакуумі, а тому обмін та дослідження досвіду є запорукою пошуку, напрацювання та імплементації нових елементів з метою удосконалення системи оподаткування. Навіть якщо це лише звичайні процедурні моменти, які дозволять зробити виконання податкового обов'язку простим, зрозумілим і відповідно зручним як для дотримання податкового законодавства так і для адміністрування податків.

У період проведення військових дій доволі складно збирати адекватну інформацію про реальний стан економіки та можливості бізнесу, а тим більше важко передбачити подальший розвиток подій, оскільки злочини москальських загарбників вчиняються щосекунди в режимі реального часу по всій території України. А тому реакція бізнесу на будь-які новації у сфері оподаткування є складно прогнозованою, та й чи діятимуть вони. Дозволити всім не платити податки не можливо, адже це буде означати поразку у війні. Водночас продовжувати свою діяльність для українського бізнесу є справжнім викликом, але ще більш героїчним є сплачувати податки у період війни. Тож виклики, які стоять сьогодні у сфері правового регулювання податкових відносин, полягають у тому щоб:

- забезпечити дотримання основних засад податкового законодавства;

- швидко приймати зважені та конструктивні норми у сфері оподаткування, які вирішуватимуть не лише тактичні завдання, але й сприятимуть досягненню стратегічних цілей перемоги у війні та розвитку Української економіки;

- захистити платників податків від надмірного втручання у їх діяльність;

- створити умови для сплати податків на тих територіях, де не відбуваються бойові дії;

- розробити спеціальні правові режими, які дозволять компенсувати ризики пов'язані з військовими діями;

- знизити податкове навантаження.

Доки військові дії перебувають в активній фазі потрібно створити режим найбільшого сприяння бізнесу на всій території держави, з подальшим обмеженням у майбутньому до окремих територій.

Головною перспективою для України є перемога у війні з людиноненависницькою московією. Водночас для правового регулювання податкових відносин вбачаються наступні перспективи: зміна підходів до адміністрування податків і зборів; напрацювання заходів і механізмів податково-правового регулювання, що будуть застосовуватися у період дії кризових явищ; посилення регулюючої функції податків; відміна або реформування окремих податків і запровадження нових податків та режимів оподаткування.

Список використаних джерел

1. Удосконалення податкової системи України в контексті викликів та загроз, спричинених поширенням COVID-19 / авторський колектив,

за заг. ред. О. Драган, С. Брехова, О. Нагорічної. Ірпінь : НДІ фінансової політики, 2020. 96 с.

2. Податкові новації через воєнний стан: коментар від Д. Гетманцева. <https://www.golovbukh.ua/news/29643-podatkov-novats-cherez-vonniy-stand-komentar-vd-d-getmantseva>

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#top>

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

СТОРОЖИЛОВА УЛЯНА ЛЕОНІДІВНА,

доц. кафедри менеджменту і адміністрування

Українського державного університету залізничного транспорту;

СТОРОЖИЛОВ ГЛІБ МАКСИМОВИЧ,

студент у галузі архітектурного проектування та внутрішнього інтер'єру

Київського фахового коледжу архітектури, будівництва та управління;

СТОРОЖИЛОВ ПИЛИП МАКСИМОВИЧ,

студент у галузі економіки та управління персоналом

Київського фахового коледжу комп'ютерних технологій та економіки

Національного авіаційного університету

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ ПУБЛІЧНИМ ТА ПРИВАТНИМ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА В НЕПРОСТИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головним джерелом гармонізації цінностей законодавства України та солідарності на світовій арені в непростих умовах воєнного стану з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу (ЄС) в період глобалізації та діджиталізації є:

- забезпечення демократизації та транспарентності;
- зміцнення довіри між державою та громадськістю;
- забезпечення гласності, доступності та прозорості інформації

щодо діяльності публічної влади та державного управління.

На шляху співпраці законодавства України та Європейського Союзу в непростих умовах воєнного стану в період глобалізації та діджиталізації необхідне: запровадження прискореного процесу адаптації законодавства України та ЄС; постійне сприяння наближенню та обміну досвідом в правовому полі України до стандартів ЄС; вдосконалення комплекс-

ного системного підходу щодо розділів нової Концепції адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

В непростих умовах воєнного стану в період глобалізації та діджиталізації відкритість діяльності органів влади, транспарентність законодавства України з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу визначається як важлива передумова і ознака вільного демократичного суспільства.

Демократичні цінності України в контексті гармонізації цінностей законодавства України з міжнародним публічним правом та приватним правом ЄС та як держави нового покоління треба розглядати як:

- фактор демократичного розвитку суспільства;
- забезпечення підконтрольності та транспарентності влади;
- вільний розвиток відносин між різними учасниками демократичного процесу;
- право громадян на доступ до інформації про діяльність влади;
- зміцнення довіри та політичної культури;
- можливість підвищення активності та довіри громадян до органів влади;
- зрілість національної політичної еліти та ролі, яку вона відіграє у процесах державотворення.

Зазначений підхід щодо визначення демократичних цінностей державного управління в контексті гармонізації цінностей законодавства України з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу потрібно означити як комплексний.

Гармонізація законодавства України з правом ЄС, побудова сучасних демократичних цінностей нового покоління вимагає серйозних підходів до визначення якісних характеристик прозорості функціонування держави з державами Європейського Союзу та з державами світу.

Зростання глобального інформаційного середовища та он-лайн суспільства сприяє динамічній трансформації та гармонізації цінностей законодавства України з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу в сучасні прозорі та демократичні.

Важливою складовою для України є:

- підтримка та солідарність з боку ЄС у протистоянні в російській війні;
- поглиблена політика санкцій проти країни-агресора;
- зміцнення безпекової складової партнерства Україна–ЄС;
- пошук спільних відповідей на сучасні виклики та загрози у сфері безпеки;
- використання синергії спільних зусиль у рамках «асоційованого тріо» Східного партнерства;
- розширення списку країн ЄС підтримки дій вступу України до Євросоюзу.

Демократизація – дуже тонкий процес політичної, соціальної та культурної реформації, система заходів та законів, направлених на впровадження елементів народовладдя в країні та суспільстві.

Транспарентність визначається як сучасна система роботи органів влади інформаційного вільного суспільства, яка є важливими атрибутами стратегічної стабільності держави. Вона є однією з основних засад цінностей демократичного розвитку держав сучасного світу.

Тому основними принципами демократичних цінностей держави нового покоління є: прозорість; відкритість; мобільність; гласність.

Відкритість та прозорість як структурні цінності транспарентності державного управління є стратегічними елементами формування сприятливого інвестиційного клімату держави. Для формування сильної демократичної держави потрібно враховувати історичні, національні, ментальні та релігійні особливості історії розвитку Української культури, не копіюючи зарубіжні конституційні положення, узгоджувати зміст Конституції, уникаючи беззмістовних, двояких та незрозумілих формулювань.

Отже, головними чинниками сучасного законодавства України в питаннях гармонізації цінностей здійснення демократичного і транспарентного міжнародного та приватного права мають стати наступні:

- підвищення прозорості, мобільної інформованості населення про діяльність органів державної влади та державного управління;
- вироблення переліку правових актів, чіткі критерії визначення пріоритетних напрямів адаптації законодавства України з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу;
- детальне та повне висвітлення фактів зловживання в органах державної влади;
- створення інформаційних ресурсів довідкових каналів, які висвітлюють права громадян у сфері взаємодії з органами державної влади;
- згадана співпраця всіх гілок влади законодавства України з міжнародним публічним правом і приватним правом Європейського Союзу;
- вироблення електронної програми щодо висвітлення діяльності органів державної влади, що дозволить знизити суб'єктивізм прийнятих ними рішень;
- робота по чіткому графіку співпраці, залучення іноземних експертів до процесів гармонізації українського законодавства з міжнародним публічним правом та приватним правом Європейського Союзу.

ТУРЕЦЬКИЙ ВЯЧЕСЛАВ ВІКТОРОВИЧ,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби України

ПРАВОВА ПРИРОДА РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

На сьогодні одним з основних показників розвитку соціуму є забезпечення людських прав. Цивілізовані держави визнали це як свій головний обов'язок. Наголосимо, що саме забезпечення прав людини визначено у ст. 3 Конституції України як головний обов'язок нашої держави [1]. Доволі

показовим прикладом правильності цього положення є Росія, у якій фактично заперечується теорія людських прав і створено такий стан життя населення, що важко назвати цивілізованим, а умови життя багатьох людей гідними.

На це вказує, зокрема, і кількість звернень до Європейського суду з прав людини, у яких відповідачем є Росія. Слід згадати і майже одностайне виключення Росії з Ради Європи та призупинення членства у Раді Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Як вказав Е. Рінкевич: «Країні, яка вторглася в іншу країну і скоює грубі порушення прав людини, включно з воєнними злочинами, немає місця у цьому органі» [2].

Дієвою інституцією на рівні Ради Європи, яка ефективно впливає на діяльність держави з виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення людських прав, відображених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є уже згаданий Європейський суд з прав людини. Відзначимо, що функціонування цього страсбурзького Суду впливає і на стан вітчизняної системи права.

Варто згадати, що в Україні прийнято окремий закон, предметом регулювання є відносини, що виникають у процесі виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також щодо імплементації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Загалом можна стверджувати, що Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод через діяльність Європейського суду з прав людини стала важливим інструментом удосконалення вітчизняного права та, відповідно, законодавства.

Водночас, зважаючи на принцип об'єктивності наукового пізнання, можемо констатувати і певні проблеми імплементації західних стандартів забезпечення людських прав вітчизняними державними органами, підтвердженням чому слугує як кількість поданих скарг до Суду Ради Європи з боку осіб, які перебувають під юрисдикцією Української держави, так і кількість рішень Страсбурзького суду, що ухвалені проти неї [3, с. 105].

Одним з факторів низького рівня імплементації правових позицій Європейського суду з прав людини є нечітке розуміння правової природи практики цього Суду саме як джерела права. Виконання рішень Європейського суду з прав людини не повинно зводитись суто до компенсації справедливої сатисфакції. Більш того, вкажемо, що не виплата постраждалій особі вказаної справедливої сатисфакції є основною метою і самої Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, і діяльності Європейського суду з прав людини. Головне їх призначення удосконалити засоби забезпечення людських прав на національному рівні та, в кінцевому результаті, й на регіональному рівні.

У цьому контексті не можна не відзначити намагання окремих вітчизняних науковців розв'язати окреслені проблеми. Так, згадаємо В. Завгороднього, який ґрунтовно проаналізував наукові праці, предметом пізнання яких є саме вплив практики Європейського суду з прав людини на вітчизняну систему права, та провів класифікацію цих наукових робіт (ми вказуємо лише ті групи, що мають безпосереднє відношення до окресленої нами проблематики) [4, с. 15–21].

Так, вітчизняний науковець виокремив у першу чергу роботи, в яких висвітлюються питання розуміння юридичної природи рішень і практики Європейського суду з прав людини та їх місця в системі джерел вітчизняного права, а також теоретико-практичні аспекти правової природи правових позицій суду Ради Європи. В. Завгородній також вказує на доцільність виокремлення наукових робіт, предметом дослідження яких є проблематика особливостей виконання рішень та застосування практики суду Ради Європи. По-третє, науковий доробок вітчизняних правників містить праці, предметом дослідження яких є вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на різні форми правової діяльності: на тлумачення норм права, на діяльність органів публічної влади; а також загалом на національну правову систему держави. Окрім означених груп вітчизняним правником також виокремлено ті наукові роботи, в яких з'ясовувався зміст прав та гарантій закріплених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [4, с. 15–21].

Таким чином, у цілому вітчизняні науковці відзначають важливість пізнання природи рішень Європейського суду з прав людини, однак, і на сьогодні не склалось єдиного бачення її сутності, що негативно впливає на стан діяльності з імплементації рішень цієї інституції Ради Європи.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Росію вигнали з Ради ООН з прав людини. URL <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/7/7137422>
3. Бурма С. К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 231 с.
4. Завгородній В. А. Стан наукових досліджень практики Європейського Суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні. *Jurnalul Juridic National: teorie și practică*, 2017. № 2. С. 15–21.

УЛІТІНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
вчений секретар Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України, канд. юрид. наук

ПРАВОВА ОХОРОНА КРИТИЧНИХ ТА НАУКОВИХ ВИДАНЬ ТВОРІВ, ЯКІ ПЕРЕЙШЛИ ДО СУСПІЛЬНОГО НАДБАННЯ

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована 16 вересня 2014 р.

Верховною Радою України та Європейський парламентом містить ст. 166, яка передбачає можливість окремої правової охорони критичних та наукових видань творів, які стали загальним надбанням.

В офіційному українському перекладі ця норма звучить так: «сторони можуть також охороняти критичні та наукові публікації творів, які стали загальним надбанням» [1]. Англійська версія цієї статті має таке формулювання: «the Parties may also protect critical and scientific publications of works which have come into the public domain» [2]. Термін «publication» було перекладено дослівно, як публікація, проте доречніше було б використати поняття «видання», яке з юридичної та законотворчої позиції є більш влучним і відповідає вже існуючим нормам та категоріям українського законодавства в цій сфері. Крім того, термін «publication» в контексті цієї статті використовується в значенні поняття «edition», тобто «видання», «перевидання».

Ст. 166 з'явилась в Угоді про асоціацію з Директиви ЄС 2006/116 про строки охорони авторських та суміжних прав. Так, ця Директива у ст. 5 містить ідентичну норму, що передбачає правову охорону для критичних і наукових видань творів, які відносяться до суспільного надбання, а також встановлює, що «максимальний строк охорони таких прав становить 30 років від дати, коли твір був уперше правомірно опублікований» [3].

Ст. 166 Угоди про асоціацію і ст. 5 Директиви ЄС 2006/116 фактично передбачають можливість ще раз отримати правову охорону на твір, який вже перейшов до суспільного надбання, тобто строк дії охорони на нього закінчився. Застосувати цю норму можна за умови певної переробки твору, яка має носити критичний чи науковий характер. Наприклад, строк правової охорони авторських прав на збірку поезій Івана Франка «Зів'яле листя» вже сплив, проте, якщо до її видання додати критичний аналіз поезії чи статтю, яка б описувала умови, які вплинули на створення віршів у цій збірці, чи будь-який інший матеріал критичного (наукового) характеру, який би стосувався оригінальної збірки, то таке видання відповідно до перелічених статей знову отримало б правову охорону на 30 років вже як новий твір.

Наразі в українському законодавстві відсутня аналогічна норма, а необхідність її внесення є досить спірною, оскільки щодо цієї норми точаться суперечки і в європейському суспільстві.

Основна проблема полягає в тому, що випуск у світ критичних чи наукових видань творів, що перейшли у суспільне надбання, є досить дорогим і негативно впливає на вільний доступ до таких творів, в першу чергу це стосується класичних творів, які мають велике культурне значення і обмеження вільного доступу до них є вкрай негативним.

Існує думка, що перехід творів у суспільне надбання тягне за собою ефект «стимулювання появи нових критичних видань як способу упакувати незахищений основний твір у форму, що охороняється» [4, 1052].

Крім того під сумнів ставиться доречність виникнення такої правової охорони в рамках авторського права, оскільки не очевидним є творчий елемент при створенні таких критичних чи наукових творів. Так, деякі автори вказують, що Директива фактично створила «нову форму охорони прав подібну до авторської, яка надається нетворчій, але оригінальній діяльності» [5, 166].

Крім того, в європейському законодавстві не надаються жодні роз'яснення щодо сутності критичних та наукових творів та в цілому змісту і форми права на них. Ці поняття використовуються лише в цій Директиві. Але навіть у ній «немає жодної іншої статті чи посилання, за винятком ще однієї згадки в п. 19 преамбули, які могли б допомогти національним законодавцям знайти певні вказівки щодо того, що саме і як ці права мають бути запроваджені» [5, 166].

Враховуючи недосконалість законодавчої бази щодо надання правової охорони критичним та науковим виданням творів, які перейшли до суспільного надбання, на європейському рівні, внесення відповідної норми до законодавства України не вбачається доцільним. Існування норми, яка б передбачала можливість охорони критичних та наукових видань творів, які перейшли у суспільне надбання, не мало б значного впливу на процес гармонізації вітчизняного законодавства з європейським, з огляду на відсутність визначення понять критичні та наукові твори в контексті цієї норми та відсутність механізму застосування такої норми.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейський парламентом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/4589a50c-e6e3-11e3-8cd4-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1
3. Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0116&rid=7#d1e362-12-1>
4. Heald, Paul. (2007). Property Rights and the Efficient Exploitation of Copyrighted Works: An Empirical Analysis of Public Domain and Copyrighted Fiction Best Sellers. Minnesota Law Review. 92. 10.2139/ssrn.955954.
5. Margoni, Thomas & Perry, Mark. (2011). Scientific and Critical Editions of Public Domain Works: An Example of European Copyright Law (Dis)Harmonization. The Canadian. 27. 157. 10.2139/ssrn.1719717.

ХАНЧИЧ ВАДИМ ВІКТОРОВИЧ,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ІВАНИЦЯ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Прокуратура у всі часи незалежної України була важливим інститутом держави, який незважаючи на свій поважний статус та місце, з часом почав потребувати змін і доопрацювань. Реформа правоохоронних органів значною мірою стосувалася також органів прокуратури. Навколо конституційного статусу прокуратури постійно точилися безплідні дискусії з метою вирішення її подальшої долі як окремої гілки влади або належної до судової влади. Останні спроби розв'язати це питання у Конституції України щодо належності прокуратури до системи органів правосуддя суттєво не вирішили актуальних питань щодо інституційних та функціональних ознак прокуратури.

На даний час, безперечно, можна стверджувати, що прокуратура досі залишається у невизначеному статусі, оскільки положення ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» вказує на те, що прокуратура становить єдину систему та відповідно до Конституції України здійснює функції з метою захисту прав, свобод людини загальних інтересів суспільства і держави [3]. Відповідні положення дають можливість зрозуміння широкого призначення прокуратури, як її статусу так і діяльності. Однак, з огляду на це, існують деякі невідповідності вже на стадії законодавчих актів, а саме щодо термінів та понять, зокрема, Закон України «Про прокуратуру» не відповідає положенням, які містяться у Конституції України, тому що жоден закон або кримінально-процесуальне законодавство не включає поняття щодо публічного обвинувачення, яке зазначене у п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України. Крім того, у чинному законодавстві відсутні визначення органів правопорядку, нагляд за негласними та іншими слідчими та розшуковими діями, які вказані у п. 2 Основного Закону.

Інституційно-функціональні проблеми діяльності прокуратури також доповнюють ряд системних недоліків законодавства, своїми безсистемними завданнями, які не відповідають підвищенню якості діяльності прокуратури, кадровому забезпеченню, структурним питанням.

Безперечно, дійсно вагомими із останніх спроб реформувати органи прокуратури були питання, реалізовані у Законі України №113-IX від 19.09.2019 р., що передбачали виключення досудового розслідування із функцій прокуратури, звільнення з органів прокуратури тих працівників, які не відповідають професійним та моральним якостям за оцінкою, що була встановлена реформою. Виключення цієї функції з ряду діяльності

прокуратури є безумовно зайвою, оскільки і так існує чимала кількість численних органів, які виконують досудове розслідування [2].

Окрім цього, піддається сумніву намір наповнення органів прокуратури спеціалістами в усіх галузях чинного законодавства, оскільки сама структура прокуратури передбачає існування підрозділів, які основані кожний на своїй окремій спеціалізації. Також, є незрозумілим, що питання, яке стосується майнових статків, а саме доброчесності працівника прокуратури, відноситься на розсуд співбесіди, а не винесено на вирішення спеціалізованих органів, таких як детективів НАБУ, фахівців НАЗК або Генеральної інспекції прокуратури. До того ж, застосування певних правил доброчесності не має чіткого посилення у законодавстві, що відображається подекуди у необґрунтованих та суб'єктивних рішеннях. Зрештою, головною причиною недовіри населення до органів прокуратури та критика щодо неефективності їх діяльності є корупція, яка залишила глибоке враження на суспільство та відбиток на праці прокуратури. Не вирішивши питання корупції та хабарництва, будь-які спроби щодо реформування не тільки органів прокуратури, а будь-якого правоохоронного органу є заздалегідь приреченою на провал справою [1].

Втім існує ще один не менш важливий аспект реформування – це виключення функціональних можливостей прокуратури безпосередньо впливати на питання у сфері забезпечення безпеки держави. Незрозуміло з якою метою були передбачені дані нововведення, оскільки даний пункт у реформуванні тільки навпаки ускладнить вирішення питань безпеки. Це додатково нашкодить суспільству на думку, що ситуація навколо прокуратури носить не тільки корупційний характер, але є задоволенням власних корпоративних та політичних інтересів.

Також, однією з можливих проблем, яка переслідувала останнє реформування прокуратури – це рішення щодо ліквідації військової прокуратури, що в умовах збройної агресії стосовно України виглядає дуже дивно та не містить якогось правового обґрунтування цьому. Однак, в останню мить генеральним прокурором було прийнято своєчасне рішення, яке фактично врятувало військову прокуратуру та перетворило її в подальшому на спеціалізовану прокуратуру із збереженням існуючої структури.

Як показує практика реформування органів поліції, шляхів щодо вирішення проблемних питань може бути безліч і органи прокуратури не є виключенням. Одним з таких є налагодження координації, тобто важливо встановити партнерські зв'язки між усіма учасниками, як тих хто проводить реформу, так і безпосередніх її виконавців. Також, важливо залучати незалежних експертів до обговорення пріоритетних питань чи можливих перепон.

Іншим не менш вагомим є думка суспільства та розуміння тих викликів, які стоять перед прокуратурою. Суспільству важливо, щоб закон застосовувався однаково для всіх, і якщо особа скоїла злочин, то незважаючи на свій статус, закон був до неї застосований однаково.

Генеральною прокуроркою було ініційовано крок щодо відновлення прокурорського самоврядування, яке на ряду з Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів повинно стати найважливішим

компонентом у діяльності органів прокуратури, допомагаючи у побудові висококваліфікованої, професійної прокуратури, основаної по принципу європейського зразка.

Список використаних джерел

1. Дмитро Чайка. Реформа прокуратури: якісні зміни чи руйнування. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/reforma-prokuratury-yakisni-zminy-chy-ruynuvannya/> (дата звернення: 03.05.2022)
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19.09.2019 № 113-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 42. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 02.05.2022)
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2–3. Ст.12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 01.05.2022)

ХАУСТОВА МАРИНА ГЕННАДІЇВНА,

доц. кафедри теорії та філософії права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
канд. юрид. наук, доц.

ПРАВА ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Основний принцип сучасних глобалізаційних процесів – *людський вимір глобалізації*, який повинен продемонструвати увесь спектр її впливу на людину, на народи, їх образ життя. Відомо, що ідеологічною основою глобалізаційних процесів, є *максимізація індивідуальної свободи*, що відбивається в ідеології неолібералізму, згідно якої головне прагнення людини зводиться до досягнення високого рівня економічного, технологічного, політичного та інформаційного розвитку. Інструментом такого гуманітарного вияву є *права людини та права народів* як головні ціннісні характеристики тих умов їх життєдіяльності, які покликані забезпечити свободу, справедливість, гідність, ідентичність нації. Якщо будь-які аспекти глобалізації не витримують перевірки правами людини, слід однозначно визнати їх антигуманними.

Дедалі частіше в юридичній літературі використовується інститут «глобалізації прав людини». Частіше за все в літературі він зустрічається у вигляді: «глобалізація в галузі прав людини», «глобалізація та права людини», «глобалізація у людському вимірі» тощо. Так, Л. С. Леонова відмічає, що «оптимальним визначенням глобалізації в галузі прав людини може бути визнання універсального статусу прав людини, закріплення прав і свобод людини у їх захисті на міжнародному рівні» [1, с. 306].

Людство давно усвідомило необхідність закріплення основних прав людини з метою їх забезпечення всіма державами світу в умовах глобалізаційних процесів. У зв'язку з цим було прийнято ряд основоположних міжнародно-правових актів, серед яких Загальна декларація прав людини 1948 р., у якій було визначено що «кожна людина має право на соціальний та міжнародний порядок, при якому права та свободи, які викладені в Декларації, можуть бути повністю здійснені» [2]. Згідно нормам та стандартам міжнародного права в галузі прав людини, такий міжнародний та соціальний порядок повинен будуватися на визнанні невід'ємної гідності людини, поваги до прав людей на самовизначення та забезпечення соціального прогресу на підставі рівності та недискримінації, що спираються на участь розвитку та заохочення в мирному, взаємозалежному і підзвітному світі.

Глобалізація є не просто економічним процесом, а включає соціальний, політичний, екологічний, культурний та правовий аспекти, які впливають на здійснення у повному обсязі всіх прав людини і основних свобод [3, с. 56]. У процесі глобалізації слід керуватися фундаментальними принципами, що лежать в основі всієї сукупності прав людини, такими як справедливість, участь, підзвітність, недискримінація, прозорість, інклюзивність і рівність як на національному, так і на міжнародному рівнях, що забезпечують повагу різноманіття, терпимість, а також міжнародне співробітництво і солідарність.

Узагальнюючи різні підходи, можливо визначити, що глобалізація прав людини – це процес впливу на права людини різних чинників та факторів міжнародного значення (політичних, соціальних, економічних, інформаційних тощо) в окремих країнах; взаємозалежність соціального стану індивіда від життя народів та людства в цілому та навпаки; це універсалізація позитивного світового досвіду в галузі прав людини, визнання та закріплення універсального статусу прав та свобод людини, їх захисту на міжнародному рівні.

Особисті права і свободи людини, як відомо, є невід'ємними від безпеки людини, суспільства і держави. За цих умов актуальною постає проблема пошуку балансу між захистом приватності, у т.ч. інформаційної приватності життя людини, та потребами захисту інформаційної і національної безпеки. Тобто, в умовах правової держави та розвитку інформаційного суспільства мають бути законодавчо визначені обмеження довільного поводження з правами людини, зокрема в інформаційній сфері. Вказана проблема значно актуалізувалася в сучасних умовах цифрових трансформацій та введення надзвичайної ситуації, пов'язаної з карантинно-обмежувальними заходами, що сприяло виявленню низки важливих питань, які потребують термінового опрацювання.

Використання цифрових технологій породило процеси революційних перетворень в сучасному суспільстві – так звану цифрову революцію, цифрову трансформацію суспільних відносин, яка виражається в застосуванні сучасних цифрових технологій в різних сферах діяльності людини і як фактор динамічного розвитку привела до створення цифрової економіки, формування інститутів цифрового права, нової конфігурації

соціальних відносин на базі використання соціальних мереж, Інтернету, інших інформаційно-комунікаційних технологій [4].

Відповідно до п. 3 Положення про Міністерство цифрової трансформації України (далі – Положення), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856, існує чіткий перелік сфер реалізації діяльності Міністерства, а отже визначено напрями державної політики, пов'язані з процесами цифровізації. Питання розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян об'єднано в одну сферу, що вказує на комплексний підхід держави. Створення державою умов для забезпечення громадянам можливості розвитку своїх цифрових навичок, з одного боку, та формування правового підґрунтя для реалізації комплексу цифрових прав є запорукою успіху цифровізації в державі [5]. Загалом, на рівень інформаційної культури людини, включаючи аспекти розвитку цифрових навичок, впливають численні фактори, серед яких окрему увагу варто приділяти питанням забезпечення цифрових прав людини.

Варто зазначити, що про інформаційні права в чистому вигляді людство заговорило відносно нещодавно, адже вони вважаються правами четвертого покоління прав людства. Ці права ще часто виокремлюють в комплекс віртуальних прав. Як зазначає Маляренко Т., безпека людини і права людини є тісно пов'язаними. Вона базується на забезпеченні прав людини, а також враховує права людини «третього покоління», в тому числі право на розвиток і право на мир [6, с. 17].

Яскравим прикладом інформаційних прав є ст. 12 Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), яка виокремлює свободу від втручання в особисте і сімейне життя, від посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції. Очевидно, що в частині про таємницю кореспонденції є чітко виражене право на приватність.

Узагальнюючи сутність поділу прав людини на покоління, зазначимо, що перше покоління прав людини сформувалося на основі впровадження ідеї рівності всіх перед законом, що передбачає рівні права будь-якої людини незалежно від раси, статі, кольору шкіри тощо, тобто такі, що людина має від народження (негативні права); друге покоління прав людини базується на формуванні соціальних, економічних та культурних прав, реалізація яких неможлива без організаційно-правового забезпечення їх реалізації з боку держави (позитивні права); третє покоління включає в себе ті права, реалізація яких передбачає гуманістичний підхід до людини в цілому, адже ці права розглядаються через призму прав націй, народів, певного соціального осередку, людства в цілому; четверте покоління пов'язане з певними науковими відкриттями та дослідженнями тих можливостей, яких досі людство не мало. Останнє стосується багатьох сфер життя людини, однак в інформаційній сфері такі права часто пов'язують із появою Інтернету, розвитком ІКТ загалом, появою кардинально нових пристроїв для реалізації своїх потреб, наприклад, технології Інтернету речей (IoT) [7, с. 39]. Інноваційність технологій викликає закономірні питання щодо правового регулювання таких правовідносин, потреби зміни та/або вдосконалення механізмів забезпечення прав людини, а також

виділення нових, які також можуть виступати об'єктом захисту. Українському законодавцю також відомі певні новели, пов'язані з правами людини у Всесвітній мережі.

Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи 1877 (2012 р.) було закріплено свободу слова та інформації в Інтернеті та он-лайн ЗМІ [8]. Здається, що мова йде про вже відому юристам конструкцію «свобода слова», однак з появою Інтернету виникли складнощі в реалізації цієї свободи у віртуальному просторі, що змушує виділяти певні права та свободи, які є похідними від вже існуючих. Деякі дослідники вирізняють такі права і свободи як вільний доступ до Інтернету, свобода слова у Всесвітній мережі, вільний доступ до інформації через Інтернет. Таким чином, спостерігаємо деталізацію та розгалуження вже відомих у світі прав та свобод людини на такі, які пов'язані саме з процесом цифровізації. Більш вдалою видається пропозиція про виділення суміжних прав, таких як свобода зібрань та об'єднань онлайн, право на (цифрову) освіту та доступ до цифрових знань [3, с. 41].

Технологічні платформи на принципах розподіленого реєстру (blockchain та ін.), Інтернет речей (Internet of Things), штучний інтелект і машинне навчання (artificial intelligence), хмарні сервіси та обчислення (cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart Everything), аналітичні бази великих даних (Big Data), віртуальна і доповнена реальність (augmented & additive reality), умови кібербезпеки (cybersecurity), а також соціальні мережі і платформи (Telegram, Facebook), електронні сервіси, які застосовуються в найрізноманітніших сферах людської діяльності – все це створило нові умови, новий «технологічний базис» для зміни традиційних правових інститутів і їх адаптації до нових реалій технологічного існування людства – цифрової екосистеми [5, с. 18].

Трансформація суспільства обумовлена розвитком інформаційного суспільства та поступовим переходом до суспільства знань, впливом цифровізації на всі суспільні процеси. Активне використання цифрових технологій в різних напрямках життєдіяльності зумовило постановку питання про необхідність і достатність прав і свобод людини та громадянина, та виокремило поняття цифрові права і свободи людини.

Термін «цифрові права людини» охоплює фактично два розуміння. У першому ним називають усі ті права, здійснення та захист яких тісно пов'язаний сьогодні з використанням цифрових інструментів або має суттєву онлайн-складову. У другому – лише ті права, які виникають або починають претендувати на статус фундаментальних у цифрову епоху. Тому до цифрових відносять і такі фундаментальні права, як свобода вираження думки і слова, приватність, право на інформацію, право на участь в управлінні державними справами тощо, і такі, як право бути забутим, право на анонімність чи навіть право на Інтернет [9, с. 21].

У сучасній науковій літературі виокремленні та досліджуються такі нові права, і як право бути забутим, право на анонімність, право на захист персональних даних, право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; права, пов'язані із захистом генетичної інформації; права на участь в обороті майна в цифровій сфері тощо [10, с. 18].

Особливо вразливим в епоху цифрової трансформації стає **право на приватність**, яке є одним із головних прав, які втілюють свободу людини у її негативному розумінні, тобто свободу від втручання ззовні.

Деякі держави просунулися далі і закріпили «**право на цифрову смерть**», яке діє за аналогією з заповітом. Французький закон № 2016-1321 від 07.10.2016 р. «Про цифрову республіку (державу)» дозволяє громадянам на законодавчому рівні зобов'язати постачальників online-послуг висловити волю громадянина щодо подальшої долі його персональної інформації.

На цій основі виникло інше право, безпосередньо пов'язане з цифровізацією суспільства – **право на Інтернет**, яке розглядається з двох позицій: 1) Інтернет розглядається як послуга в цілому та 2) як право на інформацію, розташовану в Інтернеті. У світовій практиці закріплення цього права здійснюється: визнанням Інтернету універсальною і загальнодоступною послугою (Естонія, Іспанія), закріпленням в конституції права на доступ до Інтернету (Греція, Португалія), визнанням цього права вищими судовими інстанціями (Франція, Коста-Ріка).

Ера цифрових технологій дає абсолютно нові та якісно інші можливості для реалізації прав і свобод людини, але в той же час вона створює нові виклики та загрози для забезпечення цих прав і свобод. Класичні права та свободи людини трансформуються, наповнюються новими аспектами та змістом, розгалужуються на такі, що пов'язані саме з процесом цифровізації. Результати цифровізації багатьох сфер життя вимагають осмислення та адекватного формулювання правового механізму регулювання, реалізації та захисту вже існуючих і тих, які тільки на початку формування, прав людини з метою сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Масова глобальна інформатизація України оголила всі ці питання, винесла їх на поверхню і, з одного боку, сьогодні дійсно сприяє інтелектуалізації людської діяльності, формуванню в національних державах наднаціональних структур щодо їх вивчення, але як і будь-який процес[9], вона привела суспільство до певних небезпек і загроз в інформаційно-комунікаційній сфері, а тому забезпечення безпеки в інформаційно-комунікаційному середовищі стає пріоритетним напрямком науково-технічної діяльності, вимагаючи істотної уваги й зусиль з боку людини, суспільства, владних структур і юридичної науки держави.

Список використаних джерел

1. Леонова Л. С. Глобалізація прав людини. *Наукові записки*. Том 20. Спеціальний випуск. С. 306–308.
2. Загальна декларація прав людини. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=ru#Text
3. Хаустова М. Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. *Вісник академії правових наук*, № 1. 2014. С. 54–64.

4. Гиляка О. С. Особливості забезпечення окремих прав людини в умовах цифрової трансформації. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції*. 21 травня 2020 р., м. Київ / упоряд. В. Г. Пилипчук, О. В. Петришин. Київ, 2020. 376 с.

5. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>

6. Маляренко Т. Безпека людини у мінливому світі : монографія. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім». 2013. 200 с.

7. Головка О. М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. № 4(31)/2019. С. 37–44.

8. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1877 (2012). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm

9. Разметаєва Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. № 4, 2020. С. 18–23.

10. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Академії правових наук*. 2021. № 1. С. 15–23.

ХОМА ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
зав. відділу митної та економічної безпеки
Науково-дослідного інституту фінансової політики
Державного податкового університету,
канд. юрид. наук, доц.

УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН США

Митно-прикордонна служба Сполучених Штатів Америки (далі – США) (англ. U.S. Customs and Border Protection) – це орган правозастосування федерального законодавства Міністерства національної безпеки США, на який покладена відповідальність за питання, що пов'язані з регулюванням та спрощенням міжнародної торгівлі, збором митних платежів та врегулюванням сотень положень законодавства США, включаючи ті, що стосуються торгівлі, наркотичних речовин та імміграції.

Організаційна структура Митно-прикордонної служби США є класичною лінійною ієрархічною структурою (рис. 1.). Така структура характеризується послідовною передачею управлінських рішень та розпоряджень від керівника найвищої ланки (у нашому випадку – Міністра національної безпеки) до керівників наступних управлінських ланок, які перебувають у його підпорядкуванні. Ця організаційна структура забезпечує чіткість вироблення та доведення до відповідальних ланок управлінських рішень,

унеможливилося колективну безвідповідальність щодо їх виконання. Водночас, лінійний тип організаційної структури робить менш гнучкою і мобільною систему, якій він притаманний – доведення рішення чи розпорядження від вищого керівника безпосередньо до підлеглого є неможливим, а отже бюрократична процедура є більш протяжною у часі й багатокроковою.

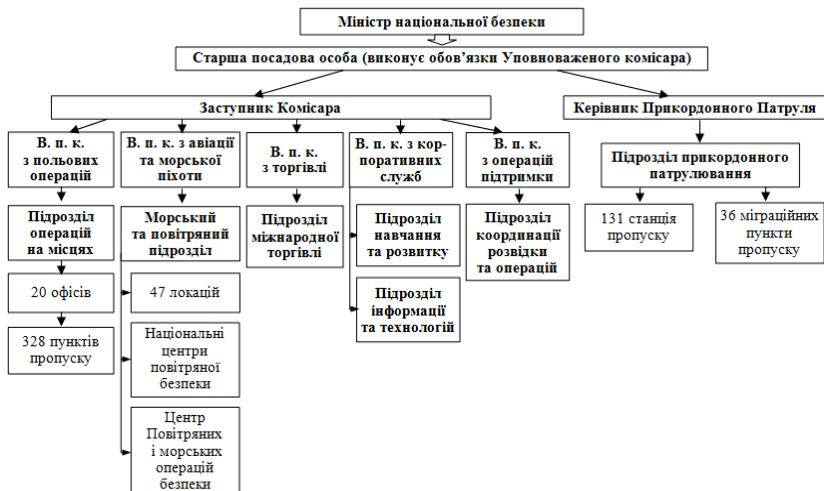

Рисунок 1 – Організаційна структура Митно-прикордонної служби США *

*Примітка: розроблено авторами за [1].

Таким чином, зі згаданого вище можна зробити висновок, що в цілому управлінській моделі Митно-прикордонної служби США не притаманна характеристика авторитарності. Відповідно, така ознака поширюється і на складові елементи цілої системи, тобто, на систему запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон. Принагідно зазначимо, що, як видно із рис. 1, систему запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Митно-прикордонної служби США складають практично усі підрозділи, окрім Підрозділу навчання та розвитку. У межах діяльності досліджуваної системи Митно-прикордонна служба США щоденно вилучає 3677 фунтів наркотиків, \$386,195 незадекларованої та нелегальної валюти, \$3,6 млн товарів із ознаками порушення інтелектуального права [1].

Отже, управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон, не є авторитарною, а відтак її можна вважати людиноцентричною. Людиноцентричність, як уже зазначалось вище, є однією із характеристик управлінських моделей, котрі (характеристики) визначаються міжнародними нормативно-правовими актами, що регулюють митну сферу. Крім того, лінійний тип організаційної структури системи запобігання та протидії незаконному перемі-

щенню товарів через митний кордон Митно-прикордонної служби США забезпечує ще одну ключову характеристику її управлінської моделі – максимально просте і гармонізоване функціонування.

Про те, що управлінській моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню через митний кордон є притаманною характеристика орієнтованості на виконання двох основних функцій – нагляду і захисту свідчить місія Митно-прикордонної служби США. Зокрема, йдеться про те, що Митно-прикордонна служба США покликана захищати американський народ і безпеку державних кордонів [1].

Відкритість також є характерною для управлінської моделі досліджуваної системи, оскільки, відповідно до візії Митно-прикордонної служби США, одним зі шляхів посилення національної безпеки є співпраця, у т.ч. – міжнародна. Саме тому близько 700 працівників Митно-прикордонної служби США здійснюють спільні операції у 106 країнах світу [1].

Управлінська модель досліджуваної системи у США також базується та функціонує відповідно до ряду принципів. Розкриємо їх зміст.

Очевидно, що принцип превенції є одним із основоположних принципів функціонування управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон США, оскільки Митно-прикордонна служба США активно використовує таку ключову програму, як «Глобальний вхід». Ця програма дозволяє попередньо схвалювати прискорене оформлення з низьким рівнем ризику громадян США та законних постійних мешканців [1].

Крім того, активно здійснюється оцінка ризиків: ініціатива «Попереднє очищення» дає змогу провести імміграційні, митні, та сільсько-господарські інспекції авіапасажирів на чужій території, до посадки на прямий рейс до США [1]. Тобто, можемо говорити про втілення на практиці принципу валюації.

Принцип планування, як нам видається, також є засадничим для функціонування управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон. Адже Митно-прикордонна служба США, виконуючи одне зі своїх основних завдань – забезпечення безпечних подорожей – застосовує стратегічне планування при цілепокладанні та оцінці ризиків [1]. Крім того, Митно-прикордонна служба США розробила та втілює у життя Стратегію митного та прикордонного захисту США на 2020–2025 роки (U.S. Customs and Border Protection Strategy 2020–2025) [2].

Зазначимо, що зміст принципу діджиталізації корелюється із положеннями візії Митно-прикордонної служби США щодо посилення національної безпеки шляхом інновацій та інтелектуальності, так само як із положеннями однієї із ключових ініціатив – Ініціативи Безпеки Кордону. У межах цієї Ініціативи працює автоматизована електронна система для авторизації подорожей (ESTA), за допомогою котрої визначаються параметри відповідності та безпечності відвідувачів з країни безвізового режиму перед посадкою на борт перевізника. Крім того, Ініціатива реалізує-

ться за допомогою Автоматизованого комерційного середовища (ACE) – модернізованої системи обробки комерційної торгівлі з функціями консолідації та автоматизації обробки кордонів [1].

Принцип співробітництва втілюється у положеннях іншої ключової ініціативи Митно-прикордонної служби США – Митно-торговельного партнерство проти тероризму. Ця ініціатива передбачає, що імпортерам, які відповідають певним стандартам безпеки, надаються переваги прискореного оформлення. Це дозволяє Митно-прикордонній службі сприяти законній торгівлі, концентруючи ресурси на невідомих товарах і перевізниках або перевезеннях високого ризику. Втілюючи цю ключову ініціативу, митники США реалізують одне із важливих завдань Митно-прикордонної служби – дбають про ефективне публічно-приватне партнерство. Крім того, проявом реалізації принципу співробітництва є Центри передового досвіду та експертизи: ці центри працюють із міжнародною торговельною спільнотою для трансформації підходу Митно-прикордонної служби до торгових операцій [1].

Зміст принципу комплексного підходу корелюється із діяльністю Центрів передового досвіду та експертизи, котрі працюють задля подальшого посилення критичного обсягу знань Митно-прикордонної служби у 10 ключових галузях [1].

Отже, на разі можемо констатувати, що управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон США тяжіє до групи демократичних управлінських моделей. Також досліджувана управлінська модель є максимально простою та гармонізованою, людиноцентричною, відкритою та орієнтованою на виконання двох основних функцій системи – наглядової і захисної. Крім того, управлінська модель базується на принципах превенції, валюації, діджиталізації, співробітництва, комплексного підходу. У процесі дослідження нам лише не вдалось проілюструвати безпосередню кореляцію практики функціонування системи запобігання та протидії незаконному переміщенню через митний кордон та змісту принципу контролю. Однак, можемо припустити, що і цей принцип є основоположним для застосовуваної в США управлінської моделі, оскільки без контролю взагалі не спроможна функціонувати будь-яка система – контроль є однією із основних управлінських функцій.

Список використаних джерел

1. Snapshot: a summary of CBP facts and figures. U.S. Customs and Border Protection. URL: <https://www.cbp.gov/sites/default/files/assets/documents/2021-Apr/cbp-snapshot-mar-2021.pdf>
2. U.S. Customs and Border Protection Strategy 2020–2025. Plan document, 28 ps. URL: <https://www.cbp.gov/sites/default/files/assets/documents/2019-Jun/CBP-2020-2025-Strategy-Plan-Documents-FINAL-508-compressed.pdf>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ ЦІННОСТІ

Демократія почала зароджуватись з початком утворення перших держав більше 2 тис. років тому. Без демократії неможливе утворення держави, тому що вона виникає внаслідок суспільного договору, який неможливий без демократичного організованого суспільства. З початком утворення демократичного суспільства демократія, як інструмент народовладдя, встала на шлях розвитку та вдосконалення, але в наш час демократія ще не досягла того рівня, щоб гарантувати людям повне народовладдя. На мою думку, таке затримання розвитку демократичного суспільства утворюється через так звану «владу грошей», яка є головним чинником сучасної влади.

Питання демократичних відносин розглядали в своїх наукових працях Карасевич А. О., Скакун О. Ф., Фулей Т. І., Шемчушенко О. С., Кистяковський Б. А., Тертишник В. М., Даймонд Л., Шайгородський Ю. Ж., Михальченко М. І., Растоу Д. А. Разом з цим, проблема захисту демократичних цінностей залишається актуальною, оскільки в Україні наявні факти їх порушення. Тому вона потребує об'єктивного дослідження та визначення ефективних механізмів її захисту.

В Конституції України закріплені загальні основи для розвитку прямої демократії в нашій державі. В ст. 1 Конституції зазначено «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [5]. Це вказує на те, що демократична форма правління держави закріплена конституційно. Також в ст. 5 КУ закріплено, що «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [5]. Це визначає право народу на здійснення влади як безпосередньо, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування. У формах безпосередньої демократії, окрім виборів в представницькі органи, передбачено участь у всеукраїнському та місцевому референдумах, а також право громадян направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 40). Конституція України також закріплює право громадян мирно збиратися та проводити мітинги і демонстрації (ст. 39). Це також форма безпосередньої участі народу в громадських зборах під час обговорення суспільно-політичних проблем і питань пов'язаних із виборами, окремими державними рішеннями, законодавчими актами.

Демократія присутня в країнах з демократичною формою правління, тому діяльність таких політичних суб'єктів суспільства, як державні органи влади, громадські або державні організації та трудові колективи,

повинна керуватись принципами демократії: поділу влади, вибору основних органів державної влади, плюралізму, гласності, незалежного контролю, більшості, тощо.

Важливою умовою для розвитку та функціонування демократії є громадянське суспільство. У працях В. Гелстона говориться, про роль громадських об'єднань: формують громадську думку, сприяють встановленню позитивних суспільних зв'язків між різними групами населення, державними, муніципальними і суспільними структурами, зменшують аномію, підвищують громадську активність, зміцнюють соціальні зв'язки, сприяють реалізації прав людини через надання конкретних послуг в різних сферах [2, с. 866].

Громадянське суспільство набирає найбільшого впливу на крайньому етапі свого розвитку – консолідація демократії. Зокрема Л. Даймонд вказує на життєздатність громадянського суспільства, яке грає вирішальну роль під час консолідації і збереженні демократії [3, с. 7].

Держава, являючи собою суб'єкт взаємодії громадянського суспільства в плані розвитку та створення демократії, повинна бути не менш розвинутою, ніж громадянське суспільство. Тобто повинна складати з себе єдиний та сильний управлінський механізм, роль якого проявляється в боротьбі з корупцією, недопущенні військових конфліктів, забезпеченні верховенства права і охороні прав та свобод людини. Апарат управління повинен мати всі необхідні інструменти для створення політики, яка буде спрямована на загальне благо суспільства.

Важливу роль в процесі демократизації бере на себе ступінь розвитку громадянського суспільства, а стабільність демократії залежить від міри відображення волі громадянського суспільства та своєчасному реагуванню на процеси, які відбуваються в ньому органами державного управління. В межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, врахування думки різних соціальних груп та їх реалізація. Головним завданням громадянського суспільства є досягнення одностайності між різними соціальними силами в економічній, політичній і соціальній сфері, визначення норм і меж, які здатні стримувати руйнівні потенціали боротьби різних сил і спрямувати її в конструктивне русло для забезпечення національної безпеки.

Будучи важливим елементом функціонування демократичних систем громадська позиція є постійно дієвим фактором державного регулювання, з допомогою якого здійснюється декілька важливих функцій. Більшість розвинутих та демократичних країн приділяють велику увагу громадській думці, яка в свою чергу є запорукою демократії. Вони звертають увагу на реакції громадськості на політичні дії, та відповідно цій критиці роблять зміни. Громадська думка стає головною під час вирішення питань та політичних рішень, які найбільше торкаються інтересів суспільства [4, с. 4].

Більшості пострадянських країн до нашого часу притаманне протистояння між прихильниками демократії та її противниками, це свідчить про недостатню легітимність демократичної влади. Велика частина громадян пострадянських країн скептично та з недовірою ставиться до базових демократичних процедур й інституцій.

Проблеми здійснення демократичних переходів в Україні пов'язані з самим функціонуванням демократичних режимів. Однією з цих проблем, є проблема зростання в суспільстві України почуття апатії та розчарування, і «авторитарної ностальгії», породжений нездатністю правлячої еліти вирішити найголовніші питання суспільної суперечності. Розвиток демократичного режиму залежить не тільки від здатності правлячої еліти припинити боротьбу всередині, та вмінню домовлятися і йти на компроміс, а й від готовності громадськості зберігати прихильність до демократичного режиму, при досить критичному ставленні до його керівників. Тому, зміни в масовій політичній свідомості та культурі громадян є найголовнішим фактором для встановлення демократії в Україні. За словами С. Гантінгтона – можливість третього авторитарного «відпливу» може бути пов'язана з наступними факторами: глибоким економічним потрясінням, слабким закріпленням демократичних цінностей в свідомості політичної еліти і різкою економічною, політичною та соціальною поляризацією суспільства [7, с. 3].

Важливою метою демократизації в Україні є створення умов повної реалізації прав і свобод людини, проголошених Конституцією України. Гарантії дотримання цих прав залежать від нормативно-правового забезпечення, ефективного функціонування державних та суспільних інституцій, умов життя населення України. Але механізм реалізації та дотримання прав та свобод в Україні не досконалий, це стосується покращення механізмів демократії таких, як вибори, референдуми, право на проведення страйків, пікетів, демонстрацій та мітингів. Це передбачає створення правових умов для забезпечення безпосередньою демократією реалізації народного волевиявлення та робить неможливим спроби фальсифікації та маніпулювання громадською думкою. Збільшення цієї проблеми відчувається з проведенням в Україні нових виборів, які є основним механізмом виявлення думки громадян, як відомо, рівень демократичності органів влади виражається розвитком безпосередньої демократії. Саме в безпосередній демократії реалізується найголовніша функція демократичної держави – реалізація народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади через вибори органів державної влади і місцевого самоврядування [7, с. 4].

Слабкість традицій демократії в місцевому самоврядуванні України призводить до збільшення клановості та корумпованості в діяльності органів місцевої влади. Норми Конституції України ще не знайшли належного відбиття у відповідних законодавчих актах. Це першим чином стосується місцевих ініціатив та дотримання прав і свобод людини, які повинні забезпечуватись та гарантуватись органами місцевого самоврядування. Питання такої важливої складової демократизації, як розвиток територіальної громади, досі залишається поза увагою. Участь громадянина у вирішенні питань сфери місцевого самоврядування відбувається за допомогою громадських слухань, зборів та місцевих референдумів. Відповідно практики місцевих референдумів в Україні, найпопулярнішим є питання дострокового припинення повноважень міського голови. В створенні місцевого референдуму велику участь беруть на себе місцеві полі-

тичні партії, які ставлять за мету – поширення політичного впливу та одержання політичної реклами [8, с. 115].

Важливим питанням також є ускладнення процесу прийняття рішень, який властивий сучасній демократії. Послідовне дотримання демократичних процедур для звичайних громадян виглядає як звичайне затримання процесу розв'язання проблем. Оперативність та ефективність демократичного процесу також знижується за рахунок «експансії» громадського суспільства. Звісно, розвиненість інститутів громадського суспільства є позитивним чинником, оскільки вони сприяють об'єднанню та самореалізації громадян для вирішення спільних проблем. Але, з другої сторони, інститути громадського суспільства стають «криницею» для вимог до держави, це спричиняє певну некеровану демократію, яка характеризується безкінечним пошуком необхідного вирішення проблем, які в свою чергу супроводжуються складними пошуками компромісів. Як наслідок, в громадян складається враження неефективності складного та тривалого демократичного способу вирішення питань, вони починають хотіти більш «простих» рішень, які будуть виконуватись «сильною рукою», що в свою чергу є викликом для демократичного режиму.

Важливою проблемою країн, в яких відбувається процес демократії, є створення «імітаційного» характеру демократії. З одної сторони, це може відбуватися за рахунок встановлення пріоритету тільки на деяких складових сучасної демократії. Наприклад, впровадження ліберально-представницької демократії, яке може супроводжуватись збільшенням лібералізації, ніж забезпечення громадської участі в правлінні державою. Як результат, отримуємо підміну демократії, заміна демократичних цінностей на ліберальні, тенденція до збільшення уваги на недоцільне регулювання соціальної економіки та індивідуалізмі [1, с. 4].

Політична модернізація демократії в Україні повинна відбуватись в рамках «реалістично-ідеалістичного» підходу, тобто подолати всі недоліки представницької системи демократії шляхом впровадження нових форм політичної участі поза електоральними процедурами. Цей підхід зможе дозволити Україні не тільки вдосконалювати мінімальні атрибути демократії, а й рухатись паралельно з розвинутими країнами в напрямку ідеальної учасницької демократії [1, с. 7].

На сьогоднішній день демократія – найбажаніша форма політичного устрою багатьох держав, яка надає змогу суспільству обирати й контролювати владу. В наш час сталося призулинення розвитку демократичних цінностей, особливо для України. В зв'язку з корупцією і процвітанням кланової моделі управління, правовим нігілізмом, занепадом правової культури, аномією, українському суспільству ще належить пройти великий шлях до повної демократизації. Також в нашій країні існує мало демократичних традицій через період тоталітарного режиму, під час якого не брали до уваги: зародження та встановлення демократії, елементи прав та свобод людини, правової культури, підвищення демократичної свідомості суспільства, як це було в інших державах. Українці сильно не довіряють владі з таких причин: невиконання обіцянок, зневага до прав

і свобод людини, в певній мірі закритість влади щодо суспільства, тому багато наших громадян готові забути про свої права, свободи і обов'язки заради добробуту та процвітання своєї сім'ї. З одного боку це не погано, кожна людина в першу чергу дбає про членів своєї сім'ї. Але з іншого – коли людина починає не виконувати свої обов'язки (громадські, економічні, соціальні, політичні та культурні), вона дозволяє і порушення своїх прав. Таким чином, держава теж почне не виконувати свої обов'язки: визнання, захист та дотримання прав і свобод людини. Тоді виникне повний безлад в державі як в суспільній сфері, так і в політичній. Але коли люди почнуть активніше проявляти свою громадську позицію, піднімуть свій рівень правової та політичної культури, тоді ми зможемо повністю прискорити процес демократизації України.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Т. Сучасна демократія: проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://cutt.ly/wHfeSia> (дата звернення 26.04.2022 р.).
2. Гелстон В. А. Громадянське суспільство й «мистецтво об'єднань». Демократія : антологія / упор. О. Проценко. К. : Смолоскип, 2005. С. 861–866.
3. Daimond L. Toward Democratic Consolidation / L. Daimond // Journal of Democracy. 1995. Vol. 5. № 3. Р. 4–17.
4. Демидко Д. Л. Державне регулювання трансформації політичної культури як фактор національної безпеки у процесах демократизації громадянського суспільства. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/35>. (дата звернення 23.04.2022 р.).
5. Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
6. Пінчук С. А. Актуальні проблеми регулювання механізмів безпосередньої демократії на муніципальному рівні. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?or=1&z=199> (дата звернення 20.02.2022 р.).
7. Розова Т. Демократія в Україні: проблеми та перспективи. URL: <https://cutt.ly/oHfecZm> (дата звернення 28.04.2022 р.).
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.

ЧАБАНЕНКО МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ,
проф. кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,
д-р юрид. наук, проф.

ПРАВОВА ПРИРОДА ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА БЕЗ СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Законом України від 31.03.2016 р. № 1067-VIII [1] започатковано диференціацію правового статусу фермерських господарств (далі також – ФГ) шляхом внесення змін до Закону України «Про фермерське господар-

ство» (далі – Закон № 973-IV) [2]. До цього ФГ мало унітарний правовий статус, серцевину якого становило те, що ФГ є юридичною особою, було «юридичною особою, суб'єктом підприємницької діяльності, сільсько-господарським підприємством з відокремленим майном, власною або орендованою земельною ділянкою, створеною родинно-сімейним об'єднанням громадян України з правом вільного найму робочої сили» [3, с. 42].

Після ж вказаних змін з'явилася диференціація правового статусу ФГ: 1) традиційне ФГ – юридична особа (далі також ФГЮО); сімейне ФГ – юридична особа (далі також СФГЮО); 3) сімейне ФГ без статусу юридичної особи (далі також СФГбЮО). В цілому такий напрямок розвитку законодавства про ФГ слід оцінювати схвально з огляду на розповсюдженість та успіх ФГ сімейного типу в країнах ЄС. Однак так само очевидно, що відповідні зміни, їх зміст і якість мають отримувати належну наукову рефлексію.

Найменших змін правового статусу, порівняно із ФГЮО, зазнало СФГЮО – юридична особа, яке за можливість додаткової державної підтримки «розплачується» звуженням кола потенційних членів та голови від «родичів або членів сім'ї» до «членів сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України», а також обмеженнями щодо використання праці лише членів господарства (з винятками). При цьому, як впливає із Державного класифікатора ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» [4], про жодну окрему організаційно-правову форму «сімейне фермерське господарство», про окремий тип юридичної особи не йдеться. Тобто, статус фермерського господарства як сімейного/несімейного не є чимось невіддільним від правової суті цієї юридичної особи та може змінюватися без реорганізації (так само, як, наприклад, статус суб'єкта малого підприємництва) і не впливає на правосуб'єктність. Тому навряд чи можна погодитися із В. Ю. Уркевичем в тому, що сімейні фермерські господарства є «новим суб'єктом аграрного права» [5, с. 72].

Однак проблеми правового становища СФГбЮО є набагато глибшими, мають значне теоретичне підґрунтя та вагомі практичні наслідки. Адже в цьому випадку має місце не просто диференціація правового становища, як у випадку із СФГЮО, а виникнення абсолютно іншого суб'єкта аграрного права, який, втім, в загальному є цілком типовим для нашого права суб'єктом – фізичною особою-підприємцем (далі – ФОП). Тому постає питання про визначення правової природи сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи.

Відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 1 Закону № 973-IV, «фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності [ФОП] і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець та члени її сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Особливості створення та діяльності сімейного фермерського господарства без набуття статусу юридичної особи регулюються положеннями ст. 8-1 цього Закону». Як і заявлено тут, ст. 8-1 Закону № 973-IV стосується виключно сімейного фермерського господарства без набуття статусу юридичної особи.

Виникає питання, чи можуть несімейні ФГ створюватися без статусу юридичної особи. Ізольоване прочитання першого речення абз. 2 ч. 5 ст. 1 Закону № 973-IV може призвести до висновку, що фермерське господарство без статусу юридичної особи може набувати (а може і не набувати) статусу сімейного. Однак системне тлумачення всього тексту абз. 2 ч. 5 ст. 1 та ст. 8-1 Закону № 973-IV, а також факту відсутності спеціальних норм, подібних до норм ст. 8-1 Закону № 973-IV, які б регулювали особливості створення та діяльності несімейного ФГ без набуття статусу юридичної особи, призводять до висновку, що фактично закон не передбачає несімейних ФГ без статусу юридичної особи. Скоріш за все, ми маємо справу із техніко-юридичною вадою: законодавцю варто було одразу однозначно вказати, що без статусу юридичної особи можуть створюватися та діяти лише сімейні ФГ. Однак найголовніше, що з цього випливає, – це те, що статус «сімейне» для СФГбЮО має конститутивне значення, визначаючи саму можливість створення та існування СФГбЮО. Іншими словами, якщо ФГбЮО може набувати і втрачати статус «сімейне» без будь-якого впливу на правосуб'єктність, то для СФГбЮО статус «сімейне» є основою його правосуб'єктності.

Іншою особливістю правосуб'єктності СФГбЮО є наслідком того способу, в який законодавець вирішив проблему участі у правовідносинах СФГбЮО, яке не є ані фізичною особою, ані юридичною особою. Адже в силу ст. 2 ЦК України [6] така «організація» не є учасником цивільних відносин, тобто не може, зокрема, бути суб'єктом ані речових, ані зобов'язальних відносин. Так само і ч. 2 ст. 55 ГК України [7] визнає суб'єктами господарювання лише юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Так само Податковий кодекс України [8] не знає механізмів оподаткування «суб'єктів», які не мають статусу фізичної чи юридичної особи. Тому законодавець винайшов таке собі юридичне «проксі», «парасольку», яким визначив ФОП.

Відповідно до ч. 4 ст. 1 Закону № 973-IV, «[ФГ] підлягає державній реєстрації як юридична особа або [ФОП]. [ФГ] діє на основі установчого документа (для юридичної особи – статуту, для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства)».

В. Ю. Уркевич справедливо зазначає на некоректність цього положення, адже як ФОП може реєструватися лише фізична особа, а не «господарство» [5, с. 70]. На нашу думку, варто було б перше речення ч. 4 ст. 1 Закону № 973-IV викласти в такій редакції: «фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа, крім сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи».

Відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 1 Закону № 973-IV, СФГбЮО «організовується на основі діяльності» ФОП. Таке формулювання видається занадто розпливчастим, неоднозначним та позбавленим юридичного сенсу. На нашу думку, варто було б викласти його в такій редакції: «фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується та діє в організаційно-правовій формі фізичної особи-підприємця».

Ст. 8-1 Закону № 973-IV передбачає такі особливості створення та діяльності СФГбЮО:

1) організовується фізичною особою самостійно на підставі декларації або спільно з членами її сім'ї на підставі договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства (далі – Договір, Декларація) (ч. 1);

2) Договір укладається фізичною особою спільно з членами її сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню; Декларація (у разі одноосібного ведення такого господарства) складається фізичною особою самостійно в письмовій формі (ч. 2);

3) Головою СФГбЮО є член сім'ї, визначений Договором (Декларацією), який реєструється як ФОП (або реєструє відповідні зміни до відомостей про ФОП) (ч. 3). Але знову ж таки відзначимо, що згаданий ДК 002:2004 не виділяє таку ФОП в окрему організаційно-правову форму.

Що ж до особливостей діяльності СФГбЮО, то по суті Закон № 973-IV прямо вказує лише на два аспекти. По-перше, як вже зазначалося, головою СФГбЮО може бути лише той член сім'ї, який визначений Договором (Декларацією) і який відповідно є тією ФОП, через яку діє СФГбЮО. По-друге, відповідно до ч. 4 ст. 8-1 Закону № 973-IV, від імені СФГбЮО має право виступати голова цього або уповноважений ним у встановленому цивільним законодавством порядку один із членів СФГбЮО.

Останній припис є вкрай некоректним, оскільки у правовідносинах не можна «виступати від імені» сутності, яка не є суб'єктом права та не може бути учасником цих правовідносин як така. А саме так і є у випадку СФГбЮО. Вважаємо, що оскільки СФГбЮО організовується та діє в організаційно-правовій формі ФОП, то така ФОП і є безпосереднім, первинним учасником правовідносин, діючи від свого імені. Таку думку поділяє Н. О. Багай, зазначаючи, що у випадку СФГбЮО «суб'єктом аграрних відносин уважатиметься фізична особа-підприємець, а не фермерське господарство» [9, с. 115].

Таким чином, СФГбЮО не є окремим суб'єктом права (правовідносин), не має окремої правосуб'єктності, являючи собою особливий режим діяльності фізичної особи-підприємця, яка у відповідному порядку самостійно або із членами сім'ї створила СФГбЮО, і яка є єдиним та первинним учасником правовідносин із третіми особами, які впливають із діяльності СФГбЮО.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>

2. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

3. Проценко І. М., Замерлов О. О. Особливості правового статусу фермерських господарств в Україні. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 38–43.

4. Державний класифікатор ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» : затверджено наказом Держспоживстандарту України від 28.05.2004 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04>

5. Уркевич В.Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право*. 2016. Вип. 243. С. 67–75.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

9. Багай Н. О. Сучасне законодавче регулювання діяльності фермерських господарств: окремі проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 40(1). С. 114–117.

ЧАПЛИК ІРИНА ДМИТРІВНА,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін

Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Право власності є головним інститутом речового права, а держава вживає заходів до його гарантування та недопущення випадків неправомірного його припинення. Відтак, вивчення правових та демократичних механізмів і підстав вилучення майна та позбавлення права власності, зокрема на засадах реквізиції, було і залишається актуальним та доцільним.

У наукових джерелах розмежовують припинення права власності на те, що залежить від волі власника та таке, що не залежить від волі власника [1]. Власне підстави, обумовлені вилученням майна чи позбавленням на нього прав в умовах різного роду надзвичайних обставин належать до другої групи.

Застосування примусу при припиненні права власності здійснюється за різними критеріями: неналежне (безгосподарне) утримання або нецільове використання особливо цінних об'єктів; суспільні інтереси (потреби); санкція за правопорушення (конфіскація майна, звернення стягнення на майно); локалізація наслідків надзвичайних ситуацій (реквізиція) тощо [2, с. 72].

У юридичній літературі реквізицію зазвичай характеризують як спосіб примусового відчуження об'єктів права приватної власності в інтересах суспільства, що застосовується у разі надзвичайних подій з метою

усунення негативних наслідків або загроз їх настання і, як правило, на умовах компенсації [3, с. 56].

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 346 Цивільного кодексу України, право власності припиняється, серед іншого, у разі реквізиції, а у ст. 353 Цивільного кодексу України визначено, що у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція). При цьому, в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості. Реквізоване майно переходить у власність держави або знищується [4]. Як зазначається окремими науковцями, метою отримання права державної власності за наслідками реквізиції є винятково забезпечення суспільних інтересів, а саме: відвернення аварій, епідемій, епізоотій, в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тому, економічного ефекту реквізоване майно фактично не здійснює [5, с. 94].

Хоча, закріплення цивільним законодавством у сучасних ринкових умовах принципу свободи договору створює умови для забезпечення економічної виправданості й раціональності дій учасників приватноправових відносин, а також сприяє розвитку конкуренції і, як наслідок, досягнення вагоміших результатів [6, с. 43], досліджувані випадки є прикладами правомірного втручання у право мирного володіння майном. Так, Європейський суд з прав людини у справі «Ян та інші проти Німеччини» встановив, що після розпаду СРСР новостворена у 1992 р. ФРН прийняла закон, відповідно до якого надані у 1945 р. земельні ділянки в користування малозабезпеченим селянам могли бути вилучені у двох випадках: якщо вони використовувалися спадкоємцями не за цільовим призначенням або якщо вони були набуті новими володільцями незаконно і відсутність компенсації в цьому випадку не призвело до порушення вимог ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Позаяк, Європейський суд з прав людини покликався на наявність виняткових обставин [7].

Окрім цього, примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності за рішенням суду урегульовано Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. [8].

Відповідно до ст. 143 Земельного кодексу України, примусове припинення прав на земельну ділянку здійснюється у судовому порядку у разі, зокрема, конфіскації [9]. На думку окремих учених, цивілістична конфіскація має бути збережена у національному праві і розглядатися як одна із підстав припинення основного і базового речового права – права власності (поряд з цим, у ході удосконалення національного законодавства України та євроінтеграційних процесів, необхідно додатково урегулювати на рівні спеціальних законодавчих норм процедуру реєстрації припинення права власності на нерухомість у зв'язку із конфіскацією та спеціальною конфіска-

цією) [10, с. 3160]. Хоча, варто зазначити про не зовсім коректне використання терміну «конфіскація» у ч. 3 ст. 130 Земельного кодексу України, адже така не має визнаватися наслідком визнання правочину недійсним.

Поняття реквізиції згадується також і в міжнародних правових документах, зокрема у IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, у якій вказано, що реквізиції у негрошовій формі та у формі послуг не вимагаються від муніципалітетів і жителів, окрім як для потреб окупаційної армії [11].

Позаяк, станом на сьогодні в Україні порядок примусового відчуження та вилучення майна також визначено у Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. [12]. Натомість що стосується Російської Федерації, в Україні прийнято Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [13], у якому подано процедуру примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, як і відповідні поняття в розумінні цього закону.

Список використаних джерел

1. Цивільне право України : навч. посіб. / [Білоусов Ю. В., Ватрас В. А., Гринько С. Д. та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 536 с.
2. Горайнов А. М. Примусове припинення права власності. *Судова апеляція*. С. 67–72.
3. Клименко О. Правова природа та розвиток інституту реквізиції в праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 91 (18). С. 56–59.
4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.10.2021).
5. Москалюк Н. Б. Теоретичні та практичні проблеми права державної власності та його реалізації. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2020. 352 с. С. 94.
6. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис... д-ра юрид. наук. Львів, 2017. 437 с.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ян та інші проти Німеччини» від 22.01.2004. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal-materials/article/abs/european-court-of-human-rights-echr-case-of-jahn-and-others-v-germany/2CCC49E87D0B7BD77F91E390F615D933> (дата звернення: 03.05.2022).
8. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України № 1559-VI від 17.11.2009. *Верховна Рада України. Законодавство України*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17/conv#Text> (дата звернення: 03.05.2022).

9. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#Text> (дата звернення: 03.05.2022).

10. Yurkevych Yurii M., Krasnytskyi Ivan V., Krupnyk Roman V., Hrushchynska Nataliia I., Petronchak Yuliia O. Problems of Multidisciplinary Regulation of Confiscation of Property in Ukraine in the Conditions of European Integration Processes. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. № 9. 3157–3162.

11. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 (м. Гаага). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222/conv#Text (дата звернення: 03.05.2022).

12. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України № 4765-VI від 17.05.2012. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17/conv#Text> (дата звернення: 02.04.2022).

13. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України № 2116-IX від 03.03.2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/conv#Text> (дата звернення: 03.05.2022).

ЧОРНИЙ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Категорія «регулювання» у перекладі визначається як «правило» (лат. *regulo*) і розуміється як упорядкування, приведення чогось у систему, у відповідність, налагоджений стан [1, с. 379]. З точки зору науки теорії та історії держави та права щодо визначення сутності поняття «регулювання» представлено як упорядкування поведінки людей за певними правилами, як певний вимір. Основними характеристиками регулювання є збалансованість між владно-вольовим впливом на об'єкт і певними змінами у його стані, що відбуваються в просторі та часі, у взаємозв'язку з оточуючим середовищем тощо. З цього витікає, що соціальне регулювання є мірою владного (максимального чи мінімального) впливу на політичні, правові, економічні, культурні, демографічні та інші відносини між людьми з метою відтворення суспільних ресурсів для стабільного функціонування соціуму [2, с. 530; 3, с. 130–131]. С. С. Алексєєв визначав, що регулювання відносин, які виникають в державні можливо урегульовувати виключно за допомогою норм права [4].

Правове регулювання має велике значення для упорядкування суспільних відносин, які здійснюються державою за допомогою правових засобів. Використання цього інституту забезпечує життєдіяльність суспільства, його охорону та розвиток, а також забезпечує свободу, справедливість і впевненість у власній захищеності кожному члену об'єднання. Воно діє як система, що структурує правила поведінки, створює умови для правомірного співіснування осіб у суспільстві. Слід звернути увагу на те, що з часом межі, встановлені правом і державою в суспільстві, змінюються й рухаються в бік звуження або, навпаки, збільшення обсягу певних прав і свобод, задовольняючи вимоги окремих особистостей або груп індивідів. Зміни окремих правил і меж обумовлені розвитком самосвідомості осіб і соціуму в цілому, що є проявом еволюції особистості. Отже, можна зробити висновок, що в зрушенні меж, установлених правом, суспільством, державою, немає нічого надзвичайного. Змінюються люди, вимагають змін стосовно своїх прав, обов'язків і свобод. Але, якщо поглянути на ситуацію з іншого боку, суспільство стає менш керованим державою, руйнує деякі кордони, щоб стати вільнішим, самостійним, незалежним. Правове регулювання створене як для забезпечення прав людей і гарантії їх дотримання, так і для встановлення обмежень для громадян з метою уникнення хаосу. Способи правового регулювання це такі складові елементи впорядкованих суспільних відносин: дозволення, зобов'язування, (веління), заборона [5, с. 496]. Вони визначають можливості й межі для людей у певних аспектах соціального життя. Усі способи правового регулювання потребують юридичного оформлення й закріплення в правових актах [6, с. 264]. Поняття «правове регулювання» ширше від поняття «законодавче регулювання», оскільки обсяг джерел права перевищує власне законодавчі джерела.

Теоретики права мають різні підходи до розуміння поняття «правове регулювання». Розглянемо окремі з них.

У Великій радянській енциклопедії правове регулювання визначено як дію норм права та інших спеціально-юридичних засобів на поведінку людей і на суспільні відносини з метою їх упорядкування і прогресивного розвитку, пов'язане зі встановленням конкретних прав і обов'язків суб'єктів, із прямими приписами про необхідне і можливе [7]. А. М. Куліш розуміє правове регулювання, як здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх» [8, с. 62]. На думку Л. С. Явич, правове регулювання суспільних відносин здійснюється саме з моменту видання нормативно-правового акта [9, с. 18]. Р. Я. Демків наводить ширше визначення, але замінює поняття правове регулювання на юридичне регулювання, під яким розуміє специфічну діяльність держави, її органів, посадових осіб і уповноважених на те громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом установлення юридичних норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень

відповідно до цих норм, вирішення юридично значимих питань, що виникають у межах таких відносин» [10, с. 21]. П. М. Рабінович дав наступне визначення досліджуваному терміну: «Правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування» [11, с. 165].

Таким чином, думки вчених та науковців зводяться до наступних ознак правового регулювання:

- носить цілеспрямований характер, оскільки виступає певним регулятором суспільних відносин, впорядковуючи їх за допомогою права на рівні суспільства з метою задоволення законних інтересів суб'єктів права. Якщо ж під дією законодавчого акту чи його норм настають наслідки, не передбачені законодавством, а в деяких випадках і такі, що йому протирічать, то такий вплив не може вважатись правовим;

- має організаційний та упорядкований характер, тобто здійснюється за допомогою певних правових засобів, які забезпечують його ефективність;

- носить результативний характер, так як повинне бути направлене на досягнення певних цілей;

- має визначені стадії, які передбачають насамперед: 1) регламентацію суспільних відносин; 2) виникнення суб'єктивних прав та обов'язків; 3) їх реалізацію;

- має певний предмет та сферу правового впливу, які усвідомлюються суб'єктами та суспільством і мають для них певне значення;

- за його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки;

- гарантує доведення норм права до їх виконання [12, с. 489].

Відповідно предмет правового регулювання – сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами, які мають вольовий характер і які за даних умов потребують нормативно-організаційного впливу і об'єктивно можуть піддаватися юридичному регулюванню (відповідає на запитання «що?»). Предмет правового регулювання вказує, на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права [13, с. 490].

Сфера правового регулювання – це сукупність суспільних відносин, яку можна і необхідно впорядкувати за допомогою права і правових засобів. Вона охоплює лише ті відносини, які вже виникли [13, с. 89].

Необхідно зауважити, що до сфери правового регулювання входять відносини, які мають наступні ознаки: по-перше, це відносини у яких знаходять відображення як індивідуальні інтереси членів суспільства, так й інтереси загальносоціальні; по-друге, у цих відносинах реалізуються взаємні інтереси їх учасників, кожен із яких йде на якийсь утиск власних інтересів заради задоволення інтересів іншого; по-третє, відносини ці будуються на основі згоди виконувати визначені правила, визнання обов'яз-

ковості цих правил; по-четверте, ці відносини потребують дотримання правил, обов'язковість яких підкріплена досить дієвою силою [14, с. 118].

Підводячи підсумок викладеному вважаємо, що **правове регулювання** – це вплив держави на суспільні відносини через систему правових засобів, з метою встановлення конкретних прав і обов'язків учасників цих відносин та їх упорядкування.

Список використаних джерел

1. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учебник [4-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрайт, 1998. 416 с.
2. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
3. Фаткуллин Ф. Н. Проблемы теории государства и права : курс лекций / Изд-во Казан. ун-та, 1987. 336 с.
4. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / Алексеев С. С. М. : Юрид. лит., 1966. 187 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с
6. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267
7. Большая советская энциклопедия [3-е изд.]. М. : Гос. науч. изд. «Большая советская энциклопедия», 1969–1978. В 30 томах. URL: <http://slovari.yandex.ru/dict/bse>.
8. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2003. 177 с.
9. Явич Л. С. Советское право – регулятор общественных отношений в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Ленинград, 1960. 18 с.
10. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : «Край», 2007. 188 с.
12. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник // Пер. з рос. Харків : Консум, 2006. 656 с.
13. Куца А. М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. М. Куца; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2011. 299 с.
14. Ківалов С.В. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. [вид. друге, перероб. і допов.] / С. Ківалов, Л. Біла. Одеса : Юридика література, 2002. 312 с.

CHUBAN' VIKTORIIA SERHIYIVNA,
Associate Professor, reader in Department of Management, Cand. Sc. (Economics)
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of
National University of Civil Defense in Ukraine;
KRICHKER OLHA YUKHYMIVNA,
university lecturer in Foreign Languages Department, Cand. Sc. (History)
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of
National University of Civil Defense in Ukraine

PAYMENT OF ONE-TIME CASH AID FOR LIFE AND HEALTH INJURY CAUSED BY AGGRESSION AGAINST UKRAINE TO MILITARY INDIVIDUALS

Since February 24, 2022, the day the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine began, not only the military, law enforcement officers, border guards, rescuers, but also hundreds of thousands of civil population, public utilities and energy workers, doctors, drivers, railway workers, journalists, risking their lives and health, have ensured functioning of state institutions – uninterrupted professional work of state authorities and local governments, critical infrastructure facilities, as well as coverage of all the horrors of war in the media and reporting information about the atrocities of the invaders to the world community.

Inventories of food, electricity, water, heat, communications, etc. – everything, without which the life and health of every Ukrainian is endangered in the territories close to the combat zone and the sites of rocket attacks are provided by brave Ukrainians, despite the danger they are exposed to while fulfilling their official duties.

On May 5, 2022, the Draft Law of Ukraine No. 7353 “On the payment of a one-time financial assistance for harm to life and health caused by injury or death caused by military aggression against Ukraine during public service, performance of duties at critical infrastructure facilities and professional journalistic activities” was registered [1].

Thus, the civil service as a professional activity for the practical implementation of the tasks and functions of the state must ensure the uninterrupted functioning of state bodies during the period of martial law. It is also essential under martial law that the proper functioning of critical infrastructure facilities that implement vital functions and / or services, failures, interruptions and violations of the provision of which lead to rapid negative consequences for national security, as well as local governments, the officials' activities of which are concentrated at the territorial community to exercise its right to local self-government and certain powers of executive authorities granted by law.

There are cases of death and injury in the line of duty. A tragic incident that caused significant losses occurred in Mykolaiiv region, where the occupying army got into the building of the Regional State Administration: 38 public officials were killed, injured, missing. Previously, the same facts happened in Kharkiv Regional State Administration: 29 civil servants were killed while performing their duties in the administrative building.

During the period from the beginning of a full-scale war until the end of April 2022, 9 employees of healthcare institutions of Zhytomyr, Kyiv, Mykolaiv, Kherson, Chernihiv regions were killed while on duty, 44 employees were injured (gunshot wounds, severe wounds, including traumatic amputations and gunshot head wounds). At the same time, today there are no legislative guarantees for the protection of public officials, employees of critical infrastructure facilities, journalists or members of their families in the event of the loss of life (death) or injury of a breadwinner during the performance of official duties during the war.

The Draft Law proposes to determine the following one-time allowance to persons authorized to perform the functions of the state or local government, employees of critical infrastructure facilities, journalists or members of their families: in case of loss of life (death) as a result of injury (concussion, trauma) in the amount of UAH 1 million; in case of assessment of disability III through I as a result of injury (concussion, trauma) in the amount of between UAH 200,000 to UAH 800,000 [1].

So, the draft proposes:

- to legislatively determine the guarantee of payment of a one-time allowance, the cases of its payment, the circumstances under which payment is possible;

- to impose a claim for reimbursement of payments made from the state budget on the state-aggressor – the Russian Federation – in accordance with the international law;

- to establish that the procedure for the appointment and payment of a one-time monetary assistance is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine;

- to determine the circle of persons to whom the law applies;

- to provide for a retroactive regulation for the application of the law from the date of the declaration of martial law, namely from February 24, 2022.

We believe that the adoption of the Law of Ukraine "On the payment of a one-time monetary allowance for harm to life and health caused by injury or death caused by military aggression against Ukraine during public service, performance of duties at critical infrastructure facilities and professional journalistic activities" will ensure the determination of the legal and organizational foundations to establish a one-time payment to persons authorized to perform the functions of the state or local self-government, employees of critical infrastructure facilities, journalists who died or were injured while performing their official duties during martial law, imposed in accordance with the Law of Ukraine "On the legal regime of martial law."

References

1. The Draft Law of Ukraine No. 7353 «On the payment of a one-time financial assistance for harm to life and health caused by injury or death caused by military aggression against Ukraine during public service, performance of duties at critical infrastructure facilities and professional journalistic activities». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1289474> (date of access: 10.05.2022)

ШАБАЛІН АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ,
ст. дослідник, зав. відділу питань захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України, канд. юрид. наук

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: НА ПРИКЛАДІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

На сьогоднішній день в Україні обговорюється питання щодо кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. Іншим є питання щодо запровадження в українське права єдиного кодифікованого акта, який регулював би порядок здійснення судочинства щодо захисту приватно-правових відносин (цивільні, господарські ін.). У зв'язку з тим існує необхідність у дослідженні саме питань пов'язаних із роллю взаємозв'язку між нормами матеріального та процесуального права. У межах цієї роботи ми зупинимось лише на окремих питаннях щодо такого зв'язку, в рамках цивільно-процесуального захисту.

Цікаві позиції щодо співвідношення норм матеріального та процесуального права висловлюють науковці-теоретики права. Так, зокрема, П. М. Рабінович, під час класифікації норм права на матеріальні та процесуальні, бере за основу функції в правовому регулюванні: матеріальні норми лише називають, позначають права, обов'язки або заборони, а процесуальні встановлюють порядок, процедуру, регламент здійснення прав або (чи) виконання обов'язків, закріплених у матеріальних нормах [1, с. 155].

Зв'язок між матеріальним та процесуальним правом є визначальним, оскільки саме матеріально-правовий склад визначає категорію справ в рамках кожного із видів судочинства, у т.ч. й цивільного, адже різна правова природа справ має значення для визначення порядку судового розгляду таких справ. Визначальний вплив матеріально-правової складової справ здійснюється, насамперед, на діяльність суду першої інстанції [2, с. 41]. Можна сказати, що процесуальне право й матеріальне стають визначальними у визначенні змісту й форми. З приводу викладеного В. В. Комаров вказує, що стало традиційним визначати співвідношення матеріального цивільного права і цивільного процесуального права як змісту й форми [3, с. 40–42].

Ми погоджуємося із вказаними думками науковців, оскільки вони в цілому співпадають із законодавчою доктриною. Так, зокрема, у п. 4 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, вказується, що у позовній заяві позивач (представник позивача) повинні зазначити: зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них [4].

Отже, говорячи співвідношення матеріального та процесуального права можна дійти наступного: 1) зовнішнім проявом матеріально-правової природи цивільних справ є родові та категоріальні властивості таких

справ; 2) вплив матеріально-правової природи цивільних справ здійснюється на загальну процесуальну форму; 3) між нормами цивільного процесу та матеріальними нормами існує комплексний зворотній зв'язок, зокрема щодо можливості застосування судом в межах позовних вимог найбільш ефективного способу захисту, у разі якщо закон або договір не визначають такого способу захисту, а також дискреційної можливості застосування конвенціальних норм або(чи) практики ЄСПЛ з метою забезпечення реалізації принципу верховенства права (ст.ст. 2, 10 ЦПК України), а також спрямований на оптимізацію цивільного судочинства та стабільність процесуальних норм [5, с. 134–137].

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-е вид., допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
2. Уніфікація і диференціація процедур цивільного, господарського та адміністративного судочинства : монографія / Бичкова С. С., Бобрик В. І., Проценко В. В. та ін. ; за заг. ред. В. І. Бобрика. К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 202 с.
3. Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 22–44.
4. Цивільний процесуальний кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 2.05.2022).
5. Шабалін А. В. Про взаємозв'язок норм процесуального та матеріального права у цивільному судочинстві : *Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду* (м. Київ, 1 червня 2020 р.) / Від. ред. О. Ю. Бусол. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 218 с.

ШВЕЦЬ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ЗАДАЛЯ ДМИТРО КОСТЯНТИНОВИЧ,
доц. кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міграційне право – наука, яка вивчає загальні закономірності виникнення, розвитку, призначення та функціонування цього права в міжнародному та національному праві, співвідношення з іншими галузями права, структуру та взаємодію його складових; регулювання процесів пере-

міщення населення та формування міграційного права в Україні, а також порівняння з досвідом такого регулювання в міжнародному праві.

Наука міграційного права має двойстий предмет. Це, зокрема, загальні принципи, інститути та стандарти регулювання міграційних процесів у міжнародному праві, а також відповідні галузі, окремі інститути та стандарти національних правових систем.

Конституція України закріплює основні принципи української міграційної політики щодо людської та громадянської міграції, її метою є цілеспрямоване регулювання міграційних потоків, подолання негативних наслідків неорганізованих і неконтрольованих міграційних процесів, забезпечення умов для прав мігрантів, їх інтеграції в політичне життя, правове, соціально-економічне та культурне національне середовище проживання тощо [1].

У зв'язку з тим, що відбувається перетин державного чи адміністративно-територіального кордону, відбуваються внутрішні і зовнішні міграційні процеси. Внутрішні міграційні процеси – тимчасові або постійні переміщення населення всередині країни. Їх поділяють на внутрішньообласні, міжобласні, внутрішньорайонні, міжрайонні, міжселищні та міжміські. Процеси внутрішньої міграції здійснюють внутрішні мігранти. Зовнішні – це міграційні процеси, пов'язані з перетином державного кордону. Зовнішня міграція поділяється на імміграційну, еміграційну і в цьому випадку називається міжнародною. Зовнішню міграцію часто поділяють на місцеву, локальну та внутрішньоконтинентальну [2, с. 108–109].

Основою міграційного законодавства України є свобода пересування людини і громадянина, що також є їх суб'єктивним правом. Відповідно до положень ст. 33 Конституції України кожному, хто законно проживає на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, крім випадків, передбачених законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

До суб'єктів міграційно-правових відносин належать: український народ, органи державної влади, інші органи державної влади, їх посадові та юридичні особи, юридичні та фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) тощо [3, с. 121–126].

Систему суб'єктів адміністративно-правового захисту прав учасників міграційних відносин складають: 1) представницькі органи державної влади (Верховна Рада України, Президент України); 2) органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України, Державна міграційна служба України, місцеві державні адміністрації тощо); 3) органи юстиції України; 4) правоохоронні та правозахисні органи України (ОВС України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний комісар ООН у справах біженців в Україні (УВКБ ООН) тощо); 5) прокуратури; 6) громадські об'єднання, що захищають права мігрантів.

Об'єктами міграційних відносин є: територія, міграційні процеси, права, свободи та обов'язки мігрантів та їх захист, діяльність органів дер-

жавної влади та самоврядування, інших органів державного управління щодо встановлення та забезпечення статусу мігрантів тощо [4, с. 85–90].

З суб'єктивною структурою міграційних відносин, у тому числі з природними суб'єктами правовідносин, пов'язані питання з публікацією змісту міграції та правовідносин. Ми говоримо про міграційну правоздатність та міграційну дієздатність.

Міграційна правоздатність визначається громадянством, свободою, віком, статусом, станом здоров'я тощо. Правосуб'єктність юридичної особи особлива – вона здійснює лише ті дії, які зафіксовані в установчих документах. Звичайно, юридичні особи для регулювання міграційних процесів є юридичними особами публічного права і створюються за рішенням державного органу (розпорядчого акту президента, вищого органу державної виконавчої влади, місцевого самоврядування або органу місцевого самоврядування). Міграційна дієздатність може бути часткова або повна; остання настає з часу повноліття (18 років). Часткова дієздатність настає при виїзді за межі України [5, с. 126–130].

Таким чином, міграційні процеси – це переміщення груп людей між країнами з метою зміни місця проживання на тривалий час. До суб'єктів міграційно-правових відносин належать: український народ, органи державної влади, інші органи державної влади, їх посадові та юридичні особи, юридичні та фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) тощо. Суб'єкти міграційної політики покликані вирішувати питання подальшого вдосконалення інституційної системи регулювання міграційної політики, що забезпечує ефективне структурне формування, функціонування якої дасть змогу реалізувати основні завдання організації та управління міграційними процесами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.
2. Скригонюк М. Міграційні процеси – особлива форма плебсологічного (філософсько-правового) праксису. *Українознавчий альманах*. № 7. 2012. С. 108–109.
3. Грицай І. О. Суб'єкти державного адміністрування відносин у сфері міграції населення. *Право і суспільство*. № 2. 2014. С. 121–126.
4. Баламуш М. А. Державна міграційна політика, державне управління і публічне адміністрування у сфері міграції: співвідношення та суб'єкти реалізації. *Правова держава*. № 30. 2018. С. 85–90.
5. Дракохруст Т. В. Про державну міграційну політику: сучасне розуміння. *Право і суспільство*. № 2. 2019. С. 126–130.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах процесу євроінтеграції та розширення українського бізнесу за межі території нашої держави все частіше виникає необхідність у легалізації рішень іноземних судів на території України.

За загальним правилом, судові рішення, яке набрало законної сили, може бути виконано лише в межах тієї держави, суд якої постановив це рішення. У той же час з розвитком співпраці міжнародної спільноти дедалі актуальнішим стає питання захисту прав та основоположних свобод людини на території будь-якої держави [1, с. 24]. Тому, світовою практикою було вироблено два основні способи легалізації рішення на території іноземної держави: екзекватура та реєстрація. Перший передбачає розгляд судом клопотання про дозвіл на виконання рішення іноземного суду (Франція, Бельгія та інші країни), другий – внесення рішення іноземного суду до особливого реєстру (Велика Британія та інші країни) [1, с. 37].

В Україні виконання рішень іноземних судів регулюється розділом IX Цивільного процесуального кодексу України (ЦПКУ) [2].

Ч. 1 ст. 462 ЦПКУ визначає, рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [2]. Вказана процедура передбачає подання за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження боржника чи його майна (у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 464 ЦПК України) в суд загальної юрисдикції клопотання про визнання та примусове виконання рішення іноземного суду [2, ч. 1 ст. 464].

Варто зазначити, що перед тим як звертатися до суду з таким клопотанням, необхідно переконатись, що строк для звернення не пропущений.

Так, відповідно до ст. 463 ЦПК України, рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки [2].

Також звернемо увагу на необхідність дотримання певних вимог, які висуваються законодавцем до такого клопотання, зокрема:

– щодо суб'єкта подання – правом подання клопотання про легалізацію наділені безпосередньо стягувач (його представник) або, якщо це передбачено міжнародним договором, інша особа (її представник) [2, ст. 465].

– щодо змісту – клопотання повинно містити: 1) ім'я (найменування) особи, що подає клопотання, зазначення її місця проживання (перебування) або місцезнаходження; 2) ім'я (найменування) боржника, зазначення його місця проживання (перебування), його місцезнаходження чи місцезнаходження його майна в Україні;

3) мотиви подання клопотання (ч. 1 ст. 466 ЦПК України) [2];

– щодо переліку документів, що додаються до клопотання – якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не визначено перелік документів, що мають додаватися до клопотання, або за відсутності такого договору, до клопотання додаються такі документи:

1) засвідчена в установленому порядку копія рішення іноземного суду, про примусове виконання якого подається клопотання;

2) офіційний документ про те, що рішення іноземного суду набрало законної сили (якщо це не зазначено в самому рішенні);

3) документ, який засвідчує, що сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду і яка не брала участі в судовому процесі, була належним чином повідомлена про дату, час і місце розгляду справи;

4) документ, що визначає, в якій частині чи з якого часу рішення іноземного суду підлягає виконанню (якщо воно вже виконувалося раніше);

5) документ, що посвідчує повноваження представника (якщо клопотання подається представником);

6) засвідчений відповідно до законодавства переклад перелічених документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародними договорами України. (ч. 2, 3 ст. 466 ЦПК України) [2].

Цікавим у цьому контексті є те, що ЦПК України не встановлює жодних строків для прийняття судом рішення щодо залишення клопотання про легалізацію без розгляду. Недостатньо визначеним залишається і питання щодо етапу, на якому приймається таке рішення: до повідомлення боржника про надходження клопотання чи після.

Ситуація ускладнюється тим, що законодавством не передбачено винесення ухвали про відкриття провадження у цій категорії справ. Так, ч. 1 ст. 467 ЦПК України визначено, що суд письмово лише повідомляє боржника про надходження клопотання про легалізацію і пропонує надати заперечення протягом одного місяця. Після отримання заперечень від боржника чи спливу строків для подання заперечення, суд постановляє ухвалу, в якій визначає час і місце судового розгляду клопотання, про що сторони повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду [2]. Знову ж таки жодних обмежень щодо строків для призначення розгляду справи законодавством не передбачено.

Вищезазначене зумовлює виникнення низки проблем, зокрема:

– суди, враховуючи обмежене фінансування, лише формально виконують вимоги процесуального законодавства, повідомляючи про факт подання клопотання про примусове виконання, не надсилаючи боржнику копії такого клопотання з додатками, які зазвичай з урахуванням іноземної складової є досить об'ємними. За таких обставин для подання до суду

обґрунтованого заперечення боржнику необхідно спочатку звернутись до суду з клопотанням про ознайомлення з матеріалами справи;

– суди зловживають строками перевірки клопотання про легалізацію на відповідність вимогам законодавства та призначення справи до розгляду. Вказане на практиці негативно впливає на можливість швидкого розгляду справи: стягувач, наприклад, може протягом місяця очікувати перевірки правильності оформлення чи комплектації його клопотання судом і врешті-решт останній, встановивши певні недоліки, поверне документ заявнику без розгляду. Тобто в такому разі повторне подання клопотання про примусове виконання можливе лише після спливу значного періоду часу з моменту первинного звернення до суду.

Варто звернути увагу, якщо в рішенні іноземного суду суму стягнення зазначено в іноземній валюті, суд, який розглядає це клопотання, визначає суму в національній валюті за курсом Національного банку України на день постановлення ухвали. При цьому на практиці, хоча це не передбачено законодавством, сторона-стягувач самостійно зобов'язана на кожне судове засідання готувати заяву про розрахунок суми стягнення в гривні за курсом НБУ. У іншому випадку, суд може відкласти остаточне вирішення питання про стягнення коштів до наступного разу – коли стягувач все ж надасть суду відповідний розрахунок [1, с. 124].

Відповідно до ст. 469 ЦПКУ, ухвала про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання може бути оскаржена у порядку і строки, передбачені цим Кодексом [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 470 ЦПКУ, на підставі рішення іноземного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили, суд видає виконавчий лист [2]. Щоправда, на практиці виконавчий лист не містить чітко сформульованих положень щодо необхідності стягнення коштів з боржника – в ньому лише зазначається про задоволення клопотання щодо примусового виконання рішення іноземного суду в тій чи іншій частині.

Таким чином, передбачена ЦПК України процедура легалізації рішень іноземних судів є прогресивним механізмом захисту прав особи за екстериторіальним принципом. Водночас вона не позбавлена недоліків, які вимагають невідкладного вирішення: щодо строків призначення і розгляду справи, направлення відповідачу копії клопотання, перерахунку валюти суми стягнення та фактичного виконання рішень іноземних судів.

Список використаних джерел

1. Фортуна Т. Я. Поняття та правова природа визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. *Адвокат*. 2011. № 7(130).
2. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

ПОНЯТТЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

Повноваження адміністративних судів уявляють собою один із видів повноважень органів публічної влади. Правова природа таких повноважень пов'язана із необхідністю держави виконувати свої функції, до яких у т.ч. належить і правоохоронна. Не вдаючись до наукової дискусії, предметом якої є розмежування між судовою та правоохоронною функціями держави, зауважимо, що, на нашу думку, якщо за критерії розмежування означених функцій узяти вид публічної влади, до, безумовно, судової функції може бути виокремлена разом із законодавчою та виконавчою. Разом з тим за критерієм виду суспільних відносин, на які здійснюється вплив, правоохоронна функція, на нашу думку, має право на виділення та дослідження з-поміж інших функцій держави.

Повноваження адміністративного суду щодо забезпечення позовів визначені у главі 10 Кодексу адміністративного судочинства України. В аспекті розглядуваної нами проблематики уявляє інтерес положення ч. 1, 2 ст. 150 означеного Кодексу, в яких визначено, що суд за заявою учасника справи або з власної ініціативи має право вжити визначені цією статтею заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо:

1) нежиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду;

2) очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю [1].

Аналіз цієї правової норми свідчить, що повноваження адміністративного суду щодо забезпечення позову за своєю сутністю є функціональним, оскільки містить певні права і обов'язки суду у конкретному провадженні. Крім того, згадування законодавця про можливість суду здійснювати заходи із забезпечення позову з власної ініціативи (що передбачає також відмову від їх здійснення, якщо така ініціатива відсутня) ставить питання про існування вільного розсуду суду у вказаній сфері. Свобода розсуду у цьому контексті в англійській правовій літературі позначається терміном *discretion*, який, з урахуванням особливостей української правової реальності, у вітчизняних правових джерелах здобув назву «дискреція».

Як слушно стверджує Л. Аллахвердова, не всі правовідносини можна врегулювати законодавчо, і практика це неодноразово підтверджувала. Можливий негативний вплив повноважень у рамках закону в силу

того, що в нормативно-правових актах важко змодельовати всі ситуації, що можуть виникнути в реальному житті. Тому досить часто законодавець наділяє посадових осіб або державний орган певними дискреційними повноваженнями. У такому разі посадова особа або державний орган мають можливість вибору на власний розсуд виду і змісту управлінського рішення, яке приймається, або вибору, знов-таки на власний розсуд, одного з декількох передбачених законодавством варіантів управлінського рішення [2, с. 35]. Вказане слугує поясненням та причиною існування у діяльності органів публічної влади дискреційних повноважень, які розуміються як встановлена компетенційними нормативно-правовими актами сукупність прав і обов'язків, які потенційно визначають ступінь самостійності їх реалізації в межах закону і з урахуванням принципу верховенства права, та полягають у застосуванні ними адміністративного розсуду при вчиненні дій і прийнятті рішень у сфері державного управління [3, с. 106], як можливість обирати варіанти поведінки, але в межах, передбачених процесуальним законом [4, с. 64], як повноваження, якими наділені органи державної влади та місцевого самоврядування, їхні посадові особи у процесі здійснення управлінських функцій. Такі повноваження дають певну міру свободи відповідним суб'єктам, що полягає у виборі декількох (мінімум двох) варіантів поведінки у кожному окремому випадку, кожен з яких дозволений законом [5, с. 108].

Хотілося б також відмітити, що визначення досліджуваного поняття міститься у п. 1.6 Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5, і розуміється як сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта [6].

На підставі викладеного можна сформулювати поняття дискреційних повноважень адміністративних судів. На нашу думку, дискреційні повноваження адміністративних судів уявляють собою складову їх компетенції, яка втілюється у формі законодавчо визначеного права діяти за певних умов на власний розсуд задля досягнення визначеної у процесуальному законодавстві цілі. Віднесення заходів із забезпечення позову до дискреційних повноважень адміністративних судів обумовлено: прагненням адміністративного судочинства до найповнішої реалізації принципу верховенства права, а також важливістю задоволення позовних вимог у справі для ефективного захисту або поновлення прав, свобод та інтересів учасників суспільних відносин.

Оскільки наявність дискреційних повноважень може сприяти виникненню корупційних ризиків, законодавець алгоритмізує порядок їх реалізації, що досягається завдяки особливому порядку розгляду заяви про забезпечення позову, а також процедури скасування заходів забезпечення позову.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст.446.
2. Аллахвердова Л. В. Обмеження дискреційних повноважень як вимога верховенства права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки 2015. № 2. С. 34–36.
3. Грінь А. А. До питання про поняття дискреційні повноваження органів виконавчої влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. № 65. С. 101–107.
4. Колісник О. В. Дискреційні повноваження суду на стадії відкриття провадження в цивільній справі та єдність судової практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 5. С. 64–70.
5. Гірник О. Дискреційні повноваження у спорах про стягнення індексації грошового забезпечення військовослужбовців. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. Вип. 73. С. 105–113.
6. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>

Зміст

Аверіна Є. А.

Множинність суб'єктів нотаріальних дій та види нотаріальних дій
залежно від суб'єктів їх здійснення3

Арзянцева Д. А., Бєлова Ю. Д., Пунда О. О.

Захист персональних даних при застосуванні
непрямих методів податкового контролю6

Бондаренко О. С.

Заходи запобігання корупції у Фінляндії10

Бобокал О. М., Кучак О. Є.

Проблеми шлюбного договору за національним законодавством
в умовах євроінтеграційних процесів13

Вавринчук М. П.

Деякі аспекти демографічних наслідків
Голодомору 1932–1933 років в Україні16

Варецький І. В.

Деякі аспекти правового регулювання захисту адміністративним судом
прав та інтересів фізичних осіб в умовах російської агресії21

Василенко С. О.

Фіксація правопорушень громадянами.....23

Васильєв С. В.

Способи та прийоми юридичної глобалізації.....26

Гавурська К. Є., Ільков В. В.

Особливості юридичної відповідальності судді29

Гапонов О. О.

Поняття принципів адміністративно-правових послуг,
що надаються Державною міграційною службою України31

Гасимова Р. Ю. К., Припутень Д. С.

Становлення та розвиток міграційного права в Україні33

Голдзіцький К. А.

Механізм встановлення осудності та неосудності в розрізі клептоманії....36

Давидова Є. О., Ільков В. В.

Історія розвитку науки адміністративного права.....39

Дейнеко К. І., Рибалкін А. О.

Встановлення права на безоплатну правничу допомогу41

Даценко О. Ф. Екологічний аудит в Україні: проблеми та перспективи застосування	44
Довгань В. І., Захаркевич Н. П. Нормативно-правове регулювання прийому на державну службу в умовах воєнного стану	49
Долинська М. С. До питання законодавчого регулювання нотаріального процесу щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна на українських теренах в 60-х роках ХХ століття	52
Домінюк І. А. Гарантії адвокатської діяльності	55
Драгоненко А. О., Швець А. Г. Особливості визначення предмету доказування у кримінальному процесі	57
Дурман М. О., Хмельницька М. В. Особливості нормативно-правового забезпечення державної регуляторної політики у сфері оподаткування під час воєнного стану	60
Дурман О. Л., Микитюк Д. М. Актуалізація нормативно-правового забезпечення процесів та процедур у сфері містобудівної діяльності в умовах воєнного стану.....	63
Жданова В. П. Особливості управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Республіки Польща.....	66
Жукова Є. О. Поняття та особливості сприяльного публічного адміністрування	70
Завадська А. Т. До питання правових новел оподаткування господарської діяльності стартапів	74
Завгородня Ю. С. Характеристика державно-правового режиму через проблематику забезпечення прав дитини	76
Ігнатенко О. С., Ігнатенко Д. О. Правові аспекти підвищення конкурентоспроможності транспортних послуг України в контексті набуття нею статусу кандидата в члени ЄС	78
Камишова В. О., Наливайко Л. Р. Експертиза нормативно-правових актів	81

Капітанець С. В. Нормативно-правове забезпечення приєднання України до системи спільного транзиту ЄС/ЄАВТ	84
Карпось Р. В., Іваниця А. В. Перспективи реформування правоохоронних органів в Україні.....	87
Кириченко Ю. В. Закріплення обов'язку шанувати державні символи в Конституції України	89
Кішак Д. С. Проблеми правового регулювання процедури банкрутства юридичної особи в умовах воєнного стану	92
Клапоущак Д. С. Самозахист як один із дієвих способів захисту трудових прав і свобод працівника	95
Ковальська П. Г. Окремі проблеми правового регулювання проваджень у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією ...	97
Когут О. В. Проблемні питання правового режиму воєнного стану	100
Козолис А. Р. Договір як підстава виникнення цивільних відносин у сфері надання реабілітаційних послуг учасникам бойових дій в Україні	105
Колбіна Н. Г. Форми адміністративно-правового регулювання виробництва та обігу дитячого харчування	108
Колодяжний М. Г. Гармонізація законодавства України і ЄС у сфері безпеки дорожнього руху	112
Костров В. О. Право на охорону здоров'я в Україні та COVID-19	115
Кравчук С. Й. Порядок здійснення у кримінальному провадженні процедури тимчасово вилученого майна та особливості його застосування	118
Красій М. О. Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: особливості застосування.....	123

Кузьменко О. В., Чорна В. Г. Колізійність понять «біженець», «вимушено переміщена особа» та «особа, яка потребує тимчасового захисту»	125
Лаврієнко М. М. Дисциплінарна відповідальність адвоката	128
Лавренко Д. О. Роль Європейського Союзу у міжнародних відносинах: зовнішня програма допомоги Україні.....	130
Лагойда Т. В. Теоретико-правова характеристика інформаційного простору в екологічній сфері	132
Ландіна А. В. Обмежено осудні особи як спеціальні суб'єкти: удосконалення кримінальної відповідальності	134
Лікарчук М. М. Особливості реалізації права на людську честь і гідність.....	137
Логінова Н. М. Особливості затримання особи під час воєнного стану	139
Логінова С. М. Актуальні проблеми забезпечення права на справедливий розгляд справ в порядку цивільного судочинства.....	143
Лозінський О. П. Правова культура в Україні	146
Любчик А. М. Деякі аспекти загальноєвропейських стандартів вищої юридичної освіти: досвід для України.....	148
Малетов Д. В. Обмін військовополоненими як підстава звільнення від відбуття покарання	151
Мелех Б. В. Правове регулювання договору майнового найму до отримання Україною незалежності: історико-правовий аспект	154
Мелех Л. В. Особливості імплементації практики Європейського суду з прав людини у господарське судочинство України.....	158
Миронова Г. А. Репродуктивні права жінок з психічними розладами: євроінтеграційний контекст.....	160

Мільяченко М. Р., Грицай І. О. Нормотворча техніка	164
Місяць А. П., Місяць А. А. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану.....	166
Mishyna N. V. Big data = big constitutional issue in Ukraine	170
Міщенко І. В. Процедурні аспекти захисту економічних інтересів України та її суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності: проблеми та європейський досвід	172
Молдован Е. С. Основні характеристики управлінської моделі системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон Європейського Союзу.....	175
Муза О. В. Державне стратегічне планування як об'єкт адміністративно-правової реформи в Україні.....	177
Новицька Н. Б., Новицький А. М. Дезінформація як інструмент інформаційної агресії.....	180
Оніщак Р. Є. Громадянське суспільство в сучасній Україні: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення	183
Онопрієнко С. Г. Стадії реалізації функцій інформаційної безпеки органів публічного адміністрування	186
Островський А. М. Істотні умови договору постачання енергетичних ресурсів через присдану мережу	188
Пекарчук В. М. Західна правова культура як фактор зміни методології правознавства.....	191
Подрез-Ряполова І. В. Деякі питання інтеграції національної інноваційної екосистеми до європейського дослідницького простору	193
Полога Ю. Ю., Коренев А. О. Наукове забезпечення протидії корупції	196
Похил А. В., Коршун А. О. Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правові аспекти.....	198

Присяжнюк М. П., Лучковська С. І. Окремі особливості правового регулювання впровадження реєстраторів розрахункових операцій	201
Рижук І. В. Нормативно-правове регулювання парламентської опозиції: досвід зарубіжних країн	206
Рябовол Л. Т. Документи ООН про прокуратуру	209
Синько К. В., Коренев А. О. Негативні чинники, які сприяють вчиненню корупційних діянь	212
Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Чеської Республіки та України (порівняльний аспект)	214
Стародуб Д. М. Правове регулювання податкових відносин у період війни: виклики та перспективи	217
Сторожилова У. Л., Сторожилов Г. М., Сторожилов П. М. Гармонізація законодавства України з міжнародним публічним та приватним правом Європейського Союзу в період глобалізації, діджиталізації та в непростих умовах воєнного стану	220
Турецький В. В. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини як проблема вітчизняного правознавства	222
Улігіна О. В. Правова охорона критичних та наукових видань творів, які перейшли до суспільного надбання	224
Ханчич В. В., Іваниця А. В. Реформування органів прокуратури: актуальні проблеми, шляхи їх вирішення	227
Хаустова М. Г. Права людини в епоху цифрових трансформацій під впливом глобалізаційних викликів	229
Хома В. О. Управлінська модель системи запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів через митний кордон США	234
Хомюк В. В. Правові аспекти демократії як загальнолюдської цінності	238

Чабаненко М. М.	
Правова природа фермерського господарства без статусу юридичної особи.....	242
Чаплик І. Д.	
Окремі питання правового регулювання примусового припинення права власності	246
Чорний С. В.	
Поняття та особливості правового регулювання	249
Chuban' V. S., Krichker O. Y.	
Payment of one-time cash aid for life and health injury caused by aggression against Ukraine to military individuals	253
Шабалін А. В.	
Про деякі аспекти взаємозв'язку норм матеріального та процесуального права: на прикладі цивільного судочинства	255
Швець М. М., Задаля Д. К.	
Поняття та види суб'єктів міграційних процесів	256
Шикір Д. О.	
Легалізація рішень іноземних судів на території України: вплив євроінтеграційних процесів	259
Шопіна І. М.	
Поняття дискреційних повноважень адміністративних судів	262

Наукове видання

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
III Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 60-річчю
Хмельницького національного університету
17 квітня 2022 р.

Відповідальний за випуск: *Вавринчук М. П.*

Технічний редактор: *Яремчук В. С.*

Комп'ютерний набір: *Козут О. В.*

Технічне редагування, коректування і верстка: *Станіславова О. В.*

Художнє оформлення обкладинки: *Станіславова О. В.*

Підписано до друку 03.06.2022. Формат 30×42/4.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк різнографією. Ум. друк. арк. – 15,87. Обл.-вид. арк. – 18,37.

Тираж 100. Зам. № 89/22

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі ХНУ.

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1.

Свідцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.

